

KIADVÁNYAINKBÓL

- „A kényes úrfi s a rongyos baka”: *Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról.* (Petőfi Sándor, Jókai Mór). (Szerkesztette Mezei Zsolt). Pápa, 2001. 278 oldal.
- *Források Pápa város 1848/49. évi történetéből.* (Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat és a jegyzeteket írta Hudi József). Pápa, 2001. 400 oldal.
- *Franciscs Károly visszaemlékezései.* (Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József). Pápa, 2001. 293 oldal.
- *Nemes Székely János csöglei közbirtokos naplója 1808–1866.* (Sajtó alá rendezte és szerkesztette Hudi József). Pápa, 2004. 302 oldal.
- Köblös József: *A pápai reformátusok küzdelmei a szabad vallás-gyakorlatért.* Pápa, 2005. 142 oldal.
- *A pápai református kollégium diákjai 1585–1861.* (Szerkesztette Köblös József) Pápa, 2006. 1072 oldal.
- *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1526–1760.* (Szerkesztette Köblös József) Pápa, 2009. 760 + VII oldal + CD-melléklet.
- „Processus visitationis”: *Torkos Jakab egyházlátogatása 1747-ben.* (Szerkesztette Köblös József) Pápa, 2011. 276 oldal.
- „A késő idők emlékezetében éljenek”: *A Dunántúli Református Egyházkerület lelkeszi anyakönyvei 1823–1952.* (Szerkesztette Kránitz Zsolt) Pápa, 2012. 380 oldal.
- „A késő idők emlékezetében éljenek”: *A Dunántúli Református Egyházkerület lelkeszi önéletrajzai (1943)* (Szerkesztette Kránitz Zsolt) Pápa, 2013. 1216 oldal.
- *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. II. 1761–1849. 1–2. köt.* (Szerkesztette Köblös József, Kránitz Zsolt) Pápa, 2018. 1072 + 720 oldal + CD melléklet.

A kiadványok megrendelhetők vagy megvásárolhatók a következő címen:

PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK
8500 Pápa, Pf. 48. Tel.: 89/324–240
e-mail: ref.lib@papacollege.hu

ACTA PAPENSIA XXII. (2022) 1-2.

A PÁPAI
REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK
KÖZLEMÉNYEI

PUBLICATIONS BY
THE CALVINIST COLLECTIONS
OF PÁPA

XXII. évfolyam (2022) 1–2. szám

A TARTALOMBÓL

S. LACKOVITS EMŐKE • *Barangolások a Balaton-felvidék XIX. századi falvaiban*
SÁRKÖZI GERGELY ANTAL • *Tóth Dániel élete és könyvtárosi munkássága*
KÖBLÖS JÓZSEF • *A pápai református gyülekezet XVIII. századi egyházi és iskolai szolgálattevőinek díjlevelei*

KISEBB KÖZLEMÉNYEK
ÚJRAOLVASÓ
SZEMLE

ACTA PAPENSIA (AP)

A PÁPAI REFORMÁTUS GYŰJTEMÉNYEK KÖZLEMÉNYEI
PUBLICATIONS BY THE CALVINIST COLLECTIONS OF PÁPA

ISSN 1587-6292

Főszerkesztő
DR. HUDI JÓZSEF

Szerkesztő
Mezei Zsolt

Munkatársak
Dr. Köblös József, Kránitz Zsolt

Felelős kiadó
Köntös László gyűjteményi igazgató
Dunántúli Református Egyházkerület
Tudományos Gyűjteményei

Szerkesztőség
8500 Pápa, Március 15. tér 9.
Postafiók: 48. Tel/fax: (89) 324-240
e-mail: ref.lib@papacollege.hu

Megjelenik évente négy szám két kötetben.
(Egy kötet ára: 1000.- Ft)
Megrendelhető és előfizethető a szerkesztőség címén.
Előfizetési díj: 2000.- Ft / év

TARTALOM

MŰHELY

- S. LACKOVITS EMŐKE: *Barangolások a Balaton-felvidék XIX. századi falvaiban* 1-18
SÁRKÖZI GERGELY ANTAL: *Tóth Dániel élete és könyvtárosi munkássága* 19-32

FORRÁSKÖZLÉS

- KÖBLÖS JÓZSEF: *A pápai református gyülekezet XVIII. századi egyházi és iskolai szolgálattevőinek díjlevelei (És újabb adalékok a kollégium tanítási rendszeréhez)* 33-130

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

- HENDE FANNI: *Samarjai Máté János ágendájának kötése és possessorai* 131-136

ÚJRAOLVASÓ

- PATAKY LÁSZLÓ: *Csokonai nagyapja, a győri prédikátor* 137-143

SZEMLE

- BAUER Marcell: *Pápa város nemesei 1656-1846. (Összeírások)*. (HUDI JÓZSEF) 145-149
DOMINKOVITS Péter-D. SZAKÁCS Anna: *Sopron élén. Sopron város polgármesterei Hummel Kristóftól Lackner Kristófig (1552-1631)*. (VAJK ÁDÁM) 149-153
SEBŐ József: *Veszprém az irodalomban*. (HUDI JÓZSEF) 153-157

Szerzőink
Szerzőink figyelmébe

Barangolások a Balaton-felvidék XIX. századi falvaiban

APJAINKBAN, ha valaki ellátogat a Balaton-felvidékre, a falvakban és a szőlőhegyeken döntő többségében mást lát, mint a XIX. század látogatói. Ez volt az az időszak, ami ugyan őrizte még a régi életformát, de már egyfajta változás is megindult, ami azután a XX. századtól öltött jelentős méreteket.

A XIX. században a hazai és a Magyarországra látogató külföldi utazók a tájra való rácsodálkozásuk mellett, a térség falvaiban élő közösségek életmódja, kultúrája iránt is különös érdeklődést, figyelmet tanúsítottak, ami a Balaton-felvidéket is jellemezte. A tájnak és lakóinak felfedezése beleilleszkedik abba a folyamatba, amely a reformkorban indult és teljesedett ki, részeként az Európában is megfigyelhető XIX. századi szellemi áramlatok egyikeként. A század második felében ez felerősödött, amely a nemzeti tudat fenntartását, erősítését szolgálta.¹

Ez a XIX. századi érdeklődés természetesen nem előzmények nélküli. Elegendő csak átlapozni a középkor végétől született munkákat, különböző útleírásokat, országismertetőket, sőt akár szépirodalmi műveket is, amelyekben olyan részeket találunk, amelyeket joggal nevezhetünk néprajzi megfigyeléseknek.² Vizsgált korszakunkban pedig ezen munkák száma megsokszorozódott.

AZ ÚTLEÍRÁSOKTÓL A TUDOMÁNYOS KUTATÁSIG

A Balatonra és a Balaton-mellékére vonatkozóan kitűnő adatok gyűjthetők már a XVIII. századi útleírásokból is. Elegendő *Kitaiabel Pál* nevét megemlítenünk, aki 1799-ben utazta végig a területet. Útja során kiválóan megfigyelte a

¹ KÓSA 1990. 15.

² Uo. 15.

szőlőművelést, a halászatot és a Balaton egyedülálló halfajtájának, a gardának vonulását, de írt a kallómalmokról, a fazekasságról, a szűrszabókról és a tímárokrol is. Különösen érdekes a Zánka melletti Vérkút-fürdő bemutatása. Ezzel, valamint egyéb parasztfürdőkkel kapcsolatban szólt a népi orvoslásról, a javasokról, a „boszorkánydoktorokról”, de nem került el figyelmét a búcsújáróhelyek vonzása sem, mint pl. Jásd-Szentkúté.³

Adatokban gazdagon, bár nem részletesen tárul fel a Bakony mellett a Balaton-mellékének népélete *Bél Mátyás* Notitiájában 1732–1736-ban. Hangsúlyosan foglalkozott a Balaton-melléki lakosság életmódjával, szociális körülményeivel és a későbbi leírásokban is sokszor emlegetett vendégszeretetével. Részletesen bemutatta a régi balatoni halászatot, kiváló képet adva a szigonyos és a jég alatti halfogásról. Hasonló részletességgel írt a szőlőművelésről, valamint a Balaton-mellék árucseréjéről, borkereskedelméről és a balatoni közlekedésről.⁴ A *Bél Mátyás* munkáját követő írások vázlatosabbak, azonban figyelmet érdemlőek sokszínű, a népélet más-más területéről származó adataik. Ezek a XIX. századi források javarészt útleírások, kisebb részük statisztikai és szépirodalmi munka, amelyek az általuk bemutatott területeket tekintve kiegészítik egymást.

Kis János evangélikus lelkész, a későbbi püspök 1799-ben prédikátorként került Kővágóörsre. Az ott eltöltött három esztendő élményeit és emlékeit *Visszaemlékezés* címmel megjelent művében olvashatjuk. Nemcsak lírai tájrajzot nyújtott olvasóinak, megjelenítve a Balatont, a környező hegykoszorút, sőt, a somogyi oldalt is, hanem számot adott a templomromokról, amelyek a török hódoltság után a falvakban utolsóként pusztultak el, azonban falaikat ő még láthatta Sásdikálon, Sóstókálon. Gyakran emlegette a kékkúti savanyú vizet, de különösen figyelmet érdemel társadalomrajza, valamint egy-egy szokás pontos lejegyzése. Nem elhanyagolhatók a vallási türelmet hangsúlyozó mondatai: „A kővágó-eörsi pópista és luteránus előkelő nemesek szép egyetértésben éltek...” Figyelemre méltó a cserekereskedelem leírása, amely a közösség életében mélyen gyökerező szokás volt. „A középrendűek a téli délestéket arra is fordították, hogy csutora borokkal seregesen a halászok eleibe mentek, boron halakat cseréltek, melyeket a pincéknél frissében megsüttetvén fogyasztottak el...”⁵

³ VAJKAI 1978. 308–309.

⁴ Uo. 308.

⁵ KIS 1985. 921–929.

A XIX. század végén már olyan munkák láttak napvilágot, amelyek kizárólag a népelettel foglalkoztak, tehát a speciális útikönyvektől különváltak.

A népeleti jellegzetességeket tartalmazó munkák sorát a Tudományos Gyűjtemény 1827. évfolyamának X. számában *Hrabovszky Dávid* írása nyitja meg, amely *Néhány levelek Balatonról és Balatonmellyékéről* címmel jelent meg. A térséget a szerző Magyarország egyik legszebb tájaként mutatta be, „magyar paradicsom”-nak nevezve. Foglalkozott a halászáttal és a balatoni hal fajtáival. Kitűnő megfigyelőként észrevette, hogy az itt élők számára a téli halászat kedveltebb a nyárinál, vagyis a nyílt vízi halászatnál. Külön foglalkozott a Balaton-melléke gazdasági életének legfontosabb, mondhatni meghatározó területével, a szőlő- és borgazdálkodással. Szemléletesen részletezte a szüretet: „*Legemlékezetesebb s örvendetesebb része az évnek a Balaton mellékiekre nézve... a szüret... Szokatlan elevenesség villanik ekkor egyszerre szét a szőlőhegyekben, mellyeknek egyébkori mély tsendje csak a munkások eszközeinek zörgéseitől váltatik ollykor fel...*”

Hrabovszky kiváló adatokat sorakoztatott fel a borkereskedelemre vonatkozóan, kitérve a vidék árucseréje kapcsolataira, a somogyi oldallal és a hienzekkel folytatott kereskedelemre. Rövid, tartalmas, meghatározó jellemzését adta a Balaton-melléki magyarságnak, a borosgazdáknak, őszinte, nagyon szívélyes vendégszeretetüknek: „*Örül, ha mást lát körülötte örülni, s csak hogy jó kedve legyen, erővel is itatja legjobb borából a legelőször látott idegent is, sótt megbántottnak véli magát, ha el nem fogadja...*” Nem került el figyelmét a sok régies elemet megőrzött nyelvjárásuk sem, mint pl. a félmúlt használata: valék, gondolám stb.

A pinceszerek bemutatásakor kiválóan érzékeltette ezek hangulatát: „*Az új áldással megtelt pintzéket, jó kedveknek bő tárházát, bűgöndjök felejtetőjét ezután szorgalmasan látogatják a Balaton mellékiek... s örvendő kurjongatásaik által hangoztatván a hegyeket, most még elevenebb a „Bacchus” áldásától szerzett öröm. Ezen látogatásokat örömmest gyakorolják, ha szinte már hóval lepettetnek is hegyeik...*”⁶

Különös gazdagságban, bőséges adatokkal, pontos megfigyelésekkel szerepel a vidék falvainak népessége *Oláh János* egykori tótvázsonyi, pécselyi református lelkipásztornak a Tudományos Gyűjtemény 1834. évi I. és azt követő kötetében *Balaton mellyéki tudósítások barátságos levelekben* című munká-

⁶ HRABOVSZKY 1827. 85., 89., 94–99., 100–103.

jában. Az útikönyvek módszerét követve sorra vette a térség falvait és így írta le a falvak közösségeit, azok jellegzetességeit. Oláh János kitűnő megfigyelő volt, valódi ethnográfus szemmel járta végig a vidéket. Minden faluban elsőként lakosainak számát és a település szerkezetét határozta meg. Ezt követően vette sorra a gazdálkodást és az ősfoglalkozásokat, ezeknek eszközeit, majd a lakóépületeket, továbbá a helyi jellegzetességeket. Módszere különösen változatossá tette munkáját, élvezetes olvasmányt nyújtva az érdeklődőknek. Megismertette a kenesei partfal „tatárlikait”, a tihanyi mellett a fűzfői „kecskekörmöket”, a vöröskőből emelt alsóörsi épületeket, az aszófői tégláégetőt, a kővágóörsi házakba beépített hatalmas kőtáblákat: „...találkozik az ember az útszéken 30–40 mázsányi fekvő és kilátszó kövekre is...”, a gyulakeszi vásárokat „...Esnek benne vásárok, mellyek a környékben igen híresek...”, a csobánci vízhiányt: „Vize semmi sints, mellyre nézve a lakosok Díszelbe kéntelenek vízre járn...”, a hegyesdi vashámort, a szentbékállai és köveskáli tüzes borokat: „Az itt való szőlők fajtái ezek: Bajor, szigeti, rövid ízű kékinú, fejér, és fekete porba heverő, és a közönséges loggó fürtű fejér szőlő. Olly szeszes az itt termő bor, hogy egy kevésse megmelegítettén, mint az égett bor meggyújtathatik...” Köveskálról: „szőlőhegye szinte olly nemes borokat terem középén, mint a Szent Benkáljai. Ditséretesek az itteni boros gazdák arról, hogy boraikat nem vesztegetik meg vízzel, mint sok helyeken...”.

Írt a hutákban felhasznált „finom, hó fejérségű” kapolcsi homokról, valamint a község nagyszámú malmairól: „Kapoltsnak számos, jó liszt malmai vagynak, hova sok szomszéd helységekből járnak örletni...”. Sorra vette a balatonhenyei hopogakövet, a monoslói borházakat „...szép borházak 4–5 sorban körül övedzik...”, a nemesleányfalui fazekasságot, Vöröstó, Barnag, Tótvázsony különlegesen szép látványt nyújtó lakóházait „tsinosan épült házai vagynak...”, a vámosi udvarterekkel megegyező közöket: „Az udvarok benne utszákat képeznek, igen sok háznépek lakván együtt”, velük szemben szerinte Felsőörs „utszái rendetlenek, és veres kövekből épült házai többnyire vakolatlanok lévén, igen idomtalanok” – vagyis minden faluban a megkülönböztető jellegzetességekre hívta fel a figyelmet, ámde megállapításai még nem néprajzi elemzések, de későbbi néprajzi munkáknak alapként szolgálhattak.

Érdeemes még idézni néhány további megállapítását. Kenesén kiemelte a falu Balaton-részének halbőségét: „Az bő Balatonjokban, vagy mint magok nevezik, az ő vizekben nagyon fogas, fogassüllő, közönséges süllő, tsuka, hartsa, ponty, tzompó, kárász, keszeg, garda és sok ketske-rák...”, valamint a falu

településszerkezetét és szőlőinek bőségét: „*Rendetlen tömött utszái, szoros udvarai vagynak. Szőleje felette sok, de erdeje kevés...*”

Vörösberényben a szőlőket és forrásokat emelte ki: „*Veres-Berénynek, úgy szöllvén, harmada határja szőlőből áll, mellyek a Balatonra néznek, és igen jók... Forrásai Sz. K. Szabadja felől igen gyönyörűségesek... és olly bőv vízűek, hogy felbuzgásukhoz nem messze, mindjárt egy malmot, a helységben ismét másikat hajtának...*”

Alsóörsnek, Lovasnak, Paloznaknak, Kövesdnek a fekvését emelte ki, Arácsnak pedig szőlőbéli épületeit: „*...sok uraságok bírnak szőlőket, mellyeken igen tsinos épületeik vagynak, mellyekben Füredi mulatások alatt lakoznak...*” A füredi arany színű erős borok és a savanyúvíz különösen megragadta figyelmét. Tihany épületeiről negatív véleménnyel volt: „*Tihannak épületei igen együgyűek, s feküsznek hegy oldalban...*” – viszont külön figyelmet fordított a révre: „*A sziget déli részén van egy révház, honnan a sajka által és vissza szokta szállítani a Somogyba, és onnan ide, által menni és vissza jöni szándékozikat...*” Megragadta figyelmét a kővágóörsi rév is, amellyel rávilágított a cserekereskedelem gyakorlatára: „*...a Kővágó-Örsi Rév is, honnan a sajka Boglára jár által. Itt a gabonából gyakorta megszűkülő Balatonmellékiek számára van épülve egy igen derék magház, melly Somogyból általszállítottat minden némű eleséggel töltetik meg...*”

Munkájában a táj és a néprajzi sajátosságok mindig a település lakóival együtt jelennek meg, jellemezve az adott községek lakosságát is. Ő ugyancsak kiemelte a Balaton-felvidéki kiváló borokat, az itt élők különösen szíves vendégszeretetét: „*Ami illeti a Balaton melléki lakosokat: talám az egész világon sintsenek olly jószívű, adakozásra hajlandó, és barátságos emberek, mint ezek. Itt a szőlőhegyen ha valaki keresztül megyen, és az ő szollások szerint lyukas pintzét (kinyílt ajtajút) lát, és hívatlan is bé nem tér, azért dorgálást, pirongatást, és szemrehányást nyer...*”, de szólt nyelvjárásukról, viseletükről, szokásaikról. Bemutatta a pinceszereket, az asszonyfarsangot. Mindkettő szorosan összefüggött az itt élők gazdálkodásával, megélhetésük fő forrásával, a szőlő- és bortermeléssel.⁷ Alapos megfigyelő volt, bár a jelenségek okait nem vizsgálta, de ez nem róható fel neki. Vitathatatlan, hogy jól használható forrást adott a kései kutatók kezébe.

⁷ OLÁH 1834. 60., 63–65., 67., 68., 71., 73–74., 76–79., 84–87., 94–95.

A szőlő, a bor, a Balaton vize és a szőlőbéli épületek, a borházak ragadták meg Édes János figyelmét, aki *Utazás a 'Magyarhon' szebb vidékein* címmel a Társalkodó 1839. évfolyamának VIII. számától adta közre több részletben útirajzát.⁸

Horváth Bálint bencés szerzetes munkája ugyan útikönyv, de figyelmet érdemelnek a népeletre vonatkozó megfigyelései is. A munka 1848-ban jelent meg. Az utazónak szolgáló adatokon kívül a községek földrajzi elhelyezkedésére, a lakosság vallási megoszlására, megélhetésének forrásaira, gazdálkodásának jellemzőire is kitért. Mindezekon túl folklór adatokat, jelesen történeti mondákat is megörökített, így a Csúcs-hegyről, a Nyársas-hegy eredetéről. Történeti adatok gazdagsága jellemzi a munkáját.⁹

1885-ben a Magyar Földrajzi Társaság felolvasó ülésén hangzott el *Czirbusz Géza* dolgozata *A Balaton-melleyéki nép életéből* címmel, amelyben a tó rövid földrajzi ismertetését követően részletes népjellemzést adott, amelynek során a települések szerkezetét, a lakosság antropológiai és lélektani jellemzőit mutatta be: „*Mindkét nem eleven eszű, tréfára, élczre minden perczben kész, dalolni szerető, tehát vérmes nép. Legényi hősködések kivált újbor idején bizony sokszor fölzavarják a falusi élet csöndjét. Amily jámbor, epedő tud lenni a szerelemért esdeklő, oly hirtelen haragú a megsértett, vagy csalódott fél.*”

Aprólékosan foglalkozott az itt élők megélhetési forrásaival, gazdálkodásával, tárgyi kultúrájának némely sajátosságaival: „*A nép foglalkozása földművelés kivált a szőlőművelés s a balatoni halászat. Tavasszal tehát a szőlőkben találjuk a balatonvidéki népet; a nyitás, kötés, sarabolás, homlítás elég tenni-valót ad nyár derekáig. Azután a fiatalja elszegődik napszámba, ha magának nincs elég mívelni való földje. Különösen eljárnak Somogyba...*”

Egyetlen utazó figyelmét sem kerülte el a Balaton-melléki szüret, azonban valamennyien más megközelítésben írták le. *Czirbusz Géza* különös megjelöltő erővel mutatta be: „*Ősszel a szüretelés folyik hegyen-völgyön. Két hétig valóságos izgalomban van a partmenti lakosság. A szedőlányok dalai, a csöbörhordó legények dévaj tréfái, a hordós szekerek örökös sürgés-forgása zajossá teszi a nappalt; az esti tüzek fellobbanó pattogó lángja, dal és kacaj, muzsikaszó és pisztolydurrogatás az éjjelt.*”

Nem kerülte el figyelmét a borral való kereskedés sem, amely nagyban hozzájárult az itt élők megélhetési forrásaihoz: „*Késő ősszel azután hosszú*

⁸ ÉDES 1839.

⁹ HORVÁTH 1848.

sorokban látjuk döcözni a Tapolcza felé vezető országutakon a társzekereket, amelyek a leszüretelt balatoni bort Szombathely, Sopron felé, vagy épen Stájerországba viszik. A rezi, badacsonyi, istvándi, sz.-györgyi és egyéb fajta borok élénk vásárt és forgalmat hoznak e vidékre...”

Munkájának figyelmet érdemlő részét alkotja a halászat és a nádaratás bemutatása. Másokhoz hasonlóan hangsúlyozta, hogy a téli halászat komolyabb jövedelmi forrást jelentett: „Nyári időben estefelé mennek be felé a halászok, s ha jó fogás volt, hajnalban térnek vissza... A téli halászat jövedelmesebb, csak-hogy igen megpróbálja a férfi erejét, körültekintő ügyességét...” Leírta azokat a veszélyeket, amelyek mind a nyári, nyílt vízi, mind pedig a téli, jég alatti halászatkor a halászokra leselkedtek.

A szerző teljes részletességgel foglalkozott a leánykérés és a lakodalom gazdag szokásvilágával, összevetve az északi és a déli part lakosságának a lakodalomhoz fűződő hagyományait. Olybá tűnik, mintha az egész írásmű a lakodalmi szokáskincs bemutatásáért született volna meg. Mindezekon túl ízelítőt nyújtott a lakodalom költészetéből is. Munkáját a házasságszerzők, a „susogók” tevékenységével indította, amit a leánykérés szertartása követett, amikor a leányt „először gyűrűsül, másodszer jegyesül, harmadszor hitvesül” kérték. Ezt követte a „hitbérajánlat”, vagyis a móríng, amely minden esetben komoly tárgyalás eredményeként született meg, ezután került sor az elgyűrűzésre, amit az örömlakoma követett. Az eljegyzés és kendőváltás után a „kikiáltás”, vagyis a háromszori kihirdetés következett, majd a lakodalom napjának meghatározása és a vendégek hívogatása, amelyre ugyancsak háromszor került sor, utoljára a menyegző napján. Ezt követte a menyasszony kikérése szülei házából, majd az esküvői menet szigorú rend szerinti felállása, a templomi esküvő, ebéd a menyasszonyos háznál, a menyasszony kelengyéjének szemléje, valamint a lakodalmas menet a vőlegényes házhoz. Az étkezéseknél szigorú asztali ülésrend érvényesült, a vőfélyek pedig minden étkezésnél verssel köszöntötték be az egyes fogásokat. A vacsora végén mindig a zenészeknek gyűjtöttek, de ilyenkor került sor a menyasszonytáncra, majd a menyasszony felkontyolására. Itt is szokásban volt az álmenyasszony bevezetése, de a menyasszony részéről a vendégeknek kiosztott ajándék is.

A vőfély feladata volt a menyasszony-búcsúztatás, a sirató. A lakodalom záró eseményét a kárlátó, az új asszony adta a vendégeknek, amely „néha...

zajosabb multság a lakzinál...”¹⁰ A szerző a Balatont a Dunántúl szemefényének tartotta és nem véletlenül írta le, hogy: „...aki csak napokig időzött is a Balaton partján, le nem győzheti azt a vágyat, hogy amivel lelke betelt, azzal bővebben ne foglalkozzék...”¹¹

Az 1872-ben megalakult Magyar Földrajzi Társaság tudományos tevékenységében a Magyar Néprajzi Társaság létrehozásáig, 1889-ig helyet kapott a néprajz is, de igazán soha nem szorult ki innen, hisz a földrajz és a néprajz kapcsolata sohasem szakadt meg.

A XIX. század vége új fejezetet nyitott a Balaton kutatása és megismertetése történetében. Ezidőtől fogva már nem csupán megfigyelésekről beszélhetünk, hanem kitűnően felkészült szakemberek tollából néprajzi munkák, sőt, monográfiák születtek. 1887-ben jelent meg Herman Ottó munkája, *A magyar halászat könyve*, amelyben helyet kapott a balatoni halászat eszközeivel együtt. Külön fejezetet szentelt a garda halászatának, amelyet Tihany őshalászatának nevezett, s a „magyar halászat legvonzóbb képei közé tartozónak” mondott. „A magyar halászélet” című fejezetben pedig jórészt a tihanyi halászbokor tagjaival, viselkedésükkel foglalkozott ugyan, de még egy külön fejezetet szentelt a tihanyi halászatnak. Ennek során a halászbokrokat vagy kompániákat mutatta be, azonban ez nem csupán egyszerű bemutatás. Rendkívüli érzékkel kitűnő képet rajzolt változatos, fordulatokban bővelkedő életükről, felvillantva a halászfoklort, bemutatva magát a halászt is, megállapítva: „A tihanyinál vakmerőbb halászt már képzelni sem lehet... Annyi bizonyos, hogy Tihany halászélete mindenképpen a legérdekesebbek közé tartozik...”¹² Herman Ottónak a Balaton halászatával foglalkozó másik nagy munkája *A Balaton halásztópográfia* címmel 1892-ben jelent meg.¹³

Kevésbé volt jó véleménnyel a Balaton-felvidéki emberekről Cholnoky Jenő. 1890-ben megjelent értekezésében csupa negatívumot fogalmazott meg. Siófokot poros, piszkos falunak nevezte, ahol csak „az fürdött a Balatonba, aki véletlenül beleesett...” Ugyanakkor jó leírást adott a pásztorokról, akik ekkor még fésűt viseltek hajukban. A szüret számára „kész veszedelmet” jelentett, mert ilyenkor „az embert erőnek erejével beinvitálták s addig nem eresztették el, amíg le nem itatták...” Másokkal ellentétben a népet „szennyeknek, rongyos-

¹⁰ CZIRBUSZ 1885. 182–195.

¹¹ Uo. 195.

¹² HERMAN 1887. 439., 413–420., 421–432.

¹³ HERMAN 1892.

nak, tudatlannak, durvának” látta, akik annyit halásztak, amennyit akartak, fogast ettek, rá bort ittak. Tihanyban találkozott olyan személlyel, aki egész életében nem ivott vizet, csak bort. Házukat dűledéknek nevezte, amelyben alig volt bútor. Mindezeket túl kitért a szőlőfajtákra (zöldszőlő, fehérvári, burgundi, mézes, sasza, szagos), amelyek a filoxeravész idején kipusztultak. Ehhez a megpróbáltatáshoz járult, hogy a halászati jogot részvénytársaságnak adták el. Mindezek a nehézségek a megújulás forrásai lettek a Balaton-melléki nép életében, ahogy megállapította, rámutatva az itt élők szorgalmas munkájára, a megújult falvakra „*a falvak tiszták, rendesek, mindegyikben van olvasókör... egész paradicsomi élet kezdett kifejlődni a Balaton mentén...*” Írásának végki-csengése az elődei véleményével megegyező: „*Csodálatos ez a dunántúli nép! Mélyen gyökerezik benne a kultúra s minden jóra és szépre megvan benne a hajlandóság...*” „*...Bizony ezt a népet csak egy kicsit kell segíteni, jó tanáccsal ellátni s olyan intelligens, olyan mélyen gyökerezik lelkében a kultúra, hogy mindenre képes, hazánk népének talán legnagyobb ereje rejlik benne.*”¹⁴

Máig felülmúlhatatlan Jankó János korszerű néprajzi monográfiája, az 1902-ben megjelent *A Balatonmelléki lakosság néprajza*, amelynek hatalmas mennyiségű néprajzi adatait, népéletre vonatkozó megfigyeléseit a XIX. század végén gyűjtötte és jegyezte le a fiatalon elhunyt tudós. Az 1893-ban megkezdett helyszíni vizsgálatait rendkívül gazdag fényképanyaggal egészítette ki, elvégezve a térség lakosságának antropológiai felmérését is, amelynek eredményei 1900-ban külön kötetben láttak napvilágot (*Magyar típusok I. A Balatonmellékéről*).¹⁵

Jankó János munkája nem egy érdeklődő utazó megfigyeléseinek tárháza, hanem a néprajztudós monográfiája, amelyben a népéletet minden területére kiterjedő figyelemmel, teljességében mutatta be, elemezte, sorra véve a tó mindkét partjának községeit, kitűnő történeti áttekintést, statisztikai adatokat nyújtva valamennyiről, kitérve a vallási viszonyokra. Herman Ottó munkáival együtt hozzájárulva a Balaton tudományos felfedezéséhez.

Jankó nyolc fejezetre osztotta művét. A történeti áttekintést a helynevek alapos elemzése, majd a lakosság történeti-demográfiai, vallási és etnikai összetételének vizsgálata követi. Felbecsülhetetlen értékű az itt közölt, falunkénti bontásban szereplő családnév anyag, amellyel kapcsolatban a migráció okaira

¹⁴ CHOLNOKY 1890. 84–87., 89–93.

¹⁵ JANKÓ 1900. és 1902.

is rámutatott, de nem hagyta figyelmen kívül az ekkor már súlyos következményeket mutató egykezést sem.

A következő fejezetekben vette sorra a településszerkezetet, építkezést, lakáskultúrát, viseletet, táplálkozást, a szántóföldi földművelést, szőlő- és borkultúrát, gyümölcészetet, kertgazdálkodást, erdőkiélést, állattartást és a halászatot, kiegészítve Herman Ottónak erre vonatkozó vizsgálatait. Végül az emberélet szokásait és a hiedelmeket, a gyógyászatot mutatta be. Korszerű, komplex szemléletű munkájában olyan részletes képet adott a Balatonmellék népéről, amit aligha lehetett/lehet felülmúlni. Megelevenítette a Balatonmellékét, hisz esztendőket töltött el az itt élők között, ahogy írta: „...voltam a Balaton mellett az év minden havában kivétel nélkül s az ötven falu között egy sincs olyan, amelyben csak egyszer fordultam volna meg...”¹⁶

Joggal kimondható, hogy erre egy utazó nem képes, csak egy elkötelezett tudós!

Feltétlenül figyelmet érdemel *Fényes Eleknek* 1836-ban megjelent statisztikai munkája, amelyben a balatonmelléki szőlőművelés és borkultúra előkelő helyet kapott.¹⁷

Francsics Károly veszprémi borbélymesternek a XIX. században (az 1870-es évekig) írott naplójában egy füredi kirándulással kapcsolatban ugyancsak említést tett a Balatonról és környékéről, ahol az új sétatér és savanyúvíz ragadták meg figyelmét. Fürdre és Almádiba többször kirándult, Almádiban szüreten is részt vett. Almádiban később szőlőbirtokot véve az itteni szőlőművelésről és pinceépítésről, valamint az ezekkel kapcsolatos szokásokról olvashatunk feljegyzéseiben.¹⁸

Ujfalvy Sándor 1854-ből való emlékiratában egy 1831-ben tett utazásával kapcsolatban elragadtatással írt a Balatonról: „...mert a Balaton kies partjain... még a lég is más...” Képzletét megragadta a mediterrán vízpart, amely elragadó és ismeretlen volt az erdélyi embernek. A vulkáni hegyek, a várromok, Füred fürdője, a savanyúvíz és a balatonmelléki emberek nyíltsága, eszessége felejthetetlen élményként jelent megírásában, az „*itteni köznépet a legkitűnőbbnek*” tartva.¹⁹

¹⁶ BALASSA 1975. 32.

¹⁷ FÉNYES 1836 és 1851.

¹⁸ FRANCICS 1973. 392-393., 431-433., 439., 442-443. – Az 1834. évi almádi szüretéről: FRANCICS 2001. 84-86., az 1846. évi füredi és almádi kirándulásról: uo. (2001) 117-138.

¹⁹ UJFALVY 1941. 207-225.

1896-ban jelent meg *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen*, amelynek IV. kötete a Balatonnal foglalkozott. Eötvös Károlynak a *Baltoni utazás* című munkájában leírtakat olvashatjuk itt.

Endrődi Sándor lírai útirajzában kitűnő képet festett a szepezdi halászok házatájáról, a halárusítás előkészületeiről, Akali lakóépületeiről, valamint Vértút fürdőjéről, amelyre korábban Oláh János is felfigyelt. Különösen érdekes a fürdőorvos tevékenységének bemutatása, aki köpölyöz, fogat húz, de ha kell, haját is vág. Megjelent elbeszéléseiben a szigligeti halásztanya, de a falu vászonfehérítő helye is, továbbá a szüret. Megelevenítette a falusi társadalom alakjait, akik nem voltak restek egymás megtréfálásában, de megmutatta a révészeket, a rév hangulatát, majd erőteljes képekkel a befagyott Balatont a jég alatti halászzal, valamint a nádaratókat. Munkájában megjelent a nyugalmas, a viharos és az egymást követő évszakokban változatos arcát mutató Balaton, a nyári és a befagyott, a vele együtt élő embernek a változó vízzel való kapcsolata. Nagy szeretettel írt a tihanyi bencésekről és legendás vendégszeretetükről, amellyel valamennyi Balatonnal kapcsolatos írásban találkozunk. Endrődi Sándor munkájában megjelent egy különleges személy, a falu bolondja, a Balaton tündérében hívő félkegyelmű.²⁰

Nagyszerű megjelenítő erővel beszélt el igaz történeteit *Babay Kálmán* 1892-ben megjelent művében, megelevenítve a balatoni halászok mindennapjait, egymással való kapcsolatát, a Balaton-felvidéki kálvinista kisnemesek életformává lett ellenzéki magatartását, sajátos gondolkodását, a tóbíró szerepét, az állatok itatására használt tavat, az árucserre jellemzőit, a megisméltódtó hátravillongásokat. Írásaiban mindezeket túl helyet kaptak a balatoni regék, történeti mondák, a falucsúfolók, a köveskáliai legendás leleményessége, vagy a kupeczek világa.²¹ Egyetlen elbeszélése sincs, amelyben ne szólna a balatoni táj fenséges szépégéről. „Egy egész ábrándvilág él és lakik ott a szép Balaton mellett; és a ki ezt a világot meglátja és a ki ezt a levegőt beszívja, bele szereti magát élni ebbe a légkörbe, lelke összeforr vele s elválni onnét nem tud visszahatás nélkül, soha-soha!”²²

Bár csak 1902-ben jelent meg *Sági János* nagylélegzetű, a turisztikai és népismereti szempontok adatait egyesítő munkája, azonban szellemiségét tekintve mégis itt kell szólni róla. Amikor a Balaton-melléki településeket, azok turisz-

²⁰ ENDRŐDI 1884.

²¹ BABAY 1892.

²² BABAY 1892. 62.

तिकai gazdagságát, látnivalóit sorra vette, nem mulasztotta el szólni a népelet jellemzőiről: így a téli Balatont bemutatva a jég alatti halászatról, a gazdálkodásról, szőlőtermesztésről és ennek buktatóiról, mint pl. a csemegezőlő termesztésének hiányáról, a csopaki, arácsi, lovasi, valamint a Káli-medence falvainak kiváló borairól, a borkereskedelemről, a piacozásról, de írt a különféle regékről, történeti mondákról. Szólt a csobánci vízhiányról, a nevezetes badacsonyi szüretéről és a nyelvjárási sajátosságokról, rávilágítva a hagyományos kultúrában azokra a változásokra, amelyek már a századfordulón bekövetkeztek ezen a vidéken. Rámutatott az itt élőket érintő nehézségekre is, amelyek esetenként éppen a változásokkal következtek be, mint pl. a tihanyi halászok esetében a halászati jog részvénytársaságoknak történő eladása. A térség népéről szólva véleménye azonos volt más megszólalókéval: *„A balatonmentét tősgyökeres, jóra való magyar nép lakja, amelynek a híres magyar vendégszeretet szintén erénye. A köztük nyaraló vendég iránt a legnagyobb figyelmet és előzékenységet tanúsítja; szerény modora van, az idegennel szemben őszinte tiszteletet és szíves szolgálatkészséget fejt ki. Hajlékában mindenkit magyaros barátsággal fogad, hamisítatlan, szép magyar nyelven értelmesen társalog; örül, ha felvilágosításaival, utbaigazításaival szíveséget tehet; istenfélő, becsületes, munkás és szorgalmas, maga ügyel föl legjobban, hogy a jó közbiztonsági viszonyokon csorba ne essék... Ha pedig idegen ember szeretettel közeledik felénk, azt a magyar nép iparkodik elhalmozni világszerte ismert lovagias érzelmeivel és vendégszeretetével... Nálunk az idegen sem idegen.”*²³ Hangsúlyos az a javaslata, amelyben felhívta az utazók figyelmét egy-egy tájegység felfedezésekor az ott élők életmódjának megismerésére is: *„...ha valaki utazik, ne csak a vidék természeti szépségeit figyelje; útja közben tanulja megismerni a föld népét, a faluk, a városok társadalmi viszonyait... törekedjék minden tekintetben megismerni e hazát...Ha annak a sok utazásnak ilyen céljai is lesznek, akkor a gondolatok az egész társadalomra megtermékenyítőleg hatnak s bekövetkezhetik az egész nemzetre jótékonyan ható átalakulás.”*²⁴

²³ SÁGI 1902. 25–26.

²⁴ SÁGI 1902. 138.

A BALATON-FELVIDÉK KÜLFÖLDI SZEMMEL

A hazai utazók mellett szólnunk kell még azokról az útleírásokról is, amelyek *külföldi szerzők* tollából születtek és figyelmet érdemlő megfigyeléseket tartalmaznak a népeletre vonatkozóan.

Vlagyimir Bogdanovics Bronyevszkij orosz hadtörténész, író, műfordító 1812-ben utazta végig Magyarországot, majd papírra vetette útirajzát, hónapra, napra beszámolván élményeiről, amelyek között szerepel a Balaton mellékére tett látogatása is. Felfigyelt a településeken szétszórva elhelyezkedő lakóépületekre, amelyeket nem a terepviszonyokkal magyarázott, hanem keleti örökségnek tartott: „...*A hunok táboraihoz hasonló és a kelet többi harcos nemzetéhez, aminthogy sok egyéb szokás is e korból maradt fenn...*”²⁵

Richard Bright angol orvos 1815-ben utazta be a Dunántúlt, amelynek eredményeként megszületett munkája 1818-ban jelent meg. Ő is felkereste a Balatont és környékét. A tó északi oldalán járva a szőlőkultúrára figyelt fel, elragadtatással írva a szőlőbeli építményekről, jelesen a Csobáncon látottakról: „*A hegy maga pompás szőlővel van beültetve. A szőlők között a vincellérházak és a borospincék festői előteret alkotnak, míg a távolban más elszigetelt hegyek és a Balaton gyönyörű tükre teszik változatossá a kilátást... Csobánc után Badacsonyba mentünk. Ez a hegy híres a boráról, amely nem sokban különbözik a tokajitól...*”²⁶ Lenyűgöző élményként írt Szent György-hegy boráról is. Felfigyelt az egyetlen fatörzsből készített bődönhajóra, a Balaton halbőségére, a varsával történő halfogásra és a jég alatti halászatra, kitérve a halászati jogra is. Képet adott néhány lakóépületről, szerény berendezésükről és a tetőfedésre használt zsúpról. Figyelemre méltó a tüzelőberendezés érzékletes leírása. Elismeréssel szólt a füredi savanyúvízről, Veszprémben pedig a környékről érkező piacozó nők fejviselete, a vászonból készült pacsa (főkötőnek nevezte) és a fejen való teherhordás jelentett neki különös élményt.²⁷

François-Sulpice Baudant francia geológus 1818-ban magyarországi útja során eljutott a Balaton mellékére is. Útja eredményeiről és élményeiről 1822-ben megjelent könyvében számolt be, amelyben helyet kapott a zánkai beszálló vendéglő, amelynek bemutatta közönségét is.²⁸

²⁵ TARDY 1988. 103.

²⁶ BRIGHT 1815/1970. 42-43.

²⁷ BRIGHT 1815/1970. 46-49. és 85.

²⁸ BEUDANT 1818/1935.

Pjotr Ivanovics Keppen ukrán jogász, geológus 1822-ben Krakkó és Bécs után jutott el hazánkba. Útját követően részletes beszámolót készített, alaposan utánajárva statisztikai és a történeti adatoknak, sőt, igyekezett megismerni a magyar nyelvet is. Útirajza rendkívüli alaposágról tanúskodik. Eljutott a Balaton partjára, ahol az északi part vulkanikus tevékenységéről szólva az egyéb sajátosságokra (növénytakaró, állatvilág), természeti gazdagságra ugyancsak kitért. Elragadtatással szólt a partvidék elbűvölő szépségéről, valamint a helyiek szívből jövő vendégszeretetéről. Megfordult a Szent György-hegyen, Csobáncon, Gulácson, Szigligeten, de eljutott Kővágóörsre, Kékkútra, Salföldre, Köveskálra, Vérkútra (Zánka), Aszófőre és Tihanyba is. Itt lehetővé tették kísérői a visszhang tanulmányozását. Tudományos megfigyelésein túl felfigyelt a szőlőkertekre, borospincékre, külön kiemelve a badacsonyi bort, amelynek sajátosságait hozzáértésről tanúskodva, szakszerűen írta le.²⁹

Az angol *John Paget* 1839-ben utazta végig Magyarországot és Erdélyt. Ez alkalommal kereste fel a Balaton-felvidéket is, ahol több napig Füreden és Tihanyban tartózkodott. Élményei, amelyek könyvében napvilágot láttak, azért különösen érdekesek, mert a földművelő népesség mellett a nemességről is találó képet rajzolt. Kiváló leírást olvashatunk a gabona nyomtatásáról: „...régiképp szerint ökrökkel vagy lovakkal nyomtatják a gabonát... Többnyire a szabad ég alatt hajtják ezt végre, ahol a gabonát learatják. Egy darabon a földet addig egyengetik, amíg egészen kemény nem lesz: ez a „szérűskert”. Ezután a gabonát szétterítik rajta, egy fiú, hosszú nyelű ostorral a kezében, középre áll, s körbe hajtja az állatokat, míg az egészet kellőképpen ki nem csépelelték...”³⁰, az itt élők táplálkozásáról: „Úgy látszik, a Balaton halkészlete kifogyhatatlan, s rengetegféle hal él benne... Kettőkor ültünk asztalhoz, Magyarországon ez a szokásos ebéddő, az étel pedig ugyancsak magyar szokás szerint, igen bőséges, s rendkívül jóízű volt...”³¹. Szót ejtett a lakáskultúráról, valamint az uraságnál hivatalos viselő kocsisok ruházatáról, viselkedéséről: „A kocsisok öltözetét, természetesen a szolgálkéről beszélek, egészen különösnek találtuk: többnyire mocskos huszáregyenruhát hordanak, nyáron azonban kibújnak a mentéjük-ből, s panyókára vetve viselik, aztán hesseni csizmát és sarkantyút, fejükön

²⁹ TARDY 1988.172–175.

³⁰ PAGET 1839/1987. 100.

³¹ PAGET 1839/1987. 104.

*pedig széles karimájú, alacsony kalapot, melyet virág vagy tollbokréta díszít...*³².

Kitűnő megfigyelőnek bizonyult a befagyott Balatonon való közlekedés bemutatásakor is: „Azt hiszem, egyetlen árva teherszállító bárka sem közlekedik az egész tavon, vitorlás hajó még úgy se! Nem volt még a történelemben nép, melynek olyan kevés természetes adottsága lett volna a hajózáshoz, mint a magyaroknak. Úgy tűnik, folyóiknak és tavaiknak több hasznát veszik befagyva, mint folyékony állapotukban. Mikor egy idevalósi úriembernek megjegyeztem, milyen nagy kár, hogy nem használják a tavat közlekedésre, így válaszolt: „Ó, de hiszen télen használjuk, úgy kocsizunk rajta az egyik végétől a másikig, mintha országút lenne.”³³. Nagy megdöbbenést okozott neki a nemes férfiak bárdolatlansága. A helyi folklórhagyományok közül a tihanyi kecskekörmök mondájának egy, a Garay János által később megénekelt változattól eltérőt jegyzett le, amely valójában IV. Béla királyhoz fűződő történeti monda.³⁴

Johan Kohl Magyarországról írott könyve 1842-ben jelent meg. Foglalkozott benne a Balatonmellékével is, felsorolva a Balatonnal kapcsolatos mondákat.³⁵

EÖTVÖS KÁROLY ÉS A BALATON

Az 1860-as évektől írta *Eötvös Károly* kitűnő tudósításait mindenről, ami balatoni vonatkozású volt, aki és ami valamilyen módon a Balatonhoz kapcsolódott. *Utazás a Balaton körül* és a *Balatoni utazás vége* címmel megjelent munkáiban megelevenedett a Balaton melléke, megjelent, megszólalt a Balaton mellékén élő ember, szavai nyomán feltárult egyéni életén túl az őt megtartó közösségé is. Az élő táj, az élő falu jelent meg Eötvös szavai nyomán. Feltárultak a falusi társadalom szintjei, feléledt a kisenemesség világa, a tájak és a társadalmi csoportok közötti kapcsolatok.

Mert miről, kiről írt Eötvös? Nemesekről, papokról, iparosokról, kereskedőkről, a vármegyei tisztviselőkről, de a társadalom perifériájára szorultakról, a szegény legényekről, katonaszökevényekről, betyárokról és cimboráikról, juhászokról, kanászokról egyaránt, de nagyszerű képet nyújtott a csárdákról, azok vendégeiről. akik búvóhelyet keresve, vagy akik mulatni mentek oda.

³² PAGET 1839/1987. 111.

³³ PAGET 1839/1987. 103.

³⁴ PAGET 1839/1987. 112.

³⁵ VAJKAI 1978. 309., KOHL 1842.

Ember és táj, ember és víz, ember és ember kapcsolatáról, malmokról, zölden ragyogó szőlőhegyekről, szőlőfajtákról, erdők fekete foltjairól, arany vetésekről, szőlőhegyi hajlékokról, pincszerekről, emlékezetes vagy kevésbé emlékezetes halászatokról, vendégfogadásokról, a rokoni kapcsolatok ápolásáról, közlekedésről, falvokról és a bennük lévő lakóházak sajátosságairól, valamint a balatoni ember észjárásáról.

A téli Balatont a legalaposabb ismeretek birtokában mutatta be: *„Ha csendes időben fagy be a Balaton s ha igazán befagy: akkor bizton lehet rajta járni. Akár vásárt tartunk rajta. Ökröt, lovat rá lehet hajtani, terhes kocsival is lehet rajta nyargalászni... Télen ellátogat a zalai ember somogyi ismerőséhez s a somogyi ember zalai atyafiához. Szalmát is vesz a zalai Somogyban s bort is vásárol a somogyi Zalában. De csak kocsival járnak. Gyalog ember nem indul útnak a jégen. Sohase tudja az ember, téli napon mikor támadhat köd. Ködben pedig nincs az az okos ember, a ki el ne bóduljon, irányt ne tévesszen, végenincs körbe bele ne szédüljön... Azért kell kocsival, lóval menni. A ló el nem téved soha...”*³⁶

Beszélt lelkészgyéniségekről, 1848-as katonákról, pápai diákokról, akik a Balaton mellékéről mentek a „tudomány városába”. Megelevenedtek munkáiban a történeti hagyományok, mondák, a csodatételek, a búcsúk és búcsús zárandokok, a fürdőélet, társasági élet, nemesi virtus, felekezetek egymás mellett élése, inventálás és kótya-vetye, de szólt a káromkodásokról is. Bemutatta a temetők világát, amely igazi halott faluként jelent meg írásában.

Beszámolt egy különleges természeti jelenségről is, jelesen a monoszlói visszhangról: *„...a ki a tihanyi visszhangot hallotta: annak meg kell hallania a monoszlai visszhangot is. Nemcsak Tihany van a világon, hanem Monoszló is... Tihanyról minden jött-ment tud... de a monoszlai visszhangról nem, pedig szebb is, erősebb is a tihanyinál...”*³⁷

Mindezek természetesen mozaikok, de az 1870-ben íródott munka is mozaikokból áll, melyek egymáshoz illeszthetők, egy csodálatos, utánozhatatlan, felejthetetlen képet adva egy különleges hangulatú tájról, hozzáidomult lakóival együtt.³⁸

³⁶ EÖTVÖS 1901. 101.

³⁷ EÖTVÖS 1909. 169.

³⁸ EÖTVÖS 1901. és 1909.

EPILÓGUS

Feltehetjük a kérdést: mindez a szépség, sajátos hangulat leírható-e, érzékelhető-e napjainkban, a XXI. század viharos esztendeiben? Megfogalmazható-e a látvány és az összetett érzelem egyszerre? Visszaadható-e közel tökéletesen, vagy csupán töredékesen a Balaton mellékén kapott élmény, s felkelthető-e kellőképpen az érdeklődés e vulkáni hegyek koszorúzza szőlőkben fügét, gránátalmát, mandulát megtermő vidék iránt napjainkban is?

Hiszem, hogy ma is érvényesek Eötvös Károly sorai a Dunántúl „szemefényéről”: „*A Balaton ábránd és költészet, történelem és hagyomány, édes-bus mesék gyűjteménye, különös magyar emberek ősi fészke, büszkeség a múltból s ragyogó reménység a jövőre.*”³⁹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BABAY 1892 = BABAY Kálmán: Balatonmelléki történetek. Veszprém, 1892.
BALASSA 1975 = BALASSA Iván: Jankó János. Bp., 1975.
BRIGHT 1815/1970 = BRIGHT, Richard: Angol szemmel Keszthelyen százhusz évvel ezelőtt. Szemelvények R. Bright 1815. évi útleírásából. Veszprém, 1970.
BEUDANT 1818/1935 = BEUDANT, F. S.: Balatonvidéki útleírása 1818-ból. Tapolca, 1935.
CHOLNOKY 1890 = CHOLNOKY Jenő: Égen, földön. Földrajzi értekezések. Budapest, 1890.
CZIRBUSZ 1885 = CZIRBUSZ Géza: A Balaton-melléki nép életéből. = Földrajzi Közlemények 1885. 182–195.
ENDRŐDI 1884 = ENDRŐDI Sándor: Balatoni ég alatt. Veszprém, 1884.
EÖTVÖS 1901 = EÖTVÖS Károly: Utazás a Balaton körül I–II. Bp., 1901.
EÖTVÖS 1909 = EÖTVÖS Károly: A balatoni utazás vége. Bp., 1909.
ÉDES 18939 = ÉDES János: Utazás a' Magyarhon' szebb vidékein. Társalkodó 8 (1839) 74–78., 86–88., 93–94., 99–100., 106–107., 117–119., 125–127.
FÉNYES 1836 = FÉNYES Elek: Magyarország, s a hozzá tartozó tartományoknak mostani állapotja. Pest, 1836.
FÉNYES 1851 = FÉNYES Elek: Magyarország geográfiai szótára I–II. Pest, 1851.
FRANCICS 1973 = FRANCICS Károly: Kis kamorámban gyertyát gyújték. Szerk.: Vörös Károly. Bp., 1973.
FRANCICS 2001 = Francics Károly visszaemlékezései. Sajtó alá rendezte és szerk.: Hudi József. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2001.
HERMAN 1887 = HERMAN Ottó: A magyar halászat könyve. Bp., 1887.

³⁹ EÖTVÖS 1901. 5.

- HERMAN 1892 = HERMAN Ottó: A Balaton halásztopográfiája. Budapest, 1892.
- HORVÁTH 1848 = HORVÁTH Bálint: A füredi savanyuvíz s Balatonfüred környéke. Magyaróvár, 1848.
- HRABOVSKY 1827 = HRABOVSKY Dávid: Néhány levelek Balatonról s Balaton mellyékéről. = Tudományos Gyűjtemény 1827. X. 82-104.
- JANKÓ 1900 = JANKÓ János: Magyar typusok I. A Balatonmellékéről. Bp., 1900.
- JANKÓ 1902 = JANKÓ János: A balatonmelléki lakosság néprajza. Bp., 1902.
- KIS 1985 = KIS János superintendens emlékezései életéből maga által feljegyezve. Bp., 1985.
- KÓSA 1990 = KÓSA László: A paraszti polgárosulás és népi kultúra táji megoszlása Magyarországon. Debrecen, 1990.
- KOHL 1842 = KOHL, Johan: Hundert Tage auf Reisen in den Österreichischen Staaten. Dresden, 1842.
- OLÁH 1834 = OLÁH János: Balatonmellyéki tudósítások barátságos levelekben. = Tudományos Gyűjtemény 1834. III. 51-96.
- PAGET 1839/1987. = PAGET, John: Magyarország és Erdély 1839. Bp., 1987.
- SÁGI 1902 = SÁGI János: A Balaton írásban és képben. Keszthely, 1902.
- TARDY 1988 = TARDY Lajos: Orosz és ukrán utazók a régi Magyarországon. Bp., 1988.
- UJFALVY 1941 = Ujfalvy Sándor emlékiratai. Kolozsvár, 1941.
- VAJKAI 1978 = VAJKAI Aurél: Néprajzkutatás Veszprém megyében. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13. Veszprém, 1978. 305-328.

EMŐKE S. LACKOVITS

Roaming in the villages of Balaton-highland in the 19th century

Lake Balaton is the largest lake in Central-Europe, its surroundings, natural, historic, economic and social values have been searched and recorded by educated people and researchers alike from the 19th century. These records either in the form of manuscripts or printed matters are excellent sources for ethnography. We know quite many travel books, diaries and memoirs, coverages and fine art works about the surroundings of the lake, which help us get close to the agricultural people living on producing vine, angling, and growing crops. In the 1890s, a natural and social scientific research came forward, the results of which were concluded in a series of books. The first monography of the region's ethnography was published in 1902 by János Jankó. The author of the current study is an ethnographer who introduces those authors who studied the life, the living circumstances and habits of the catholic and reformed peasants living in the north shore of Lake Balaton in the 19th and early 20th centuries.

Tóth Dániel élete és könyvtárosi munkássága

PÁPAI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM Nagykönyvtára történetének szerves részét alkotják a könyvtárosok, ezért megkerülhetetlen életrajzuk, tevékenységük feltárása. A bibliotéka egykori őrői a maguk karakterével, érdeklődésével, felkészültségével fontos alakítói, formálói voltak a könyvtár arculatának. Folyóiratunk 2021. évfolyamának 1–2. számában adtuk közre Rózsa István könyvtárnok rövid életrajzát¹, kitekintve könyvtárosi munkásságára, most pedig utóda, Tóth Dániel életét és könyvtárosi munkásságát szeretnénk bemutatni.

TÓTH DÁNIEL CSALÁDJA, TANULMÁNYAI

Tóth Dániel 1832. január 18-án született Lakszakállason. Édesapja Tóth Dániel² lelkipásztor, édesanyja Bernáth Zsófia³ volt. A család az édesapa 1838. évi halálát követően a Komárom vármegyei Lakszakállasról Nagytanyba költözött.⁴ János

¹ SÁRKÖZI Gergely Antal: Rózsa István élete és könyvtárosi munkássága. = Acta Papensia 21 (2021) 1–2. sz. 192–204.

² Tóth Dániel Apácaszakállason született, édesapja Tóth János lelkipásztor, édesanyja Tasnádi Székely Sára volt. Pápán, Pozsonyban, illetve Göttingenben tanult, 1806-ban Pápán praepceptor-ként működött, majd három év neszmeleyi rektorság után külföldön folytatta tanulmányait. 1812-től haláláig Lakszakállason volt lelkipásztor. 1813-ban szentelték fel. 1838. szeptember 28-án egyházlátogatás közben hunyt el Rétén. A Tudományos Gyűjtemény munkatársa volt. Ő szerkesztette és adta ki a Dunántúli Református Egyházkerület 1820. és 1833. évi névtárait. Felesége Bernát Zsófia, Bernát István lelkipásztor leánya volt. V. ö. KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai II/1. 1761–1849., Pápa, 2018. 994.

³ Az 1846/47-es tanév beiratkozási ívéen Bernáth Zsófia „papnő”-ként szerepel, ekkor már hosszabb ideje özvegy volt. KÖBLÖS József (szerk.): A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861. Pápa, 2006. 650. Később „Dániel özvegye” megjelöléssel olvasható (uo. 900.).

⁴ KÖBLÖS: i. m. (2006) 900.

nevű testvére később (Vág)farkasdon szolgált lelkipásztorként,⁵ nővére, Klára pedig Péntek Mihály felesége lett.⁶

Mivel jó eszű gyermek volt, tíz esztendő korában, 1842 szeptemberének elején Pozsonyba küldték, hogy a német nyelvben kiművelhesse magát. Halála után megjelent életrajzai szerint a négy esztendő alatt „*a német nyelvet annyira elsajátította, hogy később csak irodalmilag kellett magát tovább képeznie, hogy eljusson a nyelvismeret azon fokára, mely képessé tette volna őt német nyelvű gyülekezetben az egyházi szolgálat teljesítésére, a mire egy amerikai német által föl is szólíttatott.*” Hogy azonban ez a fölszólítás mikor történt, arra nézve semmi közelebbi adat nem áll a rendelkezésünkre.⁷

1842 szeptemberétől 1846 júniusáig tanult Pozsonyban, majd ezt követően, 1846 novemberében a Pápai Református Kollégiumba iratkozott be, s a VI. osztálytól kezdve itt végezte tanulmányait.⁸ A kétéves bölcsészeti tanfolyam végzése közben, alig 16 esztendősen részt vett az 1848-as szabadságharcban „*a szépért, jóért és igazért hevülő lelke indításából.*” A szabadságharcot követően visszatért Pápára, ahol 1854-ig tanult, elvégezve a teológiát.⁹ Az 1851–1852-es tanév mindkét félévében ott találjuk nevét a jogtani osztály hallgatói között. A teológusok közül ugyanis többen jogot is tanultak.¹⁰

⁵ Tóth János 1820-ban született Lakszakállason. Pozsonyban és Pápán tanult, ahol 1842-ben végzett. Az 1842–1843-as tanévben a III. nyelvészeti osztály tanítója, ezután Szilasbalháson (ma: Mezőszilas) volt rektor. 1846–1847-ben a hallei, 1847-ben az utrechti egyetemeken tanult. Hazatérését követően Farkasdon szolgált segédlelkészként, majd ugyanott 1848-ban rendes lelkészé választották. Felszentelésére 1850. május 27-én került sor Pápán. Felesége Bartók Julianna, Bartók Pál lelkipásztor leánya volt. 1864–1866 között a komáromi egyházmegye espereseként szolgált. 1866. január 13-án, 45 éves korában hunyt el Farkasdon. Tagja volt a Magyar Királyi Természettudományi Társaságnak, és könyvgyűjtőként is számontartották. Lásd: KRÁNITZ Zsolt: „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823–1952. Pápa, 2012. 145. (Itt olvasható felszentelése alkalmából írt saját kezű életrajza.) LISZKAY József: A Dunántúli Helvét Hitvallású Egyházkerület egyházi névtára az 1854-ik évről, 12. Naplójában többször olvassuk, hogy Jánost meglátogatta Farkasdon. Lásd még: KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt: i. m. (2018) II. 1002.

⁶ N. N.: Életrajzi adatait... = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (március 4.) 146.; Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (DREL) I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 97.

⁷ Uo.; DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 95.

⁸ Beiratkozása alkalmával 2 forintot fizetett, köztartásban is részesült. KÖBLÖS: i. m. (2006) 650.

⁹ Az 1850–1851-es tanévben a „testgyakorló” diákok között ott találjuk. KÖBLÖS: i. m. (2006) 949.

¹⁰ KÖBLÖS: i. m. (2006) 388., 391.

A teológia elvégzését követően nyolc hónapig Csépen vállalt nevelői szolgálatot a Thaly-családnál, Thali Lajosné és Thali Dénes gyermekei mellett.¹¹ 1855-ben aztán ismereteinek bővítése érdekében külföldre utazott. Egy évet az utrechti, fél évet pedig a genfi egyetemen töltött, elsajátítva ezalatt a holland s a francia nyelvet.¹² A Pápai Református Kollégiumban szerzett bizonyítványai, valamint az utrechti egyetemen folytatott tanulmányi előmenetele alapján a Dunántúli Református Egyházkerület 1856. október 20–23-i közgyűlésén megválasztották a Pápai Református Kollégiumba gimnáziumi tanárnak. Egyúttal megengedték neki, hogy tudása bővítése érdekében még egy fél évet Genfben töltsön.¹³ A határozat szerint: „*Elválasztattak rendes középtanodai tanároknak 600 pengőlf[orint] évi fizetéssel tudós Tóth Dániel és Peti József urak, kik közül az elsőbb jelenleg is a' külszági egyetemeken tökéletesíti magát, a' második pedig csak mostanában térvén onnét haza...*”¹⁴

Külföldi tanulmányi idejéről feldolgozásra váró naplójában olvashatunk, mely jelenleg a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában a kéziratár (DREKK) anyagában található. Ezen napló tartalmazza az 1856–1857-es, valamint az 1860–1861-es utazás történetét is.¹⁵

TANÁRI MŰKÖDÉSE A GIMNÁZIUMBAN ÉS A TEOLÓGIÁN

Hazatérését követően, gimnáziumi tanári állását az 1857–1858. tanévben foglalta el a nyilvánossági jogát visszanyert tanintézet első rendes tanári karának tagjaként.¹⁶ Az I. osztály osztálytanáraként osztályának tanította a latin és a magyar nyelvet, valamint a vallástant; a II–IV. osztályokban a német, emellett

¹¹ KRÁNITZ: i. m. (2012) 175. Itt olvasható a felszentelése alkalmából írt saját kezű életrajza.

¹² N. N.: Életrajzi adatait... = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (március 4.) 144–146. (Szinte szó szerint ugyanez az életrajz olvasható az egyházkerületi jegyzőkönyvben: DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlési Jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 95–98).

¹³ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1857. szeptember 15–18., Révkomárom, 48. pont (16. oldal). A jegyzőkönyv az előző évi bejegyzéseket ismétli. Érdekes, hogy Tóth Dániel egy esztendő külföldi tartózkodást kért, ezt is hagyták helyben. A Dunántúli Protestáns Lap említett cikkében már csak fél évről esik szó. Tény, hogy tanári állását végül az 1857–1858-as tanévben foglalta el.

¹⁴ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1856. október 20–23., Révkomárom, 10. pont (4. oldal).

¹⁵ DREL DREKK O.674y. Tóth Dániel naplója 1856–1861.

¹⁶ KIS Ernő: A Dunántúli Ev. Ref. Egyházkerület pápai Főiskolájának története 1531–1896. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1896. 278., TRÓCSÁNYI Zsolt (szerk.): A pápai kollégium története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981. 283.

a III. osztályban a görög nyelvet oktatta. Miután 1858 szeptemberében a komáromi egyházmegye bizottsága előtt letette az egyházmegyei vizsgát, 1858. október 20-án Pápán lelkésszé szentelték.¹⁷

Az 1858–1859-es tanévtől kezdve – elfoglalva a megüresedett Egyháztörténeti Tanszéket¹⁸ – már a teológián tanított, de a gimnáziumi oktatásban továbbra is számítottak a munkájára, így a VII–VIII. osztályokban vallástant, német nyelvet és irodalmat oktatott hosszú éveken át. Sokoldalú képzettsége okán a teológiai tantárgyak igen széles skáláját tanította: etikát, egyháztörténetet, szimbolikát, izagógikát (bevezetés az Ó- és/vagy Újszövetségbe), teológiai enciklopédiát, homiletikát, liturgikát, cura pastoralist, katechetikát, újszövetségi nyelvészetet (görögöt), valamint német nyelvet és irodalmat. Emellett a kollégium más tagintézményeiben (gimnázium, bölcsészeti szak, jogakadémia, tanítóképző) is végzett oktatói munkát.¹⁹ Már a felsorolásból is látható, hogy Tóth Dánielnek nem esett nehezére biblikus, egyháztörténeti, dogmatikai, vagy éppen gyakorlati tárgyak oktatása. Sajnálatos módon székfoglaló értekezése eddig még nem került a kutatás középpontjába.²⁰ Már e tárgyak (és intézményegységek) széles skálájából is látjuk, hogy Tóth Dániel ízig-vérig pedagógus volt. Tanított, előadásokat tartott, s minden erejét az iskolai feladataira igyekezett koncentrálni. Némi biblikus élel úgy is fogalmazhatunk, hogy nem volt egy „írópróféta”, ráadásul ennyi iskolai feladat mellett (úgy, hogy még családja is volt) ideje sem lehetett cikkek, tanulmányok,

¹⁷ KRÁNITZ: i. m. (2012) 175. 1858-ban összesen 11 ifjú lelkészt szenteltek föl. Életrajzi bejegyzéseik a kötet 175–177. oldalain olvashatók.

¹⁸ KIS: i. m. (1896) 279., 332.; TRÓCSÁNYI: i. m. (1981), 271.

¹⁹ Az évről-évre kiadott kollégiumi értesítők az alábbi oldalon érhetőek el: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_papa_reformatus_teologiai_akademia_es_gimnazium/ [letöltés: 2022. 06. 07.] A továbbiakban az egyes értesítők esetében az alábbi egységes jelölést használjuk: Értesítő + tanév + oldalszám. Lásd: ÉRTEŚÍTŐ 1862–1863. 2., ÉRTEŚÍTŐ 1863–1864. 2. (Máté ev. második felét olvastatta az elsősökkel); ÉRTEŚÍTŐ 1867–1868. 17., ÉRTEŚÍTŐ 1868–1869. 16., ÉRTEŚÍTŐ 1869–1870. 16., ÉRTEŚÍTŐ 1872–1873. 10., ÉRTEŚÍTŐ 1873–1874. 20., ÉRTEŚÍTŐ 1874–1875. 25., ÉRTEŚÍTŐ 1875–1876. 10–11. 13., 17.; ÉRTEŚÍTŐ 1876–1877. 21., 28.; ÉRTEŚÍTŐ 1878–1879. 17., ÉRTEŚÍTŐ 1879–1880. 21. 29.; ÉRTEŚÍTŐ 1881–1882. 20., 27., 45.; ÉRTEŚÍTŐ 1882–1883. 47., ÉRTEŚÍTŐ 1883–1884. 34., 49., 61.; ÉRTEŚÍTŐ 1884–1885. 17., 34., 44.; ÉRTEŚÍTŐ 1885–1886. 54., 82.; ÉRTEŚÍTŐ 1886–1887. 34. (vallástant tanított a képzősöknek) 54. (francia nyelvet tanított) 67., ÉRTEŚÍTŐ 1887–1888. 19. 50., ÉRTEŚÍTŐ 1888–1889. 4., 34.; ÉRTEŚÍTŐ 1889–1890. 31., 69.; ÉRTEŚÍTŐ 1890–1891. 64., ÉRTEŚÍTŐ 1891–1892. 23., ÉRTEŚÍTŐ 1892–1893. 58–59., ÉRTEŚÍTŐ 1893–1894. 85., ÉRTEŚÍTŐ 1894–1895. 68., ÉRTEŚÍTŐ 1895–1896. 69. (ekkor helyettesített a gimnáziumban is; 95.), ÉRTEŚÍTŐ 1896–1897. 153., ÉRTEŚÍTŐ 1897–1898. 3., ÉRTEŚÍTŐ 1898–1899. 60., ÉRTEŚÍTŐ 1899–1900. 40. A tanév folyamán elhunyt, így tantárgyait a II. félévben Németh István, dr. Antal Géza és Kiss József vették át. Uo. 4., 5., 40.

²⁰ N. N.: Életrajzi adatait... = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (1900. március 4.) 145.

szakkönyvet írására. Ugyanakkor ő azokhoz a nagy elődök sorába tartozik, akik valóban szívvel-lélekkel oktatták, nevelték a rájuk bízott ifjúságot – a Kollégium bármelyik tagintézményéről is legyen szó.

Több alkalommal volt a Pápai Református Kollégium főigazgatója: legelőször 1862–1863-ban,²¹ majd 1867–1868-ban,²² 1876–1877-ben,²³ illetve 1882–1883-ban.²⁴ 1885 után két alkalommal volt a Teológiai Akadémia (és így a teljes Kollégium) főigazgatója is: 1887–1888 tanévben,²⁵ végül az 1891–1892-es tanévben.²⁶

Nagy tudását a róla írt nekrológban később így méltatták: *„A régi kornak emberei közül való volt. Azok közül, kik a polihistor nevet érdemlik meg, kik az emberi tudomány minden ágában nagy és jelentős ismereteket szereznek, hogy tanításukat univerzális értékűvé és univerzálisan gyümölcsözővé tegyék. Akiknek műveltségük alapját a klasszikusok és a szentírás képezik ugyan, de ez alapra gazdag nyelvismeretük és fáradhatlan buzgalmuk segítségével vallási, nyelvészeti, irodalmi és társadalmi tudományok modern ismereteit rakják le.”*²⁷

A már említett széles nyelvismeretének köszönhetően 1860. június 16. – 1861. szeptember 8-a között beutazta Nagy-Britanniát, Hollandiát és Franciaországot, hogy a nehéz anyagi helyzetben lévő pápai kollégiumnak némi anyagi támogatást gyűjtsön.²⁸ Széki Béla egyházkerületi lelkészi főjegyző az egyházkerületi közgyűlésre terjesztette fel Tóth Dániel Németországba, Svájcba, Hollandiába, Angliába és Skóciába történő adománygyűjtő utazásának lehetőségét. Az egyházkerületi közgyűlés és a püspök igenlő választát követően útnak indulhatott.²⁹

²¹ ÉRTESÍTŐ 1862–1863. 2.

²² ÉRTESÍTŐ 1867–1868. 17.

²³ ÉRTESÍTŐ 1876–1877. 21.

²⁴ ÉRTESÍTŐ 1882–1883. 47.

²⁵ ÉRTESÍTŐ 1887–1888. 19.

²⁶ ÉRTESÍTŐ 1891–1892. 23.

²⁷ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 95. (Függelék.)

²⁸A Dunántúli Protestáns Lap 1861-et említ, Trócsányi 1860 első félévét mondja kezdésnek, mi azonban az elsődleges forrásnak, Tóth Dániel naplójának hiszünk, így az 1860–1861-es évkört fogadjuk el. A naplóban az indulási dátum: (1860.) június 26. Lásd: DREKK O.674y. Tóth Dániel naplója 1856–1861. 227.

²⁹ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1860. május 10–12., Csépp, 17. pont (4. oldal).

Helyettesítéséről a tanári kar gondoskodott: Kiss János és Kotasz István vállalták Tóth Dániel óráinak ideiglenes ellátását.³⁰

Utazását naplójában örökítette meg, bár jóval rövidebben írt róla, mint előző tanulmányútjáról.³¹ Hazatérését követően, örömmel vehette tudomásul a közgyűlés, hogy segélygyűjtő útján jelentős összeget – 1865 forintot – hozott haza a kollégium számára.³² Az 1862. októberi egyházkerületi közgyűlésen az út során összegyűlt adomány tételes elszámolását a pápai főiskolai tanácsszék jogkörébe utalták.³³ Tanulmányútjáról Kis Ernő későbbi gimnáziumi igazgató is megemlékezett, aki azt írta, hogy a gyűjtött összeget az új kollégium építési és tatarozási költségeire fordították.³⁴

Tanári szolgálatát csendesen végezte. Nincs túl sok „kiemelkedő” adatunk tanárságáról. Egy jövőbeli részletes kutatás talán gyarapíthatja ismereteinket. Az 1871–1872-es tanévben alapított Teológiai Önképzőkörnek – Kiss Jánost követően – ő lett a második tanárelnöke 1878–1882 között.³⁵ Az 1878. júniusi egyházkerületi közgyűlésen – Váli Ferenc főigazgató javaslatára – megbízták azzal, hogy a teológusoknak a nevelés- és oktatástan-történet c. tárgyat tanítsa.³⁶ Payr Sándor evangélikus lelképásztor, egyháztörténész visszaemlékezéseiben említi, hogy Tóth Dániel a VII. osztályos gimnazisták tanítására az evangélikus Pálffy József egyháztörténetét használta tankönyvként.³⁷

³⁰ ÉRTESÍTŐ 1860–1861. 1. Az 1860. évi őszi székesfehérvári és az 1861. évi Füreden és Győrben tartott egyházkerületi közgyűléseken olyan elképzelés is született, mely szerint Széki Béla egyházkerületi főjegyző, pápai lelképásztor látta volna el Tóth Dániel óráinak legtöbbjét. Lásd: N. N.: Iskolaügy (d. pont). = Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 4 (1861) 43. sz. (október 27.) 1393. Ennek azonban nincs nyoma a jegyzőkönyvekben.

³¹ DREKK O.674y. Tóth Dániel naplója 1856–1861. 227–266. Utazásának vége felé, 1861. június 30-án quaker istentiszteleten volt Manchesterben, ugyanaznap este pedig a swedenborgiánusok istentiszteletét látogatta meg ugyanott. Július 12-én jött el Manchesterből, majd Londonba ment. 14-én Spurgeont akarta hallgatni, de lekészte, így a Westminster Abbey-be ment. Július 21-én, vasárnap aztán végre sikerült Spurgeont is meghallgatnia. (Uo. 264–266.)

³² TRÓCSÁNYI: i. m. (1981) 293.

³³ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1862. október 22–24., Székesfehérvár (és folytatva: november 3–5., Pápa) 71. pont (14. oldal).

³⁴ KIS Ernő: i. m. (1896). 307. (a. pont).

³⁵ ÉRTESÍTŐ 1879–1880. 61. KIS Ernő: i. m. (1896) 321.

³⁶ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. június 16., Veszprém, 132. pontja (110 oldal).

³⁷ PÁLFY József: A keresztyén anyaszentegyház története a protestáns ifjuság számára. Pest, 1865. – PAYR Sándor: Pápai kollégiumi emlékek. = Acta Papensia VII (2007) 1–2. sz. (2007) 1–2. sz. 179–192., különösen 187–188. – Payr visszaemlékezései először 1933-ban jelentek meg a Pápai Kollégiumi Lapok 9–10. számában.

KÖNYVTÁROSI MUNKÁSSÁGA

A főiskolai könyvtárt Rózsa István után 1877-ben vette át (a tényleges átadás 1878-as egyházkerületi közgyűlésen történt), s 1897-ig igazgatta azt. Könyvtárnoksága alatt rendezte a könyvanyagot, valamint a Porosz Instrukció (PI) mintájára elkészítette a címlapkatalógus nagy részét is, melyben nagy segítségére volt az, hogy nem csak modern nyelveket, de a holt nyelveket is kiválóan ismerte.³⁸

A Dunántúli Református Egyházkerület 1878. évi közgyűlésének jegyzőkönyvében olvashatunk a könyvtár átadás-átvételéről³⁹, ugyanis Rózsa István – valószínűleg a könyvtárban uralkodó helyhiány, illetve egyéb személyes okok miatt⁴⁰ – lemondott könyvtárnoki szolgálatáról, s hivatalát Tóth Dánielnek adta át. A közgyűlés elfogadta Rózsa lemondását, s a Tóth Ferenc-féle könyvtár rendezésével bízta meg az új könyvtárnokot. Egyúttal felhívták Tóth Dániel figyelmét a könyvtár állandó (hetenkénti) szellőztetésére – mellyel a penészedést kívánták megakadályozni –, ezen felül pedig a pormentesítésére. Egyúttal felkérték Kis Gábor pápai lelképásztort, hogy legyen segítségére az új könyvtárnoknak abban, hogy a Tóth Ferenc-féle könyvtárnak megfelelő helyiséget találjanak.⁴¹ A közgyűlés egyúttal megújította 1864. évi 104. sz. határozatát arra nézve, hogy a kötetek megrendeléséről ne utólagosan

³⁸ SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Nagykönyvtárának története. = KÖVY Zsolt (szerk.): A Pápai Református Gyűjtemény. Pápa, 1987. 31. – Szij Rezső tanulmányából új információk derülnek ki Tóth Dániel könyvtárosi munkásságáról, melyet sajnálatos módon a vonatkozó Értesítők rövid beszámolóiból nem tudunk megnyugtatóan ellenőrizni. A következőket írta: „1857-ben a kollégium új épületébe való átköltözéssel kapcsolatos átrendezés során a Petőfi utcai Ó-kollégiumban a könyvek egy részét ömlesztve tárolták. [...] A válogatást főleg Tóth Dániel, részben Mokos Gyula, majd Borsos István tanár végezte el. A szakszerű rendezésben Tóth Dánielnek azok a visszamaradó (remanens) diákok segítettek, akik csekély díjazás ellenében a nyári szünidőt is a kollégiumban tölthették. Segítségükkel Tóth Dánielnek az állomány kétharmadát 1877–1897-ig sikerült rendeznie. Előrehaladott korára és betegségére tekintettel 1897 tavaszán a könyvtárosságról lemondott.” – SZÍJ Rezső: A pápai Főiskolai Könyvtár és gyűjteményei. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13. Szerk.: KRALOVÁNSZKY Alán – PALÁGYI Sylvia. Veszprém, 1978. 210.

³⁹ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. június 16., Veszprém, 105. pontja (104. oldal).

⁴⁰ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. június 16., Veszprém, 219. pont (132. oldal); SÁRKÖZI: i. m. (2021) 203.

⁴¹ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. június 16., Veszprém, 219. pontja (132. oldal).

terjesszenek be jelentést, hanem a könyvtárnok előre kérje meg az egyházkerület engedélyét.⁴²

Az új könyvtáros tehát rögtön megkapta első feladatát, az évek óta húzódó rendezést, melyet nagy szorgalommal végzett. Az októberi egyházkerületi közgyűlésen már be is mutatta az elkészült szakkatalógust. A Tóth Ferenc-féle könyvtárban lévő kötetek száma 771 db, ehhez jött még 17 kötetnyi kézirat, így a teljes állomány 788 volt, melynek mindegyike a rajta lévő szám alapján könnyedén kereshetővé vált.

A jegyzőkönyvben olvasható továbbá egy tervezet, mely szerint a könyvtárba új szekrényeket, polcokat kívántak vásárolni, hogy ezáltal még több helyet nyerjenek a könyvek elhelyezésére oly módon, hogy *„elegendő szekrények készíttessenek, a meglevőkhöz hasonló magasságban és stílusban, mely szekrények, ha a könyvtár keleti fala mellé vagy is az ablakokkal szemközt akképp lennének elhelyezve, hogy az ajtók fölött egymással összefüggjenek: ez által az ajtók felett is két sor könyv számára lenne polcz nyerhető, — továbbá, hogy a még nagyobb tér nyerhetése tekintetéből: a kályha — mint különben is célra nem vezető — lenne eltávolítandó, és a könyvtári folyosó könyvtári helyiséggé átalakítandó.”*⁴³

A könyvtár megfelelő szellőztetése, portalanítása ügyében felterjesztés született arra nézve, hogy a könyvtár hét ablakából a redőnyel ellátott, befelé nyíló ablakokat alakítsák át kifelé nyílóvá, egyúttal pedig a két szélső és a középső utcafronti ablakra ezüstszínűre festett vasrácsot szereljenek föl – így a szellőztetés során nem kell félni az esetleges behatolástól sem. A közgyűlés megköszönte Tóth Dániel szorgalmas munkáját, a felterjesztett átalakítási terveket pedig elvben elfogadta, és annak előkészítésére – költségvetés készítésére – felkérte a gazdasági tanácsot.⁴⁴

⁴² DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. június 16., Veszprém, 219. pont (132–133 oldal). Az októberi közgyűlésre a tanárok ellenjavaslat-tal fordultak a közgyűléshez, „mivel ez [a határozat – a főszerk.] nem csak a tanügyre káros és hátrányos, hanem a tanári tekintély lealacsonyítására is vezet...”, kérelmezték a határozat megváltoztatását. Beadványukkal azonban nem jártak sikerrel. Lásd: DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. október 20., Révkomárom, 403. pontja (108. oldal).

⁴³ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. október 20., Révkomárom, 402. pontja (106–108 oldal; az idézet a 107. oldalról való).

⁴⁴ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1878. október 20., Révkomárom, 402. pontja (106–108 oldal; az idézet a 108. oldalról való).

A könyvtárak vezetésével az 1881–1882-es tanévben az Iparművészeti Múzeum által 1881 őszén Budapesten szervezett országos könyvkiállításon ősmagyar nyomtatványok kiállításával képviseltette magát a könyvtár.⁴⁵ Ugyanebben a tanévben a szokásosan beérkező jelentős könyvanyag mellett egy igazi kuriózzal is gazdagodott a könyvtár: Pap Gábor püspök díszkötéses kötetben ajándékozott a könyvtárnak egy saját műveiből készült válogatást.⁴⁶

Könyvtárnoksága alatt számos kisebb-nagyobb gyűjteménnyel gyarapodott az állomány. Liszkay József apósa, a néhai szuperintendens, Tóth Ferenc könyveit adományozta a Főiskolai Könyvtárnak, később pedig (1894-ben) Kerkapoly Károly pénzügyminiszter (és néhai könyvtáros) 1583 kötetből álló – javarészt politikai, gazdasági műveket tartalmazó – könyvhagyatéka került be a gyűjteménybe, özvegye jóvoltából. Szilágyi József, aki tevékenyen kivette részét az 1848-as szabadságharcból, 1895-ben hagyta a könyvtárra 460 darabból álló, főleg klasszika-filológiai tárgyú könyvekből álló könyvtárát. Thaly László orvos pedig az igen értékes, 1848–1849-es forradalom és szabadságharcra kapcsolatos gyűjteményével gazdagította a könyvtár állományát. Megemlíthető még Bocsor István, akinek könyvtárából 382 mű, összesen 812 kötet került be a könyvtárba Tóth Dániel működése alatt.

Természetesen vétel útján is igyekeztek könyvritkaságokkal gyarapítani a könyvgyűjteményt. Az 1883–1884-es tanévben sikerült beszerezni Félegyházi Tamás művét, „*A keresztyén igaz hitnek részeiről való tanítás*”-t (Debrecen, 1583), valamint Prágai András, Szenczi Molnár Albert, Komáromi Csipkés György és Sárospataki István több munkáját. Az 1884–1885-ös tanévben Sóvári Soós Kristóf Bártfán, 1598-ban megjelent könyvével gyarapodott a gyűjtemény („*Postilla, azaz Epistoláknak...*” – amely hiányos, a végéről 12 lap hiányzik).⁴⁷

A Jogakadémia megszűnését követően annak könyvtára, valamint a Jogászsegély Egylet könyvállománya is bekerült a főiskolai könyvtár gyűjteményébe. A Tanítóképző 1890-es megszűnésével pedig annak könyvállománya is bekerült a főiskolai könyvtár gyűjteményébe.

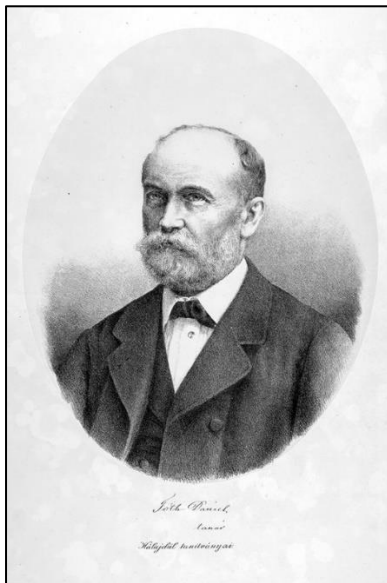
⁴⁵ ÉRTESÍTŐ 1881–1882. 61.

⁴⁶ „Saját művei, egy diszkötésben, és pedig 1. Erdemkoszoru, néhai Nagy Mihály superintendes úr érdemvirágaiából egybefűzve. 1878. okt. 20; 2. Emlékbeszéd, a herkálypusztai honvéd-emlékszobor előtt tartva 1878. november 1-én; 3. Lelkészi székfoglaló beszéd, tartva Rév-Komáromban 1878. szept. 20-dikán; 4. Lelkészszentelési ünnepélyen mondott egyházi beszéd, Komárom, 1880; 5. Emlékbeszéd az ácsi honvédemléknél. 1880. aug. 8-án; 6. Esperesi szózat a veszprémi hely. hitv. egyházmegyei hitsorsosainkhoz. Veszprém, 1870. 7. Ünnepi beszéd a Jókai Mór házáat jelölő emléktábla leleplezése alkalmával 1881. aug. 20-án.” ÉRTESÍTŐ 1881–1882. 71.

⁴⁷ SZÍJ Rezső: i. m. (1978) 208.

mányát is betagozták a könyvtárba. Nyilvánvalóan ennek átvételét, rendezését is Tóth Dániel könyvtárosnak kellett végeznie.⁴⁸

Húszéves szolgálata során a nagy iskolai szünidők alatt néhány visszamaradó diákkal együtt végezte a címlapkatalógus elkészítését. A könyvvállomány katalógizálásának 2/3 részét sikerült elvégeznie, de idős korára, s betegségére való tekintettel 1897 tavaszán lemondott könyvtárosi feladatairól.⁴⁹ Az egyházkerületi közgyűlés sajnálatát fejezte ki a nagy szorgalommal dolgozó könyvtárvezető lemondása kapcsán, kimondva, hogy „*hosszas, ügybuzgó és odaadó szolgálataiért teljes elismerését nyilvánítja, és neki jegyzőkönyvi köszönetet szavaz.*”⁵⁰ Utódjául titkos szavazással Borsos Istvánt választották meg, s a gazdasági tanácsot bizták meg a könyvtárátadás lebonyolításával.⁵¹

1. kép

Tóth Dániel arcképe (Fotó: Kóka László, DREL)

⁴⁸ SZABÓ György: i. m. (1987) 30–31.

⁴⁹ BORSOS István: A pápai ev. ref. könyvtár története. = KAPOSSY Lucián (összeáll.): Pápa város egyetemes leírása. Pápa, 1905. 282.

⁵⁰ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve, 1897. március 24., Pápa, 48. pont (34. oldal).

⁵¹ DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve, 1897. március 24., Pápa, 48. pont (34. oldal).

CSALÁDJA ÉS UTOLSÓ ÉVEI

Az 1897 szeptemberében tartott közgyűlés jegyzőkönyvében olvasható Czike Lajos azon javaslata, mely szerint a 40 éve tanári szolgálatot teljesítő Kiss János és Tóth Dániel tanár urak részére szervezzenek jubileumi ünnepséget. Mind az egyházkerület, mind pedig az iskolai tanács nagy örömmel és készséggel vállalta az ünnepség megszervezését, azonban az érintettek beadvánnyal fordultak a közgyűléshez, kérve az ünnepség mellőzését. S bár a közgyűlés nem osztotta a tanárok azon nézetét, mely szerint a köszönet-nyilvánítás ellenkezne az egyház hitelveivel, vagy annak erkölcsi felfogásával, eltekintett az ünnepség megszervezésétől és csak jegyzőkönyvben fejezték ki a tanárok iránti hálájukat.⁵²

Antal Gábor püspöki jelentésében szintén méltatta a negyven esztendeje teológiai tanárként működő Kiss János és Tóth Dániel érdemeit, kiemelve volt diákjaik háláját. Jelentésében arra is kitért, hogy egykori tanítványaik a két tanár nevét viselő alapítvány létesítését határozták el, az alapítványok céljára már gyűjtsét is indítottak.⁵³ Hogy aztán ehhez mit szóltak az említett tanár urak, arról sajnos nem tudunk semmi közelebbit.

Feleségével, Muck Máriaival kötött házasságából⁵⁴ több gyermek született. Jelenlegi ismereteink szerint szerint első gyermekük, *Károly-Béla Lajos* 1863. február 2-án született és március 22-én már elhunyt.⁵⁵ Utána következett *Emil* 1864. február 22-én, aki kétéves korában, 1866. június 22-én halt meg.⁵⁶ Őt

⁵² DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1897. szeptember 27., Pápa, 56. pont (70–71 oldal).

⁵³ ANTAL Gábor: Püspöki jelentés. Komárom, 1897. szeptember 10. = DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1897. szeptember 27., Pápa, függelék, 35. oldal, III. pont: Iskolai ügyek.

⁵⁴ Sajnálatos módon eddig nem derült ki, hogy mikor és hol köthettek házasságot, csak annyi bizonyos, hogy nem Pápan történt az esemény. Az esküvőnek nagyjából 1862. májusig kellett megtörténnie.

⁵⁵ A Pápai Református Egyházközség irattára (PREI). A Pápai Református Egyházközség V. sz. keresztelési anyakönyve 1824–1868. 284., 4/1863. sz. Keresztelés: február 5. Megjegyzés: elsőszülött gyermek. – Uo. PREI A Pápai Református Egyházközség VIII. sz. halotti anyakönyve 1861–1888. 24–25., 24/1863. sz. A halál oka: ráng-görcs.

⁵⁶ PREI A Pápai Református Egyházközség V. sz. keresztelési anyakönyve 1824–1868. 293. 13/1864. sz.; Uo. A Pápai Református Egyházközség VIII. sz. halotti anyakönyve 1861–1888. 60–61. 24/1866. sz. A halál oka: vízkor.

követte *Elemér*, aki 1867. február 11-én született⁵⁷, majd *Mária Terézia*, aki 1871. február 20-án követte, de 1872. január 16-án elhunyt.⁵⁸ A sort az 1876. március 5-én született *Gizella* zárta.⁵⁹ Gyermekai közül *Elemér* és *Gizella* érték meg a felnőttkort, s alapítottak családot.

Tóth Dániel szeretett felesége 1886. május 2-án, 47 éves korában gyomorrák következtében hunyt el.⁶⁰ A professzort igen megrendítette feleségének elvesztése.

Életének utolsó éveiben álmatlanság gyötörte, mely kihatott egészségi állapotára is. A halála előtti évben tüdeje vizesedni kezdett, s ezt a betegséget szervezete nem tudta legyőzni. 1900. február 24-én, éjfél előtt néhány perccel hunyt el.⁶¹ Halála után a család⁶² és a kollégium is gyászjelentést adott ki, utóbbiban így méltatták az elhunytat: „*A szelídség, szerénység és kötelezettség-teljesítés mintaképe, apostoli lelkesedésű tanfőrfő, nagy tudós s a legjobb kartárs húnyt el benne.*” Temetése február 27-én, délután fél négykor volt Pápán.⁶³

A temetés egy keddi napon történt, melyen megjelent a város értelmiségének színe-java, kik között Tóth Dániel nagy megbecsülésnek örvendett.

⁵⁷ PREI A Pápai Református Egyházközség V. sz. kereszteleési anyakönyve 1824–1868. 310., 4/1867. sz., kereszteleés napja: február 16.

⁵⁸ PREI A Pápai Református Egyházközség IX. sz. vegyes anyakönyve, születési anyakönyvi rész, 1868–1886. 33., 9/1871. sz., Uo. A Pápai Református Egyházközség VIII. sz. halotti anyakönyve 1861–1888. 126–127., 2/1872. sz. A halál oka: tüdőlob.

⁵⁹ PREI A Pápai Református Egyházközség IX. sz. vegyes anyakönyve, születési anyakönyvi rész, 1868–1886. 115. 12/1876. sz. A kereszteleés napja: március 9.

⁶⁰ PREI A Pápai Református Egyházközség VIII. sz. halotti anyakönyve 1861–1888. 260–261. 37/1886. sz. A temetés május 4-én volt Pápán, Kis Gábor lelkész szolgálatával.

⁶¹ N. N.: Életrajzi adatait... = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (március 4.) 146. (A lapban hibásan az 1899-es dátum szerepel). – PREI A Pápai Református Egyház XII. számú halotti anyakönyve 1889–1916. 55–56. 4/1900. sz. A halál oka: vízmell. Az anyakönyvi bejegyzés szerint a professzor Pápán a Zimmermann utcában lakott. – N. N.: Tóth Dániel. = Pápai Lapok 27 (1900) 9. sz. (március 4.) 2–3. A megemlékezést és életrajzot a Dunántúli Protestáns Lapból vették át, és kiegészítették a kollégiumi, illetve a családi gyászjelentések szövegével. A család a Pápai Lapok hasábjain mondott köszönetet a megjelenteknek. (Uo. 5., „Köszönet” címmel). A halálozásról a „Városunkban meghaltak” rovatban közöltek adatokat (Uo. 6.). A halál oka: vízmell.

⁶² Gyászolták gyermekei: Tóth Elemér és felesége Davida Klárka, valamint gyermekeik: Tóth Miklós, Tóth Elemér, Tóth Mariette. Továbbá leánya, Csiszár Andorné Tóth Gizella és férje gyermekükkel Csiszár Bélával, valamint idős nővére, özv. Péntek Mihályné Tóth Klára. Lásd: Tóth Dániel gyászjelentése (család): <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/554608#> [Letöltés: 2022. 06. 10.] Ezen gyászjelentés szerint Tóth Dániel városi képviselő is volt!

⁶³ Tóth Dániel gyászjelentése (kollégium): <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/554609#> [Letöltés: 2022. 06. 10.]

A gyászszertartáson Antal Gábor püspök – Tóth Dániel egykori tanítványa, majd tanártársa – prédikált (feltehetően ez az alkalom a református templomban volt), majd megindult a gyászmenet. A beszámoló szerint „beláthatatlan tömeg” volt jelen. A koporsót, melyen a gyászoló család babérkoszorúja díszlett, teológus diákok, s pápai presbiterek felváltva a vállukon vitték. A sírnál Kiss József, a gyakorlati teológia tanára búcsúzott a tanári kar nevében, majd a koporsó leeresztése előtt Csomasz Dezső senior tolmácsolta a diákság háláját. A temetésen elhangzott beszédek után a Dunántúli Protestáns Lapban publikálták.⁶⁴

* * *

Tóth Dániel tanári, valamint könyvtárosi munkássága mind a mai napig példaértékű számunkra. Benne valóban a letűnt korok polihisztorainak egyikét tisztelhetjük, így halálával felmérhetetlen veszteség érte nem csak a Pápai Református Kollégiumot, a Dunántúli Református Egyházkerületet, de az egész magyar reformátusságot, és a magyar nemzetet is. Találón fogalmazta meg nekrológja végén dr. Kőrös Endre: „Multis ille bonis flebilis occidit!”⁶⁵

Emlékezete legyen áldott!

⁶⁴ N. N.: Életrajzi adatait... = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (március 4.) 146.; temetési beszédek: uo. 137–144. – DREL I. 1. a. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 95–98.

⁶⁵ KŐRÖS Endre: Tóth Dániel. = Dunántúli Protestáns Lap 11 (1900) 9. sz. (március 4.) 129–130.; DREL I. 1. a. Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlési jegyzőkönyve, 1900. március 20., Székesfehérvár, 95.

ANTAL GERGELY SÁRKÖZI
Dániel Tóth's life and work as a librarian

The author is a church historian, his main field of research is the history of the Transdanubian Reformed Church District' Library. In his previous study published in the 1-2nd issue of the journal volume 2021 he dealt with the activity of the librarian, István Rózsa. In his current study he worked out the career of Dániel Tóth as a teacher and librarian. In the introductory part of the study, he dealt with the life of Dániel Tóth (1832-1900) coming from a clerical family, in the second part he introduced his work as a grammar-school teacher and a professor of divinity, in the third part he wrote about his life as a librarian (1877-1897). Dániel Tóth was a highly trained and educated teacher, he also studied law and theology, later he carried on his studies at the universities of Utrecht and Geneva. Besides speaking the classical languages, he spoke German, French and English at a high level. He was considered an outstanding teacher. As a librarian he enriched the collection of the library in every possible way, catalogued the books, served the readers. He did not write books, he lived for his family and profession, setting a good example for the next generations.

KÖBLÖS JÓZSEF

A pápai református gyülekezet XVIII. századi egyházi és iskolai szolgálattevőinek díjlevelei

ÉS ÚJABB ADALÉKOK A KOLLÉGIUM TANÍTÁSI RENDSZERÉHEZ *

ÁPAI REFORMÁTUS ADÓFIZETŐK névsorait közöltük nemrég az *Acta Papensia* hasábjain a XVIII. századból. Ezek utcák szerint sorolják fel a gyülekezeti tagokat, és tüntetik fel, mennyi pénzbeli hozzájárulást adtak két lelkészük és rektoruk eltartására, illetve az adászteveli korszakban az ottani és a két-tornyúlaki prédikátor szolgálatának támogatására. Ahogyan arról a legelső adófizetési ív elején olvasható megállapodás tudósít, a rendszer bevezetésére azért volt szükség, mert a pápai gyülekezet fő szolgálattevőinek fizetése abban az időben sokszor késlekedett, vagy el is maradt.

Ez az alaphelyzet több kérdést is felvet, aminek megválaszolására az a forrásközlés nem kínált lehetőséget. Mekkora volt a lelkészek és a rektor éves jövedelme? Voltak-e még más fizetett egyházi vagy iskolai szolgálattevők? Ezek a jövedelmek milyen forrásokból ismerhetők meg? Miből fedezték? Időben kézhez kapták-e? Ezekre és ezekhez hasonló kérdésekre keres válaszokat ez a forrásközléssel ellátott rövid tanulmány.

A protestáns egyházi élet „kitermelt” egy klasszikus forrástípust, mely a boldog békeidőkben viszonylag hosszú távra rögzíti a gyülekezeti és iskolai szolgálattevők járandóságait, és biztosítja számukra a nyugodt megélhetést. Ez a **conventio**, vagy az egyházi nyelvben magyar megfelelője: a **díjlevél**. Viharos időkben, melyből igen sok kijutott a XVI–XVIII. századi protestáns felekezeteknek, ez az alaphelyzet erősen módosulhat: néha nincs is megállapodás, vagy nem tartják be, vagy teljesítik, de éppen csak hogy meg tudnak élni belőle az egyházi szolgálók. Nem volt ez másképp a pápaiak esetében sem.

* A közlemény a PRTA kutatóprogramja keretében készült.

1. KORSZAK: A XVIII. SZÁZAD KÖZEPÉIG

A pápai református gyülekezet kezdettől fogva két prédikátort tartott, a városi iskolából kifejlődött református kollégium élén pedig már az 1585-ben kiadott törvények idején is a rektor állt. Mint egy korábbi tanulmányunkban kifejtettük, a két lelkészt a patrónus Török család, valamint a városi polgárság és a várbéli katonaság együttesen tartotta el, itt nem érvényesült az a komári várat és Kiskomárom városát érintő gyakorlat, hogy a lelkészek egyike a vár, másik pedig a város pástora volt, s mindegyik szervezet a saját prédikátorát fizette.¹

A földesúrváltást követően a gyülekezet elesett minden patrónusi támogatástól, ami igen nagy érvágást jelenthetett. Nem véletlen, hogy mind az 1650-ben, mind az 1660-ban keletkezett presbitériumi szabályzat hangsúlyozza, hogy oda kell figyelni a prédikátorok és a rektor fizetésére és élelmezésére. 1650-ben kifejezetten éves fizetés életbe léptetését rendelik el a lelkészek számára, amit (nyilván) a gyülekezet tagjainak kell összeadni. Ugyanakkor felhívják a figyelmet arra is, hogy a rektor megélhetésére és fizetésének beszolgáltatására is ügyelni kell.² 1660-ban a prédikátorokat, a rektort és a deákokat is olyan összefüggésben említik, hogy gondoskodni kell fizetésükről, ellátásukról, és ellenőrizni kell, tisztségüket jól töltik-e be.³ A deákokon itt nyilván azon tógásokat kell értenünk, akik praeceptorként oktatták az elemi és gimnáziumi tanulócsoportokat. Sajnos egyik szabályzat sem ad tájékoztatást a lelkészek, a rektor vagy az osztálytanítók éves fizetésének mértékéről és beszédük módjáról.

Esetleg már ezidőtájt, esetleg később keletkezett az első ismert pápai prédikatori és rektori díjlevél is. Sajnos eredetiben nem, csupán két másolatban maradt ránk. Ezek egyikéről tudjuk lejegyzésének hozzávetőleges időpontját is: a pápai református egyházköztség első anyakönyvének utolsó lapjára Csuzi Cseh

¹ KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009b. 27–31.

² „Mivel az Seregh fizetefe ö Fölfegetöl igen bizonytalan, az Predicatoroknak annualis fizetes rendöltetettefsek, es kerefre be folgaltatafsek. [...] Az Schola Mesternek allapotjara es fizetesenek be folgaltatasara bizonyos gond vifeles legjen. DREKK O. 969. 173r, 173v. DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 29. 1, 2. LISZKAY 1875. 18–19. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009b. 29–30 (59. sz. jegyzet).

³ „A Predicatorok, Schola Mesterek, Deákok fizetésére, táplálásokra és arra, hogy azok szorgalmatosan tiszteteket tégyek, ö Kegyelmekeknek nagy gondgyuk légyen...” DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 42–43. 2. LISZKAY 1875. 26. PREI II. sz. presb. jkv. 11. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009b. 29–30 (59. sz. jegyzet).

József lelkész írta be, majd utóda, Komáromi Sülye József egészítette ki a stólajövedelmeket (az első 1698–1731, a második 1731–1750 között szolgált).⁴

A díjlevél szerint **mindkét lelkésznek** egyenként 150–150 forint volt az éves fizetése, természetben pedig 24 köből búzát és 12 szekér tűzifát is kaptak. Ami a stólajövedelmeket illeti, keresztelésért 12 dénárt, házasságkötésért pápaiaktól 75, máshonnan jövőktől 150 dénárt, ugyanezért akkor, ha háznál tartották, pápaiaktól 2, idegenektől 3 forintot, temetésért 75 dénárt kaptak. Úrvacsoraosztáskor az úrvacsorázók adományai, a három nagy sátoros ünnepkor pedig az első napi gyűjtés illette őket, továbbá a betegek úrvacsoráztatásakor is sokhelyütt kaptak adományt.⁵

Ami a **pápai rektort** illeti, a díjlevél szerint évi rendes jövedelme 100 forint, 12 köből búza, 6 szekérnyi tűzifa és egy sertés volt, valamint részesült a temetési bevételekből is: nagyobb temetés esetén 50, kisebb temetésnél pedig 25 dénár járt neki.⁶

Ezen felül három példányban is fennmaradt egy keltezetlen, valószínűleg 1744-ből való, részletesebb rektori díjlevél is, mely a pápai anyakönyvben található keltezetlen díjlevél fizetési tételein és stólajövedelmén felül egyéb bevételekről is szól. Eszerint a rektor a diákoktól is kap hozzájárulást, mégpedig a nem pápaiaktól évente 1–1 forintot, emellett a *nundinálénak* nevezett vásárpénzt, mely évente hétszer, vásárok idején járt, a pápaiaktól 2, a vidékiektől 5 dénár összegben, valamint a *sabbathale* nevű járandóságot, mely eredetileg a szombatnapi malomvám volt, de ekkor már a Szent Gergely naptól Szent Mihály napig terjedő időszakra nézve a helyben lakó diákoktól szerdai és szombati napon járó 1–1 tyúktojást jelentette.⁷ Meg nem határozott mértékű *hono-*

⁴ PREI I. sz. akv. 175v. A másik másolati példány valamikor a Liskay-gyűjteményben volt, de ma már sajnos lappang. Liskay József szerint is elejét Csuzi Cseh József, végét pedig Komáromi Sülye József (1.) lelkész írta. LISZKAY 1875. 76 (192. sz.). KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009b. 30 (60. sz. jegyzet). A két lelkész életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009a. 371, 467.

⁵ Lásd az **1. sz. dokumentumot!** TÓTH 1941. 71. Itt hívom fel a figyelmet, hogy díjleveleinkben a gabona száraz úrmértékére a XVIII. század közepéig hol a köblöt (a 30. sz. jegyzetben idézett forrás és a **10. sz. dokumentum** kifejezetten pozsonyi köblöt), hol a mérőt, pozsonyi mérőt említik, miközben jól láthatóan ugyanazokat a számokat szerepeltetik. Itt tehát az a XVI. század végétől már jelentkező, a XVIII. század első felében pedig általánosan dívó, és csak a század végére eltűnő jelenség fogható meg, hogy a két mértékegységet összekeverték, és szinonimaként használták. Az 1 köből = 2 pozsonyi mérő viszonyítás csak a XVIII–XIX. század fordulójától igaz! BOGDÁN 1991. 302, 303–304, 339. HUDI 2002. 556.

⁶ Lásd az **1. sz. dokumentumot!** TÓTH 1941. 71. TRÓCSÁNYI 1981. 64.

⁷ A *sabbathale* és *nundinale* mértékét az 1725-ben tartott presbitériumi gyűlés szabályozta. PREI I. sz. presb. jkv. 28. TÓTH 1941. 161–162. A *sabbathale* fogalmának tisztázásához egy fontos

rarium is illette a neutralisták és tógás deákok gyűjtéseinek évi háromszori szétosztásakor is. Végül kapott napi egy fazék ételt a diákok kosztjából, valamint egy kenyeret minden sütésből, továbbá, mivel az ekkori rektor nőtlen volt, a gyülekezet szakácsnőről és mosónőről is gondoskodott.⁸

A vidéki tanulók által a rektornak fizetendő pénzről többször is szó esik a presbitérium első jegyzőkönyvében. 1725-ben a presbitérium megtiltotta a tanulók egyéni korrepetálását végző kollégiumi magántanítókna (*praeceptores privati*), hogy vidéki tanítványaiktól plusz tandíjat szedjenek. Ezek ugyanis évente 1 forintot már befizetnek a rektornak, a presbitérium pedig a praeceptorokat munkájukért megfizeti, tehát legfeljebb önként felajánlott jutalmakat fogadhatnak el.⁹

1729-ben a rektor össze is különbözött a presbitériummal azon, hogy ezt az összeget teljes egészében magának akarta megtartani. Ekkor az egyházközség vezetői úgy határoztak, hogy ezután a gondnok fogja beszélni és kezelni ezt a bevételi forrást.¹⁰ Az ügynek később nem tudunk folytatásáról, a rektornak ez a járandósága az 1744-es díjlevél tudósítása szerint megmaradt.

adalék: alighanem 1706-ban a pápai protestánsok emlékiratban foglalták össze sérelmeiket, ezek között kéri a fejedelmet, hogy állítsa helyre a pápai kollégium részére a Tizes Malomból *sabbathale* név alatt kapott gabonavámot. Dátum nélkül. „14. A Pápai Scholához a Tizes Malomból *Sabbathale* Járt, és mivel az nem *Personale*, hanem *Reale*, et loco applicatum *Beneficium* volt, és Csáki László idejétől fogva intervertáltak, kíványuk azon *Beneficiumnak* *Refstitutioját* addig való kárunknak *Refusiojával*.” DREL III. 62. e. Liszkay-gyűjtemény 117. 2. LISZKAY 1875. 54.

⁸ Lásd a 8. sz. dokumentumot! TÓTH 1941. 163. TRÓCSÁNYI 1981. 64.

⁹ 1725. január 20. „Az mi az *Privatus Praeceptor* dolgát illeti, jött az panasz bé, hogy kivált az *Videkieket extra seriem pro libitu taxalyak*, kit föllyeb, kit aláb. Azért a *dato in posterum pro sopianda querela meg nem engettetik primum*, Mivel a *Szent Ecclesia pro beneficio stolari* már *Anticipato* elvegezte s *usu roboraltais* azt a *Videki Gyermek*ek eránt, hogy az kik *arra* valok, az kik *tehetőssek és erdemessek* /: *nem értvén itt Tiszteletes Praedicator* *Uraimék* *gyermek*eit, *Sem* az *videki árva* *jövevént* /: *annuatim* egy egy *foréntott defummálhasson* az *Scholank* *directora*, azert in *Contestationem obedientiae* *nem kívánhatták a'* *Praeceptorok* azt, hogy ha az *Szent Ecclesia Szorgalmatos* *gondal*, nagy kölcséggel kíván *öket tanitoul providealni*, hogy az az *accidentia* *tanitójokul* *Subtrahaltatnék*, hanem ha *valaki in recompensam gratitudinis* meg *ismérvén* *gyermek*e *mellet* *valo jo forgolodásatt*, *valamit ad neki*, meg *engettetik*, *mellyet* *hogy el ne mulaffon*, *akarmely értelmesis*, *eppen nem hihető*. *Hasonlott és még nagyobb gradusban értvén* az itt *Lakos Emberek* *gyermek*it, az *kiket eppen absolute taxalni quoad privatum* meg *nem enged a'* *Szent Ecclesia*, *mint hogy gyakor főzetésbéli beneficiumokat*, *ugy más Szolgálattyokatis tapasztalyak*.” PREI I. sz. presb. jkv. 27–28.

¹⁰ 1729. január 4. „*Tiszteletes Professor Ujvári András* *Uram* meg *marafztására* *nem csak el küldöttünk*, hanem az *oskolában közinkben* *jövént* *ö* *kegyelme coram* meg *marafstottuk* *ö* *kegyelmét pro inveniendi anno cum expressa declaratione tali*, *Hogy jollehet ekkoráig* az *Extraneus Scholafticus* *Gyermek*ektül /: **kiket akkor Számban vévén csak a fizethetők százon fellyül connumeráltattak** /: *Efztendönkent* *Adatni szokott fizetést* *ö* *kegyelme unice* *mag* *részére* *incassalta és percipialta*, *de mivel ez nem ordinarium Sallariuma* az *oskolának Rectoranak* *avagy*

A pápai kollégiumban azonban nemcsak a rektorprofesszor tanított. Korábban, a XVII. század bizonyos rövidebb időszakában egyszerre két professzora is volt az intézménynek,¹¹ emellett — alighanem a kezdetektől fogva — az alsóbb tanulócsoporthoz esetében itt is általánosan bevett gyakorlat volt a diáktanítók, **praeceptorok** (*praeceptores publici / classici / annuales*) foglalkoztatása. Egy 1732-es egyházlátogatási jegyzőkönyv arról tudósít, hogy a rektor maga tanítja a logikusokat és a rétorokat, de az alsóbb osztályok tógás deákokra vannak bízva.¹² Ami számukat illeti, 1677-ben hat diák osztálytanítóról tudunk: ketten az elemi tagozat (anyanyelvű iskola) tanulócsoporthoz, négyen a középső tagozat (latin iskola) osztályait (*rudimentalisták, etymologisták, poéták* és *rétorok*) tanították.¹³ Ez a szám az 1730-as–1740-es években és az 1750-es évek elején is ennyi maradt: ekkor a *parvistáknak*, a *deklinistáknak*, a *konjugistáknak* (1734-től a *konjugistáknak* és *komparistáknak*), a *grammatistáknak*, a *syntaxistáknak* és a *poétáknak* volt külön praeceptoruk.¹⁴

XVII. századi adataink nincsenek sem a professzorok, sem az osztálytanítók javadalmazásáról. A praeceptorok fizetésére vonatkozóan sajnos vizsgált korszakunkban sem ismerünk komplett díjlevelet, de elszórt adatokkal azért rendelkezünk.

Professorának, következésképpen nagy praejudiciumot okozhatna infuturum a Tekintetes Szent Ecclesiának, midőn tudni illik jóvendőbeli Rector avagy Professoris azt magának bonificáltatni praetendálná, mind azért tehát, s mind pedig, hogy az oskolában az Extraneus Gyermekek binten ugy Praeceptorok által /: kiknek a Szent Ecclesia ordinarie fizet /: tanittatnak, és ökis ruiniót téznek, az említett Praeceptoroknak fizetésének ki potolására és oskolában lévő s leendő ruináknak meg építésére nézve a következőkben a modo imposterum futuris semper temporibus nem a maftani avagy jóvendőbeli Scholáknak Professora vagyis Rectora pro parte sua, hanem praemissum in finem a titulált Ecclesia Curatora maga avagy ő kegyelmétül arra rendelendő Személyek fogják ki fzedni és az oskolának Proventussai közzé tenni.” Uo. 50–51. A figyelmet szeretnénk felhívni a kiemelt részre, ami egy eddig nem idézett, fontos adalék a kollégium tanulóinak létszámát illetően.

¹¹ Így lehetett ez az 1640-es és az 1690-es években. MIKLÓS 1993. 41, 101. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009b. 12–16, 24.

¹² 1732. szeptember 19. „Magister scholarum: Stephanus Keresztúri, qui ipse tradit rhetoricam et logicam; inferiores autem classes docent togati.” DREL III. 62. e. Liszkay-gyűjtemény 197. LISZKAY 1875. 77.

¹³ MIKLÓS 1993. 41, 101. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009b. 13–15. Az elemi tagozat (később: *parvisták*) két tanulócsoporthoz alighanem az *ábécések* (*abecedarii*) és a *lektorok* lehettek. A *rudimentalisták* csoportjának a későbbi *deklinisták* és *konjugisták* feleltek meg, az *etymologisták* pedig a későbbi *grammatisták* és *syntaxisták* lehettek.

¹⁴ KÖBLÖS 2006. 1014–1016. 1732–1734 között volt a lányoknak is praeceptora, ezekről lásd a kántornál alább írtakat!

Az első számszerű adatot egy XVIII. század eleji forrásunk közli. Telekesi Török Istvánné Komáromi Katalin két alapítvánnyal is támogatta a pápai reformátusokat, ezek közül az 1713-ban megfogalmazott elsőben arról biztosítja Gyimóti István esperest, hogy a pápai iskola egyik praeceptorának fizetését, 10 tallért élete végéig biztosítani fogja.¹⁵ Ez átszámítva 15 rajnai forintot ér.¹⁶

A következő adatot az első presbitériumi jegyzőkönyv közli 1725-ből: ekkor a syntaxisták praeceptorának éves jövedelme 15 forint volt, amit nem az egyházközség, hanem a pápai egyházmegye finanszírozott.¹⁷ Ez utóbbi tényre a jegyzőkönyv az 1740-es években még két helyen utal, amiből az is kiderül, hogy ez a gyakorlat *ab immemoriali* [tempore], vagyis emberemlékezeten túli időktől kezdve így van.¹⁸ Sőt, a téma szóba került már a pápai egyházmegye 1713-ban tartott gyűlésén is.¹⁹

¹⁵ 1713. június 8. LISZKAY 1875. 56 (122. sz.). Sajnos az irat eredetije lappang, csak a regeszta áll rendelkezésünkre. Gyimóti István életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009a. 408.

¹⁶ 1 rajnai forint = 60 krajcár; 1 (kurta) tallér = 90 krajcár. MARÓTI 1743. 153. MARÓTI 1782. 116.

¹⁷ 1725. január 20. „... elől vétetődött az *annualis praeceptoroknak Szám adáfok, mint hogy penig ezen dolog s annak eligazittása nem egy kétt orátt kíván, a többi között primum elől vétetődött az Sintáxeos Preceptornak (!) Szám adása, mivel vocatioja lévén a Kocsi Mestersegre, tovább dolgátt itt nem folytathatya, azért 15 forétt lévén *annualis* fizetése, jollehet még Gergely napkor termináltatnék, mind azon által maga jo viseléséért jövendőbéli és reménfég alatt *applácidáltatott az egész 15 forent*. Ez szerétt percipiált az *tanitvanyitul pro numero florenos 3 denarios 25, az restántiáriusok közül maga placituma szerétt vett hat forentig denarios 64 penzig fizetésében, és így kilencz forentre es 89 penzre menvén é szerétt a perceptioja, a restáns ött forentok es 11 penzek az Szent Presbiterium Annualis 15 forent fizetésébül in paratis exolváltatott.*” PREI I. sz. presb. jkv. 26.*

¹⁸ 1746. december 28. „Vegeztetett, Hogy Tiszteletes Komaromi Joseph Praedicator Urunk a’ Syntaxistak Praeceptorának Seniori obligatiojabul a’ Praesbiterium Caffájából fizessen.” 1740. január 7. Uo. 95. „... kiknek is Instructioul eleikben adatott, hogy Superintendentis Tifzteletes Torcos Jakab Uramnak proponallyák ezen dolgott, Hogy jollehet *ab immemoriali az Syntaxeos Preceptornak fizeteset, florenos numero 15 ezen Tractusbeli Szent Presbyterium administralta, mi oktul viseltettven, Istenben boldogult Tifzteletes Csuzi Josef Uram két fele szakafzotta, és felet az also Tractusbeli Szent Társóság hogy fizesse, ugy rendelte, melly ordinatiobul mind ekkoraig semmi sem lett, nagy kárára ezen Szent Ecclesiának, azért a jo rendnek meg tartásaért, hogy ezen fogyatkozás előbbeni rendes állapottyaban redintegraltossek ex officio, alazatossan kívannya a Szent Ecclesia.*” A probléma tehát az volt, hogy Csuzi Cseh József pápai lelkész és esperes valamikor ezt a kötelezettséget megosztotta a veszprémi egyházmegyével, azonban ez a rendszer nem működött. Uo. 128. 1747. január 12-én a küldöttek azt a választ ismertették a pápai presbitériummal, hogy mihelyt sikerül egy egyházkerületi gyűlést összehozni, ennek az ügynek a rendezését a püspök napirendre fogja tűzni. Uo. 129. Az 1747. március 8-án Pápán tartott egyházkerületi gyűlés jegyzőkönyve azonban erről szóló határozatot nem tartalmaz. KÖBLÖS 2011. 228–229.

¹⁹ Lásd a 2. sz. dokumentum utolsó bekezdését! Amint azt az előző két jegyzetben idézett források is mutatják, a *presbiterium* szó ekkor még nem a gyülekezetek választott világi képviselőtestületét jelölte (ezt a pápai források *Szent Ecclesia* néven emlegették), hanem

Talán elsőre furcsának tűnik ez a megoldás. De mindjárt érthetőbbé válik, ha megnézzük, ezidőtájt milyen volt a kollégium tanulóinak származási hely szerinti, valamint a vidéki iskolamesterségre kiment diákok területi megoszlása. 1737 körül 28 %-uk volt Pápa városából való, 37 %-uk a pápai egyházmegye, 30 %-uk a dunántúli egyházkerület távolabbi pontjairól jött, és 5 %-a érkezett az ország egyéb helységeiből.²⁰ 1732–1752 között a rektorságra kimentek 50%-a helyezkedett el a pápai egyházmegye valamelyik gyülekezetének iskolájában, 47%-a ment a dunántúli egyházkerület többi egyházmegyéjébe, és 3 %-a egyházkerületen kívülre.²¹ Valószínűleg korábban is igen markánsan kiemelkedett a pápai egyházmegyéből érkezettek és a pápai egyházmegye iskoláiba kimentek arányszáma. Ez elegendő indok lehetett arra, hogy – talán valamikor már a XVII. században – a traktus lelkészei magukra vállalják annak az osztálytanítónak az anyagi ellátását, aki megbízatása lejárta után maga is esélyes lehetett egy kisebb iskola rektorságára, és olyanokat oktatott, akiknek később juthatott ugyanez a sors.

Szintén ez a fentebb említett 1725-ös forráshely árulja el azt is, hogy a kollégium praeceptorai tanítványaik tandíját havonta maguk szedték be, ennek mértékét pedig osztályonként a presbitérium szabta meg. Eszerint – a könnyebb összehasonlítás kedvéért dénárokból megadva – a parvisták havi tandíja 3, a deklinistáké és konjugistáké 5, a grammatistáké 10, a syntaxistáké 11 $\frac{2}{3}$, a poétáké 15 dénár volt.²² Sajnos a Komáromi Katalin alapítványában említett osztálytanítón és a syntaxisták praeceptorán kívül a többiek jövedelmét a jegyzőkönyv nem árulja el, erre nézve a havi tandíjból pedig még óvatos következtetéseket sem vonhatunk le. Talán annyit joggal feltételezhetünk, hogy

az egyházmegyei lelkészek testületét. KÖBLÖS 2011. 45–50. Trócsányi Zsolt a *presbiterium* kifejezést félreérti, ezért ezt a forrást tévesen úgy interpretálja, hogy az osztálytanítók fizetésének egyik forrása az egyházközség pénztára. TRÓCSÁNYI 1981. 65, 83 (101. sz. jegyzet).

²⁰ Az adatsor alapja a pápai kollégiumi diáknévsor egyik táblázata. KÖBLÖS 2006. 51.

²¹ Az adatsor alapja ugyanezen diáknévsor egy másik táblázata. Uo. 48.

²² 1724. január 31. „Az Praeceptorok Exerbitantiaja iránt determináltatott az, hogy az *Clafficus Praeceptorok esztendőt által az ő tanítványitul in genere, akár vidéki, akár ittlakos ember gyermeki legyenek, többet ne merészellyen menfstruatim venni, hanem csak azt, a mitt már praevie a Szent Ecclesia per ordines Classium refolvalt, ugymint: 1mum az abecedariusok menfstruatim fizetni tartoznak három három pénzel. 2do Azoktul fogva az grammatistakig egy egy garast. 3io Az Grammatistak tiz tiz pénzt. 4to Az Sintaxisták egy egy hét karajczárost. 5to Az poéták három három garast, melyeknek ki Szedésére obligaltatikis, ugyhogy ha per negligentiam valamely praeceptor in tempore bé nem szedi, Szám adásakor inputaltatik fizetefében.” PREI I. sz. presb. jkv. 26–27. A pénz a dénárt jelentette. 1 garas = 3 krajcár = 5 dénár; a hétkrajcárost más néven *petáknak* nevezték. MARÓTI 1743. 153. MARÓTI 1782. 116. HUDI 2002. 556.*

ha kettőjüknek 15 forint volt az éves fizetése, ettől jelentősen a többiek fizetése sem térhetett el, sőt az is lehet, hogy ugyanennyi volt.

Eme két praeceptor fizetésének forrását ismerjük. Ami a többiekét illeti, az oly sokszor emlegetett jegyzőkönyv két különböző helyen előforduló odavetett félmondattal erősítik meg abbéli sejtésünket, hogy nekik az egyházközség adta ki évi járandóságukat.²³

A pápai oktatással kapcsolatban az 1740-es években egy újabb szereplő is feltűnik, akiről eddig nem esett említés: a **kántor**, aki egyben a leányok tanítója is volt.

Korábban a lányok is részei voltak az egységes kollégiumi oktatásnak: az összesen 365 tanuló nevét tartalmazó 1718-as diáknévsor végén külön osztályt alkotva (*classis virginum*) szerepelnek, összesen ötvenkilencen vannak.²⁴ Egy keltezetlen, valószínűleg 1728-ban vagy 1729-ben keletkezett²⁵ irat, mely a prédikátorok marasztása során eléjük tárt kívánalmakat tartalmazta, azt is említi, hogy a leányok tanítását, mely eddig is mindkettőjük kötelessége volt, ezután is végezzék.²⁶ Ekkortájt tehát a lányok oktatása a lelkészek dolga volt. Azonban

²³ 1725. január 20. „...in Contestationem obedientiae nem kívánhatták a' Praeceptorok azt, hogy ha az Szent Ecclesia Szorgalmatos gondal, nagy költséggel kíván őket tanitoul providealni, hogy az az accidentia tanitójokul Subtrahaltatnék...” PREI I. sz. presb. jkv. 27–28. 1729. január 4. „... az oskolában az Extraneus Gyermekek βinten ugy Praeceptorok által /: kiknek a Szent Ecclesia ordinarie fizet :/ tanitattanak.” Uo. 50–51.

²⁴ KÖBLÖS 2006. 149.

²⁵ Név szerint csak Csuzi Cseh József pápai lelkész neve fordul elő benne, tehát 1698–1731 között keletkezett. Lelkésztársa alighanem Naszályi István volt, mert ebben az iratban is, és a presbitériumi jegyzőkönyvben az 1724-es évnél is szó van arról, hogy kettejük között viszályok voltak; ezzel keletkezési idejét az 1711–1731 közti húsz évre szűkíthetjük. A benne felsorolt pontokhoz hasonló problémákat szintén 1724-ben sorolt fel 7 pontban az egyházközség vezetősége, amire Csuzi Cseh József és Naszályi István is pontról pontra írásos választ adott. 1724. január 30–31. PREI I. sz. presb. jkv. 11–24. TÓTH 1941. 152. Ebben az iratban azonban 6 pont szerepel, és ezek csak részint egyeznek az 1724-es pontokkal, tehát nem az azévi papmarasztásról van szó. Az irat kézírását vizsgálva arra jutottunk, hogy ugyanaz a kéz írta, amelyik a jegyzőkönyv 1728–1730 között keletkezett bejegyzéseinek egy részét is. PREI I. sz. presb. jkv. 45–55. Az irat 4. pontjában „*moftani nyomorusagos es Moftoha idő*” van emlegetve, melyben ugyan az egyház tagjai igyekeztek mind búza-, mind pénzbeli hozzájárulásukat teljesíteni, „*de mivel a βegenyfég mindenütt tifzta buzat nem adhat*”, arra kéri a lelkészeket, elégedjenek meg azzal, „*a mit a fβegeny Ember adhat*”. Dátum nélkül. DREL III. 62. e. Liszkay-gyűjtemény 169. 2. LISZKAY 1875. 69. A huszas-harmincas évek fordulóján az 1728-as esztendő volt országos szinten, ezen belül a Dunántúl nagy részén is különösen aszályos, rossz termést és sokhelyütt éhínséget hozó. RÉTHLY Antal: Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701–1800-ig. Bp., 1970. 128–130. Az irat keltezésének idejét ezekre az adatokra alapozva határoztuk meg.

²⁶ Dátum nélkül. „*Memoriale. Tifsteletes Praedikator Vraimék maraβtafa alkalmattosagaval proponalondo punctumok ezek lehetnek: 1. Valamint eddig, ugy továb is tartofo kötelefsegek βerint intimaltofsék, hogy az Leanyok Tanitafa mind kettőjök reβerül egyarant gyakoroltafsek.*

nyilván továbbra is rendszeresen problémák adódhattak ezzel kapcsolatban, ezért a presbitérium alighanem más megoldást keresett. 1732–1734 között a lányokat már külön osztálytanító (*praeceptor puellarum / filiolarum*) oktatta,²⁷ de osztályuk még ekkor is részét képezte az egységes kollégiumnak.

A változás az 1740-es években, talán már 1740-ben következett be, ugyanis akkortájt vette át a lányok tanítását a kántor. Kérdés, hogy már ekkor kiváltak-e a kollégium testéből.²⁸

A kántori tisztséget, és egyben viselőjének nevét (**Pap Ferenc**) először a presbitériumi jegyzőkönyv említi 1740-ben, de már úgy, hogy a két lelkésszel és a professzorral együtt az ő marasztásáról is döntenek.²⁹ Ennek az évnek az elején 4 köből búzát szavaznak meg neki, de hangsúlyozzák, hogy ez nem rendszeres juttatás.³⁰ Ugyanezen év végén sikerül elérnie, hogy ha hivatalát 1741-re is meghosszabbítják, a következő évben is kapni fogja ezt a gabonamenyiséget.³¹

Most Tiszteletes Csúzy Uram refírül ebben eddig sokszor fogyatkozás esett ez iránt. 2. A Canon ferint hites obligatiojok, hogy a Scholai s a Tanulo Iffiuságot mentül gyakortab minden heten leg alab eczer visitállják, es a Scholai dolgot investigallyak, és a midön mi Correctiok intervenialnak, azokon mind ketten, nisi legittimum impedimentum interveniat, compareallyanak. [...] DREL III. 62. e. Liszkay-gyűjtemény 169. 1. LISZKAY 1875. 69. A vastagon szedett szó néhány másik kihúzásával egy időben, utólagosan lett a szövegbe beszúrva. Tóth Endre is állítja, hogy 1740 előtt a lányokat a prédikátorok tanították. TÓTH 1941. 261.

²⁷ KÖBLÖS 2006. 1014.

²⁸ Míg a praeceptorok felsorolásában 1732–1734 között a lányok osztálytanítója is említve van, 1745–1752 között már róla nem esik említés. KÖBLÖS 2006. 1014–1016. Ez érthető, hiszen ekkor már a kántor a leányok tanítója, ő pedig nem diáktanító volt. Ettől a lányok osztálya még lehetett a kollégium része. A Pápara való visszatelepedés után viszont a lányok elemi iskolája már egyértelműen a kollégiumtól elkülönült intézmény volt. TÓTH 1941. 261–266. HUDI József: A pápai református leányiskola rendtartása 1819-ből. = Acta Musei Papensis/Pápai Múzeumi Értesítő 7. Pápa, 2002. 137–143. 137. old.

²⁹ 1740. január 7. „A' Szent Ecclesia által deputaltottak Tiszteletes Praedikator Komaromi Joseph Tractusbeli Senior és Torkos Jakab Urai a régi Szokás Szerint leendő meg marasztasokra Bone Adam, Nemes György, Szabó Peter, Curator Eperjesy György Uraimek az Egyházfiakkal együtt, kik hogy Rector Pápay Mihály és Cantor Pap Ferencz Uraimekatis pro praesenti anno maraßbák, hagyattatott.” PREI I. sz. presb. jkv. 94. Hasonlóképpen marasztották az 1747. évre is. 1746. XII. 28. 1747. I. 12. Uo. 128–129. Pap Ferenc (4.) életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009a. 727.

³⁰ 1740. január 8. „Cantorunknak negy Posonyi köből Búza resolvaltott a' Szent ecclesiátul, de nem ugy, hogy consequentiaba mennyen, hanem csak Szüleje halalabul következet hátra maradasának Segittségéért.” PREI I. sz. presb. jkv. 97.

³¹ 1740. december 21. „Cantor Uram dolga felöl adta elől magát, hogy ezen folyo Eßtendöre resolvalt a Szent Ecclesia pro subsiftentia Cubulos tritici numero 4. Ha a maraßtaskor ő kegyelme a Szent Ecclesia hivatallyát acceptalni fogja, a következő Eßtendöre is azon negy köből Gabona praeter Salarium meg adatik a mostani időnek szük voltára nezeve.” Uo. 118.

A kántornak három díjleveléről is tudunk, ebből kettőnek ismerjük ma is a szövegét, mindkettő keltezetlen. A presbitériumi jegyzőkönyv által megőrzött irat egy 1745. március 15-i bejegyzés után következik, tehát nyilván ebben az évben született. Ez egyértelművé teszi, hogy a kántor már ezelőtt is a lányok tanítója volt. A díjlevel a kántor készpénzbeli éves fizetését 62 forintban szabja meg, aminek nagyobb részét a dunántúli reformátusok nagy patrónusa, Kenesei István maga állja (30 forint), a többit az egyházközség fizeti (20 forint), illetve a tanítványok tandíjából is jár bizonyos rész (12 forint) neki. A tűzifa és a hús megváltása fejében 2, illetve 6 forintot, faggyú vásárlására 1 forint 20 dénárt, természetbeni juttatásként pedig ekkor már 14 pozsonyi mérő gabonát kap. Ahogy a fiúk a rektornak, úgy a leányok neki fizetnek *nundinálét* (a 7 vásár alkalmával fejenként 2 dénár), és adnak *sabbatalét* (Szent Gergely naptól Szent Mihály napig szerdánként és szombatonként 1–1 tojást), valamint nyaranta fejenként egy csirkét. Liturgikus szolgálataiért a három sátoros ünnep utolsó napjának templomi gyűjtése, nagyobb (kikíséréses) temetésért 20, kisebbért 10, siratásért 25 dénár járt neki.³²

Fennmaradt egy másik keltezetlen kántori díjlevel is, mely első ránézésre az előző tartalmi másolatának tűnik. Ha viszont figyelmesebben végignézzük a tételeket, két jelentős eltérésre figyelhetünk fel. Egyrészt az egyházközségtől itt nem 20, csak 10 forint jár. És ha még ezt valamiféle elírásnak is vélhetnénk (ami egy ilyen alapvető okmány esetén elég nehezen képzelhető el), számszerűleg és megfogalmazás tekintetében is jelentősen eltér a két díjlevelben olvasható gabonamennyiség: míg az 1745-ös szöveg 14 pozsonyi köbölről rendelkezik, a második okmányban öreg mérővel mérve 4, egyébként 6 pozsonyi mérőről van szó. Ha visszagondolunk arra, hogy 1740-ben kétszer is 4 (pozsonyi) köböl búza egyszeri adományozásáról volt szó, alighanem azt kell feltételeznünk, hogy ez a díjlevel az előzőkben ismertettnél korábbi, ugyanakkor már 1740 utáni, hiszen a 4 köböl búza juttatását rendszeressé teszi. Eszerint ez a korábbi díjlevel valamikor 1741–1744 között keletkezett.

A harmadik kántori díjlevel szövege sajnos nem maradt fenn, pusztán regesztáját őrizte meg számunkra Liszkay József. Ő – a rektori díjlevelhez hasonlóan – 1744. december 20-ra keltezi.³³ Lehetséges, hogy ez a korábbi díjlevel egy másik példánya volt.³⁴

³² Lásd a 10. sz. dokumentumot! A virrasztásról szót ejt Tóth Endre is. TÓTH 1941. 160.

³³ LISZKAY 1875. 92 (260. sz.).

³⁴ Tóth Endre egyetlen díjlevelről tud, amit 1740-re keltezi. TÓTH 1941. 160.

Ennyit az egyházi, iskolai szolgálattelvők munkájának hivatalos ellentételezéséről. A díjlevelek azonban mindig egy idealizált képet festenek. Természet-szerűleg felmerül a kérdés: vajon a valóságot tükrözik?

Mint hogy a legelső fennmaradt presbiteri jegyzőkönyv 1720-tól van vezetve, korábról csak véletlenszerűen szólnak forrásaink arról, vajon pontosan kapták-e kézhez fizetésüket a pápai gyülekezet egyházi szolgálói. Ezek arról árulkoznak, hogy a **pápai prédikátorok** ellátása már korábban is súlyos károkat szenvedett. 1713-ban a pápai egyházmegyei zsinat kénytelen dönteni afelől, hogy a gyülekezet ne újítsa, és a sátoros ünnepek első napján összegyűlő perselybevétel – amint a díjlevél is meghatározta – továbbra is a lelkészeket illesse, továbbá a fa és búza járandósággal kapcsolatban végre egyezzenek meg a prédikátorokkal.³⁵ Ugyanebben az esztendőben arra is van bizonyítékunk, hogy majd két évre visszamenőleg késve, 18 részletben kapta meg pénzbeli fizetését Csuzi Cseh József pápai lelkész.³⁶

Az első fennmaradt presbitériumi jegyzőkönyv is a fizetések gyakori elmaradásáról tudósít. 1720–1724 között folytonos vita folyt a prédikátorok és a presbitérium között az éves jövedelem mértékéről.

1720 januárjában a presbitérium azt igyekezett elérni, hogy a lelkészek az 1717. évre engedjenek el 25 forintot járandóságukból, az 1718. esztendőre is elégedjenek meg 125, a rengeteg szerencsétlenséggel és kiadással járó 1719. évre pedig 100 forinttal.³⁷ Ugyanekkor a perceptor mellé két egyházfit választottak, hogy a lelkészek fizetésére fordítható pénzt egy lajstromban rögzített mérték szerint hajtsák be a gyülekezet tagjaitól, akik pedig nem fizetnének, azokat jelentsék a presbitériumnak.³⁸ Ekkor tehát már határoztak az utcánkénti adóbehajtásról, de még nem kapták meg az adószedők a megfelelő felhatalmazást ahhoz, hogy a hátralékosoktól be is tudják hajtani az elmaradt összegeket.

1720 márciusában sikerült 1718 végéig rendezni a tartozásokat, de az 1719. esztendőre a gyülekezet Csuzi Cseh József felé 40, Naszályi István felé 36, a rektor felé pedig 64 forinttal adós maradt.³⁹

³⁵ Lásd a **2. sz. dokumentumot!**

³⁶ Lásd a **3. sz. dokumentumot!**

³⁷ 1720. január 6. PREI I. sz. presb. jkv. 1–2.

³⁸ Lásd a **4. sz. dokumentumot!**

³⁹ 1720. március 9. PREI I. sz. presb. jkv. 4. Naszályi István lelkész életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009a. 521.

1721 augusztusában a presbitérium újra határozatban mondta ki, hogy amíg jobb idők nem jönnek, a prédikátorok rendes fizetése 125 forint lesz.⁴⁰ Erre válaszlépésként a két lelkész felmondta prédikátori állását, és erről tájékoztatta is Gyimóti István esperest, aki arra kérte őket, hogy Gergely napig még maradjanak hivatalukban.⁴¹

Sajnos a presbitériumi jegyzőkönyv igen kevés információt nyújt számunkra a továbbiakról. A lelkészek maradtak, 1723-ban a presbitérium újra elrendelte tartozásaik kiegyenlítését és a nem fizető gyülekezeti tagok esetében a lelkiismeretes behajtást.⁴² Az 1724-es bejegyzésekből, a gyülekezetnek a lelkészek részére átadott hét pontos sérelmi listából kiderül, hogy továbbra is ragaszkodnak az évi 125 forintos jövedelemlafonhoz.⁴³ A lelkészek válaszai ezzel kapcsolatban világossá teszik, hogy ők az előző, viharos évekre nézve kénytelen-kelletlen elfogadták fizetésük megkurtítását, együttesen 100 tallérnyi járandóságot (vagyis 150 forintot)⁴⁴ elengedtek, ugyanakkor a jövőre nézve, és utódaik érdekeit figyelembe véve semmiképpen nem járulnak hozzá a fizetés-csökkenéshez.⁴⁵ Az azévi bejegyzésekből az is kiderül, hogy az előző évi

⁴⁰ PREI I. sz. presb. jkv. 6.

⁴¹ Lásd az **5. sz. dokumentumot!** A felmondólevelét Liszkay József szerint az ő idejében megvált. LISZKAY 1875. 64 (152. sz.). Ma már lappang, csak az esperesi válasz van meg.

⁴² Lásd a **6. sz. dokumentumot!**

⁴³ 1724. január 30. PREI I. sz. presb. jkv. 10, 12.

⁴⁴ Lásd a 16. sz. jegyzetet!

⁴⁵ Cseh Csuzi válaszában: Dátum nélkül. [1724. január 30 vagy 31.] „... *nem lehet meg engednünk a praetendalt defalcationot, es ekkeppen contentáltatnunk. Ebben eddig sem consentiáltunk, most is az ellen reclamálunk, és justa et canonica praetensionkat fel tartván ezt miis protocolaltatni kívánnyuk pro futura cautela et memoria, hogy jövendőben Successionktul ne culpaltassunk. Meg elegendhetnék az Ecclesia kettőnk reszerül a' Százötven foréntig valo defalcationival, a mely Summát el engedtünk az időnek mivoltára nézve és a' közönséges haszonra kívántattott Expensakra.*” PREI Pápai I. sz. presb. jkv. 14. Naszályi válaszából: 1724. január 31. „... *mi annak az Végezésnek sem akkor, sem azulta... nem Consentiaultunk, s nem es Consentiahatunk, hanem az akkori közönséges kölcségre es szükségre nézve még kegyelmeteknél ben levő Restantiánkbul mind kettőnk részérül Száz tallérokat el engedtünk és applácidáltunk. Azért in reliquo miis azon conclusiot, melyis lett de nobis sine nobis et sine consensu partium reciproco mint Canonunk ellen valot ... invalidanak tartjuk. ... Ha nem adgya kegyelmetek, erővel nem vehettyük, nemis illik, hogy ugy vegyük. Egyeb eránt lelkünket s lelki ismeretünket a Szent Presbiterium előtt s jövendő Successorink előttis, kik **vigore 33. classis 3tiae canonis** bennünket kárhoztatnának, ezen reclamationkkal, mellyet miis a Presbiterium Archivumában béiratunk, megmenteni igyekezzük.*” Uo. 19. A hivatkozott egyházi törvény a komjáti kánonok III. részének 33. kánonja, mely az egyházi szolgák ellátásáról rendelkezik. Egyházi törvénykönyv... Szerk. SZÉKI Béla. Pápa, 1867. 46–47.

búzajárandóság sem folyt be teljesen, a presbitérium ugyanis felszólítja az előző évi collectorokat, hogy az elmaradt részt szedjék be.⁴⁶

Végül, nem tudjuk, pontosan hogyan és mikor, de a presbitérium álláspontja győzött. Erre nézve a presbitériumi jegyzőkönyvben egyetlen szónyi utalás sincs, csak az egyházközségi számadások és a korszakból fennmaradt nyugták egyidejű elemzése segítségével mutatható ki, amit pár bekezdéssel később meg is fogunk tenni.

Még az 1724. évben sikerült megtalálni a lelkészek jövedelmeire szánt összeg beszédére is a helyes megoldást. Áprilisban a gyülekezet összes tagja írásban megállapodott afelől, hogy lelkészeik és kollégiumi rektoruk ellátásának zavartalansága érdekében mindenki fejenként évente bizonyos összeggel hozzájárul ezek javadalmazásához. A megajánlott összeg beszédését az erre korábban megválasztott *collectorok* feladatává tették, akik most arra is felhatalmazást kaptak, hogy a késedelmeskedők javait lefoglalhassák, és a tartozást azok értékesítésével egyenlítsék ki.⁴⁷

A kedélyek mindenesetre lenyugodtak, mert a presbitériumi jegyzőkönyvben az 1725. évtől kezdve egyetlen szó nem esik elmaradt jövedelmekkel kapcsolatos vitákról és egyenlenségekről. Az egyházi adót pedig a fent kidolgozott módszerrel ezután egészen az adásztevelni száműzetés korszakáig alighanem évről évre folyamatosan behajtották, erről tanúskodnak a fennmaradt egyháziadó-kimutatások.⁴⁸ A presbitériumi gyűlések korszakunkban ezután csak egyszer foglalkoznak az egyházi adó beszédésével: 1733-ban városrészenként és utcánként újra kiküldötteket választanak az adó beszédésére, ekkor szó

⁴⁶ 1724. január 30. „^{2^{do}} *Injugaltatik, tavalyi Collector Uraimék hogy a Buzabéli tavalyi Restantiátt bé szedgyek.*” PREI I. sz. presb. jkv. 10.

⁴⁷ 1724. április 23. A megállapodás szövege után 167 aláírás olvasható, a megajánlott összegek feltüntetésével. Ezután a lelkészek 1724. évi fizetésére beszédett adó kimutatása következik: a református polgárok utcánként vannak felsorolva, nevük mellett a beszédett összeg szerepel. Ugyanakkor ebbe a 36 oldalas füzetbe – minden bizonnyal tévesen – befűztek egy olyan lapot is, melyen még az 1723-as évre beszédett adók egy töredéke (az Újvárosi utcában lakók egy részének befizetése) olvasható. Ez arról tanúskodik, hogy vagy már abban az évben is volt egyháziadó-behajtás, vagy 1724-ben visszamenőleg is szedtek adót a lelképásztorok és a rektor korábbról felhalmozódott tartozásainak kiegyenlítésére. DREL I. 1. b. 1724:2. Publikálva: KÖBLÖS 2020. 252–269. (1. sz. dokumentum).

⁴⁸ 1723–1752 között pusztán az 1725–1730 közti évek, az 1738. és 1740. évi, valamint az 1742–1743 és 1745–1746 közti évek egyháziadó-kimutatásai hiányoznak. Publikálva: Uo. 252–335 (1–15. sz. dokumentum).

esik arról is, hogy vannak bizonyos pénz- és gabonabeli hátralékok, amiket szintén be kell hajtaniuk.⁴⁹

Ami a **rektorokat** illeti, velük kapcsolatos hasonló nagyságrendű kifizetési problémákról a presbitériumi jegyzőkönyv nem tudósít.⁵⁰ Az ő esetükben a probléma inkább az volt, hogy bizonyos időszakokban nehéz volt megfelelő embereket találni a díjlevélben megszabott fizetségért.⁵¹

Ha azt nyomozzuk, vajon 1724 után mindenki időben megkapta-e járandóságát, nem vagyunk könnyű helyzetben. Egyrészt mind a lelkészek, mind a rektorok általában több részletben jutottak jövedelmeikhez. Másrészt a számadásokban a legtöbb évben a két prédikátornak és a rektornak, sőt nemegyszer a kántornak is kifizetett összegeket összevontan szerepeltették, ezekből pedig nem minden esetben fejthetők vissza az egyes tételek.⁵² Annyit látunk, hogy nemegyszer mind a lelkészek, mind a rektor késve kapta meg fizetése utolsó részletét.⁵³ A jegyzőkönyv adatait összevetve azokkal a nyugtákkal, melyeket az egyházkerületi ügyviteli és az egyházközségi számadási iratok között leltünk fel, annyi igazolható, hogy a két lelkész az 1730-as évek első felében a 8–8 forintos fajárandóság mellett valóban évente csak 125 forint fizetést vett

⁴⁹ Lásd a 7. sz. dokumentumot!

⁵⁰ A vidéki tanulók által a rektornak fizetendő pénzzel kapcsolatban 1729-ben támadt egyetlenségről már korábban szóltunk. Lásd a 10. sz. jegyzetet!

⁵¹ A presbitérium ezzel a problémával szembesült például az 1721. évben, amikor Kövesdi János rektor ment el marosvásárhelyi második professzornak. Ekkor egy Kiliti Benedek nevű ifjúval tárgyaltak, végül Jabloncai Berta Benedek jött rektornak. PREI I. sz. presb. jkv. 5. KÖBLŐS–KRÁNITZ 2009a. 257. Kiliti Benedek a debreceni kollégiumban tanult, 1715-ben subscribált. Későbbi pályafutásáról csak annyit tudunk, hogy 1737–1740 között a kisújszállási református gimnázium leányosztályának tanítója volt. THURY 1908. 194. SZABADI 2013. I. 381. KESZI HAJDU Lajos: A kisújszállási reformált egyház és iskola múlt és jelene. = MPEA 1870/8–9. 470–476. 476. old.

⁵² Néhány példa összevont összegekre, ahol nem tudtuk szétválasztani az egyes tételeket: 1733 márciusában a lelkészeknek és a rektornak együtt kifizettek 688 forintot és 77 ½ dénárt. PREI I. sz. presb. jkv. 64. 1740 januárjában: a lelkészek, a rektor és a kántor fizetésére együtt 414 forint. Uo. 97. 1741 márciusában: ugyanők együtt 471 forint ½ dénár. Uo. 102. 1742 és 1743 márciusában: ugyanők együtt kaptak 474 forint 20 dénárt. Uo. 105, 107. 1745 márciusában: *Az Ecclesia szükségére, Tiszteletes Predicator, Rector és Cántor Uraimék fizetéseikkel együtt* 1028 forint és 48 ½ dénár. Uo. 122.

⁵³ 1727 februárjában Csuzi Józsefnek 1725-i tartozására kifizettek 75 forintot, Naszályi Istvánnak 55 forintot, Újvári András rektornak 31 forintot és 50 dénárt; 1726-i járandóságára Csuzi Józsefnek 100 forintot fizetésre és 8 forintot fára, Naszályi Istvánnak 35 forintot fizetésre és 8 forintot fára, Újvári Andrásnak 70 forintot és 92 dénárt fizetésre, 4 forintot fára. Uo. 36. Komáromi József és Szikszai Pál lelkész az 1732. évre járó 24 köből búzát csak 1733. szeptember 5-én kapta kézhez, az 1733. évre ekkor mindketten még csak 1 köblöt kaptak. Nyugtájuk. DREL I. 1. b. 1733:2. 16–17.

kézhez, míg a rektoré maradt a 4 forint fa- és 6 forint húsjárandósággal kiegészített 100 forintos fizetés; ezeket az összegeket viszont nagyjából szabályosan és rendszeresen megkapták.⁵⁴

A helyzet Torkos Jakab megjelenésével változott meg, aki 1735-ben előbb a kollégium rektora, majd a gyülekezet lelkésze lett. Ugyan a presbitériumi jegyzőkönyv sehol sem említi, de nyilván az ő feltételei között szerepelhetett a lelkészi fizetés visszaállítása az első díjlevélben meghatározott 150 forintra, ami az 1736. esztendőttől kezdve mindkét lelkész esetében megtörtént.⁵⁵ A legrégibbi díjlevélben meghatározott járandóságok (8 forint fajáradék és 24 köböl/mérő búza), valamint a rektor jövedelmei (100 forintos fizetés, 4 forintos fa- és 6 forintos húsjáradék, 12 köböl/mérő búza) változatlanul maradtak. Az eredeti díjlevélhez képest még némi növekedés is volt: 1740-ben a rektornak a sertés vagy szalonna megvásárlása fejében adott 4 forint a presbitérium döntése alapján 6 forintra nőtt, majd 1745-től jövedelme a gyertyáért, faggyúért járó 1, 1749-től pedig a lelkészek járandósága a kerti veteményekért járó 6 Ft-os tétellel is kiegészült.⁵⁶ A nyugták, valamint a presbitériumi jegyzőkönyv

⁵⁴ A presbitériumi jegyzőkönyvben szereplő összevont összegek tételekre bontva: 1731 februárjában a lelkészek fizetése és fajárandósága együtt 266 forint, a rektor fa- és sertésjárandósága 10 forint. Uo. 57. 266 = 125 + 8 + 125 + 8; 10 = 4 + 6. 1734 márciusában és szeptemberében mindhármójuknak fájuk árával együtt kifizettek 370 forintot. Uo. 76, 80. 370 = 125 + 8 + 125 + 8 + 100 + 4. A fent említett két állagból az 1732–1750 közti időszakra nézve kigyújtható a nyugták szinte teljesnek mondható sorozata, ebből emeltük ki a prédikatori, rektori (és alább a kántori) nyugtákat. Lásd az I. sz. mellékletet! Az ottani nyugták egyikén Komáromi József a 125 forintos évi fizetést már szokásosnak nevezi. 1736. július 6. „*Hogy Nemzetes Borsos Márton Perceptor Uramtul a Papai Reformata Ekklesiátul annuatim adattatni szokott száz hußonöt forintokat négy ízben pro anno 1735. in totum percipiantam, errül ő kegyelmet quietalom. [...]* Komáromi Josephus manu propria.” DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1736/3.

⁵⁵ Komáromi József az 1736. évre járó fizetését két részletben kapta meg. A december 4-én kifizetett 100 forint után Szenteste kapott még 50 forintot, ennek nyugtájában olvasható a következő indoklás: 1736. december 24. „*Mint hogy a Nemes Papai Reformata Szent ekklesia a Predikatorok régi rend szerint valo fizetését, tudni illik 100, id est száz Tallerokat determinalta ab hoc anno 1736. inchoative meg adatni, ezokaért ...*” Uo. 1736/6. 100 tallér = 150 forint. MARÓTI 1743. 153. MARÓTI 1782. 116. Torkos Jakab (1.) lelkész életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNYITZ 2009a. 645.

⁵⁶ Lásd az I. sz. mellékletet! Az első tétel megemeléséről a presbitériumi jegyzőkönyvben olvashatunk. 1740. december 21. „... adta elől magát, hogy a mostani Professor ugy, amint eddig az ő kegyelme Antecessori az Ecclesiátul S[alva] V[enia] egy Pecsényere rendelt Summával, ugy mint negy forintokkal Contentus nem akar lenni, Azert mostani alkalmatossággal Determinaltott, hogy ennekutánna a Pecsénye vagy in natura in valore hat forintig meg vetetett Contentaltassék Professor Uram, vagy ha penzül kivanya föl venni, nem töb, hanem hat forintokkal fizetessek ki.” A szövegben az álló betűs szó helyett hibásan *hat* szerepelt. PREI I. sz. presb. jkv. 117–118.

számadási tételei szerint ezeket a jövedelmeket mindhárman rendszeresen és időben meg is kapták.⁵⁷

Ami a **kántort** illeti, az ő jóval szerényebb jövedelme teljesítésének alakulását még nehezebb nyomon követni. Ehhez egyedüli forrásunk az a néhány nyugta, ami az 1740-es évekből — meglehetősen foghíjasan — fennmaradt. Ezek szerint Pap Ferenc kántor 1741 januárjában az egész 1740-es évre járó jövedelmének kézhezvételét igazolta, de sajnos ez a nyugta — meglehetősen különös módon — számokat nem tartalmaz.⁵⁸ Pangor János 1743–1745 közti kántorságának két évéből csak részösszegekről szóló nyugta maradt fenn, ez azt mutatja, hogy még a dátum nélküli korábbi díjlevél⁵⁹ szerint kapta fizetését, mert az egyházközség még csak 10 forintot fizetett neki.⁶⁰ A kántorságra viszszerint Pap Ferenc 1745., 1746. és 1748. esztendei juttatásait viszont három nyugtája pontosan felsorolja. Ezek szerint az 1745-ös díjlevélhez⁶¹ képest a kisebb tételek esetében némi csökkenés látható: húsrá nem 6, csak 5 forintot, faggyúra nem 1 forint 20, csak 1 forint 10 dénárt kapott,⁶² sőt volt év, hogy a 10 dénárt is lespórolták.⁶³ Ugyanakkor a nyugták azt is megmutatják, hogy

⁵⁷ A nyugtákat lásd az **I. sz. mellékletben!** Itt jegyzem meg, hogy Baranyi Péter rektor 1744-es évre járó, a többi rektor 100, de még a lelkészek 150 forintjához képest is magasan kiugró 170 forintos fizetésére mindeztidáig nem találtunk kellő magyarázatot. Az azévi számadások éppen egy olyan összevont tételben szerepeltetik az ő fizetését is, melyben az egyházközség közönséges szükségletei is bennfoglaltatnak, tehát onnan kihámozhatatlan az ő juttatásának mértéke. Lásd az 52. sz. jegyzet utolsó forrásmegjelölését! A presbitériumi jegyzőkönyv számadási összegei tételekre bontva: 1737 februárjában 1736. Szent Gergely napjától kezdve 1737. Szent Gergely napjáig terjedően átadtak a két lelkésznek éves fizetés címén 300 forintot. PREI I. sz. presb. jkv. 84. 300 = 150 + 150. 1738 márciusában a két lelkésznek és a rektornak évi fizetésükre 400 forintot, a fa árért pedig 20 forintot. Uo. 86. 400 = 150 + 150 + 100; 20 = 8 + 8 + 4. 1739 márciusában: a két lelkész fejenként 150 forintot fizetése fejében, 8–8 forintot fáért; a rektor 100 forintot fizetésére, 4 forintot fára; a két lelkész a következő évre előlegként 25–25 forintot. Uo. 92. 1746 és 1747 márciusában a két lelkész, a rektor és a kántor összevont jövedelme 485 forint 10 dénár. Uo. 126, 131. 485 forint 10 dénár = 150 + 8 + 150 + 8 + 100 + 4 + 6 + 1 + 58 forint 10 dénár. Az utolsó tétel a kántor bére. Lásd az **I. sz. melléklet** 1745–1746. és 1748. évét és a **11. sz. dokumentumot!** 1748 márciusában ugyanazok 485 forintot. Uo. 134. 1749 márciusában ugyanők 485 forintot és 10 dénárt. Uo. 136. 1750, 1751 és 1752 márciusában ugyanők kaptak 497–497 forintot. Uo. 139, 141, 143. 497 = 150 + 8 + 6 + 150 + 8 + 6 + 100 + 4 + 6 + 1 + 58.

⁵⁸ 1741. január 17. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1741/1.

⁵⁹ Lásd a **9. sz. dokumentumot!**

⁶⁰ 1744. október 28. 1745. február 6. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1745/2. Pangor János életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009a. 727.

⁶¹ Lásd a **10. sz. dokumentumot!**

⁶² Lásd a **11. sz. dokumentumot!** Emellett: 1746. szeptember 29. 1747. február 14. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1747. 1748. október 19. 1749. február 26. Uo. 1749.

⁶³ A presbitériumi jegyzőkönyv elszámolásai szerint ez történt 1748-ban, valamint 1750–1752 között. Lásd az 57. sz. jegyzetet!

legkésőbb a tárgyévet követő év februárjában az egyházközség rendezte a feléje fennálló tartozásait.

Ha arra a kérdésre keressük a választ, **milyen bevételekből állt össze a lelkészek, a rektor és a kántor fizetése**, a válaszadásban ismét a presbitériumi jegyzőkönyv lehet segítségünkre. Ahogy a számadásokból kiderül, az évenként utcánként befolyt collecta nem lett volna képes fedezni a kiadásokat. A két lelkész akkor összesen 250 forintos fizetését egyedül 1727-ben haladta felül, de a rektor fizetése már nem fért bele. Az 1730-as években csak háromszor ment 100 forint fölé, de akkor sem érte el a 200-at, és a viszonylag nagyobb bevételű negyvenes években sem tudta fedezni még a két lelkész összesen 300 forintos fizetését sem, nemhogy a rektorét és a kántorét is.⁶⁴ A bevételi oldalon azonban az egyházi bevételek között az egyházi adón kívül minden évben szerepelnek a következő tételek: persely (*erszény*, *cruminalis perceptio*), végrendeleti hagyományok (*pia legata*), kihelyezett tőkék kamatai (*capitalisok interessei*) és bizonyos malomjövödelmek, valamint 1727–1746 között ezektől elkülönítve (*Scholabeli proventus*), 1747–1752 között pedig ezek között felsorolva a tógás deákok és a neutralisták *perceptiói*, amiknek leginkább a különféle részben vagy teljesen pénzgyűjtő akciók (*szupplikációk*, *legációk*) voltak a forrásai.⁶⁵ Ezek így együtt már, ha szűkösen is, de kellő alapot jelentettek ahhoz, hogy mindenki megkaphassa éves javadalmazását.

Nehezebb kérdés a **praeceptorok** jövedelmének kérdése. Olyan adatokat, amelyek járandóságaik rendszeres kifizetését alátámasztanák vagy megkérdőjeleznék, nem találtunk. Nem könnyű minden esetben a kifizetéseket lehetővé tevő bevételi források feltárása sem. Amit biztosan tudunk, és már korábban volt róluk szó: a syntaxisták praepceptorának fizetéséhez az egyházmegye biztosította az anyagi háttérrel. Egy másik praepceptornak a Komáromi Katalin-féle alapítvány jelentette a pénzügyi bázist — legalábbis az alapító életében. Kérdés, hogy mi történt utána? A többi osztálytanító — mint ahogy ezt már korábban kifejtettük — alighanem az egyházközségtől kapta fizetését. Ugyanakkor

⁶⁴ Lásd a II/1–3. sz. mellékletet! Itt jegyezzük meg, hogy az adóívek számai egyetlen esetben sem egyeznek a presbitériumi jegyzőkönyvben rögzített számadások összegeivel, ez utóbbiak mindig magasabbak. Minthogy a számadásokat a testület ellenőrizte és jóvá is hagyta, mi ezeket tekintjük hitelesnek. Lehetséges, hogy az adóívek az egyházi adó behajtásának a folyamatában még nem a végleges állapotot tükrözik.

⁶⁵ PREI I. sz. presb. jkv. 35, 37, 45–48, 53–59, 62, 64–65, 76–77, 80–81, 83–86, 88–89, 92–93, 97–98, 102, 104–105, 107, 118–119, 121–122, 126–127, 131, 134, 136, 139, 141–143. E korszak kollégiumi bevételeiről lásd még: TRÓCSÁNYI 1981. 58–59.

javukra teljesített kifizetésekről a legkorábbi fennmaradt presbitériumi jegyzőkönyvben soha egyetlen szó sem esik. Annak alapján, ahogyan a két lelkész és a rektor, sőt sokszor a kántor is egy tételbe összevonva kapta meg pénzbeli fizetését és a tűzifáért, húsért és faggyúért járó összegeket, feltételezhetjük, hogy valamilyen összevont kiadási tételben szerepelnek, de mindenféle nevesítés nélkül. Azonban ilyen, a 60–90 forintot minden évben rendszeresen meghaladó iskolai kiadási összeg szintén nem található a számadási sorokban. Ezért azt feltételezzük, hogy kifizetésük alighanem úgy történt, ahogy a jegyzőkönyv 1725-ben leírta a syntaxisták osztálytanítójával történt elszámolás módját is.⁶⁶ A *classicus (publicus) praeceptorok* maguk szedték be havonta tanítványaik tandíját, és a presbitérium kiküldöttjei részére — alighanem évente — számadást készítettek a beszedett összegekről. Ekkor leadták a fizetésüket meghaladó többletet, ami az egyházközségi számadások valamelyik összevont bevételi tételébe épült be (pl. a deákok *perceptiójába*), vagy ekkor utalták ki nekik az egyházközség pénztárából a fizetésükből hiányzó összeget, ami viszont az egyházközségi számadások valamelyik összevont kiadási tételének (pl. a deákok *erogatiójának* vagy az *ecclesia* közösleges költségének) részét képezte. Komáromi Katalin 1713-as alapítványának mintájára elképzelhető az is, hogy volt több *pium legatum* is, amelyik egy vagy több praeceptor éves fizetését fedezte.⁶⁷ A *privatus praeceptorok* — ahogy korábban láthattuk — a presbitérium 1725. januári határozata alapján tanítványaiktól nem szedhettek tandíjat, csak némi „hálapénzt” fogadhattak el tőlük.⁶⁸

Külön kell szólnunk egy olyan forrásról, amelyre feljebb egy alkalommal már hivatkoztunk. Ez Berényi Zsigmond esztergomi segédpüspök 1732-ben végzett egyházlátogatásának jegyzőkönyve, mely egyfelől máshonnan nem ismert, igen értékes adatokat közöl a pápai egyház és kollégium 1730-as évekbeli állapotáról, másfelől ugyanakkor igen problémás, mert az eddig emlegetett adatokhoz képest feltűnően eltérő számokat hoz. A katolikus főpap az 1731-es I. Carolina resolutio értelmében nemcsak saját felekezete templomait és iskoláit kereste fel, hanem vizsgáldott a protestáns intézményekben is.⁶⁹ Így került a

⁶⁶ Lásd a 17. sz. jegyzetben szereplő idézet második felét!

⁶⁷ A *pia legata* tétel minden alkalommal szerepel a számadások bevételi oldalán. Egy esetben kettéválasztják: 1746. március 14. „Az *Ecclesia* számára *Pium Legatum floreni 5. A Deákoknak is: floreni 33 denarii 76 ½.*” PREI I. sz. presb. jkv. 126.

⁶⁸ Lásd a 9. sz. jegyzetet!

⁶⁹ TÓTH 1941. 147.

katolikus szempontból az esztergomi érsek joghatósága alá tartozó Pápára is, és ezért kereste fel a reformátusok intézményeit is.

Berényi jegyzőkönyvének közlése szerint a két lelkész a hívek felajánlásai-
ból egyenként 100–100 forint készpénzt, valamint 24–24 mérő búzát kapott
hallgatóitól. A stólajövedelmeket a református anyakönyvben rögzített díjle-
velhez hasonlóan sorolja fel. A kollégiummal kapcsolatban azt írja, hogy a rek-
tor állandó fizetése 50 forint és 12 mérő búza, a praeceptorok pedig tanítványa-
iktól egyenként évi 10 forintot kapnak.⁷⁰ Tehát míg a stólajövedelmek és a ter-
mészetbeni juttatások mértéke egybevág a többi adattal, a bevallott pénzössze-
gek mind a prédikátorok, mind a rektor esetében a valóságosnál alacsonyabbak,
ha a lelkészek esetében nem az abban az évben ténylegesen kifizetett 125, ha-
nem az első díjlevélben rögzített 150 forintot vesszük figyelembe, pontosan a
valóságos összegek $\frac{2}{3}$ -a.

A jegyzőkönyvekben arra nézve semmi nyom, hogy a két lelkész és a rektor
ezekben az években hozzájárult volna valamiféle újabb fizetéscsökkentéshez.
Nehezen feltételezhető, hogy miután a prédikátorok az 1710-es–20-as években
oly nagy vihart kavartak annak érdekében, hogy visszanyerjék a korábbi díjle-
velükben szereplő fizetésük teljes összegét, az 1730-as évek elején szó nélkül
hagyjanak egy jelentős béresést. 1736-tól kezdve már egyértelműen bizonyít-
ható, hogy meg is kapták a díjlevélben szereplő fizetéseket. Ugyanez a rektor
esetében is igaz.⁷¹ Valójában tehát arról lehet szó, hogy valamilyen meggondo-
lásból nem akarták felfedni a teljes valóságot a vizitáló katolikus püspök előtt,
ezért egységesen letagadták előtte fizetésük egyharmad részét.

Elgondolkodtató az egyházlátogatási jegyzőkönyvnek a praeceptorok évi 10
forintos fizetéséről szóló tudósítása is. Tóth Endre alighanem ez alapján állí-
totta, hogy az osztálytanítók készpénzfizetése a XVIII. század első felében 10–
10 forint volt.⁷² Az egyházlátogatási jegyzőkönyv ezen adatára kifejezetten

⁷⁰ 1732. szeptember 19. „*Ministri: Josephus Komaromi et Paulus Szixai. [...] Proventus eorun-
dem fixus: ex oblationibus auditorum habet uterque florenos 100 et frumenti metretas 24. Pro-
ventus stolaris: a baptisate denarios 11 $\frac{1}{2}$, ab introductione nihil, a copulatione domesticorum
denarios 75, ab extraneorum florenum 1, denarios 50, a funere simplici denarios 25, qui studen-
tibus cedunt, a funere cum concione denarios 75. Magister scholarum: Stephanus Keresztúri, qui
ipse tradit rhetoricam et logicam; inferiores autem classes docent togati. [...] Proventus eiusdem
fixus: habet annuatim florenos 50, frumenti metretas 12. Discipuli solvunt praeceptoribus suis in
singulis classibus singulis florenos 10. [...] Proventus stolaris eiusdem magistri a funere ex dena-
riis 25 pars tertia.*” DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 197. LISZKAY 1875. 77.

⁷¹ Lásd az 54. és 57. sz. jegyzetet, valamint az I. sz. mellékletet!

⁷² TÓTH 1941. 164.

hivatkozva Trócsányi Zsolt is megismétli ezt az állítást.⁷³ Ő Komáromi Katalin 1713-ban létrehozott alapítványára is hivatkozik, azonban a pénzegységet önkényesen kijavítva 10 tallér helyett 10 forintról beszél.⁷⁴

Számunkra az tűnik logikusabbnak, hogy a katolikus püspök előtt nemcsak a lelkészek és a rektor, hanem az osztálytanítók fizetésének is letagadták az egyharmad részét. Miután két praeceptor esetében is tudjuk, hogy 15 forint volt az éves fizetésük, ez alátámasztani látszik feltételezésünket. Mivel ebben az esetben a lelkészek, a rektor és az osztálytanítók valóságos (illetve a lelkészek esetében ekkor még csak vágyott) és bevallott fizetésének arányszáma megegyezik, nehéz nem feltételezni, hogy előzetes megállapodás alapján cselekedtek.

2. KORSZAK: AZ ADÁSZTEVELI SZÁMŰZETÉS (1752–1783)

A pápai gyülekezet árvaságának idején megszűnt a két lelkészi, a rektori és a kántori hivatal, a kollégium is csak erősen redukált formában, Adásztevelen működhetett, a lányok oktatása pedig csak magánúton volt folytatható. Természetesen a prédikátorok javára gyűjtött egyházi adó szedése is szünetelt. Mégis volt két esztendő, amelyből maradt fenn a korábbi egyháziadó-szedési ívekhez hasonló típusú forrás. 1757-ben – az irat kezdősorai szerint – a presbitérium nemcsak azért indított el önkéntes gyűjtést a pápai gyülekezet tagjai között, mert szükségesnek látta valahogy honorálni az adászteveli és a kéttornyulaki református lelkész szolgálatait, akikhez imaházuk bezárása után istentiszteletre jártak, hanem azért is, mert már hatodik éve ilyen gyűjtést nem tartottak, és azt érezték, nem jó, ha a gyülekezeti tagok elszoknak attól, hogy nekik is részt kell vállalni az egyházközség anyagi terheiből.⁷⁵ Ezután a szokott módon, utcánként haladva sorolták fel az egyes családok pénzbeli hozzájárulásait.

⁷³ TRÓCSÁNYI 1981. 65, 83 (101. sz. jegyzet).

⁷⁴ „Az irat maga elveszett. Liszkay 10 tallérról beszél, a praeceptor fizetése azonban 10 forint volt.” Uo. 58, 82 (75. sz. jegyzet).

⁷⁵ „Anno 1757. die 22^a Julii Pápán exmittaltattak Boné Adam és Eöb Mihály Uraimék a' végre, hogy a' Teveli és Laki Praedikátor Uraimék Honorariumára és egyéb Eklesiai köz szükségekre is, a'ki önként mit akar adni, azt szedgyék öfve, mert mivel hatodik eſtendeje már, miulta az illyenekre nem adtunk, a' kereſtyénség azt hozza magával, hogy ha a' Barom Páſtornak fizetünk, a Lelki Páſtornak is adgyunk.” KÖBLÖS 2020. 335 (16. sz. dokumentum).

Az utolsó tétel már 1759-es évi volt. Egy másik hasonló fizetési ív az 1760. esztendőből is fennmaradt.⁷⁶

Hogy az adászteveli és a kéttornyúlaki lelkész fizetése mennyire volt rendszeres, arról ismét a presbitériumi jegyzőkönyvek adnak tájékoztatást.

Ferenczi János adászteveli prédikátor 1755-ben kapott a pápai gyülekezettől 6 körmöci aranyat.⁷⁷ Utóda, Bányai István egyszeri anyagi dotálásáról az 1757. év első napján döntött a presbitérium, amikor *honorarium* címén újfent 6 körmöci aranyat szavaztak meg neki.⁷⁸ Még ugyanebben az évben született határozat arról, hogy vissza kell állítani az egyházi adó szedését a gyülekezet költségeinek fedezésére, valamint az adászteveli és kéttornyúlaki lelkész szolgálatának honorálására.⁷⁹ Ennek a határozatnak közvetlen következményeként született meg a fentebb említett első adóív is. Ez év decemberében döntöttek úgy, hogy a következő év első napján is kapjon a két lelkész felköszöntésképpen honoráriumot, az adászteveli prédikátornak járó hat körmöci arany mellett itt van először szám szerint is megemlítve a kéttornyúlaki lelkipásztor járandósága, két körmöci arany.⁸⁰

Legközelebb 1760-ban kerül elő újra a téma: ekkor már Torkos Jakab püspök az adászteveli lelkész, akinek 10 aranyat adnak, míg a kéttornyúlaki lelkész

⁷⁶ KÖBLÖS 2020. 338–346 (17. sz. dokumentum).

⁷⁷ 1755. – „22. Ferenczi János maftani Teveli Praedikator Urunk, mivel még a' Pápai Uraimék rébéruil bizonyos fixum fallariuma nincsen, azért az ő Kegyelme rébéruil refolvaltatott Honorarium hat Körmöczi Arany.” PREI II. sz. presb. jkv. 1. Ferenczi János lelkész életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009a. 396.

⁷⁸ 1757. január 1. „1mo. Hogy mivel az Adáß Teveli Praedikatorunknak. Tißteletes Bányai István Urunknak maftani fok költségünkre nézve mind eddig közönfégessen a' Pápai Ecclesia rébéruil femmit sem adhattunk, fixum fallariumotis pro hic et nunc a' mi réßünkrül nem refolváltunk, azért mái napon uj Eßtendő kößöntéfre adassék ő kegyelmének titulo dumtaxat Honorarii a' közönfégébül fél tuczat Körmöczi Arany.” PREI II. sz. presb. jkv. 3. Bányai (Felsőbányai) Allás István lelkész életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009a. 337.

⁷⁹ 1757. július 22. „5°. Mivel még eddig csak a' közösbül attuk a' Praedikator Uraiméknak a' Honorariumot, már a' kösség is el szokik a' fizetéßtül, a' köz jó is kevefedik, és kell az Instánti-ankra is: azért exmittálatnak Boné Adám és Eöß Mihály Uraimék a végre, hogy a' Praedikator Uraimék Honorariumára szollittsák meg a' Kösséget, és a' ki mit maga jo szántábul s indulaty-tyabul ad, azt szedjék ößve és adják bé.” PREI II. sz. presb. jkv. 7.

⁸⁰ 1757. december 24. „6°. Minthogy a' Teveli Praedikatornak bizonyos fizetéßt nem szoktunk adni, hanem csak pro suo cuiuslibet merito tettzeßünk szerint valo Discretiot, arra nézve maftis közönfégés akarathul adaffék Tißteletes Bányai István maftani Adáß Teveli Praedikator Urunknak 6 Körmöczi Arany, a' Két Tornyulaki Praedikatornak pedig Egy Pár Arany, azon Eöß Mihály Urunknál lévő pénzbul, melly a' Kösségtul e' végre ki szedetett. Mellynek praesentatiojára váloßtattak Eöri Mojses és Eöß Mihály Uraimék, hogy e' következendő uj Eßtendő napján azzal kößönccsek meg ő Kegyelmeket.” Uo. 14.

javadalmazása marad két arany. Ezeknek az összegeknek a fedezésére ismét gyűjtést rendelnek el.⁸¹ Ennek eredménye a második fennmaradt adóív.

Feltűnő, hogy a presbitérium minden esetben kihangsúlyozza: nem rendszeres fizetésről (*fixum salarium*), hanem esetről esetre adott juttatásról, jutalomról (*honorarium*) van szó, és ebből az álláspontjukból még akkor sem engednek, amikor maga a püspök szeretne rendszeres fizetést kapni tőlük.⁸² Ilyen alapon tehették meg azt is, hogy a velük mindig viszálykodó Bányai Istvánnak egyik évre nem adtak honoráriumot.⁸³

A következő években újra megemelhették Torkos Jakab jutalmát, mert 1763-tól kezdve a prédikátoroknak járó honoráriumok rendezésekor az ő esetében mindig 12 aranyról van szó, míg a kéttornyúlaki prédikátor esetében maradt a két arany.⁸⁴ Vele kapcsolatban viszont erős a gyanú, hogy nem minden évben kapta meg járandóságát, 1774-ben legalábbis külön kérvényezte, és olyan kitéttel ítélték oda neki, hogy ez a jövőre nézve semmiféle következménnyel nem jár!⁸⁵

1775-ben az akkori adászteveli prédikátor, Torkos Jakab püspök nyugállományba vonult. Hogy utóda, Szatmári Ács András számára rendeltek-e

⁸¹ 1760. január 7. „⁴². *Tišteletes Teveli és Két Tornyalaki Praedikator Uraimék fizetésébe ki ki facultása szerint mit fizessen, maftan communi voto conscientiose ejectáltatott, azért tartozik minden jo Kereftyén ember a' szerint fizetni. Mellynek bé szedése bizattatott Boné Adám, Tot Péter, Pados Mihály és Kerekes Mártony Uraimékra. Mellyet bé szedvén adaffék belüle Tišteletes Superintendens Urunknak 10 Arany, Tišteletes Laki Praedikator Urunknak pedig egy pár Arany.*” Uo. 19–20.

⁸² 1760. január 7. „²². *Fő Tišteleendő Superintendens Torkos Jakab Teveli Praedikator Urunknál a' szokott marasztás suo modo viteffék véghez. Jollehet pedif ő Kegyelme a' szokott Honorariummal nem akar meg elégedni, hanem fixum sallariumot kíván, mind azonálta Instantianknak circumstantiaira nézve pro hic et nunc usque eventum negotii maradjunk az Honorarium mellett, ezt az egyet hozzá tévén, hogy ő kegyelmének pro demerito competens és tišteffégessebb Honorarium adaffék, mint az eddigvalo közönséges Praedikátoroknak.*” Uo. 19.

⁸³ 1760. január 7. „*Bányai István előbbeni Teveli Praedikator Urunk pedig, jollehet urgeállya a' Honorariumját pro anno 1758., de mivel pro anno 1757. adatott 6 Körmöczi Aranyot jo néven nem vette, és még csak meg sem kößönte, többre nem találtatott érdemesnek lenni.*” Uo. 20.

⁸⁴ 1763. április 2. „³². *Fő Tišteleendő Superintendens Teveli Predikator Urunknak, mivel a' mult Gergely napig valo Eßtendejére femmi Honorariumot még nem adtunk az előbbeni szokásunk szerint, azért maft refolváltatott, hogy a' tavali mód szerint maft is a' publica Cassabul adaffék ő Kegyelmeének 12 Körmöczi Arany, és az Bende Péter és Öß Mihály Uram által praesentáltaffék. Ugy szinte Két Tornyu Laki Prédikator Urunknak is a' régi szokás szerint adaffék Két Arany.*” Uo. 25.

⁸⁵ 1774. január 8. „³². *A' Két Tornyu Laki Predikator Instál azon, hogy mivel Páparul feleffen járnak hozzá a' halgatok, légyünk valami Honorariummal; arravalo nézve refolváltatott, hogy Gergely napkor adassék néki egy pár arany titulo honorarii ad hanc dumtaxat instantiam, et sine ulteriori consequentia.*” Uo. 33.

valamekkora honoráriumot, az a presbitériumi határozatokból nem derül ki. Szerencsére a másik jegyzőkönyv megőrizte az ebből a korból való számadásokat is. Az 1755-ös és 1761-es kimutatásokban lelkészeknek járó kiadásokról nem olvashatunk,⁸⁶ 1768-tól pedig legtöbbször egy tételbe összevonva szerepelnek a lelkészeknek adott honoráriumok más kiadási összegekkel.⁸⁷ 1774–1783 között azonban néhány esetben külön-külön szerepelteti Szatmári Ács András adászteveli és Kun László, majd Kapolcsi Pál kéttornyúlaki lelkész jutalmait,⁸⁸

⁸⁶ PREI I. sz. presb. jkv. 145–151, 155–158.

⁸⁷ 1768. november 10. „Item más holmi búkséges erogatio ki Templomra, ki Praedikatorunk fizetéjére, azon 12 Holland Arany honorariummal együtt, mellyet Perceptor Urunknak hét éstendőre offeraltunk, tett in toto 1911. 56 ½.” Uo. 166. 1770. január 2. „Az Adáß Teveli Tíßteletes Praedicator Urunk, Praeceptor s Mester számára, ugy nem külömben a Collegiumokra, Oskolákra, nemelly Reformatum Templomokra és más közönséges szükségekre ößveféggel erogált Perceptor Urunk 205. 37.” Uo. 174. 1771. január 4. „Holmi külömb féle erogatiok, ugy mint A’ Teveli Predikator Urunk Honorariumara, Mester és Praeceptor fizetéjére, a’ Papai Exercitiumunkért valo Instantiankra, a’ Collegiumok ablegatusira, egyéb fokféle supplicansokra, egy koporfo földözö fekete poßtora és egyebekre 235. 7. ½.” Uo. 177. 1772. február 8. „Holmi külömb külömb féle fzükfégeire az Ecclesiának, ugy mint Pápára introducando Exercitium eránt bé adott Instantiank után két rendbéli Bécsi utra ’s Jokai Sámuellel a’ Capitalisért valo Proceßufra; Perceptor és Egyházfi honorariumára; A’ Teveli Praedikator Urunk, Mester és Praeceptorunk fizetéjére, Oskolánk reparatiojára, Collegiumok ablegatusira és egyéb supplicansokra, a’ mint a’ számadáßba specifice bé adatott, költ el in toto 423. 78 ½.” Uo. 181. 1773. január 30. „erogált holmi külömb külömb féle fzükfégeire az Ecclesiának, ugy mint Teveli Predikátor Urunknak, Mesternek és Praeceptorunknak, Debreczeni, Pataki és Lofonczi Deakoknak, Examenre és több szükségés helyekre, a’ mint a’ bé adott Ratiok meg mutattják, in summa 196. 96.” Uo. 187. 1774. január 8. „külömb külömbféle fzükségeire az Ekklesiának, ugy mint Predikatorunk, Mesterünk, Praeceptorunk fizetéjére, ofkola Házunk Confervatiójára, Collegiumbéli Deakokra, Examen költségre és egyéb fzükségekre, a’ mint a’ bé adott fçam adás in specifico meg mutattya, erogált in summa 228. 39.” Uo. 189. 1777. február 25. „Holmi fzükféges állapotokra, uymint Predikatorunk és Praeceptorunk fizetésére, Scholáknak épittéjére éffent tartáßára, Deakoknak és vácans öreg Mestereknek táplálásokra és több hasonló dolgokra in summa erogált 493. 28 ½.” Uo. 217.

⁸⁸ 1770. január 2. Kun László kéttornyúlaki lelkész elismervénye arról, hogy a pápai református egyház fizetett neki 2 körmöci aranyat. DREL I. 1. b. 1770:1. 1774. január 14. Kun László kéttornyúlaki lelkész elismervénye arról, hogy a pápai református egyház fizetett neki 8 forintot és 17 garast. Uo. 1774:2. 1774. január 14. „Tíßteletes Kun Láßló Két Tornyu-Laki Predikator Urnak honorariumot adtam 8. 60.” 1774. március 13. „Fő Tíßtelendő Superintendens Urunknak attam Honorariumba 7 csáßár, 2 Körmöczi, 2 fél suferindor aranyat, melly téßben 51. 13 ½.” PREI I. sz. presb. jkv. 197. 1775. február 1. Kapolcsi Pál kéttornyúlaki lelkész elismervénye arról, hogy a pápai református egyház fizetett neki 1 császári és 1 körmöci aranyat. DREL I. 1. b. 1775:2. 1776. február 4. „a’ Két Tornyu Laki Predikatornak Küldöttem Szölső István Urunktul a’ tavali Honorariumára 2 aranyat, 8. 60.” PREI I. sz. presb. jkv. 206. 1776. – Kapolcsi Pál kéttornyúlaki lelkész elismervénye arról, hogy a pápai református egyház fizetett neki 2 császári aranyat. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1776. 1776. március 19. „Teveli Predikátorunknak Eßztendeig való fzolgalattyáért adtam fzkóßs fzerént Honorariumot 12 Körmöczi aranyat 51. 60.” PREI I. sz. presb. jkv. 207. 1778. március 12. „Tíßteletes Szathmári Uramnak attam Honorariumot fzkóßs fzerént 12 Körmöczi aranyat, melly leßben 51. 60.” 1778. március 22. „Küldöttem a’ Két Tornyu Laki

ezek alapján egyértelmű, hogy a kéttornyúlaki prédikátorok továbbra is 2 körmőci aranynak megfelelő 8 forint 60 dénár, míg az adászteveli lelkipásztor elődéhez hasonlóan 12 körmőci arannyal egyenértékű 51 forint 60 dénár honorariumot kapott.

Az összevont tételek között szerepel az adászteveli rektor és a pápaiak praeceptora részére történt kifizetések sora is. Az adászteveli elemi iskola és meseter, valamint a pápaiak adászteveli iskolája és praeceptoruk között fennálló viszonyokat egy korábbi tanulmányunkban tisztáztuk. Itt csak azt a megállapítást ismétljük meg, hogy az **adászteveli rektor** kapott a pápai gyülekezettől rendszeres pénzbeli juttatást, nevezetesen eleinte 10, majd alighanem 1776 tavaszától 12 forintot, amint ezt a presbitériumi jegyzőkönyv tételes számadásai is tanúsítják,⁸⁹ de ezt nem tanításáért kapta, hiszen a falusi elemi iskola a helybeliek szemében a pápaiak csonka gimnáziumától teljesen független intézmény volt. Mivel a pápaiak nagy része az adászteveli templomba járt istentiszteletre,

Predikátornak Honorariumot fókás fzerint 2 Körmőczi aranyat 8. 60. Uo. 224. 1779. március 15. „*Tifsteletes Szathmári Uramnak honorariumot adtam fókás fzerint 12 Körmőczi aranyat 51. 60.*” Uo. 225. 1780. március 19. „*Tiszteletes Szathmári Uramnak attam Honorariumot fókás fzerint 12 Körmőczi aranyot 51. 60. Item a’ Két tornyú Laki Predikátornak két esztendőre 4 Császár Aranyot 17. 6 ½.*” Uo. 229. 1781. március 13. „*Tifsteletes Szathmári András Uramnak attam Honorariumot fókás szerint 12 Körmőczi aranyot 51. 60.*” 1781. március 27. „*a’ Két Tornyu Laki Praedikátornak adtam honorariumot, hogy feles nép járt oda, 2 aranyat 8. 53 ½.*” Uo. 238. 1782. március 29. „*Szathmári Uramnak meg adtam a szokott honorariumot, 12 Körmőczi aranyat 51. 60.*” 1782. április 7. „*a’ Két Tornyu Laki praedikátornak adtam honorariumot, 2 Körmőczi aranyat 8. 60.*” Uo. 240. 1783. április 2. „*a’ Teveli Praedikátor Uramnak atttam honorariumot, 12 Körmőczi aranyat 51. 60. Item a’ Két Tornyu Laki praedikátornak 2 aranyat 8. 60.*” Uo. 243. 1783. május 21. „*Tifsteletes Szathmári Uramnak attam két Holnapra végső honorariumot, 2 ordinarius aranyat 8. 46.*” Uo. 244. A Liszkay-gyűjteményben eredetileg megvolt Kapolcsi Pál kéttornyúlaki református lelkész 1781. április 8-án kelt elismervénye a két császári arany éves honorarium átvételéről, ma sajnos lappang. LISZKAY 1875. 145 (441. sz.). Az itt szereplő különféle pénznemek váltása: az 1770–1780-as években 1 császár aranya = 256 krajcár = 4 forint 26 2/3 dénár; 1 körmőci arany = 258 krajcár = 4 forint 30 dénár; 1 fél souverain d’or (osztrák németalföldi aranypénz) = 380 krajcár = 6 forint 33 1/3 dénár. MARÓTI 1782. 116. Kapolcsi Pál, Kun László (1.) és Szathmári Ács András lelkész életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 654, 731, 927.

⁸⁹ Az 1773. március 12–1776. március 12-ig terjedő 3 évre 10–10 forintot kapott. PREI I. sz. presb. jkv. 197, 198, 207. 1776. szeptember 27-én, tehát „félidőben” fele fizetésére kapott 6 forintot, tehát ekkor már 12 forint volt az éves járandósága. Uo. 209. Ezután valóban ennyit is kap, hol egy, hol két, hol három részletben. 1778. május 18-án 4, szeptember 16-án 2, 1779. március 31-én 6 forint; 1779. július 7-én „*ujj Conventiojára*” 4, december 7-én 8 forint; 1781. március 27-én 12 forint; 1781. június 27-én 4, 1782. augusztus 11-én (az előző Gergely-napig) 8 forint; 1783. április 2-án 12 forint. Uo. 224, 225, 226, 238, 240, 243. Ezekon felül fennmaradt két adászteveli rektor: Komáromi István két és Érsek Miklós egy nyugtája is fizetésének átvételével kapcsolatban. 1770. december 28. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1770. 1774. március 30. DREL I. 1. b. 1774:6. 1776. március 24. és 1777. március 26. Uo. 1776:6.

a mesternek ottani kántorságáért fizettek, melynek a harangozás is (igen terhes) része volt. Emellett ő vállalta az ide jövő mendikánsok és legátusok elszállásolását is.⁹⁰

Némileg bonyolultabb a pápaiak iskolájának praeparatora javadalmazása. Az ő ellátása teljes egészében a pápai gyülekezet feladata volt.

Nagy Mihály, aki 1752-ben a pápai kollégiumban a syntaxisták praeparatoraként szolgált, forrásokkal bizonyíthatóan 1755-től⁹¹ egészen az adászteveli korszak végéig vezette a pápaiak adászteveli iskoláját, sőt a Pápára való visszatérés után is több, mint egy évtizeden át, 1794-ben bekövetkezett haláláig a deklinisták és konjugisták praeparatoraként működött.⁹² Legkorábbi járandóságairól nem tudunk semmit, legelső adatunk egy 1756 végén készült megállapodás az 1757/58-as tanévre járó fizetéseiről. Eszerint készpénzbeli éves fizetése 50 forint volt, továbbá minden pápai vásárkor tanítványonként kapott 1–1 garast, ezenfelül 10 mérő kenyérgabona és 2 mérő tiszta búza is járt neki.⁹³

1761-ben a presbitériumtól új díjlevelet kapott.⁹⁴ Ebben természetbeni juttatásait emelték meg: 12 mérőnyi kenyér-, illetve 3 mérőnyi fehér gabonát, valamint 12 font faggyút és egy szántóföldet kapott.⁹⁵ A gyermekek tandíjáról legalább öt presbiter jelenlétében kellett elszámolnia, ilyenkor kapta meg éves pénzbeli fizetésének hiányzó részét is.⁹⁶

Díjlevelének kiegészítésére 1764-ben került sor. Kérvényében arra hivatkozott, hogy már házas ember lévén ellátása igen szűkös, ezért ő maga sorol fel

⁹⁰ KÖBLÖS 2004. 109–110.

⁹¹ 1764 májusában ezt írja a pápai presbitériumhoz intézett kérvényében: „Már kilenczedik ezftendeje, miulta elfőben magános fzemelyemhez képest determinált Sallariumon Preceptoru hivatalomat viselem. Minthogy pedig szolgálatomnak mingyárt második ezftendejétől fogva azon magános állapotom más karban vagyon...” Lásd a 14. A. dokumentumot! Kérvényében arra utal, hogy szolgálata második évében házasodott meg. Ez valóban 1757-ben következett be. 1757. január 22. A presbitérium megszavazta, hogy lakodalmára húst és bort adjanak. PREI II. sz. presb. jkv. 6.

⁹² KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009a. 255. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 342, 344.

⁹³ Lásd a 12. sz. dokumentumot!

⁹⁴ 1761. január 15. „A’ Teveli Praeceptorunk, kinekis **maft uj Conventiót** adtunk ki, ennek utána köteles léßen a’ Gyermekektül valo Perceptiojárul legalább negy öt Elöljárók előtt adni fzámot, a’ végre főképpen, hogy meg vífgáltathaffék, kik légyenek érdemefsek az ingyen valo tanittatáfra, kik nem?” PREI II. sz. presb. jkv. 23.

⁹⁵ Lásd a 13. sz. dokumentumot!

⁹⁶ 1760. január 7. „5°. [...] Nagy Mihály ott valo Praeceptorunk ... a’ Gyermekek fizetéfeben valo Perceptiojárul, midön ez után fzámot ád, legalább öt Elöljáró légyen jelen.” PREII. sz. presb. jkv. 20. Lásd még a 94. sz. jegyzetet!

néhány éllemezéssel és fűtéssel kapcsolatos kérést.⁹⁷ A presbitérium ennek megfelelően főképp természetbeni juttatásokkal egészítette ki díjlevelét (hús és só, 10 tanítvány szántóföldi és ház körüli ingyen munkája), egy sovány disznó vásárlására pedig 2 forintot rendelt.⁹⁸

1769-ben újra jelentős módosításokat hajtottak végre a díjlevelén. Ekkor éppen a természetbeni juttatások behajtásának nehézségeit panaszolhatta Nagy Mihály, ezért ezek legtöbbször pénzre váltották. Így ezután fizetése 80 forintra módosult, a fűtés, favágás és tűzifa szolgáltatás 7 garasért volt megváltható, míg a vásárpénz változatlan maradt.⁹⁹

A praeceptor azonban továbbra is folytonosan panaszkozhatott megélhetési gondjairól, mert 1772-ben — hangsúlyozottan csak egyszeri alkalommal, a jövőre nézve bármiféle következmények nélkül — kisegítésképpen kapott száz forintot.¹⁰⁰ Végül 1773-ban ismét új díjlevelet állítottak össze, melyben már 100 forint éves pénzbeli fizetést állapítottak meg számára, és természetben egy gyümölcsöskert termésével egészítették ki,¹⁰¹ újra pontosan körülírva a tanulók után járó díjak beszedésének és elszámolásának módját.¹⁰²

Ezután már az adászteveli korszak végéig több díjlevél kiadásáról nincs tudomásunk. Bár kétségtelen, hogy a számadásokban a Nagy Mihály részére kiadott összegek esetében többször is feltűnik az *ujj conventiojára* kifejezés,¹⁰³ de ez minden bizonnyal az 1773-as díjlevelre vonatkozik. Ezt támasztja alá néhány számadás és nyugta is.

A presbitériumi jegyzőkönyvek számadásai, mint már említettük, 1770–1774 között és 1777-ben az adászteveli és a kéttornyúlaki lelkésznek, valamint az adászteveli rektornak járó honorariumot összevontan szerepeltette a pápai iskola praeceptorának fizetéseivel és más egyéb kiadásokkal, 1774–1776 és 1778–1783 között azonban ezek külön tételekben fordultak elő. Mivel minden évben Gergely-nap környékén pontos elszámolás készült a praeceptornak adott

⁹⁷ Lásd a 14. A. dokumentumot!

⁹⁸ Lásd a 14. B–D. dokumentumot!

⁹⁹ Lásd a 15. A–B. dokumentumot!

¹⁰⁰ „*titulo doni absque ulteriori consequentia*” Lásd a 16. A–B. dokumentumot!

¹⁰¹ Lásd a 16. C. dokumentumot!

¹⁰² Ilyen elszámolásokról többször tudósít az egyik presbitériumi jegyzőkönyv is. 1775. március 29. 1776. március 18. 1778. április 10. 1779. március 25. 1780. március 20. 1781. április 11. 1782. március 18. PREI I. sz. presb. jkv. 199, 206–207, 224, 225, 229, 238, 240. Nagy Mihály javadalmaságának változásairól lásd még: TRÓCSÁNYI 1981. 77.

¹⁰³ 1776. május 10. 1778. május 8. 1779. július 7. 1780. április 21. 1781. május 17. PREI I. sz. presb. jkv. 207, 224, 226, 230, 238.

előző évi összegekről, ezek alapján egyértelmű, hogy ebben az időszakban éves jövedelme 100 forint volt, amit hiánytalanul meg is kapott, tehát járandóságait végig a 1773-as díjlevél alapján kapta.¹⁰⁴ Ezt támasztja alá egy Nagy Mihály által kiállított nyugta is, mely az 1778–1780 közti három tanévben kapott összegek átvételét ismeri el.¹⁰⁵

Mindezek alapján az a végkövetkeztetés vonható le, hogy mind az adászteveli, mind a kéttornyúlaki lelkész az adászteveli rektorral és a pápaiak praepceptorával együtt viszonylag szabályosan és rendszeresen megkapta fizetségét. Más kérdés, mire volt ez elég. Az adászteveli lelkészek, mint láttuk, több ízben kísérletet tettek honoráriumuk fix fizetéssé alakítására, ennek azonban a presbitérium mindvégig ellenállt. Nagy Mihály is állandó küzdelmet folytatott bére és juttatásai megemeléséért, amit részben siker is koronázott.

Lettt volna lehetséges a presbitériumnak nagyvonalúbb javadalmazásra? Úgy tűnik, nem nagyon.

Mivel ebben az időszakban sem a pápai lelkészek, sem a kollégiumi rektor, sem a pápai kántor hivatala nem volt betöltve, a számukra 1724-ben elrendelt gyűjtések folytatása okafogyott lett. Ennek megfelelően a számadások bevételi oldalán ebben az időszakban semmiféle *collecta* jövedelem nem szerepel. Az 1757. és 1760. évben az adászteveli és kéttornyúlaki lelkész honoráriumára meghirdetett gyűjtések bevételeit az 1761-es számadásban kellene látnunk, de erről ott tételesen semmit nem olvashatunk. Az 1757-es gyűjtés esetében az ívek csak a megajánlott summáról tudósítanak, azok összege 43 forint 96 ½ dénár volt.¹⁰⁶ Az 1760-as gyűjtés megajánlott összege 91 forint 55 dénárt tett ki, behajtva az ív szerint végül valamivel több, mint a fele, 54 forint 31 ½ dénár lett.¹⁰⁷ Ezek a számok alighanem a bevételi oldal utolsó tételébe, a *miscellanea perceptio* 301 forint 4 dénáros összegébe lettek beszámítva.¹⁰⁸ Igaz, a kiadási oldalon sem szerepel tételesen a két lelkész számára kifizetett honoráriumok összege, ez

¹⁰⁴ A praepceptorral történt elszámolások: 1775. március 29. 1776. március 18. 1778. április 10. 1779. március 25. 1780. március 20. 1781. április 11. 1782. március 18. Uo. 199, 206–207, 224, 225, 225, 229, 238, 240. A hiányzó 1777. évet a gyülekezet számadáskönyvéből pótoltuk, ez az elszámolás ugyanazt a következtetést erősíti meg. DREL III. 62. f. Számadáskönyv. 34–35, 38. Nagy Mihály díjleveleiről ír még: TRÓCSÁNYI 1981. 77.

¹⁰⁵ Lásd a 17. sz. dokumentumot! Ezen kívül több nyugtája is fennmaradt, de ezek egyszerre csak egy tételről szólnak, és sorozatuk hiányos, ezért következtetések levonására nem alkalmazhatók. PREI I. sz. presb. jkv. 1770:11, 13, 17. 1771:11. 1774:11. 1776:9. 1781:1.

¹⁰⁶ KÖBLŐS 2020. 335–338 (16. sz. dokumentum).

¹⁰⁷ Uo. 338–346 (17. sz. dokumentum).

¹⁰⁸ PREI I. sz. presb. jkv. 155.

alighanem a nagy vegyes, 1792 forint 43 dénáros kiadási tétel részét képezte.¹⁰⁹ Ha csak a két lelkész számára az 1757–1760 közti években biztosan kifizetett összegeket vesszük figyelembe, akkor ez 26 körmőci aranyra, vagyis 111 forint 80 dénárba becsülhető,¹¹⁰ míg a két gyűjtés összevétele a legjobb esetben is csak 98 forint 28 dénárt tett ki, tehát pusztán ezek a gyűjtések nem tudták fedezni a számukra kifizetett összeget. Miután a pápai hívek nem saját templomukba jártak, nem volt saját perselyjövendelmük se, a kollégium bezárása után pedig a különböző pénzgyűjtő akcióknak is befellegzett, szüneteltek a szupplikációk és a legációk. Maradtak a kegyes adományok és a végrendeleti hagyatékok, bizonyos malomjövendelmek (utoljára 1768-ban),¹¹¹ legnagyobb részben pedig kölcsönöknek és alapítványok kihelyezett tőkéinek (sokszor nevesített célokra hasznosítható) kamatai.¹¹² Ezekből kellett kigazdálkodni a két lelkész és a teveli rektor honoráriumát, valamint Nagy Mihály praepceptor fizetését is. Alighanem a ténylegesnél jelentősen magasabb javadalmazást ha akartak, se tudtak volna számukra biztosítani.

3. KORSZAK: A SZÁZAD VÉGÉIG

A türelmi rendelet pápai bevezetését követően a gyülekezet Pápán is szabadon gyakorolhatta vallását, újra választhattak két lelkészt, visszatért és lassan újra teljes kollégiummá bővíthetett a pápai iskola, sőt, új templomot is építettek. Ami a **lelkészek** fizetését illeti, 1785-ben a presbitériumi jegyzőkönyvben rögzítették vélhetőleg már korábban is élő díjlevelüket. Eszerint mindketten külön-külön kaptak pénzbeli fizetesként 200 forintot, továbbá természetben 50 pozsonyi mérő gabonát és 12 öl tűzifát, valamint egy hold négy mérőnyi gabonát termő földet. Stólajjövendelmük a temetések után 1 forint, esküvőkor pápaiak esetén 1 forint, vidékieknél 2 forint, egyházkelő után pedig hét krajcár volt.

¹⁰⁹ Ebben szerepelt az adászteveli templom bővítési munkálataira kifizetett munkadíjak egy része, a második prédikátor és egy felsőbb iskola engedélyezésére irányuló kérvényezés költsége, a kurátor és a praepceptor honoráriumai, valamint *egyébb közönfőleges szűkfőgek* is. Uo. 156.

¹¹⁰ Lásd a 78. és a 80–81. sz. jegyzeteket!

¹¹¹ 1768. november 10. PREI I. sz. presb. jkv. 165.

¹¹² Számadások először ritkán, az 1755., 1761. és 1768. évben voltak, majd 1770-től sűrűbben: 1770-ben, 1771-ben, 1772-ben, 1773-ban, 1774-ben, 1776-ban, 1777-ben, 1778-ban, 1780-ban és 1781-ben (ezután legközelebb már az adászteveli korszakon túl, csak 1784-ben). Ezekben belül a bevételek a következő helyeken olvashatók. PREI Pápai I. sz. presb. jkv. 145–146, 155, 165–166, 174, 177, 180, 185–186, 188–189, 193–197, 204–206, 215–216, 221–223, 228–229, 233–237. E korszak egyház- és iskolai bevételeiről lásd még: TRÓCSÁNYI 1981. 76.

Ezenfelül a szegényebb gyermekek ingyen keresztelése fejében részesülhettek Chernel György erre a célra szánt 300 forintos alapítványának 5 %-os kamatából is.¹¹³ A presbitérium még ez évben úgy döntött, hogy a tűzifa szolgáltatás helyett a lelkészek készpénzt kapjanak, még hozzá egyenként 30–30 forintot.¹¹⁴

1790-ben, Buzás Pál prédikátor Pázmándra távozása után a gyülekezet megszüntette a második lelkészi állást, az első lelkész helyettesítésére, illetve neki való segédkezésre ezután Márton professzort vették igénybe. A lelkészi díjlevél nem változott, a presbitérium viszont felére tudta csökkenteni a lelkészi járandóságot. Márton helyettesítését természetesen ellentételezték, de ez nagyságrendileg töredéke volt a második prédikátor fizetésének.¹¹⁵ 1791-ben a presbitérium kimondta, hogy a Chernel-féle alapítványi összeg öt százalékát, 15 forintot hozzácsatolja az akkor már csak egy lelkész éves fizetéséhez.¹¹⁶ 1793-ban a fára eddig adott 30 forintot 10-zel növelték meg.¹¹⁷

¹¹³ Lásd a **20. sz. dokumentumot!** Az alapítványt Chernel még 1758-ban tette, akkor a pápaiakat lelkigondozó adászteveli prédikátor javára. 1791. augusztus 11. PREI. II. sz. presb. jkv. 67. TÓTH 1941. 206.

¹¹⁴ Lásd a **22. sz. dokumentumot!**

¹¹⁵ Tóth Endre mindkét professzort említi, de a díjlevelek csak Mártonnak utalnak ki ilyen címen gabonajárandóságot. TÓTH 1941. 246. Ennek mértékét lásd a professzori díjlevelekről szóló résznél! Lásd a 131. és 146. sz. jegyzetet!

¹¹⁶ 1791. augusztus 11. PREI II. sz. presb. jkv. 67. 1792 májusától évente szerepel is külön tételként a számadáskönyvben. 1792. május 31. 1793. május 14. 1794. május 19. 1795. május 7. 1796. május 14. 1797. május 12. 1798. május 14. 1799. május 14. 1800. május 14. DREL I. 1. b. 1793:38. 6. 8. 1795:1. 8. 1796:6. 7. 1796:4. 4. 1797:7. 4. 1798:1. 4. 1799:25. 4. 1800:16. 4.

¹¹⁷ 1793. január 6. Uo. 81–82. Ez a Torkos számára adott kifizetések módját is megváltoztatta. Míg 1793 márciusáig a 200 forintos fizetését hol negyedéves 50, hol fél éves 100 forintos részletekben kapta meg, évi egyszeri alkalommal megnövelve a fa járandóságnak megfelelő 30 forinttal, 1793 júniusától 1794 márciusáig negyedévente 60 forintot kapott, ami azt jelenti, hogy a 40 forintos fajáradékot is négyfelé osztották, és hozzácsapták a negyedéves összegekhez. Számára kifizetett tételek: 1783. november 20. 20 Ft; december 21. 10 Ft; 1784. március 17. 20 Ft; július 7. 150 Ft (1784. március 12-ig bezárólag az 1783. év hátraléka). 1785. január 21. 100 Ft (1784. október 12-ig fél évi); július 29. 100 Ft (1785. március 12-ig fél évi); október 11. 100 Ft (1785. március 12–szeptember 12. fél évi); 1786. március 2. 130 Ft (fél évi + fa); november 3. 130 Ft (szeptember 12-ig fél évi + fa); 1787. május 2. 100 Ft (1786. szeptember 12–1787. március 12. fél évi); december 11. 130 Ft (fél évi + fa); 1788. március 19. 100 Ft (fél évi); november 20. 130 Ft (fél évi + fa); december 12. 50 Ft (negyed évi); 1789. március 16. 50 Ft (1788. december 12–1789. március 12. utolsó negyed évi); szeptember 12. 130 Ft (fél évi + fa); 1790. május 3. 100 Ft (1789. szeptember 12–1790. március 12. fél évi); szeptember 19. 100 + 30 Ft (fél évi + fa); 1791. március 12. 50 Ft (negyed évi); április 18. 50 Ft (negyed évi; a számadásból hiányzik, csak nyugta van); május 30. 50 Ft (negyed évi); szeptember 12. 50 Ft (negyed évi); november 2. 30 Ft (fa); 1792. június 30. 200 Ft (1791. szeptember 12–1792. szeptember 12. egész év); november 19. 30 Ft (fa, utoljára ennyi); 1793. március 12. 100 Ft (utolsó részlet a 30 forintos fajáradék idején); június 12. 60 Ft (negyed évi fával); szeptember 12. 60 Ft (negyed évi fával); december 30. 60 Ft (negyed évi fával); 1794. március 12. 60 Ft (negyed évi fával). DREL I. 1. b. 1786:2. 14, 22, 25, 26, 28, 30. 1787:1. 4. 1789:2. 11, 13, 14 (kétszer). 1790:5. 7, 13.

Bár presbitériumi határozatról nem tudunk, de 1794 tavaszán kellett, hogy legyen egy újabb lelkészi fizetésemelés is, mert ettől kezdve a számadások tanúbizonyossága szerint Torkos Jakab negyedévente 70 forintot kapott kézhez.¹¹⁸ Minthogy ebbe fajárandóságát is beépítették, így alapfizetését valamikor évi 240 forintra emelték.

Ezután a század végéig a lelkészi díjlevél már nem változott.¹¹⁹

Ami a **pápai rektor**, illetve később **professzor(ok)** díjlevelét illeti, előljáróban szólnunk kell arról, hogy 1791 végén a pápai presbitérium kettéválasztotta az egyházi és az iskolai pénztárt, ez utóbbi élére külön perceptort állítva.¹²⁰ Ez ekkor még korántsem jelentette azt, hogy az iskola szervezetileg levált volna az egyházközségről (ez majd csak vizsgált korszakunkat követően, az egyházkerületi iskolává válás után, a XIX. század elején fog megtörténni), csupán azt, hogy az eddig is iskolai keretből befolyt bevételeket egy erre kijelölt személy külön kezelte, és konkrétan megnevezett iskolai kiadások, pl. tanárok fizetésére költötte.

A pápaiak teveli iskolája 1783-ban tért vissza Pápára, élén Nagy Mihály praeceptorral.¹²¹ Ezután még éveken át csak gimnáziumi osztályai voltak, melyek

1792:1. 7, 9 (kétszer), 10, 12, 13 (kétszer). 1793:38. 6, 7, 8, 9 (kétszer), 10. 1795:1. 7. Az 1791. április 11-i nyugta a március 11-ire van utólag ráírva. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1791/50. Az első három tétel a számadásokból hiányzik, csak egy közös nyugtájuk maradt fenn. Uo. Szám nélkül.

¹¹⁸ 1794. június 16, szeptember 12, december 12. 1795. március 12, május 15, augusztus 24, december 14. 1796. március 12, június 12, szeptember 12, december 5. 1797. május 12 (félév), szeptember 12, december 12. 1798. március 12, június 12, szeptember 12, december 12. 1799. március 12, szeptember 12 (félév), december 12. 1800. március 12, június 12, szeptember 12, december 29. DREL I. 1. b. 1795:1. 9, 11, 12. 1796:6. 6, 7, 10, 11. 1796:4. 3, 4, 5 (kétszer). 1797:7. 4, 5, 6. 1798:1. 3, 4, 5, 6. 1799:25. 4, 7 (kétszer). 1800:16. 3, 4, 5, 6.

¹¹⁹ Tóth Endre legközelebb 1802-ben tud változásról, amikor a lelkészi fizetést 300 forintra növelték. TÓTH 1941. 256. Alább a Torkos mellett szolgáló második lelkészek jövedelmeit soroljuk a számadások alapján. **Halász József**: 1785. január 21. 100 Ft (1784. október 12-ig rendezve); április 16. 50 Ft (1785. január 12–április 12, negyedév); július 19. 50 Ft (1784. október 12–1785. január 12. negyedév); október 11. 100 Ft (1785. április 12–október 12. félév); 1786. január 12. 130 Ft (1785. október 12–1786. április 12, félév + fa); szeptember 12. 130 Ft (aznapig rendezve, félév + fa); 1787. március 15. 100 Ft (utolsó félév). DREL I. 1. b. 1786:2. 22, 23, 24, 26, 28, 30. 1787:1. 4. **Búzás Pál**: 1787. március 19. 50 Ft (negyedév); november 20. 80 Ft (negyedév + fa); november 21. 50 Ft (december 12-ig negyedév); 1789. április 7. 50 Ft (1788. december 12–1789. március 12, negyedév); szeptember 13. 130 Ft (félév + fa); 1790. május 3. 100 Ft (1789. szeptember 12–1790. március 12, félév; ezután elment). DREL I. 1. b. 1789:2. 13, 14 (kétszer). 1790:5. 8, 13. 1792:1. 7. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1787/6. Búzás Pál és Halász József (1.) lelkész életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 20018. I.518, 615.

¹²⁰ 1791. november 2. PREI II. sz. presb. jkv. 68. LISZKAY 1875. 168 (534. sz.). Az eredeti sajnós lappang, csak regesztája áll rendelkezésünkre.

¹²¹ BODOLAY 1981. 95–96, 101–102.

közül a felsőbbeket oktatta Nagy Mihály,¹²² az elemisták tanítására pedig – ami Adásztevelen a teveli rektor feladata volt – a Pápára való visszatérést követően egy második, ún. „*kis praeceptor*” alkalmaztak.¹²³ Idővel a gimnáziumi osztályok élére egyre több praeceptor állítottak. Az ő fizetésükről később szólunk.

¹²² Bár a pápai adászteveli kisgimnáziuma csak grammatikáig taníthatta volna diákjait, 1769-ben Nagy Mihály már syntaxista csoportot is vezetett, sőt 1771-től németet is tanított. KÖBLÖS 2004. 111–112. A Pápára való visszatérés után Nagy Mihály egészen Lácai József megérkezéséig, 1791-ig négy csoportot tanított, a deklinistáktól a syntaxistákig, azután – ahogyan a kollégiumi törvénykönyvben neve mellett olvasható életrajzi bejegyzés is tanúsítja – egészen haláláig a deklinisták és a konjugisták maradtak nála. KÖBLÖS 2004. 118 (41. sz. jegyzet).

¹²³ 1791. július 20-án Bóné József özvegye felsorolja a pápai református egyházközséggel szembeni követeléseit. Ebben írja: *Azon 1783dikbéli Szent Mihály napkor szállított Iklod József az aprot Gyermekkel házomhoz ugyan Tanéttás végett... 1784dikbéli Szent György napkor a hátráb lévő Két Szobáimba szállított azon Kis Oskola Praeceptor Iklod József, és Tanéttot s lakott azokban esztendeig...* DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 531. Eszerint nemcsak szállást biztosítottak neki, hanem egy ideig ott működött a kisiskola is!

Mivel a prédikatori és rektori adattár adatai a kollégium osztálytanítóit illetően igen hiányosak, alább közöljük a kis praeceptorok listáját. 1783–1788 között **Iglódi** (Iklódi) **József** tanította az elemistákat. 1785. január 10. PREI II. sz. presb. jkv. 44. DREL III. 62. f. Számadáskönyv. 64, 66, 88. DREL I. 1. b. 1786:2. 14, 22, 26, 29, 30. 1789:2. 10, 11, 12. TÓTH Ferencz: A pápai református szent eklézsiának rövid históriája. Komárom, 1808. 40. TÓTH 1931. 6, 9 (26. jegyzet). BODOLAY 1981. 94–96. MOKOS 2004. 81. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. II. 1310 (adata javítandó). Az 1788/89-es tanévben **Perei János** volt az elemisták praeceptora. TÓTH 1931. 9 (26. jegyzet). BODOLAY 1981. 94–96. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 849 (adata kiegészítendő). Rá vonatkozóan lásd még a 151. sz. jegyzet adatait! Az 1789/90-es tanévben **Budai Pál** szolgált kis praeceptorként. 1790. március 8. DREL I. 1. b. 1790:5. 5, 16. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 516 (adatai kiegészítendő). Rá vonatkozóan lásd még a 151. sz. jegyzet adatait! Az 1790/91-es tanévben egy **Nagy István** nevű ifjú volt a kis praeceptor. Személye a prédikatori és rektori adattárban nem szerepel, egyik ott található Nagy Istvánnal sem azonosítható. Annyit feltételezhetünk róla, hogy praeceptorságát megelőzően pápai diák volt: 1787 áprilisában az I. osztály (rétorok és poeták) tagjaként írta alá a kollégium törvényeit, majd augusztusban Pozsonyba ment továbbtanulni. 1789 márciusában visszatért, tanulmányait rétoriként folytatta. KÖBLÖS 2006. 181, 773. Rá vonatkozóan lásd még a 151. sz. jegyzetet! Az 1791/92-es tanévben két praeceptor szolgált egymás után, alighanem mindegyik egy félévig tanított: egy ideig **Bíró Ferenc**, majd **Szalóki Márton**. 1792. április 2. Bíró és Szalóki nyugtája 20 forintos fizetésük felvételéről. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1792/14. A fenti adatokkal a prédikatori és rektori adattár adatai kiegészítendő. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. II. 1133 (Bíró Ferenc), 1637 (Szalóki Márton). 1792 márciusában egy félévre **Tót Mihályt**, majd **Fülöp Jánost** nevezték ki, de mindketten lemondtak. 1792. március 16. Tót Mihály kinevezése. PREI II. sz. presb. jkv. 78. 1792. április 24. Fülöp János lemondása. Uo. 80. 1792. április 24. Fülöp kis praeceptor befizeti a kis gyermekek tandíját. DREL I. 1. b. 1793:38. 1. Mivel Tót és Fülöp nem kaptak fizetést, viszont Fülöp adminisztrálta a tandíjat, azt feltételezzük, hogy Tót egy napig sem tanított, Fülöp is legfeljebb pár napig. A fenti adatokkal a prédikatori és rektori adattár adatai kiegészítendő. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. II. 1247 (Fülöp János (2.)), 1715 (Tót Mihály (5.)). Az 1792/93-as tanévben **Megyercsi Gábor** lett a kis praeceptor. 1792. április 24. Megyercsit egy félévre praeceptorra választják. PREI II. sz. presb. jkv. 80. 1792. szeptember 25, 1793. április 24. A kis praeceptor féléves fizetése 12–12 forint. Neve nincs megadva. DREL I. 1. b. 1793:38. 7, 8. Az első kifizetés aláírt nyugtája viszont megvan, ez a nevé is megőrizte. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1792/35. Megyercsi a lelkeszi és rektori adattárból hiányzik. Apja, Megyercsi András a

A gyülekezet először 1785 májusában alkalmazott professzori címmel felruházott rektort Járdánházi Gábor személyében, aki munkájáért ellentételezésképpen 130 forint évi fizetést, valamint tanulónként 2 forintnyi tandíjat kapott.¹²⁴ Ő alig másfél évig volt Pápán,¹²⁵ még ott tanított, amikor decemberben már utódját keresték, jóval magasabb bérért: az ugyanolyan mértékű tandíj mellett 230 forint évi fizetést megajánlva.¹²⁶ Végül több jelölt elutasító válaszát

dunamelléki egyházkerület külső-somogyi egyházmegyéjében szolgált: 1766–1776 között juti, 1776–1784 között ságvári, 1784–1803 között pedig somi lelkész volt. Fia, Gábor 1791-ben a retorikai és logikai osztály tagjaként subscribált a pápai kollégiumban. Miután 1792-ben kis praeceptor lett, valamikor elment a debreceni kollégiumba, ahol 1796 áprilisában lépett a tógás deákok közé. Ezután rövid ideig a kassai akadémián tanult valószínűleg jogot, majd egy évig Lőcsén képezte magát. Innen a máramarosszigeti gimnáziumba ment, ahol egy évig a rétorok és poéták német tanára, a következő évben pedig ezen felül a syntaxisták latin tanára volt. Mivel atyja előregedett, hazament Somra, és a szolgálatot tőle átvéve 1803–1806 között somi helyettes, majd 1806–1856 között rendes lelkész lett. 1856. január 12-én halt meg Somban 82 évesen. Felesége Kossa Erzsébet volt. Két fia közül Gábor nagyszékelyi, büssüi, majd kapolyi lelkészként szolgált, másik fia sokáig Bécsben működött ágensként. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2006. 775. SZABADI 2013. II. 816–817. TtREL I. 8. d. 1. Büssü. I. 1. II. 9. d. 2. Jut. I. 2. II. 6. Kapoly. I. 1. II. 51–52. d. 3. Nagyszékely. 2, 5. d. 4. Ságvár. 4. Som. 1, 4, 43–44. Lásd még a 154. sz. jegyzetet! 1793-ban a sárospataki kollégiumban kerestek valakit, aki vállalja a pápai elemisták praeceptorőségét. Lásd a 26. sz. dokumentumot! Ennek a megkeresésnek az eredményeképpen az 1793/94-es tanévben **Bárdos István** volt a kis praeceptor. Adatait lásd a 156. sz. jegyzetben! A prédikátori és rektori adattár ezekkel az adatokkal kiegészítésre szorul. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. II. 1114. Az 1794/95-ös és 1795/96-os tanévben **Nyitrai József** tanította az elemistákat. Adatait lásd a 156. és 160. sz. jegyzetben! A prédikátori és rektori adattárban található adatsorát ezekkel ki kell egészíteni. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. II. 1515. Az 1796/97-es tanévben **Liszkai János** volt az elemisták osztálytanítója. Adatait lásd a 163. sz. jegyzetben. Adattárunkba az ottani adat is beépítendő. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 740. A 1797/98-as tanévben **Vári Szabó Sámuel**, az 1798/99-esben **Csuzi István**, az 1799/1800-asban pedig **Fülöp József**, majd **Sipos Mihály** volt az elemisták praeceptora. MOKOS 2004. 82–83. Adataikat lásd a 166–167. sz. jegyzetben! Az adattárban a rájuk vonatkozó részeket ezekkel az adatokkal ki kell egészíteni. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 542 (Csuzi István (2.)), 590 (Fülöp József (1.)), 889 (Sipos Mihály (1.)), 1040 (Vári Szabó Sámuel (1.)). Ugyanígy javítani kell a pápai kollégium praeceptorai listáját is. Uo. I. 344.

¹²⁴ 1785. május 12. PREI II. sz. presb. jkv. 49–50.

¹²⁵ 1785 májusában költözött Pápara, mert május 26-án fizették ki útiköltségét, 3 forintot. Tanítani május 27-én kezdett. Fizetését hét részletben kapta: május 28-án a Lampért-alapítvány kamatát, 36 forintot, július 29-én 30, október 1-én 24, november 18-án 15 forintot, majd 1786. május 4-én március 12-ig járó hátralékát, 25 forintot, így meglett az évi 130 forint. Az 1786. szeptember 8-i távozásáig neki járó durván féléves összeget szintén két részletben kapta: még július 11-én a Lampért-alapítvány akkori kamatát, 24 forintot, majd távozása után, december 8-án a maradék 54 forintot. Az alapítványi összegek nem szerepelnek az egyházi számadásokban, csak a presbitériumi jegyzőkönyvben, ahogyan a legutolsó részlet, a hátralék sem. Erről Járdánházi 1787. január 10-én állított ki nyugtát. DREL I. 1. b. 1786:2. 24 (kétszer), 26, 27, 29. DREL III. 62. e. Liszkay-gyűjtemény 507. PREI II. sz. presb. jkv. 51, 57, 58. Ír még róla: BODOLAY 1981. 96–97. Járdánházi Gábor (1.) életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. LISZKAY 1875. 162. I. 640.

¹²⁶ 1785. december 7. PREI. II sz. presb. jkv. 54. 1785. december 8. Uo. 54.

követően 1786 szeptemberében Csépan Jánost állították be rektor-professzornak,¹²⁷ akinek az alapbére évi 200 forint lett, és csak a 30 forintos fajarandóság hozzászámításával tette ki a fentebb emlegetett 230 forintot.¹²⁸ Ő 1790 szeptemberében döntött távozásáról,¹²⁹ de utódát csak december végén találták meg Márton István személyében, aki a következő négy évtizedben meghatározó személyisége lett a pápai református kollégiumnak.

Mártont eredetileg a pápai presbitérium 300 forint éves fizetéssel szerette volna alkalmazni,¹³⁰ de végül sikerült kiharcolnia egy jóval magasabb javadalmazási rendszert: évi fizetése 400 forint lett, továbbá a tanítványai által fizetett 2–2 forintnyi tandíj, emellett annak fejében, hogy a lelkészt szükség esetén helyettesíteni fogja, 6 kila kenyérré való, vagyis 12 pozsonyi mérő gabona.¹³¹ Feltételei között az is szerepelt, hogy egy éven belül állítsanak be egy harmadik tanítót is, akinek javadalmazása 200 forint évi fizetés és a tanítványai tandíja lesz.¹³²

Ez a feltétel, úgy tűnt, már 1791 márciusában teljesülhet, mikor is egy Cike Pál nevű révkomáromi születésű ifjúval egyezett meg a presbitérium.¹³³

¹²⁷ 1786. szeptember 8, 29. Uo. 58.

¹²⁸ 1786. november 24. 50 Ft (első negyedév). 1787. március 28. 50 Ft (második negyedév); július 14. 50 Ft (negyedév); december 8. 100 Ft (félév); 1788. április 7. 50 Ft (negyedév); november 20. 130 Ft (félév + fa); december 29. 50 Ft (december 31-ig negyedév); 1789. március 31. 50 Ft (negyedév); július 4. 50 Ft (1789. április 1–június 31, negyedév); szeptember 13. 80 Ft (negyedév + fa); november 18. 50 Ft (október 1–december 31, negyedév); 1790. április 8. 50 Ft (negyedév); május 31. 50 Ft (negyedév); szeptember 19. 80 Ft (3. negyedév + fa); november 26. 42 Ft 30 dénár (utolsó negyedév). DREL I. 1. b. 1787:1. 4 (kétszer). 1789:2. 10, 11, 13, 14 (kétszer). 1790:5. 7, 11, 13, 14. 1792:1. 7, 8, 9 (kétszer).

¹²⁹ A presbitériumi jegyzőkönyv bejegyzése alapján ez a logikus dátum. 1790. november 26. PREI II. sz. presb. jkv. 66. és 67. oldal közé beillesztett füzet 1. Ezt bizonyítják az előző jegyzetben rá vonatkozó utolsó adatok is. Tóth Endre hibásan egy évvel korábbra datálja. TÓTH 1931. 10. Csépan János (2.) életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 535.

¹³⁰ 1790. november 26. PREI II. sz. presb. jkv. 66. és 67. oldal közé beillesztett füzet 1. Mándi Márton István (2.) professzor életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. II. 1434.

¹³¹ 1790. december 6. Uo. 66. és 67. oldal közé beillesztett füzet 2. Lásd még a 23. sz. **dokumentumot!** A kila is száraz ürmérték, általában 1 kila = 2 pozsonyi mérő, ez igaz egyik alfajára, a veszprémi kilára is. BOGDÁN 1991. 295, 298.

¹³² 1790. december 6. PREI II. sz. presb. jkv. 66. és 67. oldal közé beillesztett füzet 2–3. BODOLAY 1981. 114.

¹³³ Cike Pál Komáromban született. Tanulmányait már középszinten is Debrecenben végezte, majd 1779-ben írta alá a kollégiumi törvényeket. 1787-ben Karcagra ment rektornak. Alighanem innen pályázta meg a pápai második professzorságot. 1792-ben szentelték lelkésszé. 1792–1801 között felsőgelléri, 1801–1834 között nagymegyeri lelkészként szolgált, 1815-től egyházmegyei tanácsbíró is volt. 1834. augusztus 13-án halt meg. Felesége Vég Julianna volt. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 523. Tóth Endre többször is hibásan Czika Józsefként emlegeti. TÓTH 1931. 33.

Javadalmazásképpen évente 200 forint fizetést, 25 pozsonyi mérőnyi gabonát és 8 öl tűzifát ajánlottak meg neki, valamint tanítványai fejenkénti 2–2 forintnyi tandíját. Emellett azon feltételét is teljesítették, hogy nem harmadik tanítóként, hanem második professzorként alkalmazzák.¹³⁴ Végül nem érkezett meg, hanem helyette 1791 augusztusától Lácai [Lácza] József állt munkába, a grammatisták és syntaxisták tanítására,¹³⁵ fizetsége azonban változott: természetbeni juttatásokat nem kapott, helyette éves fizetése 260 forintra emelkedett (a fejenként 2–2 forint tandíj változatlan maradt).¹³⁶

Lácai díjlevelében a következő változás már pár hónappal később bekövetkezett: miután az 1792/93-as tanévre csak bizonyos feltételekkel vállalta el további működését, a presbitérium 1792 februárjában pénzbeli fizetését 300 forintra növelte, és ellátásához 10 mérő gabona juttatását is megszavazta.¹³⁷ 1794 júniusában lakhatása megkönnyítésére kapott még évi 60 forint hozzájárulást, novemberben pedig a 10 mérő gabonát 40-re növelték.¹³⁸

Az évszázad végéig a pápai tanintézmény Márton és Lácza professzorsága alatt épült ki akadémiai tagozattal is rendelkező, tehát filozófiai és teológiai tárgyakat is tanító, klasszikus, teljes kollégiummá. Míg Járdánházi (és alighanem Csépan) professzorsága alatt a legfelső osztály a rétoroké és poétaké volt, Márton érkezése után azonnal logikát is kezdett tanítani, bár még gimnáziumi keretek között.¹³⁹ Az ókollégium felépítése után aztán 1794 őszén megnyitották,

¹³⁴ 1791. március 6. PREI II. sz. presb. jkv. 67. Nevét itt Cikának írják.

¹³⁵ TÓTH 1931. 33. Életrajzi adatai: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 737. 1791. február 1-én a pápai református egyház vezetőinek a pápai espereshez írt folyamodásában is arról van szó, hogy egy háromfős testület működik a kollégiumban: az első tanító az alumnusok közül kijelölt *praeceptor*, a második a deklinistákat, a konjugistákat és a német nyelvet tanítja, a professzor a többit, és szükség lenne egy harmadik tanítóra, aki a grammatistákat és a syntaxistákat oktatná. DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 530.

¹³⁶ 1791. november 2-án a presbitérium Márton díjlevelét újra írásba foglalta, és ugyanekkor olvashatjuk először Lácai díjlevelét is. PREI II. sz. presb. jkv. 69. Ekkor történt meg az egyházi és iskolai kassza már említett szétválasztása is. Márton díjlevele a majd egy évvel korábbi megállapodáshoz képest nem változott, csak annyit finomították, hogy a 400 forint éves fizetésből 300-at az egyházi, 100-at az iskolai kasszából fognak kifizetni. A második professzor teljes 260 forintos fizetését az iskolai kassza fogja állni. Lásd a 25. sz. **dokumentumot!**

¹³⁷ 1792. február 17. PREI II. sz. presb. jkv. 74–76. TÓTH 1931. 37.

¹³⁸ 1794. november 11. Uo. 86–87. DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 546. LISZKAY 1875. 171. 1795. augusztus 12-án a presbitérium még azt is meghatározta, hogy ez az iskola által adott gabona ugyanúgy „*rofós*” legyen, mint Márton Istvánnak az egyháztól kapott gabonája. PREI II. sz. presb. jkv. 91.

¹³⁹ Hogy Járdánházi kiket tanított, azt az első nyugtáin szereplő aláírása mutatja. 1785. október 1, november 18. *Gabriel Járdánházy instructor Rhetorum atque Poëtarum*. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1785/198, 207. Később már ő is, Csépan is professzornak címezte magát. Egy

és évről-évre új évfolyamok beindításával fokozatosan háromévéssé bővítették az akadémiai tagozatot.¹⁴⁰ Ezzel párhuzamosan a gimnáziumi osztályok élére egyre több praepceptort is alkalmaztak (ennek menetére alább részletesen kitérünk). Márton ekkor már a középiskolai tagozat oktatásában nem vett részt, és Lácai is akadémiai tárgyai mellett csak addig tanította még a (poétákat is magába foglaló) retorikai és logikai osztályt, amíg egy deák praepceptorra ezt rá nem bízhatta. Ez legkésőbb 1797-ben történt meg.¹⁴¹

Ez a folyamat természetesen változást hozott a professzorok javadalmazásában is. 1795 decemberében, amikor még félúton járt az akadémiai tagozat kiépítése, a presbitérium újabb rendelkezést hozott, melynek értelmében a folyamat végére a két professzor későbbi fizetését 450–450 forintban szabta meg, 50 forintra toldva meg kettőjük közül annak a járandóságát, aki éppen a gimnáziumi igazgató (*classium director*) feladatkörét is betölti. Addig is Márton 400 forintos fizetését változatlanul hagyták,¹⁴² Lácai fizetését pedig most hozzáigazították Mártonéhoz, és 400 forintra emelték,¹⁴³ gabonajárandóságát

1789-es diáknévsor a rétorokat és a poétákat sorolja fel, míg egy 1790-es a II. osztályban a syntaxistákat, grammatistákat és konjugistákat emlegeti, egy 1791-es pedig a „kis gyermekek”, vagyis az elemisták nevét rögzíti. KÖBLÖS 2006. 181–183. Nyilván az első csoportot tanította Csépán, a második osztályt Nagy Mihály, a kicsiket pedig a kis praepceptor. A kollégium törvénykönyvét 1791-ben, Márton professzorsága idején viszont már a logikusok és rétorok csoportjának tagjai írják alá (valószínűleg a poéták is ide tartoztak). Uo. 774.

¹⁴⁰ TÓTH 1931. 47. BODOLAY 1981. 118. Ebben az időszakban ketten építették ki a klasszikus kollégiumot. Harmadik professzor csak a XIX. század legelején áll munkába: Tót Ferencet 1801-től alkalmazza a kollégium. TÓTH 1931. 97.

¹⁴¹ Az 1796-ban teológiát és filozófiát tanuló deákok névsorában négy praepceptor szerepel, a logikusok, rétorok és poéták praepceptora nincs említve, ekkor még nyilván Lácai tanította őket. 1797-ben már van külön praepceptoruk Márkus József teológus és filozófus deák személyében, ekkor tehát Lácai már csak akadémiai tárgyakat tanít. KÖBLÖS 2006. 184–186, 189. KÖBLÖS–KRÁNYI 2018. II. 1436. De mindezek logikusan következnek az 1795. decemberi presbitériumi gyűlés következő bekezdésben tárgyalt határozataiból és ezeknek az 1797-es díjlevéllel való összevetéséből is.

¹⁴² Annyi változtatás történt, hogy az ezen felül a tandíjból számára járó fizetésekiegészítést 100 forintban maximálták (ebből 50 nyilván a gimnáziumi igazgatóság címén járt neki), a többi az iskolai pénztárba rendelték befizetni. Így tulajdonképpen összesen 500 forint készpénzt kap, tehát 100-zal többet, mint Lácai, így kettejük 400–400 forintos egyenlő fizetsége csak játék a szavakkal.

¹⁴³ Ez az összeg a szabályzás szerint három forrásból tevődik össze: az eddigi 300 az iskolai, 50 az egyházi kasszából fizetendő, 50 pedig a tandíjból jár fizetésekiegészítésként. A valóság más gyakorlatot hozott, amit majd az 1797-es rendelkezés fog továbbfejleszteni: a rendszer életbe lépésétől, az 1796/97-es tanévtől kezdve az iskolai pénztár nem negyedévi 75, hanem 100 forintot fizetett, tehát mind a 400 forintot az iskolai pénztár állta. 1796. augusztus 20-án fizették ki Lácai előző tanévi utolsó negyedévéért, 75 forintot, és az akkori tanév első negyedévéért, 100 forintot.

viszont megvonták tőle.¹⁴⁴ A 60 forintos évi lakhatási támogatásról most nem esett szó, de alighanem továbbra is járt.¹⁴⁵

Korszakhatárunkig még egyszer újrafogalmazták a két professzor díjlevelét. Ez 1797 februárjában történt, amikor már mindketten csak az akadémiai tagozaton tanítottak. Az 1795-ös határozat alapján mind Márton, mind Lácai 400 forint éves alapfizetést és 50 forint fizetéskiegészítést kap, ezen felül Márton gimnáziumi igazgatósága fejében még 50 forintot (ez természetszerűleg mindig annak a professzornak fog járni, aki éppen ezt a hivatalt viseli). Márton ezen felül segédlelkézi teendői fejében kapja az eddigi 12 pozsonyi mérőnyi gabonát, Lácai pedig, aki nem saját, hanem bérelt házban lakik, lakhatási segélyként a már korábban is emlegetett 60 forint kvártélypénzt.¹⁴⁶

DREL I. 6. i. Számadáskönyv. 99. Erre tevődött rá a következő tanévtől kezdve az egyházi kassa 50 forintos fizetéskiegészítése. Az első alkalom: 1797. május 17. DREL I. 1. b. 1797:7. 4.

¹⁴⁴ Lásd a kettejük díjlevelét tartalmazó **28. sz. dokumentumot!**

¹⁴⁵ Ezt támasztja alá, hogy az 1797-es díjlevel (30. sz. dokumentum) újra foglalkozik vele.

¹⁴⁶ Márton 400 forintos fizetéséből továbbra is 300 forintot az egyházi, 100-at pedig az iskolai kasszából kap, Lácai mindet az iskolai kasszából. Márton kétszer 50 forintos fizetéskiegészítése a deákok tandíjából jár, míg Lácai 50 forintos fizetéskiegészítését az egyházi kassa állja. Márton a 12 mérő gabonát az egyháztól, Lácai pedig a 60 forintos kvártélypénzt az iskolai kasszából kapja. Lásd a **30. sz. dokumentumot!** Az egyházközség 1791–1796 között fennmaradt számadásaiban Márton általában három részletben, márciusban, június–júliusban és szeptemberben kapja az innen járó 300 forintot. 1791. eleje 100 Ft (kezdő negyedév); június 10. 17 + 83 Ft (negyedév); szeptember 11. 100 Ft (negyedév); 1792. március 10. 100 Ft (1. negyedév); július 2. 100 Ft (2. negyedév); szeptember 10. 100 Ft (3. negyedév); 1793. március 10. 100 Ft (1. negyedév); június 10. 100 Ft (negyedév); szeptember 12. 100 Ft (negyedév); 1794. március 10. 100 Ft (negyedév); június 13. 100 Ft (negyedév); szeptember 13. 100 Ft (negyedév); 1795. március 18. 100 Ft (negyedév); június 11. 100 Ft (negyedév); szeptember 13. 100 Ft (szeptember 10-ig negyedév); 1796. március 11. 100 Ft (negyedév); szeptember 10. 200 Ft (szeptember 10-ig két negyedév). 1797. június 10. 200 Ft (két negyedév); december 10. 100 Ft (negyedév). 1798. március 10. 100 Ft (negyedév); június 10. 100 Ft (negyedév); szeptember 10. 100 Ft (negyedév). 1799. március 11. 100 Ft (negyedév); szeptember 4. 100 Ft (negyedév); október 22. 100 Ft (negyedév). 1800. március 11. 100 Ft (negyedév); április 23. 100 Ft (negyedév); szeptember 10. 100 Ft (negyedév). DREL I. 1. b. 1792:1. 10, 12, 13. 1793:38. 5, 6 (kétszer), 8 (kétszer), 9. 1795:1. 7, 9, 11. 1796:6. 7 (kétszer), 10. 1796:4. 3, 5. 1797:7. 4, 6. 1798:1. 3, 4, 5. 1799:25. 3, 7 (kétszer). 1800:16. 3, 4, 5. Lácai alapfizetését, mely 1796 márciusáig 300, attól kezdve 400 forint, általában negyedévente, és Márton negyedik negyedévi, az év végén járó 100 forintját valóban az iskolai pénztárból folyósították. **Márton:** 1791. december 10. 100 Ft; 1792. december 11. 80 Ft; 1793. január 8. 20 Ft; december 10. 100 Ft; 1794. december 15. 100 Ft; 1795. december 10. 100 Ft; 1796. december 10. 100 Ft; 1797. december 10. 100 Ft; 1798. december 10. 100 Ft; 1799. december 28. 100 Ft; 1800. november 8. 100 Ft. **DREL I. 6. i. Számadáskönyv.** 3, 6, 7, 11, 73, 96, 101, 104, 110, 117, 123, 128. **Lácai:** 1792. január 31. 50 Ft (félesztendei 130 Ft-jából); március 6. 48 Ft; május 25. 32 Ft (az első félév maradéka). Augusztus 19. 75 Ft (az évi 300 Ft negyede, március 10–július 10.); szeptember 8. 75 Ft (negyedév); 1793. március 13. 75 Ft (negyedév, március 10-ig); június 10. 75 Ft (negyedév); augusztus 31. 150 Ft (két negyedév, június 10–december 10., előre is); 1794. február 19. (negyedév, március 11-ig); június 17. 75 Ft (negyedév); szeptember 12. 75 Ft (nyári negyedév); december 14. 75 Ft (negyedév, december 14-ig); 1795.

Most pedig lássuk a **praeceptorok** fizetését!

Mint már említettük, az iskolának a Pápára való visszatérés után, 1783-ban Nagy Mihály volt továbbra is a vezetője, és mellette az egyházközség egy kis praeceptort is alkalmazott, aki az elemistákat oktatta. Mindkettőjük díjlevelét 1785-ben szabták újra.

Nagy Mihály praeceptor az eddig járó 100 forint állandó fizetés mellett ettől kezdve a diákok által befizetett tandíj teljes összegét is megkapta, mely a latinul tanulóktól 24 garast, a németül tanulóktól 1, a mindkét nyelvet tanulóktól pedig 2 forintot jelentett fejenként. A kis praeceptor 60 forint évi fizetést kapott, amit az általa tanítottak tandíja egészített ki, fejenként 1 forintnyi összeggel.¹⁴⁷

A számadásokban Nagy Mihály részére teljesített valóságos kifizetéseket tanulmányozva azt állapíthatjuk meg, hogy 1783–1789 között igen sokszor

március 15. 75 Ft (negyedév); június 11. 75 Ft (tavaszi negyedév); szeptember 11. 75 Ft (nyári negyedév); december 10. 75 Ft (negyedév); 1796. augusztus 20. 75 Ft (negyedév, március 10-i); augusztus 20. 100 Ft (negyedév, június 10-i); szeptember 12. 100 Ft (negyedév); december 10. 100 Ft (negyedév); 1797. március 10. 100 Ft (negyedév); június 10. 100 Ft (negyedév); szeptember 10. 100 Ft (negyedév); december 10. 100 Ft (negyedév); 1798. március 14. 100 Ft (negyedév); május 29. 20 Ft; szeptember 5. 80 Ft; szeptember 5. (nyári negyedév, október 10-ig); december 10. 100 Ft (negyedév); 1799. július 7. 100 Ft (negyedév, március 10-ig); július 20. 100 Ft (negyedév, március 10–július 10.); október 22. 100 Ft (nyári negyedév); december 28. 100 Ft (negyedév, december 10-ig). 1800. március 10. 100 Ft (téli negyedév); június 22. 100 Ft (tavaszi negyedév); október 27. 100 Ft (nyári negyedév); december 5. 100 Ft (negyedév); 1801. február 11. 100 Ft (téli negyedév). Uo. 3 (kétszer), 4 (kétszer), 5, 6, 7, 8, 9, 69 (kétszer), 71, 73, 76, 77, 89, 91, 92, 96, 99 (kétszer), 100, 101, 104 (négyyszer), 111, 113, 114 (kétszer), 117, 119, 120, 121, 123, 125, 127, 128, 129, 132. Ugyanakkor az 1797-es rendelkezés szerint Lácai évi 50 forintos fizetéskiegészítését valóban az egyházközségi kasszából fizették. 1797. május 17. 1798. március 10. 1799. március 12. 1800. március 15. DREL I. 1. b. 1797:7. 4. 1798:1. 3. 1799:25. 4. 1800:16. 4. Az 1794 júniusában részére megszavazott 60 forintos kvártélypénzt viszont az iskolai kassza fizette. 1794. október 6. 1795. október 21. 1796. szeptember 30. 1797. szeptember 29. 1798. október 20. 1799. október 22. 1800. október 12. DREL I. 6. i. Számadáskönyv. 72, 94, 100, 104, 115, 121, 127.

¹⁴⁷ Lásd a 19. sz. dokumentumot!

késtek a kifizetések, és halmozódtak a hátralékok.¹⁴⁸ 1790 tavaszától aztán rendszeressé vált az évi 100 forint kifizetése.¹⁴⁹

Iglódi József kis praepceptor valóságos kifizetései is meglehetősen rendszeresek, de összességében megkapta a tanítási idejére neki járó teljes összeget.¹⁵⁰

¹⁴⁸ 1781. március 12-ig április 11-én elszámolnak, és nyugtát ad a 100 forint kifizetéséről. Ugyanezt megteszi 1782. március 18-án az 1781/1782. évről is. Ezután felvesz 1782. július 3-án 20, október 1-én 20, 1783. április 2-án 20, május 23-án 10, augusztus 16-án 20 forintot (összesen 90 forint), elszámolás nincs. DREL III. 62. f. Számadáskönyv. 59, 60, 62, 63, 65, 87–88. PREI I. sz. presb. jkv. 240, 241, 243, 244, 245. 1784. július 14-én kapott még 1783-ban keletkezett hátralékai kiegyenlítésére 15 forintot, szeptember 6-án ugyanezért 23 forint 70 dénárt. Az 1784. évi fizetését 1785. május 24-én és augusztus 11-én (a nyugta szerint szeptember 7-én) kapta meg, ekkor 50–50 forintot vett fel. Ugyanakkor már az aktuális évre szintén augusztus 11-én (a nyugta szerint szeptember 7-én) 10, szeptember 30-án 15, november 10-én 5 forintot vett fel, a hiányzó 70 forintot 1786. május 15-én vette át. Az 1786. év kifizetése augusztus 22-én kezdődött 5, szeptember 18-án folytatódott 45 forint kifizetésével, majd december 23-án kézhez vett 10 forintot, végül 1787. április 10-én kapta meg a maradék 40-et. Ugyanaznap már felvette az azévi első 50, majd augusztus 29-én a második 30 forintos részletet, 1788. március 10-én pedig 20 forint átvételével lett az 1787. esztendő kifizetve. 1788. június 14-én az első negyedévre 25, szeptember 10-én pedig a második negyedévre ismét 25 forintot vett fel, a maradék 50-et 1789. április 3-án kapta kézhez. 1789. június 5. 25 Ft (első negyedév márciustól aznapig); augusztus 28. 25 Ft (második negyedév); 1790. március 9. 50 Ft (félév, augusztustól márciusig). DREL I. 1. b. 1786:2. 14, 17, 24, 25, 26, 27, 29, 30 (kétszer). 1787:1. 4 (háromszor). 1789:2. 10, 14, 18. 1790:5. 8, 9, 12, 16. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1784/21. 1785/170, 186–187, 196, 206. 1787/6, 10, 11. 1788/18.

Az 1783. évre vonatkozó tételek nyomon követhetők abban az elszámolásban is, amit **18. sz. dokumentum** alatt közlünk. Ez az azévi tanulónévsor, a tőlük beszedett tandíj kimutatása, az 1783. évi fizetés teljesítésének tételes elszámolása, valamint a 23 forint 70 dénár nyugtája is egyben. Ebből jól látható, hogy a tanítványaitól beszedett tandíjat egészítették ki 100 forintra. **Ez a forrás a pápai diáknévsorokat tartalmazó kötetből hiányzik, oda, a 18. és 19. sz. dokumentum közé illesztendő be. KÖBLÖS 2006. 177–180.**

¹⁴⁹ Innentől mindegyik részlet 25 forintos, ütemesen negyedévente fizetve. 1790. május 19, szeptember 1, november 26. 1791 eleje, június 3, augusztus 31, november 10. 1792. március 19, június 12, szeptember 10, december 13. 1793. március 13, június 25, szeptember 12, december 10. 1794. március 12, június 17 (már özvegye kapja). DREL I. 1. b. 1792:1. 7, 8, 10 (kétszer), 12, 13 (kétszer). 1793:38. 5, 6, 7 (kétszer), 8, 9 (kétszer), 10. 1795:1. 7, 9.

¹⁵⁰ 1783. július 3-án kapott 10, 1784. január 19-én újabb 10, július 14-én 5 forintot, ezzel az 1783-as esztendőre nem maradt hátraléka. PREI I. sz. presb. jkv. 244, 246. DREL I. 1. b. 1786:2. 14. DREL III. 62. f. Számadáskönyv. 64, 66, 88. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1784/22. 1785. március 11-én és május 21-én kapta meg az 1784-es évre járó fizetés 30–30 forintját, majd október 1-én és 1786. április 10-én az 1785-re járó 30–30 forintot. Az 1786. esztendő 60 forintos évi fizetésének fejében 1786. szeptember 8-án 30, 1787. január 4-én 20, március 27-én pedig 10 forintot kapott. Végül az 1787. esztendei bérét négy részletben kapta meg: 1787. május 21-én 5, augusztus 6-án 25, december 23-án és 1788. február 14-én 15–15 forintot vett át. DREL I. 1. b. 1786:2. 22, 26, 29, 30. 1787:1. 4 (kétszer), 5. 1789:2. 10, 11, 12. Az 1785. május 21-i kifizetés hiányzik a számadásokból, csak nyugtája maradt fenn. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 185. Szám nélkül.

Járdánházi, majd Csépan professzorsága idejében tehát a professzor mellett két praeceptor működött. Márton professzorságának kezdetén, 1791-ben megérkezett Lácai is, így a tanerők létszáma négyre emelkedett.

Iglódi távozása után új rendszert léptettek életbe: nem főállású tanárt, hanem tanévenként, majd félévenként helyben tanuló deákokat fogadtak fel az elemisták tanítására. Ez 1792-ig működőképességük is bizonyult, mivel Perei János, Budai Pál majd Nagy István rendre ki is töltötte a saját tanévét, az 1791/92-es tanévet pedig féléves váltással ketten (Bíró Ferenc és Szalóki Márton) teljesítették. Eközben, 1791-ben Márton professzor mellé megérkezett Lácai is, így a tanerők száma újra háromról négyre emelkedett.

A deák praeceptorok azonban jóval kevesebb fizetést kaptak, mint Iglódi: 60 forint helyett mindössze 20-at.¹⁵¹ 1792 tavaszán ráadásul — alighanem spórolás céljából — újfent változtatták javadalmazásukat: az egy félévre kinevezett Tót Mihály rétornak fizetségül a tanulók tandíjának felét ígérték, valamint azt, hogy felveszik az alumnus deákok közé. Ő alighanem rövid időn belül elutasította a felkérést, mert tanári tevékenységére semmiféle adatunk nincs.¹⁵²

¹⁵¹ 1789. március 12. Perei János nyugtája 20 forintos fizetése átvételéről. „*Quietantia super florenis 20, id est hufz, melly summák 12 forintját és 30 kralyztarját, amint Catalogufomon extál, magam incaffaltam a Gyermekektől, 7 forintjat, kralyztarokat 30 pedig a Caffabol Perceptor Zsoldos György Uramtol vettem fel, és így hogy az fellyebb specificált summat effective ki fizette Titulalt Perceptor Uram, recognoscalom. Papae, 12^a Martii, 789. Joannes Perei manu propria.*” DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1789/1. 1790. március 8. Budai Pál kis praeceptor éves fizetése (az 1789/90-es tanévre) 20 forint. DREL I. 1. b. 1790:5. 16. Nyugtája: „*Quietantia super florenis 20, mellyeket hogy Perceptor Zsoldos György Uramtol egész esztendőbeli fizetésembe effective kezemhez vettem, recognoscalom. 8^a Martii 1790. Budai Pál maga faját kezével. Id est floreni 20.*” DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1790/61. 1791 elején Nagy István praeceptor éves fizetése (az 1790/91-es tanévre) szintén 20 forint. 1792:1. 10. Neve a számadásban nem szerepel. Szerencsére megvan ennek a tételnek a nyugtája is, ott van megnevezve. 1791. március 9. „*En, alább irt praesentibus recognoscalom, hogy Szép Miklós Ur Perceptor Uramtol 1790dik esztendőre való Conventiomra 20 forintokat minden fogyatkozás nélkül percipiáltam. Pápán anno 1791. die 9^a Martii. Nagy István manu propria.*” DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1791/48. 20 forintot kapott együttesen Bíró Ferenc és Szalóki Márton is, akik az 1791/92-es tanévben egymást váltották. Az *kis iskola Praeceptorinak fizetéseket meg attam. 20 forint.* DREL I. 1. b. 1793:38. 5. A hozzá tartozó nyugtát ketten írták alá. 1792. április 2. „*Hogy mi, alább irattak 20, id est hufz Rhenes Forintokat Eperlyefi Péter Perceptor Urtol Fel vettünk, recognoscallyuk. Papae, 1792. 2ª Aprilis. Franciscus Biro, Szalóky Márton maga kezével Praeceptorok.*” DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1792/14.

¹⁵² Kinevezése praeceptorrá: 1792. március 16. PREI II. sz. presb. jkv. 78. Tót Mihály (5.) 1789-ben poéta volt a pápai kollégiumban, 1790-ben subscribált. 1791-ben Szendre ment ki rektornak. Miután 1792-ben rétorként megtagadta a praeceptorságot, elhagyta Pápát, és először kalapos mesterségre adta magát. 1793-tól először a pápai, majd a veszprémi egyházmegyében vállalt rektorságokat, utolsó ismert állomáshelye 1803-tól Zánka volt. 1824-ben már állás nélküli, elszegényedett rektorként emlegették. TREL 3. Formula reversalium. 12–13 (1791). KÖBLÖS 2006. 181, 774. KÖBLÖS–KRÁNITZ II. 1715.

Kinevezését követően négy nappal az egyházközség az alumnusokat szemelte ki potenciális jelölteknek: egy kötelezvényt íratott alá velük, mely szerint ha egy évre megbízza őket az apróbb gyermekek oktatásával, a praeceptorságot kötelező elvállalniuk. Ezt – nyilván helyzetét féltve – 17 alumnus deák látta el kézjeggyével.

Mindez azonban nem oldotta meg a problémát. A névsor első hat és nyolcadik neve később ki lett húzva, ami annak jele, hogy ezek sorra megtagadták a tanítást, aminek következtében ösztöndíjukat alighanem elvesztették. Így járt a kihúzottak között második helyen szereplő Fülöp János is, aki pár napig betöltötte ugyan a praeceptorságot, végül mégis otthagya. Közülük négyen viszont a névsor végén újra aláírták a kötelezvényt, és egy külön nyilatkozatban bocsánatot kérván korábbi lépésükért kérték az alumnusok sorába való visszavételüket, vagyis ők végül készen mutatkoztak a praeceptor hivatallal betöltésére.¹⁵³

Az egyházközség április végén újabb ajánlással próbálta csábítóbbá tenni az elemisták tanítását: a praeceptornak az alumnumi tagság (felkínálása / megtartása) mellett a tanulók tandíjának teljes összegét ígérték, garantálva, hogy kipótolják, ha nem érné el a félévi 12, tehát évi 24 forintot – eszerint 4 forinttal megemelték az 1788–1792 között járt éves fizetést. Végül az 1792/93-as tanévre az aláírók névsorában hetedik helyen szereplő, a kihúzottakat leszámítva első

¹⁵³ Az alumnusok kötelezvénye: 1792. március 20. DREL III. 62. e. Liskay 537. Fülöp János letette a praeceptorságot: 1792. április 24. PREI II. sz. presb. jkv. 80. Nemcsak ebben volt vétkes, hanem diáktársával, László Lőrincsel együtt korhelykedésben és órai mulasztásában is, ezért ki is zárták őket a kollégiumból, és visszavételüket attól tették függővé, elviselik-e a büntetésül kiszabott 6, illetve 12 pálcaütést. 1792. május 12. DREL III. 62. e. Liskay 539. A Fülöpre vonatkozó többi forrást lásd a 123. sz. jegyzetben! László Lőrinc Krasznáról származott, 1789-ben poétaként tanult Pápán, 1790-ben subscribált. Miután az elemisták tanítását megtagadta, alumnumát elvesztvén 1792-ben Losoncra ment, nem ismert, milyen munkakörre. KÖBLÖS 2006. 181, 774. A négy bocsánatot kérő deák: Német Ádám, Vajda Péter, Tót István és Tót József. Közülük később, az 1798/99-es tanévben Vajda Péter lett praeceptor: akkor a syntaxistákat tanította. Német Ádám 1796/97-ben, Vajda Péter (2.) 1797/98-ban kollégiumi seniorságot is viselt, az előbbi később a komáromi egyházmegyében lelkészkedett, az utóbbi pedig a dunamelléki egyházkerületben rektorkodott. Tót István és Tót József nem vállaltak kollégiumi megbízásokat: Tót István, aki 1790-ben subscribált, később hazatért hazájába, Szentgálra, és talán polgári foglalkozást választott, Tót József (5.) pedig gazdálkodással, falusi jegyzőséggel is próbálkozott, végül leginkább a veszprémi egyházmegye gyülekezeteiben vállalt rektorságot. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 806. II. 1711, 1737. MOKOS 2004. 95. KÖBLÖS 2006. 774. Négyük bocsánatkérő kérvénye: Keltezés nélkül. DREL III. 62. e. Liskay 538.

helyen maradt Megyercsi Gábort nyerték meg praeceptornak, aki ezt az évet alighanem becsülettel végig is tanította.¹⁵⁴

Az előző év nehézségeit elkerülendő 1793 tavaszán az egyházközség újból főállású tanár felfogadásában gondolkodott. Ekkor a pataki kollégiumban kerestek olyan deákot, aki vállalja a pápai kollégium elemistáinak és deklinistáinak osztálytanítóságát. Ennek érdekében a két pápai professzor köröztetés céljából elküldte a kis praeceptor díjlevelét, amelyben tételesen felsorolták járandóságait. Ez pénzben évi 40 forint fix fizetés, valamint nem pápai tanulóinak fejenkénti 1 forintos tandíja, és maximum 4 magántanítvány fejenkénti 4 forint 30 dénáros fizetsége; a három ünnepi legáció alkalmával ő választhat először helyszínt, mely így legalább 36 forintot jövedelmez; számíthat olykor a patrónusok *honorariumaira*; természetben pedig naponkénti ebéd az alumnusok között, és a kollégium felépülése után ingyen lakás.¹⁵⁵

Ennek az akciónak az eredményeképpen került Pápara az 1793/94-es tanévre kis praeceptornak Bárdos István. A számadások azonban egyértelműen arról tanúskodnak, hogy szó sem volt évi 40 forintos fizetéséről, ugyanis ő is, majd a következő tanévben a pápai tógás deák Nyitrai József is ismét csak 20 forint éves fizetést kapott.¹⁵⁶ 1795-ben és 1796-ban — mint a későbbiekben látni fogjuk

¹⁵⁴ Az elemisták praeceptorának fizetésrendezése: 1792. április 24. PREI II. sz. presb. jkv. 80. TÓTH 1931. 38. Ez a kifejtetteken kívül több apróbb kiváltságot is felsorolt. Ezek: az alumniumba való felvételen kívül ünnepi és egyéb beneficiumok, ételválasztás és ünnepi szupplikációk kiválasztása. Megyercsi Gábor kinevezése: 1792. április 24. PREI II. sz. presb. jkv. 80. Életpályáját lásd a 123. sz. jegyzetben! A számadások szerint az 1792/93-as tanévre már valóban meg is kapta az évi 24 forintot. 1792. szeptember 25. „*Quietantia Tizen két forintokrol, id est florenos 12, mellyeket én, alább irt az Papai Oskolában tett fél esztendei Kis Preceptorfágomért Nemes Nemzetes Eperjesi Péter Uramtol fel-vettem. Papae, die 25. Septembris anno 1792. Megyertsi Gabor manu propria.*” DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1792/35. 1792. szeptember 25. A kis iskola praeceptorának fél éves fizetése 12 forint. DREL I. 1. b. 1793:38. 7. 1793. április 24. Újra (nyilván fél évre) 12 forint. Uo. 8.

¹⁵⁵ Lásd a 26. sz. dokumentumot!

¹⁵⁶ 1794. január 20. A kis praeceptor fizetésének első részlete 4 forint 50 dénár. Június 3. Bárdos István **volt** kis praeceptor fizetésének második részlete 15 forint 50 dénár. Június 2. Bárdos István kis praeceptor átadja a kis iskolabeli gyerekek általa beszédett tandíját, 14 forintot. DREL I. 1. b. 1795:1. 4, 7, 9. Június 3. „*Tanítványimtol fel vettem 14 Forintokat 's ahoz meg az Urtol, Eperjesy Uramtol egy tallért, melyet is recognoscalok. Floreni 15, denarii 50. Die 3^a Junii. Bárdos Iftván.*” DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1794/36. Nevét az iskolai pénztár számadáskönyve is kétszer emlegeti egy 12 forintos összeg kapcsán, melyet távozásakor az alumnusok helyett a kollégium fizetett ki neki. 1794. július 20, 1798. május 29. DREL I. 6. i. Számadáskönyv. 70, 113. Az 1794/95-ös tanév kis praeceptora, Nyitrai József 1795. június 22-én kapta meg 20 forintos fizetését. A számadásokban neve nem szerepel. DREL I. 1. b. 1796:6. 8. A számadási tételhez tartozó nyugtából azonban személyét is azonosítottuk. „*En recognoscalom, Nyitrai Joseff, hogy a' fizetesembe Nemzetes Eperjesy Peter Urtol fel vettem 20, id est hufz forintokat, melynek nagyobb*

– még kevesebb, újra csak 12 forintos éves fizetésről van szó a legkisebb gyermekek osztálytanítója esetében.

Alighanem arról lehetett szó, hogy az 1793-as díjlevél ellenére Bárdos csak az elemisták oktatását vette át, a deklinisták maradtak Nagy Mihály keze alatt, aki már régóta a konjugistákkal egy osztályban tanította őket.¹⁵⁷

Ebben az időben is még csak négy tanár működött Pápán: Márton és Lácai, valamint Nagy Mihály és Bárdos. 1794-ben meghalt Nagy Mihály, így az ő helyére utódot kellett találni. Ráadásul – mint feljebb említettük – őszől kezdve elkezdte működését az akadémiai tagozat is, ami újabb praeceptorok alkalmazását tette szükségessé a gimnáziumi tagozaton.

Nem könnyű feladat rekonstruálni az osztálytanítói kar kiépülésének pontos menetrendjét. A nagy átalakulás az 1794/95-ös tanévben személyi változásokkal kezdődött. Júniusban Bárdos helyére Nyitrai, Nagy Mihály helyére Tatai Csirke János, Lácai helyére Horvát József jött, míg ősszel Lácai József Márton István helyére lépett előre a gimnázium felső osztályát tanítani, Márton pedig felhagyott a gimnáziumi tanítással, és megkezdte az akadémiai tagozat deákjainak oktatását. Tatai Csirke és Horvát nem diáktanítóként, hanem főállású tanárként érkezhettek, az előbbi Nagy Mihály *subrectori* címét vitte tovább, másikuk *conrector* címet viselt (erről később külön szólunk).

Nyilván ezzel a személyi felállással tervezték végigtanítani a következő, 1795/96-os tanévet is. Horvát azonban – alighanem részben sértettsége, részben megromlott egészségi állapota miatt¹⁵⁸ 1795 szeptemberében távozni kényszerült, és ez felborította az eredeti terveket. Horvát helyére Tatai Csirke lépett, megtartva a deklinisták csoportját, és átvéve az addig Horvát kezén lévő syntaxistákat, a másik két csoport tanítására pedig a tanév hátralévő félévére két diáktanítót vettek fel: Szabó Sándort a konjugisták, K. Kovács Mihályt pedig a grammatisták élére. Erre az időszakra számukra utólag

bizonyosságaul adtam ezen recognitionalis Levelet. Anno 1795. 22. Junii. Nyitrai Joseph.” DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1795/35. Hogy Nyitrai közben tógás deákként tanulmányait is végezte, arra bizonyítékok a kollégiumi jegyzőkönyvben az 1795–1796-ban előforduló fegyelmi ügyei. DREL I. 6. a. Iskolaszéki jegyzőkönyvek I. 7–8, 19.

¹⁵⁷ TÓTH 1931. 45. TRÓCSÁNYI 1981. 77, 95. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009a. 723. Lásd még a 122. sz. jegyzetet!

¹⁵⁸ Márton István az ő és Lácai esetében több dolgot kifogásolt a gimnáziumi osztályok tanításával kapcsolatban, amire mindketten érzékeny hangú beadványokkal válaszoltak. Horvát távozása után otthon, Bátorkeszin tüdőbajban halt meg, 1797. január 24-én temették. TÓTH 1931. 54–57. TRÓCSÁNYI 1981. 126–127. TIREL I. 8. d. 6. Bátorkeszi. I. 6.

fejenként 21 forint 30 dénárt fizettek ki,¹⁵⁹ vagyis esetükben már a továbbiakban ismertetendő 1795 decemberi fizetésrendezéskor megszabott 40 forintos évi fizetéssel számolhatunk.

Közben az 1795-ös év folyamán kétszer is szabályozták a diáktanítók díjazását. Augusztusban a legkisebbek tanítójának, Nyitrai József praeceptorának a fizetését újra csak évi 12 forintban szabták meg, emellett azonban neki rendeltek tanítványai fejenként 1 forintos tandíját is.¹⁶⁰ Decemberben viszont azt előrebocsátva, hogy a következő tanévben eggyel növelni fogják a diáktanítók számát, rendezték a konjugisták, a grammatisták és a syntaxisták leendő osztálytanítójának bérét: ezek 40 forint éves fizetést, ezen felül tanítványaik fejenként 2 forintos tandíját fogják kapni. Az elemisták és a rétorok praeceptoraira ez a rendelkezés nem vonatkozott.¹⁶¹ Az előbbi fizetését ugyanis nemrég rendezték, a rétorokat (valamint a logikusokat és a poétákat) pedig ekkor még Lácai professzor tanította, akinek a bérét éppen ekkor szabták újra. Nem említették a deklinistákat sem, mert azok Tatai Csirke conrector kezén voltak, aki nem volt diáktanító.

1796 áprilisában részletesebben is szabályozták az 1795 decemberében történt fizetésrendezést. Ekkor újra megismételték, hogy a syntaxisták, grammatisták és konjugisták praeceptorai évi 40 forint fizetést és tanítványaik tandíját kapják, és kifejtették, hogy a rendes tandíj ugyan fejenként két forint, de

¹⁵⁹ DREL I. 1. b. 1796:4. 4. Nyugtáik: 1796. április 28. „*Quietantia azon 21, id est hufzon edgy és 18 krajczárokról, mellyeket én, alábbirt Coniugistak emeritus Praeceptora a Conventio szerént a die 15ª Octobris usque 28. Aprilis 1796. Nemzetes Perceptor Eperjesi Péter Uramtól mái napon fel vettem. [...] Szabó Sándor theologus és Philosopohus Deák manu propria.*” DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1796/14. 1796. április 28. „*Quietantia azon 21, id est hufzon edgy és 18 krajczárokról, mellyeket K. Kováts Mihály, Grammatisták emeritus Praeceptora Salariumába a die 15. Octobris usque 28. Aprilis 1796. Nemzetes Perceptor Eperjesi Péter Uramtól mái napon fel vettem. [...] Márton professor manu propria.*” Uo. 1796/16. A prédikátori és rektori adattár ezekkel az adatokkal kiegészítendő. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 914 (Szabó Sándor (1)). II. 1394 (Kovács Mihály (5)).

¹⁶⁰ 1795. augusztus 12. A 12 forintot az egyházi kassa fogja állni. PREI II. sz. presb. jkv. 92. Az 1796-os számadások egyik tétele szerint 1796. április 29-én és 30-án Nyitrai József emeritus praeceptor – aki ezek szerint az 1795/96-os tanévben is az elemistákat oktatta – 5 és 7 forintot kapott szolgálataiért. DREL I. 1. b. 1796:4. 4. Az ehhez a tételhez tartozó nyugta tulajdonképpen az elementariusok praeceptorának díjlevele, melynek alján Nyitrai elismerte a 12 forintos éves fizetés két részletben történt kiegyenlítését. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1796/15. Lásd a 26. sz. **dokumentumot!** Ami a tandíjakat illeti, 1791–1794 között a kis praeceptor átadta azokat a pénztárosnak, aki bevételte az egyházi kasszába. 1791. február 7. 1792. március 20. 1793. április 24. 1794. június 2. DREL I. 1. b. 1792:1. 2. 1793:38. 1, 3. 1795:1. 4. 1795-től kezdve ez a tétel nem szerepel többé, a tandíjat tehát a kis praeceptor ezután gyakorlatilag magának szedte be.

¹⁶¹ 1795. december 14. A három említett osztálytanító emellett bizonyos járulékos juttatást is élvez, melyeket összefoglalóan ünnepi és egyéb beneficiumokként említ. PREI II. sz. presb. jkv. 93.

a szolgák csak egy forintot fizetnek. Ugyanígy rendelkeztek a deklinisták és elemisták praeceptoráról is, akit évi 12 forint illet, ezen felül a pápai tanítványok és a szolgák 1–1, a máshonnan jövők pedig 2–2 forint tandíjat fizetnek neki.¹⁶²

Ezzel egyidőben megkezdődött az 1796/97-es tanév is. Ekkor tehát a gimnáziumban a poétákat, rétorokat és logikusokat tanító Lácai professzor mellett 4 osztálytanító kezdte meg működését: az elemisták kis praeceptora, valamint a syntaxisták, grammatisták és konjugisták osztálytanítói. Egy 1796 során keletkezett forrás, mely a teológiai és filozófiai tárgyakat hallgató deákok neveit sorolja fel, szintén csak négy osztálytanítót említ (syntaxisták, grammatisták, konjugisták és elemisták praeceptorai).¹⁶³ Kérdéses, hogy az elemisták praeceptora ekkor már valóban megkapta-e a deklinistákat is? Valószínűleg nem, mert Tatai Csirke János conrector még a tanév végéig a kollégiumban működött, és egyetlen csoport maradt, amit taníthatott, ez pedig a deklinistáké volt.

Az átalakulás folyamata az 1797/98-as tanév elején zárult, amikor Tatai Csirke elhagyta a kollégiumot, és Lácai professzor is leadta utolsó gimnáziumi osztályát is, és már valóban öt osztálytanítóról (a logikusok, rétorok és poéták; a syntaxisták; a grammatisták; a konjugisták; valamint a deklinisták és ábécések praeceptorairól) olvashatunk.¹⁶⁴ A szám korszakunk végéig már nem változott, csak a tanulócsoportok összetétele: 1798-ban vagy 1799-ben a poéták osztálya levált a logikusok és rétorok osztályáról, ugyanakkor egy csoportba

¹⁶² 1796. április 29. Mind a négyen fogadhatnak 6–6 magántanítványt is, de ezeken felül 2–2 gratistát ingyen kell tanítaniuk; emellett felsorolják azt a Pápához viszonylag közel eső négy legáció körzetet, amelyek közül választhatnak. Uo. 99. Lásd a 29. sz. dokumentumot! Az „*Elementarius és Declinistak Praeceptor*” egyértelműen egy személy, a szöveg rá vonatkozóan végig egyes számú igealakokat használ. Tóth Endre tehát hibásan tartja öt két személynek. TÓTH 1931. 60.

¹⁶³ Az 1796/97-es tanévben **Laki István** volt a syntaxisták, **Kovács István** a grammatisták, **Körmendi Péter** a konjugisták, **Liszcai János** pedig az elemisták praeceptora. KÖBLÖS 2006. 184–185. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 344 (az 1796-os év 1796/97-esre javítandó). Liszkai János éves fizetése valóban 12 forint volt, mert 1796. szeptember 21-én kapta meg féléves fizetését, 6 forintot. DREL I. 1. b. 1796:4. 5. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1796/35. Kovács István évi fizetése valóban 40 forint volt, mert 1796. október 28-án és 1797. február 5-én vett fel 10–10 forint negyedéves összegeket, majd 1797. május 2-án a maradék 20 forintot. Uo. 5, 6. 1797:7. 4. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1796/39. 1797/12, 50. Körmendi Péter éves fizetése szintén valóban 40 forint. 1796. szeptember 23-án 5, 1797. január 16-án 12, február 6-án 6, május 2-án pedig 17 forintot kapott. DREL I. 1. b. 1796:4. 5, 6 (kétszer). 1797:7. 4. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1796/36. 1797/13, 46, 51. Laki István egy összegben kapta meg az egész évre járó 40 forintot. DREL I. 1. b. 1797:7. 4. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1797/17. Az adattár ezekkel az adatokkal kiegészítendő. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 606 (Kovács István (1), 734 (Laki István (3.)), 740 (Liszcai János). II. 1403 (Körmendi Péter (3.)).

¹⁶⁴ KÖBLÖS 2006. 186–195.

vonták össze a grammatistákat és a konjugistákat (az elemisták és a deklinisták továbbra is együtt maradtak).¹⁶⁵

Fizetésükkel kapcsolatban a számadások adatai annyit elárulnak, hogy az 1797/98-as tanévben még éltek az 1796-os fizetésrendezés rendelkezései, vagyis a syntaxisták, grammatisták és konjugisták praeceptorai évente 40–40 forintot kaptak, a deklinisták és elemisták praeceptora pedig 12 forint éves javadalmasban részesült. Ezek mind, ahogyan eddig is, az egyházi pénztárból kapták fizetésüket. A logikusok, rétorok és poéták újonnan szolgálatba állt osztálytanítóját azonban az iskolai pénztárból fizették, ebben a tanévben ő is 40 forintos évi fizetést kapott.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Az osztálytanítói kar kiépülésének menetrendje pontosan követhető a **IV. sz. melléklet** alatt közölt sematikus ábra segítségével. Mivel a prédikatori és rektori adattár adatai a kollégium osztálytanítóit illetően néhány ponton új adatokkal egészítendő ki, alább újra közöljük az 1797/98–1799/1800-as tanévek praeceptorainak listáját. Az **1797/98-as tanév** során **Márkus József** viszi a logikusok és rétorok, valamint a poéták csoportját is; **Szép János**, majd 1798-as halála után **Jeremiás Sámuel** a syntaxisták, **Horvát István** a grammatisták, **Veres Márton** a konjugisták osztálytanítója, **Vári Szabó Sámuel** pedig a deklinistákat és az ábécéseket tanítja. KÖBLÖS 2006. 189, 191, 192, 194, 195, 422, 775, 776. 1798. április 24. Az 1797/98-as tanévet lezáró vizsgán **Márkus József** címe: *praeceptor logico-rhetorum et poetarum*. Uo. 196. Az **1798/99-es tanév** során **Márton Gábor**, majd **Horvát István** a logikusok és rétorok, **Jánosi József**, majd **Farkas Benjámin** a poéták, **Vajda Péter**, majd **Szép Sámuel** a syntaxisták, **Pap István** a grammatisták és konjugisták, **Csuzi István**, majd **Fülöp József** az elemisták és a deklinisták praeceptora. KÖBLÖS 2006. 197, 198, 775, 776. Az **1799/1800-as tanévben Szép Ábrahám** tanította a logikusokat, **Csóka Pál** a poétákat, **Badic József** a syntaxistákat, **Cseh Galamb József** a grammatistákat és a konjugistákat, végül, majd **Sipos Mihály** a deklinistákat és az elemistákat. KÖBLÖS 2006. 203, 776. Az előbbieket szerint javítandó a prédikatori és rektori adattár pápai praeceptorai névsora. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 344. Tóth Endre megállapítása arról, hogy az 1796 tavaszán kialakult rendszer még sokáig változatlanul maradt, nem állja meg a helyét, legalábbis árnyalendő. TÓTH 1931. 60.

¹⁶⁶ **1797/98-as tanév**: 1798. május 29. **Márkus József**, a logikusok praeceptora megkapja az előző tanévre járó 40 forintot. DREL I. 6. i. Számadáskönyv. 112. DREL I. 6. i. Számlák, nyugták. 1798/24. 1797. december 9. **Szép János**, a syntaxisták volt praeceptora megkapja az első félévre járó 20 forintot. DREL I. 1. b. 1797:7. 6. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1797/46. 1798. április 28. **Jeremiás Sámuel**, a syntaxisták praeceptora megkapja a második félévre járó 20 forintot. DREL I. 1. b. 1798:1. 4. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1798/11. 1798. április 28. **Horvát István**, a grammatisták praeceptora megkapja az évi 40 forint fizetést. DREL I. 1. b. 1798:1. 4. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1798/12. 1798. április 28. **Veres Márton**, a konjugisták praeceptora megkapja évi 40 forintos fizetését. DREL I. 1. b. 1798:1. 4. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1798/13. 1798. április 28. **Vári Szabó Sámuel**, a sextariusok praeceptora kap 12 forintot (alighanem éves fizetését). DREL I. 1. b. 1798:1. 4. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1798/11.

Az adattár ezekkel az adatokkal egészítendő ki. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 631 (Horvát István (2.)), 1040 (Vári Szabó Sámuel (1.)), 1057 (Veres Márton). II. 1318 (Jeremiás Sámuel), 1436 (Márkus József (2.)), 1660 (Szép János (3.)).

A következő két tanévben azonban, miután a poéták és a logikusok–rétorok csoportjai külön praeceptorokat, a grammatisták és a konjugisták viszont közös praeceptort kaptak, változott a javadalmazás is: a logikusok és rétorok praeceptora 50, a poéták praeceptora 40, a syntaxisták, valamint a grammatisták–konjugisták praeceptora 30–30, a deklinisták–elemisták praeceptora pedig valószínűleg 20 forint éves javadalmazásban részesült. Ezek közül a logikusok és rétorok praeceptora az iskolai, a többiek az egyházi kasszából kapták fizetésüket.¹⁶⁷ Ebben a szellemben kell árnyalnunk Tóth Endre azon megállapításait,

¹⁶⁷ **1798/1799-es tanév:** 1798. november 26. **Márton Gábor**, a logikusok praeceptora megkapja félévi fizetését, 25 forintot. DREL I. 6. i. Számadáskönyv. 117. DREL I. 6. i. Számlák, nyugták. 1799/91. 1800. február 20. **Horvát István**, a logikusok praeceptora megkapja félesztendei, valamint májustól augusztus 20-ig járó fizetését, 40 forintot. DREL I. 6. i. Számadáskönyv. 125. Ha egész tanévre számolunk, ez évi 50 forintra jön ki. 1799. március 11. **Jánosi József**, a poéták praeceptora évi 40 forint fizetéséből az 1798. április 30-tól 1799. március 11-ig terjedő tíz hónapra kap 35-öt. DREL I. 1. b. 1799:25. 3. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1799/8. 1800. január 11. **Farkas Benjámín**, a poéták praeceptora 1799. március 10-től augusztus 20-ig kap 17 forint 85 dénárt. DREL I. 1. b. 1800:16. 3. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1800/2. 1799. március 5. **Vajda Péter**, a syntaxisták praeceptora 30 forintos évi fizetéséből a letöltött tíz hónapjára kap 25 forintot. DREL I. 1. b. 1799:25. 3. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1799/5. 1800. január 11. **Szép Sámuel**, a syntaxisták praeceptora évi 30 forint fizetéséből 1799. március 5-től augusztus 20-ig tartó időszakára kap 13 forint 80 dénárt. DREL I. 1. b. 1800:16. 3. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1800/3. 1800. január 11. **Pap István**, a grammatisták és konjugisták praeceptora évi 30 forint fizetéséből az 1798. május 1-től 1799. augusztus 20-ig tartó időszakára járó 39 forint 5 dénárt megkapta. DREL I. 1. b. 1800:16. 3. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1800/1. 1800. január 11. **Csuzi István**, az elemisták volt praeceptora (alighanem 20 forintos évi fizetéséből) az 1798. május 1-től 1799. március 10-ig tartó időszakra kapott 18 forint 55 dénárt. DREL I. 1. b. 1800:16. 3. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1800/8. 1800. február 20. **Fülöp József**, a deklinisták és elemisták praeceptora, Csuzi István utódja az 1799. március 10-től augusztus 20-ig terjedő időszakra kapott 8 forint 88 dénárt. DREL I. 1. b. 1800:16. 3. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1800/9. **1799/1800-as tanév:** 1800. november 8. **Szép Ábrahám**, a logikusok emeritus praeceptora felveszi 50 forintos fizetését. DREL I. 6. i. Számadáskönyv. 128. 1800. november 22. **Csóka Pál**, a poéták praeceptora átvette évi 40 forintos fizetését. DREL I. 1. b. 1800:16. 6. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1800/49. 1800. november 22. **Badic József**, a syntaxisták praeceptora átvette évi 30 forintos fizetését. DREL I. 1. b. 1800:16. 6. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1800/48. 1800. november 22. **Cseh Galamb József**, a grammatisták és konjugisták praeceptora átveszi éves fizetését, 30 forintot. DREL I. 1. b. 1800:16. 6. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1800/50. 1800. november 22. **Sipos Mihály**, a deklinisták és elemisták praeceptora átveszi (az alighanem 1799. augusztus 20-tól 1800. november 22-ig terjedő időszakra járó) 34 forintot. DREL I. 1. b. 1800:16. 6. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1800/51.

Az adattár ezekkel az adatokkal kiegészítendő. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 527 (Cseh Galamb József (2.), 541 (Csóka Pál (1.), 542 (Csuzi István (2.), 590 (Fülöp József (1.), 631 (Horvát István (2.), 758 (Márton Gábor (1.), 889 (Sipos Mihály (1.), 949 (Szép Sámuel). II. 1088 (Badic József), 1226 (Farkas Benjámín (1.), 1316 (Jánosi József), 1529 (Pap István (6.), 1658 (Szép Ábrahám), 1737 (Vajda Péter (2.).

Márton Gábor nyugtájában van egy félmondat, mely szerint a rétorok praeceptorának évi 50 forintos fizetéséből eddig 40 forintot az iskolai pénztár fizetett, 10 forintot pedig az egyházi

melyek szerint a praeceptorokat differenciáltan fizették, mindnyájukat az egyházi kasszából.¹⁶⁸

Két olyan iskolai tisztségről kell még megemlékeznünk, melyek a pápai kollégiumban csak az 1790-es években fordulnak elő: a **subrector** és **conrector** hivataláról. Nagy Mihályt subrectorként a számadáskönyvek két esetben, 1792-ben és 1794-ben említik,¹⁶⁹ nyugtáit azonban 1791 augusztusától haláláig ilyen titulussal írta alá,¹⁷⁰ tehát ezt a címet pápai praeceptorsága második felében, Lácai József második professzor munkába állásától kezdve végig viselte.¹⁷¹ A számadáskönyvek tanúbizonysága alapján ezért a hivatalért külön javadalma-

pénztár állja. Ez a félmondat azonban utóbb zárójelbe lett téve. Az egyházi pénztár számadásaiban sem található ilyen 10 forintos tétel, tehát alighanem a későbbi gyakorlatnak megfelelően már ekkor is a teljes fizetést az iskolai kassa állta.

Továbbá ebben a jegyzetben kell megemlítenünk azt az adatok elrendezését némileg nehezítő tényezőt is, hogy az 1798/99-es és az 1799/1800-as tanév közti váltást megbonyolította az iskolai év időtartamának és a vizsgák időpontjának megváltoztatása. Eddig ugyanis a tanév májusig tartott, akkor jöttek a vizsgák, majd az egy hónapos nyári vakáció. Ezalatt zajlottak a szünidei, nyári szupplikációk, azok azonban olykor két hónapig is eltartottak, mire arról visszatértek, kezdődött az őszi félév, amit pedig a szüreti szupplikációk szakítottak meg, így a nagyobbak tanítása sokszor májustól novemberig lehetetlenné vált. Ezért a pápai egyházközség és a kollégiumi professzorok kérésére az egyházkerület úgy rendelkezett, hogy a tanév ezután novemberben kezdődjön, a tanévzáró vizsgák pedig augusztus végén, Szent István király hetében legyenek, vakációnak a szeptember és október hónapokat hagyják meg, ami alkalmas lehet az összes fajta szupplikáció lebonyolítására. 1799 áprilisa. Osvald Zsigmond kollégiumi felügyelő hosszasan indokolva megfogalmazott javaslata Buzás Pál pápai esperesnek. DREL I. 1. b. 1799:8. 1799. május 25. A pápai egyházközség vezetősége által az egyházkerületnek benyújtott kérvény. DREL I. 1. b. ad 5/1799. kgy. A határozat: 1799. május 28–29. 5. pont. DREL I. 1. a. II. sz. ehk. jkv. 694, 696. TÓTH 1931. 86–87. Az átállás tényleges megtörténte legyen bizonyíték a kérdéses időszakban az évről vizsgák időpontjának feltérképezése. 1798. április 24. *examen vernale* (tavaszi vizsga). 1799. augusztus 19–21. *examen aestivum* (nyári vizsga). 1800. augusztus 18–19. *examen publicum anniversarium* (nyilvános évi [=tanévzáró] vizsga). KÖBLÖS 2006. 196, 198, 203. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy az 1798/99-es tanév majdnem negyedévvel meghosszabbodott, ami kihatással volt a praeceptorok alkalmazására is, számunkra pedig némileg megnehezítette szolgálati idejük tisztázását, olykor a tanévbe való besorolásukat is. Ez a majd negyedévvel hosszabb tanév is egyik oka volt annak, hogy majdnem az összes poszton praeceptorváltás is volt ebben az időszakban, egyedül Pap István maradt végig a konjugisták és grammatisták praeceptora. Lásd feljebb!

¹⁶⁸ TÓTH 1931. 89, 92.

¹⁶⁹ 1792. március 19. és 1794. március 12. DREL I. 1. b. 1793:38. 5. 1795:1. 7. A két időpont előtt és között sokszor szimplán praeceptornak titulálják. Subrectornak nevezi Tóth Dániel is. TÓTH 1833. 186–187.

¹⁷⁰ 1791. augusztus 31, december 10. 1792. június 12, szeptember 11. december 13. 1793. március 13, március 19, június 12, szeptember 12, december 12. 1794. március 12. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1791/72, 79. 1792/21, 33, 42. 1793/10, 11, 25, 38, 43. 1794/8.

¹⁷¹ Hibásan állítja Tóth Endre, hogy Nagy Mihály Márton István érkezése óta volt subrector. TÓTH 1931. 32.

zást nem kapott. Utóda Tatai Csirke János lett, aki 1794 júniusától 1795 októberéig volt subrektor. Vele párhuzamosan Horvát József viselte a conrectori címet, aki a debreceni kollégium anyakönyve szerint Pápán a syntaxisták praepceptora is volt. Horvát conrectori feladatköréért 200 forint éves fizetés járt, amit a számadások tanúbizonysága szerint az iskolai pénztárból fizettek ki neki.¹⁷² Az ő távozása után Tatai Csirke János lett a conrector, aki 1795 októberétől 1797 májusáig vitte ezt a hivatalt. Az ő esetében mindkét tisztség javadalmazását is ismerjük: subrectorságáért évi 100, conrectorságáért pedig évi 200 forintot kapott, őt az egyházi pénztárból fizették.¹⁷³

Ezek alapján azt feltételezzük, hogy a subrectorságot és a conrectorságot olyan praepceptorok viselhették, akik nem diáktanítók, hanem főállású tanárok voltak, értelemszerűen az előbbiekenél magasabb fizetéssel (100, illetve 200

¹⁷² Tatai Csirke János subrectorságáról lásd a következő jegyzetet! **Horvát Józsefről:** TÓTH 1833. 186, 190. TÓTH 1931. 55. THURY 1908. 404, 439. SZABADI 2013. II. 696, 743. 1794. november 3. Érkezésével kapcsolatos kiadások térítése. DREL I. 6. i. Számadáskönyv. 73. 1794. december 15. Átveszi 100 forintos féléves fizetését. Uo. 73. Nyugtája: „*Quietantia 100, id est Száz Rhénés forintokról, mellyeket Fél Eftzendei Fizetésembe Nemzetes Eperjesi Peter Urtól, az Oskolának Egyhazi Perceptorától fel vettem Pápán anno 1794. die 15. Decembris. Horváth József maga kezével Conrector.*” DREL I. 6. i. Számlák, nyugták. 1794/296. 1795. március 2. Osztálytermében végzett munkák kapcsán említik. DREL I. 6. i. Számadáskönyv. 75. Erről Márton István professzor nyugtája, benne írja: „*Ezen Conrector, Horváth Josef Uram Claffijába kezített két fűék talpakért ...*” DREL I. 6. i. Számlák, nyugták. 1795/18. 1795. március 29. Védekezik az őt ért vádakkal szemben. DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 548. LISZKAY 1875. 171. Sajnos ez utóbbiban sem címe, sem feladatköre konkrétan nincs megemlítve. Létezett egy április 10-én kelt másik levele is, de sajnos annak eredetije lappang, csak regesztáját ismerjük. Uo. 171 (549. sz.). 1795. április 4. Felveszi fizetése egy részét, 30 forintot. DREL I. 6. i. Számadáskönyv. 89. 1795. szeptember 20. Felveszi 10 hónapi és egy heti szolgálataiért járó fizetését, 170 forint 40 krajcárt. Uo. 77, 93. Adatait a prédikatori és rektori adattárban ezekkel az adatokkal ki kell bővíteni. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 344. II. 1301 (Horvát József (2.)).

¹⁷³ **Tatai Csirke Jánosról:** 1797. június 22. Tétélesen elszámol két hivatala fizetéseiről. Subrectorságáért 1794. június 20–1795. június 20. között járt neki 100 forint, 1795. június 21–október 10. között 33 forint 20 krajcár. Conrectorságáért 1795. október 10–1796. október 10. között járt neki 200 forint, 1796. október 11–1797. május 1. között 110 forint 40 krajcár. DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 561. LISZKAY 1875. 175. 1795. március 19. Subrectorsága első negyedévéért 25 forint. Április 23. 30 forint. Május 8. 25 forint. December 23. Mint volt subrectornak hátralékára 20 Ft. DREL I. 1. b. 1796:6. 7 (háromszor), 11. 1796. szeptember 26-án kapott 25 forintot. Uo. 1796:4. 5. Ezen kifizetések nyugtái: DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1795/16, 20, 23, 56. 1796/37. Rá vonatkozó források még: 1797. május 3. Megköszöni az iskola eddigi pártfogását. DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 557. LISZKAY 1875. 174. TÓTH 1833. 186. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. I. 343. II. 1186. Később világi pályára ment: több főúr ügyvédjeként jogászkodott, emellett Veszprém városának főjegyzője és a dunántúli egyházkerület tanácsbírája is volt. MÁRTON József: Lexicon trilingve. Bécs, 1818. 63 (előfizetők között). Tudományos Gyűjtemény 1825. 158 (előfizetők között). Ezekkel az adatokkal kiegészítendő a prédikatori és rektori adattár is: KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. II. 1186 (Csirke / Csirke Tatai János).

forinttal). Ilyen lehetett kezdetben, Iglódi József idejében a kis praeceptor állása is (60 forintos fizetéssel), míg el nem kezdtek ebben a feladatkörben is alacsonyabb fizetéssel diáktanítókat alkalmazni. Ebben a folyamatban felemás és végül megbukott kísérletként értelmezhető Bárdos főállású tanítóként való 1793-as alkalmazása.

A kis praeceptor feladata volt az elemisták, az 1791-től subrectori címet viselő Nagy Mihályé, majd nyilván utódáé, Tatai Csirke Jánosé is a deklinisták és konjugisták, a conrectoré pedig, mivel Horvát József Lácai korábbi feladatkörét vette át, a syntaxisták és a grammatisták oktatása. 1795 tavaszától azonban a konjugisták és a grammatisták, majd 1796 tavaszától a syntaxisták, végül 1797 tavaszától a poéták, logikusok és rétorok is deák osztálytanítók keze alá kerültek, a subrectori, majd a conrectori hivatal elvesztette oktatási területét, és megszűnt. Talán helyes nyomon járunk, ha a felnőtt tanárok számának szaporítását Márton és Lácai azon törekvése részének tekintjük, hogy minden eszközzel emeljék a kollégium tanítási színvonalát. Alighanem az anyagiak szűkössége miatt ekkor még elemi és gimnáziumi szinten ez a kísérlet bukásra volt ítélve.

Egyetlen egyházi és iskolai szolgálattevőnk van még, akinek javadalmazásáról fontos szót ejtenünk, ez pedig a pápai **kántor**, aki ebben az időszakban újra a leányok iskolájának tanítója is volt egyben.

Az adászteveli korszak után rögtön a visszatérés évében, 1783-ban újraindult a lányok oktatása, de ekkor már egyértelműen a kollégium szervezetén kívül, külön elemi iskolaként működött.¹⁷⁴ Az első kántor **Ferenci Sámuel** volt,¹⁷⁵ akinek a részére minden bizonnyal már 1783 tavaszán állítottak ki díjlevelet, ez azonban nem maradt fenn, csak a nyugták emlegetik. A következő díjlevél alapján annyit tudhatunk, hogy évi pénzbeli fizetsége 40 forint volt.¹⁷⁶

¹⁷⁴ TÓTH 1941. 261.

¹⁷⁵ 1783 májusában kezdte hivatalát. 1791. július 20-án Bóné József özvegye felsorolja a pápai református egyházközséggel szembeni követeléseit. Ebben írja: *Az Isteni Szolgálatnak be hozatattásakor 1783dikban 12^a Maii szálléttatott az hatulsó szobámba az Uj Kántor, Ferenczy Samuel a Leánykáknak tanítására, és lakot, Tanétot házomnál fél Eosztendeig...* DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 531. Eszerint nemcsak szállást biztosítottak neki, hanem ekkor ott működött a lányiskola is! 1783. augusztus 23. „Az Ekléfia részére vettem a' Kántor kivánságára egy öreg Grádvált.” PREI I. sz. presb. jkv. 243. DREL III. 62. f. Számadáskönyv. 65.

¹⁷⁶ Az 1783/84-es tanévet két részletben, a második félévét csak jelentős késéssel fizették ki neki. Az első részlet kifizetéséről csak nyugta maradt fenn, a számadásban ez a tétel hiányzik! 1784. április 26. „Hogy anno 1784. die 26ta Aprilis a3 énnékem Conventionaliter destinált 40, id est negyven forintokból partem dimidium, a3 a3 florenos 20^{bat} Miklos János Egház-fi Uramtól percipiáltam, praefentibus recognoscalom. Samuel Ferenczy manu propria.” DREL III. 62.

1785-ben — külön kérésére — 5 forinttal megnövelték fizetését, így lett 45 forint, emellett rögzítették azt is, hogy minden egyes tanítványától 1–1 forintot kap, emellett természetben jár neki 20 pozsonyi mérőnyi gabona és 10 öl tűzifa. Kántori stólajvédelemként prédikációs és énekes temetések után 6–6 garast határoztak meg számára, továbbá ő kapta a sátoros ünnepek másodnapján a templomi persely teljes összegét.¹⁷⁷ Még abban az évben tűzifa járandóságát 20 forinttal váltották meg.¹⁷⁸ Fizetését az 1785/86-os és 1787/88-as tanévek közti időszakban eszerint kapta készhez.¹⁷⁹ Valamikor 1788 folyamán évi javadalmaságát (fapénzével együtt) 80 forintra emelték,¹⁸⁰ a következő két tanévben így is fizették.¹⁸¹ Ezt a fizetésemelést annak köszönhette, hogy a nemrég elhunyt Sándor Gergely gondnok végrendeletében egy 1000 forintos alapítványt tett, melyben a kamatok egy részét a kántor javára rendelte kifizetni. Ám ezt az alapítványt perben megtámadták, ezért 1790 áprilisában a presbitérium úgy rendelkezett, hogy az elmúlt Gergely-napig járó hátralékát fizessék ki neki, de

Számlák, nyugták. Szám nélkül. A második részlet már szerepel a számadásokban. 1784. augusztus 8. „Kántornak az 1783^{adik} Esztendőre hátra maradt Conventiobéli obtingentiaját ki fizettem per florenos 20.” DREL I. 1. b. 1786:2. 15. Megvan hozzá a nyugta is. „En alább irt recognoscalom, hogy pro anno 1783. az Ekklefiától Conventiom űerént járulandó 40 forintomnak másod fele réűbétis Tekintetes Horvát Jőfefe Urtól Eg-házfi Miklos János Uram által percipiáltam. Anno 1784. die 8^{ad} Augufi. Ferenczy Samuel manu propria. Papai Cantor. Ęn Előtem Miklos János manu propria.” DREL III. 62. Számlák, nyugták. 1784:39. Az 1785/86-os tanévre már rendszeresen fizették. Lásd a 179. sz. jegyzetet! Az 1784/85-ös tanévre azonban egyetlen fillér kifizetéséről sem szól a számadáskönyv, miközben azt a tanévet is végigszolgált! 1785. április 25-én pl. bérelt házát 12 forint 50 dénárral fizette ki az egyházközség. DREL I. 1. b. 1786:2. 23. Szerencsére a nyugták között sikerült ennek a tanévnek a kifizetésére is bizonyítékot találni, bár a nyugta hibás szövege miatt pontosan nem datálható. „Quod 40 florenos in Conventione anni 1784. ab aedituo domino Joanne Miklos die 16ta anno 1785. (!) totaliter perceperim, infra scriptus recognosco. Humillimus servus ecclesiae Samuel Ferenczy manu propria.” DREL III. 62. Számlák, nyugták. 1785. Szám nélkül.

¹⁷⁷ Lásd a **20. sz. dokumentumot!**

¹⁷⁸ Lásd a **22. sz. dokumentumot!**

¹⁷⁹ Az 1785/86-os tanévben három részletben: 1785. július 29-én 10, augusztus 31-én 15, 1786. április 1-én 40 forintot kapott. Az 1786/87-es tanévben öt részletben: 1786. április 23-án előre 30, augusztus 26-án 10, november 4-én 5 forintot, december 2-án fára 10 forintot kapott, majd a fára járó másik 10 forintot 1787. január 14-én vette kézhez. Az 1787/88-as tanévben: 1787. május 12-én 20, augusztus 16-án ismét 20, december 10-én 25 forintot kapott, december 26-án pedig szállására 3 forint 30 krajcárt. DREL I. 1. b. 1786:2. 25 (kétszer), 28, 29, 30 (kétszer), 31. 1787:1. 4, 5. 1789:2. 10, 11 (kétszer).

¹⁸⁰ A döntésnek a presbitériumi jegyzőkönyvben kellett volna, hogy nyoma maradjon. Azonban 1788-ban egyetlen bejegyzés sem született, 1789-ben is csak kettő, de nem ebben a tárgyban. 1787. február 4. 1789. február 26, 28. 1790. január 3. PREI II. sz. presb. jkv. 59–61.

¹⁸¹ Az 1788/89. tanévben két részletben: 1788. november 26. félévi fizetése 40 forint. 1789. március 29. félévi fizetése 40 forint. Az 1789/90-es tanévben 1789. szeptember 18. félévi fizetése 40 forint. 1790. április 8. félévi fizetése 40 forint. DREL I. 1. b. 1789:2. 14. 1790:5. 7, 13. 1792:1. 7.

a következő tanévtől régi díjlapja szerint kapja fizetését mindaddig, míg a per le nem zárul.¹⁸² Ez alapján két tanéven keresztül az 1785-ös díjlevél alapján újra csak 45 forintos fizetést plusz 20 forint fapénzt kapott.¹⁸³ Az alapítvány őt illető kamatának kiadását még 1795-ben is kérvényezte, amire azt a választ kapta a presbitériumtól, hogy ha a per sikeresen ér véget, visszamenőleg is meg fogja kapni az őt illető összeget.¹⁸⁴ Végül csak távozásakor, 1796-ban kapott ezen a címen 30 forintot,¹⁸⁵ fizetése utolsó negyedévi összegével együtt.

Kántori fizetésekről legközelebb 1792-ben esett szó, midőn Ferenci távozni akart, és Nagy Sámuel becsvölgyei lelkészt hívták meg pápai káplánnak, kántornak és a lányiskola tanítójának 100 forint fizetés, a lányok fejenkénti 1 forintos tandíja, valami 30 pozsonyi mérő gabona ellenében.¹⁸⁶ Végülis Nagy Sámuel nem érkezett meg, és újra Ferencit marasztották.¹⁸⁷ Bár a presbitériumi határozatban fizetésemeléséről nincs szó, ettől kezdve azonban — nyilván maradásának feltételeként — évente újra 80 forintot kapott.¹⁸⁸

Ferenci távozásakor, és utóda, **Nyitrai József** kántori szolgálatba állása-
kor,¹⁸⁹ 1796-ban a presbitérium — a praeceptorok fizetésrendezésével együtt —

¹⁸² 1790. április 6. PREI II. sz. presb. jkv. 62.

¹⁸³ Az 1790/91. tanévben négy részletben: 1790. augusztus 14-én 15 forintot, szeptember 26-án 17 forint 30 krajcárt, november 15-én 10 forintot, 1791. elején pedig 22 forint 30 krajcárt kapott. Az 1791/92. tanévben három részletben: 1791. augusztus 29-én 32 forint 30 krajcárt, az év végén 12 forint 30 krajcárt, 1792. március 23-án pedig 20 forintot kapott. DREL I. 1. b. 1792:1. 8, 9 (kétszer), 10, 13 (kétszer). 1793:38. 5.

¹⁸⁴ 1795. augusztus 12. LISZKAY 1875.173 (553. sz.). Az irat sajnos ma lappang, csak regesztája maradt fenn.

¹⁸⁵ 1796. március 31. DREL I. 1. b. 1796:4. 3.

¹⁸⁶ 1792. január 20. A 30 mérő gabonából tízet a pápai egyházmegye vállalt magára. PREI II. sz. presb. jkv. 71–72.

¹⁸⁷ 1792. február 1. Uo. 72.

¹⁸⁸ Az 1792/93-as tanévben három részletben: 1792. május 30-án 20 forintot, szeptember 27-én szintén 20 forintot, 1793. március 14-én pedig félévre 40 forintot kapott. Az 1793/94-es tanévben négy részletben: 1793. május 24-én, augusztus 21-én, 1794. február 15-én és 20-án 20–20 forintot vett kézhez. Az 1794/95-ös tanévben ismét négy részletben: 1794. március 20-án, június 15-én, november 16-án és 1795. január 25-én 20–20 forintot fizettek neki. Végül az 1795/96-os tanévben újfent negyedévente: 1795. május 30-án, szeptember 17-én, december 16-án és 1796. március 31-én 20–20 forintot kapott. DREL I. 1. b. 1793:38. 6, 7, 8 (kétszer), 9.1795:1. 7 (kétszer), 9, 11, 12. 1796:6. 6, 7, 10, 11. 1796:4. 3.

¹⁸⁹ Ferenci távozása után egy hónapig, Nyitrai szolgálatba állásáig egy Almási János nevű diák helyettesítette a kántort, amiért 4 forint fizetést kapott. 1796. május 7. DREL I. 1. b. 1796:4. 4. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1796/17. Almási Barabás János a Békés vármegyei Vésztőről származott, tanulmányait a hódmezővásárhelyi gimnáziumban kezdte. 1793-ban írta alá a debreceni, 1795-ben a pápai kollégium törvényeit. Pápai helyettes kántorsága után 1797–1799, majd 1801–1815 között Felsőőrön volt rektor. 1816-ban ugyanott közbirtokosként emlegették. A

a kántor jövedelmeit is hivatalosan újraszabta. Fizetését 60 forintra emelték, miközben változatlan maradt a tanítványai után járó 1–1 forint tandíj, a 20 pozsonyi mérőnyi gabonajárandóság, a 20 forintos tűzifa váltság, és a sátoros ünnepek másodnapjának perselybevétele is. Stólajövedelmét újraszabályozták: az énekes temetések után maradt 18 krajcár, azaz 6 garas a járandósága, de a prédikációs temetések díját felemelték 30 krajcárra, vagyis 10 garasra.¹⁹⁰ Ha megnézzük a Ferencinek 1792-től távozásáig kifizetett járandóságokat, azt láthatjuk, hogy erre az időszakra már ő is megkapta ezt a 60 + 20 forintos összeget, úgyhogy 1796-ban nem történt más, mint a tényleges helyzet hivatalossá tétele.

Nyitrai mindvégig meg is kapta a hivatalosan rögzített összeget.¹⁹¹ Őt 1797 Gergely-naptól **Gál János** addigi hídvégi kántor váltotta fel, akinek 20 forintra megemelt fizetést, tehát a papénnel együtt évi 100 forintot ígértek.¹⁹² Ezt az összeget korszakunk végéig annak rendje és módja szerint időben át is vette.¹⁹³

Erre az időszakra is fontos feltennünk azt a kérdést, amit a másik kettőnél feltettünk, és amire részben már eddig is rejtve választ kaphattunk, de fontos, hogy összefoglaljuk: megkapták-e az egyházi és iskolai szolgálattelvők a nekik megajánlott fizetségüket? Elégedettek voltak-e vele?

A számadások egyértelműen arról tanúskodnak, hogy a legmagasabb szintű szolgáltatók javadalmazása — a kezdeti 1–2 év bizonytalanságait leszámítva¹⁹⁴ — zavartalan volt. A lelkészek negyed- vagy féléves részletekben időben megkapták járandóságaikat.¹⁹⁵

Hasonlót állíthatunk a kollégium professzorairól is: bár sem Járdánházi, sem Csépan nem maradt hosszú ideig a tanintézet élén, inkább elmentek

prédikatori és rektori adattár rá vonatkozó adatait ezekkel kell kiegészíteni. KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. II. 1077.

¹⁹⁰ Lásd a **29. sz. dokumentumot!**

¹⁹¹ 1796. október 10-én negyedévre és hat hétre kapott 29 forint 23 krajcárt, december 12-én negyedévre 20 forintot, 1797 március 11-én pedig utolsó negyedévére szintén 20 forintot. DREL I. 1. b. 1796:4. 5 (kétszer). 1797:7. 3.

¹⁹² 1797. február 7. PREI II. sz. presb. jkv. 102.

¹⁹³ 1797. szeptember 3. 50 Ft (félév); 1798. március 16. 50 Ft (félév); július 4. 50 Ft (félév). 1799. március 2. 50 Ft (félév); szeptember 12. 50 Ft (félév). 1800. február 7. 50 Ft (félév); augusztus 4. 50 Ft (félév, március–szeptember); december 13. 50 Ft (félév, szeptember–1801. március előre). DREL I. 1. b. 1797:7. 5. 1798:1. 3, 4. 1799:25. 3, 7. 1800:16. 3, 5, 6.

¹⁹⁴ Torkos Jakab 1784 júliusában még az 1783. esztendőre járó fizetéséből vesz fel 150 forintot. 1784. július 7. DREL I. 1. b. 1786:2. 14. Nyugtája: DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1784/15.

¹⁹⁵ Lásd a 116–119. sz. jegyzetet!

jobban jövedelmező lelkészi állásokra, arra mégis semmiféle bizonyítékunk, hogy a számukra ígért bért ne kapták volna meg.¹⁹⁶

Vizsgált időszakunkban Márton is kezdettől fogva negyedévente rendszeresen kapta az egyházi pénztárból neki járó évi 300 forintnyi fizetést, valamint az iskolai pénztárból járó negyedik negyedévi 100 forintos összeget.¹⁹⁷ Nincsenek adataink arra nézve, hogy bérével elégedetlen lett volna.

Annál inkább Lácai! Pápai működése első hat évében különös ambivalencia jellemezte a kollégiumért élő-haló Mártonnal való kapcsolatát: míg sok mindenben vállaikat egymásnak vetve harcoltak a tanintézmény érdekeiért, ugyanakkor Lácai folyamatosan küzdött járandóságai megemeléséért, és azért, hogy tudományos és anyagi szempontból is Mártonnal egyenlő módon ismerjék el. 1792 februárjában 5 pontban foglalta össze maradási feltételeit, mely anyagi és tanrendi kérdéseket is érintett, köztük azt is, hogy Márton előléptetése esetén csakis ő lehessen az utóda. Kéréseit teljesítették.¹⁹⁸ 1794-ben tovább küzdött azért, hogy bérezése utolérje Mártonét.¹⁹⁹ Ezúttal részleges sikereket ért el.²⁰⁰ 1795-ben sikerült formálisan egy szintre hozni fizetésüket, de készpénzben Márton még mindig 100 forinttal többet kapott; végül 1797-ben lett mindkettőjük bére 450 forintra emelve, de Márton gimnáziumi igazgatóság címén még mindig évekig 50 forinttal több pénzt kapott.²⁰¹ Mindazonáltal arra nincsenek példáink, hogy Lácai éppen aktuális bérének kifizetésével akár az iskolai, akár az egyházi pénztár bármikor is komolyabb lemaradásban lett volna.

Ennyit az egyházközség és az iskola vezető tisztségviselőiről. Ahogy viszont haladunk lefelé a ranglétrán, egyre több hiányosságot és rendszertelenséget tapasztalunk a szolgálattevők bérezésével kapcsolatban.

Nagy Mihály subrektor és praeceptor esetében láthattuk, hogy 1783 és 1788 között sokszor késlekedett bérének kifizetése: 1783-as járandóságait például öt részletben kapta meg, ebből a két utolsót már 1784 júliusában és szeptem-

¹⁹⁶ Lásd a 125. és 128. sz. jegyzetet!

¹⁹⁷ Lásd a 146. sz. jegyzetet!

¹⁹⁸ Lásd a 137. sz. jegyzetet! TÓTH 1931. 38.

¹⁹⁹ 1794. június 1. Lácai házbérére évi 60 forint támogatást kér, emellett Márton fizetését is, ha annak helyére majd előléptetik. Első kérését teljesítik. 1794. július 12. Az előző kérelmében írt második kérését megismétli. DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 543. 544. LISZKAY 1875. 170 (az évszám hibásan 1793!), 171.

²⁰⁰ 1794. november 11. Ellátását évi 40 pozsonyi mérő gabonával növelik. Lásd a 138. sz. jegyzetet!

²⁰¹ Lásd a 142–146. sz. jegyzetet!

temberében. 1789-től azután egészen haláláig már rendeződött járandóságainak ütemezése.²⁰²

Ami a többi praeceptort illeti, a rájuk vonatkozó elszórt adatok arról tanúskodnak, hogy alighanem megkapták a nekik ítélt fizetséget. A baj inkább az volt, hogy — nyilván a bevételek szűkös volta miatt — olyan alacsony bérezést kínáltak nekik, ami miatt senki nem vállalta szívesen a tanítással járó rengeteg kötelezettséget. A kis praeceptor először 60, majd 20, rövid ideig 24, majd újra 20, végül csak 12 forintos évi fizetése még akkor is kevés volt, ha próbálták kiegészíteni a tanítványok tandíjával, alumniummal és mindenféle jótéteménnyel.²⁰³ Az sem segített, ha az alumnium feltételeként szabták meg az osztálytanítótság elvállalását, vagy ha azzal kísérleteztek, hogy félévenként cserélik a praeceptorokat.²⁰⁴ Nem véletlen, hogy 1792 tavaszán több kis praeceptor is váltotta egymást,²⁰⁵ hogy a meghirdetett feltételek mellett nem sikerült a sárospataki kollégiumban kis praeceptort találni,²⁰⁶ de még a felsőbb osztályok jobban jövedelmező tanítószolgái esetében is többször előfordult az év közbeni személycsere.²⁰⁷ Még a subrectori és conrectori hivatal esetében is előfordult, hogy utólag hátralék behajtását kellett kérvenyezni.²⁰⁸

Bár egy kisiskola vezetője volt, mégse volt jobb a kántor helyzete sem. Arról már szóltunk, hogy Ferenci 1783-as járandóságát csak a következő évben kapta

²⁰² Lásd a 148–149. sz. jegyzetet!

²⁰³ Lásd a 147, 151–152, 154–156. és 159–162. sz. jegyzetet!

²⁰⁴ 1792. március 16. Tót Mihály rétor félévre bízzák csak meg. PREI II. sz. presb. jkv. 78. 1792. április 24. „a' kik ez után magokat az Alumnujok közé subscribálják, ha utóbb a Praeceptoroságot felvállalni nem akarják, tehát nem tfak az, hogy az alumniomot el veftik, hanem még az Innepi éf egyébb beneficiumoktul if meg fofztattnak. Ellenben a' Praeceptoroknak az alumniumon és Innepi éf egyébb beneficiumokon kívül az étel válafztásban és Innepi supplicatioknak válafztásokban mindenkor elfőségek léfsen ... tfak fél efsztendeig fogják ennek utána vífelni a' Praeceptoriat...” Uo. 80. TÓTH 1931. 38.

²⁰⁵ Lásd a 152–154. sz. jegyzetet!

²⁰⁶ Lásd a 155–156. sz. jegyzetet!

²⁰⁷ Az 1798/99-es tanévben az öt praeceptor hivatalból négy esetében volt tanévközi személycsere, bár ennek oka volt a majd negyedévvél hosszabb tanév is. Lásd a 165. sz. jegyzetet és a 167. jegyzet utolsó bekezdését!

²⁰⁸ Tatai Csirke János 1797 júniusában elszámolásában pontosan kimutatta, hogy 1794 júniusától 1795 októberéig tartott subrectorságának fizetségéből még 8 forint 20 krajcárral tartoznak neki. Ezenfelül nem lett még kifizetve az 1795 novemberétől 1797. május 1-ig tartott conrectorságának teljes bére, 310 forint 40 krajcár, valamint egy 6 forintos útiköltség sem. Így 53 nappal hivatala befejezése után még 325 forint tartozást próbált behajtani. Lásd a 173. sz. jegyzetet! 1797. október 22-én a subrektor hátralékot és az útiköltséget, összesen 14 forint 20 krajcárt megtérítették neki. DREL I. 1. b. 1797:7. 6. Erről nyugtát is adott. DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1797/43.

meg, arról, hogy hivatalos évi fizetése a fapénzzel együtt hogyan váltakozott 65 és 80 forint között, és hányszor nyújtott be emiatt kérvényt a presbitériumnak, végül arról is, hogy 1792-ben csak azért rendezték fizetését, mert aki a helyére jött volna, visszamondta jövetelét, és kénytelenek voltak őt megtartani.²⁰⁹ Fennmaradt egy dátum nélküli – alighanem 1785-ben írt – kérvénye, melyet a pápai gondnoknak nyújtott be. Ebben gabona- és fajárandóságának két-három évre visszamenő elmaradását panaszolja, és a tartozások megadását kéri.²¹⁰ Emellett egyik forrásunk arról is szól, hogy 1786-ban a fapénz egy részének elmaradása miatt utólag fizettek ki neki 2 forintot és 20 dénárt.²¹¹

Ezekből azt az egyértelmű következtetést vonhatjuk le, hogy szolgálata egész ideje alatt küszködött megélhetési gondokkal és hátralékai behajtásával, és nem véletlenül fejezte be 1796-ban itteni pályafutását. A leányiskola 1819-től vezetett, és egyébként történeti adatait tekintve igen megbízhatatlannak bizonyult jegyzőkönyve is megemlékezik Ferenci megkeseredéséről.²¹²

Utódai sem járhattak jobban: Nyitrai József Pápán csak egy évig szolgált,²¹³ az 1797-ben érkezett Gál János, volt hídvégi kántor pedig hiába kapott kezdettől fogva megemelt összegű fizetést,²¹⁴ többszöri kérvényezés után 1800-ban már 50 forintnyi fizetésemelésért könyörgött.²¹⁵

Miért volt ilyen problémás és nehézkes az alacsonyabb rangú egyházi és iskolai szolgálattevők javadalmazása? Mi fedezte a fizetésüket ebben az időszakban? Mire volt ez elég?

Ha a korszak számadásainak bevételi oldalát tanulmányozzuk, ekkor újra hasonló tételeket találunk, mint az adásztevelői száműzetést megelőző korszakban: a legjelentősebb tételek a kölcsönök és egyes alapítványok kihelyezett tőkés kamatai, valamint a végrendeleti hagyományok és egyes személyek adományai. Ehhez társult 1783 májusától a perselybevétel,²¹⁶ majd 1786 feb-

²⁰⁹ Lásd a 176–188. sz. jegyzetet!

²¹⁰ Lásd a **21. sz. dokumentumot!** Mivel a presbitérium 1785 májusában úgy döntött (178. sz. jegyzet), hogy a járandóságát azontúl pénzben váltják meg, a kérvény még azelőtt keletkezett.

²¹¹ 1786. december 8. PREI II. sz. presb. jkv. 58.

²¹² „*meg kedvetlenedet ferénnyenn fojtatott hivatalába, és más fél efztendeig igen meg elégedetlenül élvén... Szent György napjára virradora 1792^{dik} Efztendöbe (!) minden hir adás nélkül el hagyta a' pápai Ekklesiát.*” DREL III. 62. d. 1. 102.

²¹³ A leányiskola jegyzőkönyve szerint fegyelmi gondok voltak vele, és elbocsátották, Losoncra ment kántornak. Uo. 103.

²¹⁴ Lásd a 192–193. sz. jegyzetet!

²¹⁵ Lásd a **31. sz. dokumentumot!**

²¹⁶ Első alkalommal 1783. május 18-án nyitották fel a perselyeket. PREI I. sz. presb. jkv. 235.

ruárjától az egyházfik által a lelkészek fizetésére összegyűjtött adó.²¹⁷ 1787 decemberétől már mindkettő rendszeresen része volt az éves bevételeknek.²¹⁸ A IV. sz. mellékletben található táblázatos kimutatásból egyértelműen kiderül, hogy a „paphérré”, vagyis a prédikátori fizetések fedezésére kivetett és beszedett egyházi adó egyik évben sem volt képes pusztán önmagában fedezni nemcsak az 1783–1790 közti két lelkészes időszak 400, hanem az 1790-től életbe lépett egy lelkészes időszak először 200 + 30, majd 240 + 40 forintos éves kiadási tételét sem. Hozzunk erre két példát!

Az első: tudjuk, hogy az egyháziadó-szedés reformjakor, 1791 januárjában összesen 273 forint készpénz és 134 $\frac{5}{8}$ mérő búza szolgáltatást vetettek ki a református lakosságra az egyházi szolgálók fizetésének fedezése érdekében. A számadáskönyv tanúbizonysága szerint január és december között ebből 138 forint 19 dénár érkezett be, talán a következő év elején is jött hozzá még néhány forint. Ebből kellett volna ekkor kifizetni Torkos Jakab lelkész azévi 200 forintos fizetését és 30 forintos fapénzét. A gabonabeadás mértékére nincs adatunk, amennyiben a tervezett mennyiség bejött, annak bőven elégnek kellett lennie nemcsak a lelkész 50, hanem Márton professzor 12 mérőnyi járandóságának teljesítésére is.

A második: a számadáskönyvek tanúbizonysága szerint a késedelmes tételeket is beszámítva az 1797-es egyháziadó-bevétel 144 forint 25 dénár, az 1798-as 156 forint 50 dénár, az 1799-es 151 forint 50 dénár, az 1800-as kerekben 100 forint volt.²¹⁹ Az adókiivetési lajstromok elszámolásai ettől némileg eltérő adatokat hoznak, és megadják a gabona mennyiségét is: 1797-ben 160 forint készpénz és 73 $\frac{1}{2}$ mérő gabona, 1798-ban 155 forint készpénz és 78 $\frac{1}{4}$ mérő gabona, 1799-ben pedig 156 forint 85 dénár készpénz és 72 $\frac{1}{2}$ mérő gabona folyt be.²²⁰ Eszerint a gabona fedezte a lelkész és Márton professzor gabona szükségletét is, a készpénz viszont messze alatta maradt a lelkész 240 forintos fizetésének és 40 forintos fapénzének.

Bármelyik másik évet választanánk ki, hogy összevessük a lelkész fizetését a behajtott egyházi adó mértékével, hasonló eredményre jutnánk.

²¹⁷ Első alkalommal 1786. február 13-án van feljegyezve, hogy az egyházfik 46 forintot adtak be a kasszába a prédikátorok fizetésére, majd abban az évben még egyszer, április 2-án 26 forintot, mindkettőt még az 1785. évi hátralékképpen. DREL I. 1. b. 1786:2. 9.

²¹⁸ Mértéküket lásd a **III. sz. mellékletben!**

²¹⁹ Lásd a **III. sz. mellékletet!**

²²⁰ 1797-es elszámolás: 1799. március 16. DREL III. 62. f. Adókiivetési lajstromok. 2. 1798-as elszámolás. 1800. március 11. Uo. 3. 1799-es elszámolás: 1800. március 17. Uo. 4.

A presbitérium tehát nem tudta megvalósítani ama elhatározását, hogy az adószedési reform következményeként azután a prédikátor fizetését teljes egészében a kivetett egyházi adó fogja fedezni, míg az alapítványi bevételek teljes egészében az iskolára lesznek fordíthatók.²²¹ Az iskolai kasszának az egyházközségiről való azév novemberi leválasztása sem ez alapján az alapelv alapján történt: az alapítványok és tőkék kamatai továbbra is az egyházközségi kasszában voltak szerepeltetve. Ezekre ott szükség is volt, hiszen továbbra is ez a pénztár fizette a lelkészen kívül Márton professzor fizetésének $\frac{3}{4}$ -ét, 300 forintot, Lácai professzor 50 forintos fizetésekiegészítését, Nagy Mihály, majd Tatai Csirke János subrektor 100 forintos fizetését, a logikusok és rétorok praeceptora kivételével az összes diáktanító bérét, végül a kántor fizetségét is. Ez, ha három időmetszetet megnézünk, 1792-ben összesen 550, 1796-ban 662, 1800-ban pedig 570 forintot jelentett.

Az iskolai pénztár alapvető bevételei a számadáskönyv szerint három forrásból származtak. Az első az 1791-ben újraindított *szünidei szupplikáció*, melynek során a diákok az ország legtávolabbi pontjaira is eljutva gyűjtöttek pénzt a kollégium fenntartására. A meghozott összeggel pontosan elszámoltak, $\frac{1}{5}$ -ét megkapták, útiköltségüket megtérítették, majd a maradék összeget beadták az iskolai kasszába.²²² Jelentős bevételi tétel volt a szintén 1791-től létező *borszupplikáció* eredménye is. A diákok az egyházkerület határain belül, a dunántúli bortermő vidékek református gyülekezeteibe jártak ki boradományokért, amit Pápara hozva eladtak, és az árát fizették be az iskolai pénztárba.²²³ Végül a harmadik nagy bevételi forrás a gyülekezetek *búzaadománya*. A professzorok kezdeményezése alapján az 1793-as egyházkerületi gyűlés vezette be,²²⁴ melynek lényege, hogy *publikáció*, tehát a kérés kihirdetése után a gyülekezetek vagy gabonát gyűjtöttek össze és szállítottak be a pápai kollégiumba, vagy eladott búzájuk árát adták át az iskola vezetőségének. A beszállított gabona egy részét a diákok élelmezésére fordították, a maradékot pedig eladták,

²²¹ 1791. január 16. „... az egész Predikatori fizetést magunk, halgatók fizeffük bé, a' fundatiokból való jövedelmet pedig az ofkolára fordítsuk.” PREI II. sz. presb. jkv. 66. és 67. oldal közé beillesztett füzet 3. Lásd a 24. sz. dokumentumot! Tóth Endre helytelenül írja, hogy a rendelkezés szerint ezután „az egyház és a templom fenntartását, a lelkész és a kántor fizetését teljesen az adóból fogják fedezni”. TÓTH 1931. 34. A vastag betűs részek a presbitériumi rendeletben nem szerepelnek.

²²² TÓTH 1931. 82.

²²³ Uo. 83–84.

²²⁴ 1793. május 28–29. 14. pont. DREL I. 1. a. II. sz. ehk. jkv. 541.

az ár szintén az iskolai pénztárat gyarapította.²²⁵ Tóth Endre ezenfelül az iskolai kassza bevételeként sorolja fel a tandíjakat és az iskola részére tett alapítványokat is,²²⁶ de ha a számadáskönyvet tanulmányozzuk, látható, hogy tandíjról benne nem esik szó, azt alighanem máshol adminisztrálták. Alapítványokról szintén nem olvashatunk, azok az egyházi kasszában szerepelnek, itt legfeljebb végrendeleti hagyományok és egyéb adományok fordulnak elő, azok is csak elvétve. A fő bevételi források tehát a különféle gyűjtések voltak, melyek, ha szűken is, de fedezték Márton 100 forintos fizetéskiegészítését, Lácai 400 forintos fizetését és 60 forintnyi lakhatási segélyét, 1794–1795 között Horvát József conrector 200 forintos, 1797-től pedig a logikusok és rétorok praeceptorának 40, majd 50 forintos fizetését.

Összegzésképpen elmondható, hogy mindkét kassza esetében nagyon megfontolt gazdálkodást kellett folytatni, hogy minden szükséges kiadásra elegendő jusson, tehát érthető, hogy — főleg az alacsonyabb rangú — egyházi és iskolai alkalmazottak bérével kapcsolatban folyton „bűvészkedés” folyt. Nihil novi sub sole...

Most pedig lássuk a forrásokat!

* * * * *

²²⁵ TÓTH 1931. 46, 84.

²²⁶ Uo. 89.

FORRÁSOK

1.

Dátum nélkül

[Keletkezése: XVII. század második fele

**Lejegyzése: az álló betűs részek 1698–1731 között,
a dőlt betűs részek 1731–1750 között]**

A pápai lelkészek és a rektor díjlevele.

Az Pappi Reformata Ecclesianak Annualis fizetése Ket Praedicatorjának és Schola
Mesterjének így következik rendel valamint a' régi időben

1. Mindenik Praedicatornak Kész Pénz edgyiknek ----- floreni 150 denarii –
Másiknak is ----- floreni 150
 2. Ugyan ö Kegyelmekek Gabona cubuli numero ---- 24
Másiknak is ----- 24
 3. Fajok ö Kegyelmekek edgyiknek currus ----- 12
Másiknak is currus ----- 12
 4. Halotti Praedicallastul ----- denarii 75
 5. Keresztelestül ordinariter ----- denarii 12
 6. Esküttetéstül itt valótül ----- denarii 75
Külfölditül duplum azaz ----- denarii 150
- Communio alkalmatosságával az Communicansok oblatioja a Perselyben
A három nagy Innepeknek első napjan az Ecclesia oblatioja az erszenyben
Az Ecclesianak közönseges utobbi dispositiojar[a]

Schola Mesternek fizetése ez:

Kész pénz ----- floreni 100
Buzája ö Kegyelmenek cubuli ----- 12
Fája currus ----- 6
In discretionem adatik ----- egy Ártány
A funeratione sive generali sive partiali medietas
Dati a generali ----- denarii 50
a partiali ----- denarii 25

Ez observaltatik az Ecclesiai Kanonok szerint.

A stoláris proventus ezeken kívül

1. *A Betegektül Communio administratiojaval a mit adnak.*
2. *Ha az Esküvőre valaki a maga hazához hijja a Predikatorokat, floreni 2, ha itt valo; ha videki, floreni 3, sive libere.*

3. *Stipendia Communio* alkalmatosságával in coetu publico Tanyérok ki tételével.¹

PREI I. sz. akv. 175v.

Az álló betűs Csusi Cseh József, a dőlt betűs Komáromi Sülye József kézírása.

2.

1713. I. 31–II. 1. Tapolcafő

Részletek a pápai egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvének Pápara vonatkozó pontjaiból.

Papa.

[...]

Jollehet a' Papai Ecclesia kivánta vólna, hogj a' három nagj Innepeknek első napján az Erfzény az Ecclesia f'zámára hordoztassék, és a Ládaba adakozzanak az Predikatorok f'zámára, mindazáltal végeztetett a' f'zent fynodusban, hogj ez iránt is az Predikatori Accidentia ne decurtaltassék, hanem az előbbeni f'zokás f'zerint az Ecclesia Collectája azon napokon csak a' Predikatorokat illesse, és az Erfzény ne hordoztassék akkor.

A Buzábolí és Fáboli Fizetes irant ugj conveniallyanak Predikator Uraimmal Halgató Uraim, hogj ö Kegyelmekek illendő contentumot tegjenek.

Nota Bene! A' Papai Ecclesia Tifzteleles Nafzályi Uram ministeriumra való Licentiazásátul f'zokás f'zerint járandó harom forintot le nem tette, mellyel tartozik.

[...]

Statualltatott ez is, hogj mivel a' Presbyterium a' közönfeges Pénzbűl annuatim le teszji a' Papai Scholabely Syntaxeos Praeceptor Salariumát, ehez kepeft ezen Tractusbéli Predikator fiatul a' Pápai Clafficus akarmelley Praeceptor is ne kívánnyon menftruatim való Didactrumot.

DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 121. 14–15.

¹ Úrvacsoraosztáskor a református gyülekezetekben sokfelé szokásban volt alamizsnát tenni az úrasztalára. Ezt az 1786. évi egyházkerületi gyűlés megtiltotta. 1786. október 10–11. 5. pont. „Minthogy némelly helyeken a Communio alkalmatóságával az afztalra pénzt szoktanak rakni, az olyan szokás ennekutánna egy átaljában abrogáltassék, hanem a helyett a templom ajtaja előtt bizonyos jel tétetessék ki, a mellybe ki ki azt, a mit az előtt az afztalra akart tenni, belé tehesse. Ezen rendelést pedig a Tiszteleles Predikatorok a népnek praevie tudtára adják, hogy ezt az alamizsnát a hely változtatása miatt el ne fogják.” DREL I. 1. a. II. sz. ehk. jkv. 481. Ettől kezdve úrvacsoraosztáskor sok helyen az alamizsnát egy kitett tányérra helyezték. Sz. KISS Károly: Monografiai vázlatok a barsi esperesség multja s jelenéből. Pápa, 1879. 187–188. Ez a gyakorlat élhetett már korábban, a század elején is Pápan. Ugyanakkor sok helyen a tiltás ellenére továbbra is az úrasztalára került az alamizsna. Magyar néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság. Szerk. DÖMÖTÖR Tekla. Bp., 1990. 463. FEKETE Ágnes: Liturgia és idő. A magyar református istentiszteleti gyakorlat egy 1768-os és egy mai felmérés tükrében. (Doktori értekezés) Bp., 2013. 82.

3.
1713. XII. 5.

Csuzi Cseh József pápai lelkész nyugtatja a gyülekezetet afelől, hogy kétéves tartozásukat maradéktalanul kiegyenlítették.

[...]² mind az rendel igj következik: Edgyszer floreni 20. Item floreni 26. Item floreni 30. Item floreni 20. Item floreni 15. Item floreni 12. Item floreni 3. Item floreni 20. Item floreni 11. Item floreni 16. Item floreni 15. Item floreni 6 denarii 52. Item denarii 85. Item floreni 3 denarii 20. Item floreni 3 denarii 15. Item floreni 20. Item floreni 25 et item floreni 28 denarii 28.

Melly in summa teszen Kétszáz hetvenöt forintokat, Es igy az Ecclesiátul s Perceptor Uraimtul Salariumom iránt a' felljebb irt terminustul fogva az proxime el mult Szent Gergely napig plenarie contentáltattam.

Mellyrűl adom ez Generalis Quietantiamat subscriptionmmal és Pecsétemmel meg erősítvén.

Anno 1713. die 5. Decembris.

Csúzi Joseph
Pápai Reformata Ecclesianak
edgjik Predikátora

PECSÉT

DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 124. Hátlapján: *Quietantia generalis perceptis ducentis et septuaginta quinque florenis, salario nempe ecclesiastico ab anno 1711. mense Maio usque ad annum 1713. diem Gregorii plenarie persoluto.*

4.
1720. IX. 6.

A pápai presbitérium a prédikátorok fizetésének összegyűjtésére egy perceptort és két egyházfit választ.

Negyedszer. Mint hogy ekkoráig nemelly Confusiok eshettek Tiszteletes Praedicator Uraimék fizetésének mind bé szedéseben, mind más accessoriumoknak administratiojában, az illetén rövidsegeknek eltavoztatásába és a jobb rendnek ennek utanna valo folytatásara s a Szent Ecclesiának hasznára nézve meg edgyezet akaratbul most actu rendeltetett Perceptornek Nemzetes Vitezlő Natkai Istvány Uram olly autoritással, hogy valami jövedelemnek mondattathatik a Szent Ecclesia számára valonak, akar Collecta, akar Esztendőbeli, akar mas akar mi nével nevezhető accidentia, mind azok az ő kegyelme kezéhez mennyenek, es az ő kegyelme keze által oda, ami hová illendő és Szűkseges, dum et quando hűségessen administráltassanak, quietáltatván eő kegyelme magát mind azokrűl, valamiket kitűl erogaland es ki fizett. Eőtödször. Ugyan említett Perceptor Uram mellé az Szent Ecclesiai gondvifelésnek jobban lehető Supportatiojara rendeltettek és allitattak föl Eghyházfiaknak és edgybersmind Collectoroknak Böcsületes Patonai János és Ófz Mihaly Uraimék,

² A papír sérültsége miatt 3 sorból csak töredék szavak olvashatók.

kiknek is kötelességekben leszen f3orgalmatoffan ennekutanna a Collectának, az az Tiszteletes Praedicator Uraimek fizetésének az eleikben adando ki vetés és Laÿstrom f3erint hiven ki f3ednyi, és nem csak edgyszer, kets3zer, hanem sokszor és sok izben Ecclesiának tagjaihoz, akarmely sorsban legyenek, Szállásokra el menven böcsülettel kérnÿi és tölök a felvetést erogalni. Ha peniglen nemely olly refrectariusok talál-tatnának, az kik eddig fem fizettek, s ez után fem akarnak ebbéli kötelességeket cselekedni, tartozzanak meg jelenteni, hogy meg Orvosoltaffék az illetény fogyat-kozás a Szent Ecclesiának. Az Erszények el hordozása után azokban adando Penz is mindenkor Perceptor Uram kezehez adassek. Az ö kegyelmek Egyházfi Uraimék Erdemes faradságára mind kettőjüknek Ef3tendeig rendeltetett Tÿ3 Rhenes forent, mellyeket Perceptor Uram suo tempore tartozzék meg adni.

PREI. sz. presb. jkv. 3-4.

5.

1721. IX. 4.

Gyimóti István pápai esperes arra kéri Cseh Csuzi József pápai lelkészt, hogy Naszályi István lelkésztársával együtt Gergely napig még maradjanak meg szolgálatukban.

Isten áldásában [_____]³

Tiszteletes Csuzi Jofef komám Uram! [Irtam Tiszteletes Na]bályi⁴ Uramnak, miért ne praecipitállya magát is, kegyedet is, hanem Gergely napig continuallya kegyelmetek Papan az bent ßolgálatot. Akkor az, mi idvösségünkre remonstraltatik lenni, az tévök legyenek. Ne mondgya nekünk az Szent Lélek Prov. 29:20.⁵, hanem Esa. 29:16. Az hit nem siet.⁶ Szeretet nélkül semmi az ember, az penig hoßbu türo. 1 Cor. 13:2.4.⁷

Légyen Isten oltalmában kegyed és ßerelmesi. Meg engedgye kegyed, hogy nem irhatok, az kegyed bötsületi az mint kívánna.

Irtam Csöglyén, 1721. 4. Septembris.

Kegyed ßolga Tárfa
Gyimoti Istvan manu propria

DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 152. Töredék. Az eredeti levél, amire válaszol, hiányzik.

³ 3-4 szó egy folt miatt olvashatatlan.

⁴ A folt miatt ez csak valószínű olvasat.

⁵ *Prov.* = Proverbium = Példabeszédek Könyve. Az idézett rész: „Ha olyan férfit látsz, **aki siet a szavával**, a bolondnak is több a reménye, mint neki.” (Péld 29,20. Szent István Társulat fordítása)

⁶ *Esa.* = Esaias = Ézsaiás. A fejezetszám alighanem hibás! Az idézett rész: „Ezért így szól az Úr Isten: **Ímé, Sionban egy követ tettem le, egy próbakövet, drága szegletkövet, erős alappal, a ki benne hisz, az nem fut!**” (Ézs 28,16. Károli Gáspár revideált fordítása)

⁷ *1 Cor.* = Pál apostol 1. levele a korintusiakhoz. Az idézett részek: „És ha jövendőt tudok is mondani, és minden titkot és minden tudományt ismerek is; és ha egész hitem van is, úgyannyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyökről, **szeretet pedig nincsen én bennem, semmi vagyok.** [...] **A szeretet hosszútűró, kegyes; a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel.**” (1Kor 13,2.4. Károli Gáspár revideált fordítása)

6.

1723. XII. 21.

A pápai presbitérium elrendeli, hogy megválasztott küldöttjei fizessék ki a prédikátorok felé irányuló tartozásokat, és az adózással elmaradottak esetében hajtsák be a hátralékot.

2. Az meg irt Deputatus Uraimék az egész Szent Ecclesia jelenlétében Intimáltatott, hogy Tiszteletes Praedicator Uraimekkel Számott vetvén Investigályák, hogy mivel ados még eö kegyelmeknek a' Szent Ecclesia, és arrul tellyes resolutiott tégyenek.
3. Az el maradot lakosok, az kik Praedicator Uraimék fizetésével tartozni fognak, meg irt Deputatus Uraimék által a Limitatio Szerent es az addig praestálni fozokot Quantumnak Laystromábul erualondo Summának mivoltához kepest Conscientiose taxaltassanak, és a Laystromok eö kegyelmek képében⁸ Conscientiose eligazittassanak, Perceptor Uramnak assignáltassanak.

PREI I. sz. presb. jkv. 9.

7.

1733. XII. 27.

A pápai presbitérium utcánként küldötteket választ, hogy azok szedjék be a prédikátorok fizetésére szánt adományokat, valamint hajtsák be a pénzbéli és gabonabeli hátralékokat.

- 1mo. Determináltatott, hogy az ide be-valo minden rendbéli Emberekhez Deputatus Borsos Márton és Kozma Ferentz Uraimék fzemellyek szerént el mennyenek, és ki ki mit adhat vagy fog adni Tiszteletes Praedicator Uramek bámára leendő fizetésekben, afz^o jo lelki isméretek szerént Connotálni fogják emlétett Deputatus Uraimék.
- 2do. Ugyan e végre rendöltettek az Also Majorokban Nagy Péter es Pados Mihály Uraimék. Az Uj Városiak declarálták magokat Perceptor Urnak.
- 3to. A Sörfőző Uttzabeli és Fölső Majorokban rendöltettek hasonloképpen Samarjai Görgy, Angyal János és Csurgai Pall Uraimék.
- 4to. A Restantiakat Collector Uraimék sürgeffék, hogj mind Pénzbéli, mind Gabnabeliek incaffalothaffanak hova hamarább.

PREI I. sz. presb. jkv. 74-75.

⁸ Erősen javított, nehezen olvasható szó, valószínű olvasat.

⁹ A szövegben a szó előtt értelemzavaró és, amit elhagytunk.

8.

Dátum nélkül [1744. XII. 20.]¹⁰

A pápai kollégium rektorának éves járandóságai.

A.

Tifzeteles Papai Professor Uram fizetésének specificatioja Efztendeig

1. Kefz pénz floreni 100.
2. Az Extraneus Gyermekektől, a kikkel inkább az Oskolánk tellyes, egy egy forint.
- 3^{tió}. Nundinale,¹¹ az melly Efztendőben esik 7fzer, az Extraneusoktul denarii 5, az itt valóktul denarii 2.
Sabatale¹² minden fzerdán es fzombaton, a kik két pénzt fizetnek, fzent György naptul fogva fzent Mihály napig.
- 4to. A Halotti penzből, akár légyen Generale, akar penig Partiale, fele, fele penig a Deaki Ifjusága.
- 5to. S[alva] V[enia]¹³ egy Sertés vagy penig floreni 6.
- 6to. 8 fzekér fa vagy penig floreni 4.
- 7mo. Az öreg mérővel¹⁴ gabona Cubuli 12.
- 8vo. A deaki Ifjuságnak füttetéséből minden fütésből egy egy házi kenyér.
- 9no. A Deakok ételéből minden nap egy fazék étel valófzta.
- 10mo. Convention kívül, a mint a jövedelem léfzen Efztendőben háromfzor mind a Deáki Ifjuság, s mind a Neutralistak divisiojakor bizonyos Honorarium.
- 11mo. Míg Felesége nem lefz, az Ecclesia fogad fzakácsnét és mosót.

DREL III. 62. e. Liszkay-gyűjtemény 259.

B.

Tifzeteles Papai Professor Uram fizetésének efztendeig valo specificatioja

1. Kefz penz floreni 100.
2. Az Extraneus Gyermekektől, a kikkel inkább az Oskolánk tellyes, egy egy forent.
- 3^{tió}. Nundinale, az mely Efztendőben esik heczer, az Extraneusoktul fzemely szerint denarii 5, az nalunk valoktul penig denarii 2.
Sabathale minden fzerdan es fzombaton, a kik kett penzt fizetnek,

¹⁰ Lásd LISZKAY 1875. 92 (259. sz.).

¹¹ *nundinale* = vásárpénz

¹² *sabathale* = „szombati pénz”

¹³ *salva venia* = Bocsánat! Engedelmet a kifejezésért! (Illetlennek tekintett szavak előtt használták, a *sertés*, *disznó* is ilyen szó volt.)

¹⁴ A pozsonyi mérő nagysága időben változó volt: 1551–1592 között egy nagyobb, 93 iccés, 1593–1696 között egy jóval kisebb, 64 iccés, 1697–1807 között egy közepes, 74 iccés változatát használták. BOGDÁN 1991. 343. HUDI 2002. 557. A pápai gyülekezet birtokában alighanem még egy XVI. századi mérőeszköz lehetett.

- fzent György naptól fogva fzent Mihál napig.
- 4to. Az Halotti penzbül, akar legyen Generale, akar Partiale, fele, lefzen fele penig a Deak Ifjusage.
- 5to. S[alva] V[enia] egy fõrtes ~~vagy penig~~ kéfz penz floreni 6.
- 6to. ~~8 fazek fa vagy penig~~ penz floreni 4.
- 7mo. Az öreg merõvel¹³ Gabona Cubulorum 12.
- 8vo. A Deaki Ifjusagnak minden fütesebül egy egy hazi kenyér.
- 9no. A Deakok etelekbül minden nap egy fazek etel valofztva.
- 10mo. Mig Felesege nem lefz, az fzent Ecclesia fogad fzakacsnet es Mosot.
- 11mo. Conventiojan kívül, a mint a jövedelem lefzen Efstendõben haromszor mind a Deaki Ifjusag, mind a Neutraliftak divisiojakor bizonyos Honorarium

DREL I. 1. b. XVIII:66. A lap jobb oldalán keresztbe írva és áthúzva: *Afzari Mólnár András*.

C.

Tifzteletes Pápai Professor Uram fizetése így következík

	floreni	denarii
Kéfz pénz	100	
12 mérõ Gabona		
S[alva] V[enia] egy Sörtélesre	6	
Fára	4	
Az Extraneus Gyermekektül a tehetõsbektül a3 aláb valoktul a tehetség fzerént	1	
A Generale funustul		20
Partialetul penig		10
A Deakok ételébül minden nap egy fazék étel		
Ismét a Deakok kenyerebül minden fütésbül egy kenyér		
A Három Sátoros Innepek után mind a Deákok s mind a Neutralisták revisiojokbul Honorarium		
A Gyermekektül a Leányokén kívül Sabathale és Nundinale a külsõktül és belsõktul, a kik Sabathalét nem vífznek		5
a kik penig Sabathalét vífznek		2

DREL I. 1. b. XVIII:86.

9.
Dátum nélkül
[1741–1744 között]
A pápai kántor díjlevele.

Cantor Uram fizetése

Az Úr Tekintetes Kenessei István Uramtul	floreni	30
A Nemes Ecclesiátul		10

A Leányoktul		12
Fára		2
Husra		6
10 font fagyú		1. 20
4 Óreg mérő Gabona az Ecclesia Mérőjével, vagy 6 Posonyi ¹⁵		
Háromfzori Publicatio		
A Leányoktul nundinale, sabbathale Gergel naptul fogva Szent Mihál napig, és a Nyári Csirke		
A Deakok kenyerebül minden sütésbül egy kenyér		
Generale funustul a ki késéréstül	denarii	20
Partialetul penig		10
Lukubratiotul, ha kívánnják		25
Privatim a melly Leánkakát tanitt, füzülek jó akarattyoktul függ, az ordinarium penig	denarii	50

DREL I. 1. b. XVIII:67.

10.

Dátum nélkül

[1745. III. 15. után]

A pápai kántor díjlevele.

Mint hogy mind ekkoráig az Gyülekezetben szolgáló Cantorunk rendes fizetése nem volt prothocolalva, Azért ezen folyó 1745dik Eftendőben Gergelly Papa Naptul fogva füzámlálván és mint egy Ujjolag kezdven léfzen fizetése az alab fpecificált mod fzerint, Ugy mind azon altal, valamig Iften eő Felsege erejit Egessegett ki fzigaltottya, köteles léfzen fzigáláni, mostan rendben fzedet Annualis fizetését meg változtattni femminémü uton fub gravi animadversione fzigabad nem léfzen

1mo	Tekintetes Keneseý Istvan Urtul	floreni numero	30
2do	Az Nemes Ecclesiatul		20
3tio	Az Leányok tanitasatul		12
4to	Adattatik fára neki		2
5to	Husra		6
6to	Tiz font fagyú juxta pretium forense ¹⁶		
7mo	Az Collecta gabonabul	Cubuli numero 14 Posonienses	
8vo	Az fatoros Innepeknek utolso Napján harom fzori publicatio per eorum annum.		
9no	Az Leányoktul nundinale minden Vasarkor	denarii	2
10mo	Az sabbathale Gergelly naptul fogva Szent Mihálly napig és a Nyári Csirke minden leánytul	numero	1

¹⁵ Lásd a 14. sz. jegyzetet! Ha egy XVI. századi mérőjük volt, akkor az azzal mért 4 mérőnyi gabona 5,812 pozsonyi mérőnek felelt meg a XVII., és 5,027 pozsonyi mérőnek a XVIII. században.

¹⁶ A szövegben hibásan *forensem*.

11mo	A3 generale funus ki kesereseftül	denarii 20
12mo	A3 partiale pedig	10
13tio	Lugubratiotul ¹⁷	25
14to	Privatim a kiket tanit, fzüleik joakarattyoktul függ, de a3 ordinarium léfzen	denarii 50

PREI I. sz. presb. jkv. 124.

11.

1746. I. 13.

A pápai kántor nyugtája éves fizetsége átvételéről.

Én, alább meg irt praesentibus recognoscáлом, hogy az 1745dik eíztendöbéli fizetésemet percipiáltam Nemes, Nemzetes és Vitézö Eperjesi György Curátor Uramtul, ugy mint

a Tekentetes Úr Kenesei Iftván Uramnak Gratuita oblátiojából florenos	30
A Nemes Ecclesiatul	florenos 20
Fára	florenos 2
Husra	florenos 5
Tiz font fadjura	florenum 1 denarios 10,

kirül adom ezen bizonyos Quiétántiámat Nemes és Nemzetes Curátor Uramnak fellyebb is meg irt.

Signatum Papae, die 13. Januarii.

Pap Ferent3 Cántor manu propria

In summa florenorum 58, denariorum 10.

DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1746/2.

12.

1756. XI. 8.

Megállapodás Nagy Mihály praeceptorral évi járandóságairól.

Anno 1756. die 8^a Novembris Nagy Mihál Teveli Praeceptorral eístendeig leendő Tanittáfáért a dato 12^a mensis Martii 1757. usque anni 1758. diem 12^{am} praescripti mensis Martii computalván szerkeztünk és alkuttunk meg kéíß pénzrül 50 forentokban, tíz köböl malom vámban és két köböl tízta buzában, hogy ha pedig említett Praeceptor meg hazosodnék, igérjük a3t is, hogy illendő segicséggel leíßünk eö kegyelméhez. En is pedig, Nagy Mihál a3 meg irt fizetéfért hiven és igazán szolgálni magamat kötelezem. Ezeken kívül pedig minden Pápán eísendő Váfárkor minden Tanitvány a3 Praeceptornak egy egy garaft, melly is magáé a Praeceptoré léíßen, fog adni. Mind e3ekrül adjuk ezen affecurationkat.

¹⁷ *lugubratio* = siratás

Signatum Papae die et anno, ut supra.

Eöry János manu propria

DREL I. 1. b. 1756:11.

13.

1761. III. 19.

Nagy Mihály praeceptor éves járandóságai.

Alább irattak adjuk emlékezetül, hogy Nagy Mihál Teveli Praeceptorral ifmet ujra eßtendeig való Tanittáfaert e' fzerint egyeztünk:

- 1°. Kefz Pénzbeli fizetéfe leßen 50 forentya.
- 2°. Minden Tanitvány minden Pápai váfárkor egy egy Garaft fog adni.
- 3°. Kenyérnek valo Gabonája 12 mérő.
Fejér Lisztnek valo 3 mérő.
- 4°. Egy fzánto fölgye.
- 5°. Gyertyának valo fagyujja Falufi áron 12 font.

Melly fizetéféért eő Kegyelme is hiven fzolgalni köteleztetik.

Signatum Papae, die 12^a Martii 1761.

Sandor Gergely manu propria
Eöry János manu propria
Torkos János manu propria
Bende Péter manu propria

Torkos Joseph manu propria
Eöri Ferencz manu propria

DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 382. 1.

14.

Nagy Mihály praeceptor 1764-es járandóságaival kapcsolatos iratok

A.

Dátum nélkül [1764. V. 5. előtt]

Nagy Mihály praeceptor járandóságai növelését kéri.

A Tevelyi Nagy Mihály Preceptor az Pápai árva Eklésiának Erdemes Elöljáróihoz nyujtott alázatos memoriáleja

Már kilenczedik éftendeje, miulta elfőben magános fzemelyemhez képest determinált Sallariumon Preceptori hivatalomat viselem. Minthogy pedig fzolglátomnak mingyárt második éftendejétől fogva azon magános állapotom más karban vagyon, már most az eddig valo Sallariumon nehezen, sőt alig subsistálhatok, melyre nezve hogy valamely kevés victualéval az alább irt punctumok fzerent lenni meltoztaffanak, alázatoffan inftálok, ugymint

- 1mo Valami keves huffal, soval és falva veniaval.
2do Éftendőnként valo gabona termő földel.
3^{tio} Némely Teveli gyermekek, kik külömben is nehéz fizető, fzántásra és egyéb efféle fzolglátra aplicalhaffon,¹⁸ a pénzbeli fizetéstől immunitáltaffanak.
4to Minthogy a gyermekek fzáma naponként fzaprodik, hogy annál jobban proficialhaffanak, egy Coadjutorrol provideáljanak.

Ezek fzerént míg erántam valo kegyes resolutiojokat tellyes bizodalommal el várnám, magamat tapafztalt fávorokban recommendalom.

DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 391. 1.

B.

1764. V. 5.

A pápai presbitérium válasza Nagy Mihály adászteveli praeceptor kérvényére.

Anno 1764. die 5^a Maii in oppido Papa ezen dologra nézve együtt lévén particulariter refolváltatott:

- Ad 1um: Fizetéfe augealtatik fél máfa hufsal, 25 font Sooval, Sörtéfért pedig adatik 2 floreni, mellyen vehet egy sovány dißnot, és a' földön lévő Kukoriczával hizlalhattya.
Ad 2^{dum}: Mivel földünk magunknak fínsen, azért azt nem is refolválhatunk többet, mint a' mit már adtunk.
Ad 3um: A' Teveli tanulo gyermekek közül, kik egyebaránt is fizetetlenek, refolváltatik 10 gyermek, kikrül fzámot nem fog adni, hanem azokkal fzántáfát, nyári fáját és egyéb oeconomicalis fzükségét teheffe.
Ad 4^{tum}: A' Coadjutornak fzükséges volta meg efmértetik ugyan, de mivel maft fem fzobának, fem intentiojának modját nem talállyuk, pro hic et nunc fuspendaltatik.

DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 391. 1-2. Az A. dokumentum végére írva.

C.

1764. V. 5.

A pápai presbitérium kiegészíti Nagy Mihály praeceptor díjlevelét.

¹⁸ Utólag beszúrt szó, mely némileg zavarossá teszi az eredeti mondatot.

2°. Ugyan azon Nagy Mihály névű praeceptornak régi Instantiájára régi fizetése /: melly volt 50 floreni, 12 kenyérnek valo és 3 lißtnek valo búza, 12 font fagyú, egy hold föld s canicularis csibe és a' váfárpénz :/ augealtatott 50 font huffal falufi áron, 25 font Sooval, egy fovány förtésert hizlalora 2 forinttal és 10 Teveli Tanitványnak pensumával, mellyet a' maga oeconomicalis dolgaira fordithaffon, fzántáfra, vetéfre és nyári fa hordáfra.

PREI II. sz. presb. jkv. 26.

D.

1764. V. 5.

Nagy Mihály teveli praeceptor díjlevelének kiegészítése.

Anno 1764. die 5^a Maii Panaßkodván föllyebb is említett Nagy Mihál Praeceptor fzüük fubfistentiajarul, titulo bonificationis annualis fallarii refolvatott eö kegyelmenek föllyebb specificalt sallariumához.

- 1°. Fel mása huss falusi áron, 25 font Soo, Ket forént S[alva] V[enia] Dißno helet.
- 2°. Hogy pedig szántását és mas egyebb Dolgait, nevezeteffen pedig Nyári fait bé vitethesse, 's vegben viheffe, ßabad leßen eö Kegyelmenek Tiz Teveli Gyermecket erre applicalni, a' minthogy ezeknek fizetéférül ßamot adni nem leß köteles.

Ezen bonificatio pedig Kezdődjék a die 12^a Martii 1764.
Signatum die et anno locove, quibus supra.

Sandor Gergely manu propria
Eorý János manu propria
Torkos János manu propria
Véchélius Sándor manu propria
Torkos Josef manu propria
Eöß Mihály manu propria
Boné Adám manu propria

DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 382. 1-2. Az 1761-es díjlevel (13. sz. dokumentum) végére írva.

15.

Nagy Mihály praeceptor 1769-es járandóságaival kapcsolatos iratok.

A.

1769. III. 25.

A pápai presbitérium módosítja Nagy Mihály praeceptor díjlevelét.

1°: Hogy mivel Nagy Mihály Praeceptorunknak eddig valo fizetése volt kéß pénz 50 floreni, Item Vafár pénz minden tanitványtul egy garas a' Pápai váfárkor, Kenyérnek valo Gabona 12 Pofonyi mérő, Fejér lißtnek valo 3 mérő, egy fzánto föld, 12 font fagyú,

fél máfa hus, 25 font Soo, hidafra valo Sörtésere 2 floreni és fzántásanak s nyári fájának bé vitelére tiz Teveli Gyermekes fizetefe néki engedtetett, Erre nézve alkalmatlannak tartatván ezen naturaléknak meg fzerzése, mind azokért átollyában igértetett néki 80 floreni, egy hold föld, a' Pápai váfárkor minden Tanítványtul egy garas, és minden Tanítványtul füttéfert a' fzolgálójanak egy garas, a' fa vágotáfert is egy garas, a' ki pedig in natura fát nem ád, a helyett fizet öt garaft, in summa 7 garas.

Mind ezeket pedig olly conditioval, hogy ő is tartozzék mi nekünk minden Pápai és Teveli Gyermektől 12 garaffával, Külföktől pedig egy forintyával fzámot adni, és azoktul a' fizetéft a' fzerint incassálni, egyéb eránt a' maga fizetéféből detraháltatik, mellyre nézve a' gyermekek ferieffét minden fertály eßtendőben be adni tartozik.

PREI II. sz. presb. jkv. 27–28.

B.

1769. III. 25.

Nagy Mihály praeceptor új díjlevele.

Anno 1769. die 25ta Martii Teveli Praeceptor Nagy Mihál eßtendeig való fizetefe iránt egyeztünk meg e' berint:

- 1mo. Kéß pénzbeli fizetefe léßen floreni 80.
- 2do. Vásár pénz a singulo discipulo grossi 7 a Gratistakat kivévén.
- 3^{tio}. Egy hold Bántó föld.
- 4to. A Papaj Gyermekes és Teveliek annuatim fizetni fognak grossos 12.
- 5°. A Külfő Gyermekes pedig florenum 1.
- 6to. Minden gyermektől fáért, annak fölvágáfáért és füttéffert minden egy gyermek fizet grossos 7.
- 7°. A Gyermekes fizetéfét ßorgalmatosfan incassalni és Pápai Curator Uram kezéhez be hozni, 's arrúl eßtendőnként modo praevio ßámadozni tartozik.

Signatum Papae, die et anno, ut supra.

Sándor Gergely Curator manu propria

DREL I. 1. b. 1769:5. A hátlapon: *Conventionales domini Praeceptoris Teveliensis. 1769. 25^a Martii.*

16.

Nagy Mihály praeceptor 1773-as járandóságaival kapcsolatos iratok

A.

Dátum nélkül [1771. III. 23. előtt]

Nagy Mihály praeceptor két éve benyújtott folyamodványa tárgyalását kéri a pápai presbitériumtól.

Infrascriptus humillime instat pro effectu instantiae ante biennium inlyto patronatui debita reverentia a se porrecta.

Ad officia paratissimus
Michaël Nagy praeceptor
manu propria

DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 418. A hátlapon: *Praesentata haec instantia domini praeceptoris Teveliensis die 23. Martii 1771. Nota bene! Pro auctione sallarii instat 1°. Decem discipulos Tevelienses. 2°. Pro privata instructione linguae Germanicae a singulo discipulo in eadem lingua florenum 1.*

B.

1772. II. 8.

A pápai presbitérium határozata Nagy Mihály praeceptor éves fizetéséről.

Anno 1772. die 8^a Februarii együtt léven elől Járo Uraimek azt végezték, hogy a' mostani dragasagot confideratioban véven titulo doni absque ulteriori confequentia et hac vice adaffék Teveli Preceptor Uramnak praeter ordinariu annuale sallarium Tiz forént, id est floreni 10, eő Kegyelme pedig az oskolában hiven forgolodni, és nevezeteffen s' Nemeth nyelvet is tanittani Kőteleff leßen.
Signatum Papae, die et anno, quibus supra.

Sándor Gergely Fő Curator
manu propria

DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 418. Fogalmazvány. Nagy Mihály praeceptor kérvényének (A. jelű dokumentum) szövegébe írva.

C.

1773. I. 30.

A pápai presbitérium Nagy Mihály praeceptor számára új díjlevelet állít össze.

3°. A' Teveli Praeceptorunk, Nagy Mihály Uram, mint hogy panaßolkodik azon, hogy illy drága időben az edigvalo 80 floreni fizetéfével el nem élhet, mivel már megis cselédefedett, annakokáért mi is tekintvén a' maftani drágofágot, illy Conventiót ígértünk ő Kegyelmének: Hogy kéß pénz légyen 100 floreni, id est száz forint intertentiojával edjűtt, azon kívül egy hold föld, és az Oskola háznál lévő gyümölcsös kertnek haßna, minden Pápai Vafárkor egy-egy gyermektül egy garas, Fáért minden gyermektül, a' kik in natura fát nem adnak, hat garas, és a' fzolgaloja fárotságáért, a' fűttéért egy garas minden gyermektül.

Ezen Conventio pedig olly conditioval ígértetett, hogy a' gyermekeket fzorgalmatofsan tanítsa, a' kiknek capacitaffa leß, a' Német nyelvben is initiállya, a' Pápai és Teveli gyermekektül egy eßtendői tanittáfért 12 garast /: kivévén a gratiftákat :/, a' Külföktül pedig egy forintot incafsálni, a' rrul fzámot adni és bé fzolgáltatni tartozik.

PREI II. sz. presb. jkv. 31.

17.

1777. V. 27–1780. IV. 24.

Nagy Mihály praeceptor elszámoló nyugtái éves fizetése felvételéről.

Anno 1777. die 27. Maii az új Conventiomra máj napon vettem fel Tekintetes Sándor Gergely Feő Curator Uramtul 25 florenos, id est hußon öt forentokat.
Signatum Papae, die et anno, quibus supra.

Nagy Mihály manu propria

Die 2^a Julii ismét vettem fel tíz forentokat, id est florenos 10.

Nagy Mihály manu propria

Die 19^a Augusti ismét vettem fel florenos 20, id est huß forentokat.

Nagy Mihály manu propria

Anno 1778. die 10 ^a Aprilis sámot vetvén conventiomrul, vettem bé a gyermekek fizetésébül	41 florenos 53 denarios
item vettem fel die 27. Maii 1777.	25 florenos
item die 2 ^{da} Julii 1777. vettem fel	10 florenos
item die 17. Augusti 1777. vettem fel	20 florenos

in summa 96 florenos 53 denarios

Most pedig ki fizettem in toto per florenos 3 denarios 47

floreni 100

Nagy Mihály manu propria

Pro anno 1778. 8va Maii az új conventiomban vettem fel 20 Rhenes forentokat, id est florenos 20.

Nagy Mihály manu propria

Die 24ta Augusti ismét vettem fel huß Rhenes forentokat, id est florenos 20.

Nagy Mihály manu propria

Die 30ma Octobris ifjémét vettem fel tíz Rhenes forentokat, id est florenos 10.

Nagy Mihály manu propria

Anno 1779. die 25ta Martii sámot vetvén a gyermekek tanításátul és fizetésentül vettem fel ez előtt fizetésemben 50 florenos, a gyermekek tanításátul florenos 30 denarios 65, most pedig annak ki potolására florenos 19 denarios 35, és így in summa florenos 100, melyrül adom ezen quietantiámat.

Nagy Mihály praeceptor manu propria

Die 28^a Maii ismét vettem fel conventiomban tíz forentokat, id est florenos 10.

Nagy Mihály manu propria

Die 6^a Augusti vettem fel ismét florenos 20.

Nagy Mihály manu propria

Die 22^a Octobris 1779. ismét vettem fel fizetésemben tiz forentot.

Nagy Mihály manu propria

Anno 1780. die 20ma Martii samot vetvén Conventiomrul ifmét vettem fel moft florenos 26 denarios 15, a gyermekektől pedig vettem bé florenos 33 denarios 85, és így usque 12^{mam} Martii 1780. contentáltattam.

Nagy Mihály manu propria

Anno 1780. die 24ma Aprilis az új Conventiomban ismét vettem fel tiz forentokat, id est florenos 10.

Nagy Mihály perceptor

DREL I. 1. b. 1777:3.

18.

1784. IX. 6.

Nagy Mihály praeceptor elszámol a tanítványaitól beszedett 1783. évi tandíjról, a presbitérium pedig az arra az évre vonatkozó fizetéséről, és a hiányzó összeget folyósítja számára.

Series puerorum pro anno 1783.

	floreni	denarii
Godofredus Tekhusch	1	
Samuel Slabi		90
Ambrosius Szőlőfi		
Beniamin Szokolai		gratifta
Josephus Bende	1	20
Paullus Sós	1	20
Paullus Nagy		gratifta
Josephus Kováts	1	20
Franciscus Rumi		80
Josephus Arany		10
Michael Mozgai		gratifta
Petrus Fábián	1	20
Nicolaus Vetsei	1	20
Johannes Kajdotsi		90
Paullus Baditz	1	20
Alexander Szakál	1	
Franciscus Kováts		10
Michael Vas		10

= FORRÁSKÖZLÉS =
ACTA PAPENSIA XXII (2022) 1-2. SZÁM

Petrus Forgats	1	20
Johannes Nyul	1	20
Stephanus Kántor		
Michaél Dienes	1	20
Johannes Biro	1	20
Franciscus Biro		20
Daniel Kaßás		30
Franciscus Kaßás		30
Carolus Nagy		30
Johannes Varga	1	20
Stephanus Szalai	1	20
Michaél Vég		40
Stephanus Nagy	1	20
Gabriel Ferentzi		gratifta
Franciscus Takáts		
Johannes Rosa	1	20
Franciscus Lutor		20
Alexander Lőke		20
Stephanus Horváth	1	20
Michaél Gyimoti	1	
Franciscus Buzás		60
Franciscus Kamondi		90
Johannes Béres		
Petrus Szalai	1	20
Johannes Matits		
Stephanus Nagy	1	20
Josephus Baranyik		
Franciscus Csobod		30
Ludovicus Katona		20
Michaél Szederkenyi		20
Franciscus Táros		20
Stephanus Nyul		20
Summa	30	80

Pro anno 1782. restantiaja vagyon /: a mint maga mondja :/ Nagy Mihály Preceptor
Urnak floreni 19, denarii 50.

Pro anno 1783. percipialt a Gyermekektől florenos 30 denarios 80.
A' caffabul percipialt 50
Ugyan onnan 15

Tehat a' Caffa pro anno 1783. restal floreni 4 20.
Summa floreni 23 70.

Recommendaltatik Horvat Josef Margavics Perceptor Urnak, Ki füzetcse.
Papae, 6^a Septembris, 1784.

Eőry János manu propria

Alább meg irt praesentibus recognoscáom, hogy az belől meg irt hußon három forentokat és hetven penzt, id est florenos 23, denarios 70 Horváth Margarits Perceptor Urtol minden fogyatkozás nélkül fel vettem.
Papae, die 6ta Septembris, 1784.

Nagy Mihály Praeceptor
manu propria

DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1784/69.

19.

1785. I. 10.

A pápai presbitérium meghatározza Nagy Mihály és Iklódi József praeceptor éves fizetését.

2°. A Praeceptorok fizetése eránt az végeztetett, hogy Nagy Mihály Praeceptornek ex cassa fizetése pro fixo száz forént, e mellett pedig a Didactrumot egészben percipialja, melly ebből fog állani, hogy a' Deákul tanulók fizessenek hußonnég garafokat, a' németül tanulók pedig egy foréntot, aki pedig mind a' két félét tanulja, az fizessen tíupán két foréntokat. Ezen fizetést pedig Nagy Mihály Uram tartozik német és Deák nyelveket és egyéb accefforiumokat hűfégeffen tanítani. Hasonlóképpen Iklódi Joseff Praeceptornek fizetése pro fixo lészen hatvan, id est 60 forént, e' mellett pedig Didactrumképpen minden gyermek ennekutánnais fizessen egy foréntot sámára.

3°. Minthogy illyeténképpen a' Praeceptorok fizetése nagyobbodván Cassánk terheltek, annakokáért végeztetett, hogy Kovátsiána és Lampértiana fundatiók, mellyek in Summa 800 foréntokat tébnek, és estendónként 48 foréntokat fructificálnak, fordittaßanak az említett Praeceptoroknak fizetésére, minthogy külömben is az említett fundatiók nintfennek bizonyos helyhez kötve, és így nagyobb haßnot lehet reményleni belőlök.

PREI II. sz. presb. jkv. 44.

20.

1785. III. 9.

A pápai presbitérium meghatározza Halász József és Torkos Jakab lelkész, valamint Ferenci Sámuel kántor és leánytanító éves fizetését.

12°. Ferentzi Sámuel Cántor Uram infántiájara eddig való pénzbeli fizetése öt foréntokkal meg nagyobbított, és így már ennekutánna pénzbeli fizetése lészen negyven öt, id est 45 Rhenes forént, 20 posonyi mérő gabona és tíz öl fa, e' mellett a' Leány gyermekek tanítáßáért Didactrum minden Leánykától egy egy forént. Predikátziós halott temetés alkalmatosságával Bolgálatjának jutalmául rendeltetett hat garaf. Énekbóval leendő temetéstől ugyan annyi. Ezenkívül minden fátoros innepnek másod napján a' közönféges subsidium végett publicaltatik.

Minthogy még eddig Tišteletes Predikátor Halász Jóseff és Torkos Jakab Uramék faliariumok fem protocolláltatott, azért ez is mostan következendőképpen inducáltatik: 13°. A mi pénzbéli fizetéfekeket illeti: Mindenik Predikátor Uramnak külön külön fizetéfe kétßáz, id est 200, és így a' kettőnek Salariuma 400 Rhenensis forint. Vagyon e' mellett Chernel György Uram Testamentumából 300 forént Capitalis a' fzegénnyebb gyermekek Kereßteléféért, melly Summának öt pro Centum járó Intereffe if azö Kegyelmek Salariumához vagyon adva. Gabonabéli fizetéfekek külön külön ötven, és így in concreto 100 pofonyi mérő. Predikattziós halottól fizettetik egy forént, Ujházafok esküttetéféért hafonlóképpen egy forént, a' vidékiektől mindazáltal Két forént. Túzi fa vagyon rendelve külön külön tizenkét, id est 12, és így őßvefégeffen 24 öl. Vagyon ezenkívül mindenik Predikátor Urnak egy egy hold földje, mindenik négy négy mérős. Továbbá egyház-keleßtől ßoktak adni egy heteft.

Signatum, ut supra.

Ofvald Sigmond Praesbÿterialis actuarius manu propria

PREI II. sz. presb. jkv. 48-49.

21.

Dátum nélkül

[1785. V. 12. elött]

Ferenci Sámuel kántor [Eöry János] fögondnoktól kéri gabona és fa járandósága elmaradt részének megadását.

Tekintetes Feö Curator Ur!

Eleitől-fogva kevés fizetésemnek az Egyházi Uram által lett administratioja mind igen nagy bajjal, mind hijjanossan efett, perceptioja pedig többnyire bilist movealt, melly ki tetßik abból, hogy még a' tavalyi és harmad ideji gabonából nyolczad-fél mérő, a harmad ideji fából pedig 3 öl mind eddig el-maradott, melly 3 öl-fa helyett csak kettőt praetendálok, hagyván egyikét a' Templomnál efett fortgátsban való rébesülésemre.

Mellyre nézve az efféle hátramaradáfnak meg orvofláfát alázatosan ki kérem, és hüségben maradok álhatatofan

a' Tekintetes Feö Curator Urnak

ßegény Szolgája,
Ferenczi Samuel
manu propria

DREL I. 1. b. XVIII:92.

22.

1785. V. 12.

A pápai presbitérium meghatározza Járdánházi Gábor ideiglenes professzor évi fizetését, valamint módosítja a két lelkész és a kántor díjlevelét.

2°. Interimalis Profeffornak marasztatott Járdánházy Gábor Uram 130, id est fázsharmintz forint Salariummal, ezenkívül a' tanuló ifjaktul fog venni két két foréntot titulo didactri.

3°. Ezen végre Profeffor lakáfra árendaltuk ki Bende Péter Uram házát eſtendeig hufz foréntokban a' pinczén kívül, ugy mind azonáltal, hogy Szent Mihály napig Tutor Uraimék az arendát el engedik.

4°. Tifzteletes Predikátor Uraiméknak a dato praesentium az eddig fizetett 24 öl fa helyett adattatik ezentúl külön külön harmintz, id est 30 Rhenensis forént, Cántor Uramnak pedig a' tiz öl fa helyett huß, id est 20 forént.

PREI II. sz. presb. jkv. 49-50.

23.

1790. XII. 10.

A pápai presbitérium meghatározza Márton István professzor évi fizetését.

Anno 1790. die 10^a Decembris Pápan Tekintetes Eöry János Curator Ur praesidiuma alatt Tifzteletes Senior és Predikátor Torkos Jakab, Ofvald Sigmond, Margavics Jósef, Szép Miklós, Szalóki Iftván, Farkas Iftván, Kún János, Zsoldos György, Eöry Iftván és többek jelen léteben el végeztetett, hogy mostanság nálunk meg fordult Tifzteletes Márton István Academicus Ur Pápai Profeffornak meg kéretteffék, kinekis fizetéfe lében négyßáz Rhenes forint, az Ekkléfiai Bolgálattal 12 pofonyi mérő gabona és minden Tanitványátul két két forint Didactrum.

Ofvald 'Sigmond actuarius manu propria

PREI II. sz. presb. jkv. 66.

24.

1791. I. 16-22.

A pápai presbitérium elrendeli az adóívek revízióját, és szabályozza az adókivetés módját.

1791. Bóldog Afzfzony havának 16. napján Tekintetes Eöry János Uram praesidiuma alatt Tifzteletes Torkos Jakab Senior, Tifzteletes Márton Iftván Profefzfzor, Ofvald Sigmond, Margavics Horvát Jósef, Kovács Ferencz, Eöry Pordány Sámuel, Eperjesy György, Szép Miklof, Farkas Iftván, 's a' többi Uraiméknak jelenléteben a' Parókkialis háznál tartatott Gyűléfben [...] arról tétetett végezés, hogy mivel az Egyházi Szólgáknak fizetéfeik eránt a' valláfbeli szabadfágnak meg engedtetéfe ólta femmi ujj rendbe vétel nem vólt, és az ólta az akkoriak közzül kik meg hóltak, kik pedig más felől fzaporodtak, fzükfég vólna, hogy jobb rendbe fzednők ujyra magunkat, és most már az Ofkolának állapotjához is alkalmaztatván intézeteinket a' Pap bért ujra ki vessük, fzükfégesnek és helyesnek itélvén azt, hogy az egész Predikatori fizetéft magunk, halgatók fizeffük bé, a' fundatiokból való jövedelmet pedig az Ofkolára forditsuk, mellyre a' Közfégnek is fzámos jelen létével az hólnapi nap rendeltetvén

1791. Boldog Afzfony Havának 17. napján a' tegnapiaknak, a' Kőzfég közzül pedig sokkal többeknek jelenlétekben magunkat 6 Klaffzifokra fel ofztottuk, ez 1° klaffzifra 25 Német pénzt, a' 2^{dikra} 50 pénzt 75 pénzig, a' 3ta 1 forintot 1 Tallérig, a' 4^{dikre} 2 forintot, az 5^{dikre} 3 forintot, a' 6^{dikra} 4 forintot számlálván mindnyájunkat, kit kit maga értékéhez képeft az említett Klaffzifisokba bé irtunk, és kire kire a' Pap bének azok fzerént leendő helyes ki vetéfe Kovács Ferencz Uramra bizattatott, ugy, hogy a' jövő Szombatra rendeltetett Gyűléfre kéfzen légyen a' meg vífgálás és fel olvaáfra; mellyel a Gyűlés el ofzlott.

1791. Bóldog Afzfony havának 22. napján Mindazoknak, valakik a' feljebb mult Gyűlésben jelen vóltanak, sőt a' Kőzfég rézféról többeknek is egyűtt létekben tartatott gyűléfünkben az rendbe vett és ki vetett Egyházi bér fel olvaftatott, a hol alkalmasnak ítétetett, meg jobbittatott vagy változtattatott, mindnyájunk által helyben hagyatott, ezen hozzá adással, hogy az Egyházi fzőlgák gabonabeli bérek is ezen uttal kire kire közzűllünk 1 forint után fél Pofonyi mérőre határozatván kinek kinek utána irattafék. El végeztetett azomban az is,

1. hogy annál könnyebben essék a' leg fzegényebbeknek is ezen Egyházi bér fizetés, annak bé fzedése négy időkre, az az a' négy Kántor fzeredákra essék, a' gabona fzedés pedig Nyomtatáskor vagy utána mindjárt.
2. Az egéß Kőzfég 3 Collectorfágra ofztattatván fel az Egyházfi a' belfő városban és felfő Majorokban fzedje bé a' pénzt, az alfő Majorokban lévő két collectorfágra pedig más két hiteles fzemélyek állittattak.
3. A bér lajftrom két izben le iratván egyik a' Perceptornak ki adatott, máfik az Archivumban tétetett.
4. Hogy a' jövő Vafárnap egy erre kéfzűlt és mondott Prédikatio után a' Templomban az egéß Gyűlekezet előtt fel olvaftaffék a' Kántor által, jónak itetett.
5. Meg határozatott az is, hogy ha valaki ezen bérnek fizetéféfól magát vonogatná, vagy éppen nem fizetné minden Egyházi, kivált a' fzőkás fzerént bé vett temetfégbeli fzőlgálattól meg fofztattaffék, és
6. hogy a' fzőlgák, fzőlgálók, valamint a' mefter legények is állapotjokhoz képeft járandó ofztendei fizetéfékből minden forintból réß fzerént 1, réß fzerént 2 pénzt ezen Kafzfába fizetni tartozzanak, mellyek helyes bé fzedéfe a' Collectoroknak vigyázatjok és okosságokra bizattatván, ezzel a' Gyűlésnek ekkor vége lett.

PREI II. sz. presb. jkv. 66. és 67. oldal közé beillesztett füzet 3-4.

25.

1791. XI. 2.

A pápai presbitérium írásba foglalja Márton István és Láczaí József professzor éves fizetését.

3°. Tíßteletes Profeffor Márton István és Láczaí Jóseff Uraimék fizetéfék ekképpen határozatott meg, hogy Tíßteletes Márton István Uramnak (akiis 12^a Decembris 1790. jött hozzánk a' Tanittáfra) az Ekklésia Caffájából fog eßtendőnként fizettetni háromßáz, id est 300 Rhenes forént, az Ofkola Caffájából pedig fizettetik fáz, id est 100 forént, ezenkívül pedig az Ekklésiai fzőlgálattól gabona 12 pofonyi mérő, és

Didactrum minden maga tanítványátul különöffen két, id est 2 forént, ki vévén az ollyaf fzegényeket, kiket a' Praesbÿterium ki fog venni a' fizetéf alól.

4°. Tifzteletes Láczaí Jóseff máfodik Profeffor Uramnak fizetéfe pedig (aki 1^a Augusti 1791. jött hozzánk tanittáfra) kéß pénzül léßen kétßáz hatvan, id est 260 Rhenes forént, e' mellett pedig hafonlóképpen minden tanítványtul különöffen két két forént. Mind a' két Profefforra, fõt a' több Tanittókra nézveis azt hozzá adván, hogy a' Külföldi Tanítványok mindenkor, mikor az ofkolába bé mennek, előre fél eßtendei Didactrumot le tenni köteleztetnek, éf a' máfik részét is ezen fizetéfnek mindenkor előre köteleztetnek bé fizetni. Ezen fizetéf pedig Tifzteletes Láczaí Uramnak az ofkola Caffajából fog fizettetni eßtendónként.

Signatum, ut supra.

Ofvald Sigmond actuarius manu propria

PREI II. sz. presb. jkv. 69.

26.

1793. IV. 24.

A pápai professzorok megírják a sárospataki kollégiumnak a pápai kollégiumba keresendő praeceptor díjlapját.

A' Pápai Reformatum Gymnasiumba kívántató Praeceptornek eßtendei fizetése és köteleffége

	Rhenes forint	Krajczár
1. A' Helybeli Gyermekek' Tanításáért fixum salarium	40	
2. A' Külföldi Gyermekektől személy szerint De ha szorgalmatosságának elégseges Jeleit mutatándja, ezeken kívül Honorariumot reménlhet mind ezektől, mind a' Városi tehetősebb Uraktól.	1	
3. Harom Ünnepi leg első Legátzio, leg alább	36	
4. Betsületes ebéd minden napon a' Városi Alumnusok afztalán		
5. Ha privatus Tanítványokat vállal (mindazáltal négynél nem többet), kiket a' közönséges órákon kívül napjába 2 órán tanitfon, azoktól személy szerint	4	30
6. A' jövő Tavafzig, míg tudni illik most épülő Oskola Házaink el kézfűlnek, Lakóhelyről maga tartozik gondoskodni, azután az Oskolában szabad Lakása léfzen.		
7. Ezekért hűségesen tanítani köteles léfzen az Abécésektől fogva a' Decliniftakig, és ezeketis az eleibe fzabatando Rend fzerint.		

Pápán, 24. Aprilis 1793.

PECSÉT

a' mostani Papai Reformatus Professorok:
Márton István maga kezével
Látzai Jo'sef maga kezével

Ha a' Pápai Ofkolában leendő Praeceptor magát fogja meritalni, és mind jó erköltkéröl, mind ßorgalmatoffágárol a' tanítáfbn esmereteffé tenni, ezenn Pápai Venerabilis Tractufban a' leg jobb Rectoriakhoz lehet remenyfége, ha az innét valo változás magának fog tettzeni.
Papae, 24ta Aprilis 1793.

Torkos Jakab,
a' Pápai Venerabilis Tractufnak Seniora
maga kezével

Vidit, et cum iis, quorum interest, communiri ex officio curavit.
Sáros Patak, 3^a Maÿ 1793.

Joannes Szombathj
praesentis temporis rector
manu propria

DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 541.

27.

1795. VIII. 12.

Az elementariusok praeceptorának díjlevele.

Az Elementarius férjfi Gyermekek Tanítójának eíztendeig való fizetése úgy, a' mint az a' Pápai Reformatum Confistoriumban die 12. Augusti anno 1795. Eíztendőben közönséges meg edgyezésből el végeztetett

1. Kész pénz a3 Ekklé'siától	floreni 12
2. Minden gyermek fizet edgy Rhenensem florenum
Az igen szegényeket, azokat, a' kik az Ekklesiától
ollyanoknak fognak esmertetni, ingyen tartozik
tanítani.	1
3. A' három rendes Innepeken, mikor Legatioba van,
az ő üres oráit az alumnusok tartoznak ki pótolni.	
4. A' maga Clafsisából tarthat nyóltz Privatusokat,
a' mint a' Claffium Inspector Profeffor fogja ki
nevezni.	

Signatum, ut supra.

Extradatum per Sigismundum Ofvald
Confistorialem actuarium manu propria

1796. die 29. Aprillis fel vettem 5, id est öt forintokat.
2do fel vettem 7, id est hét forintokat 30 Aprillis.

NJ

DREL III. 62. f. Számlák, nyugták. 1796/15.

28.

1795. XII. 14.

A pápai presbitérium írásba foglalja a praeceptorok és a professorok évi fizetését.

2°. Minthogy a” jövő tavaßsal Isten fejedelméből egyel fog ßaporittatni az ofkolai Tanítottó ßáma, tehát a’ Classicus Praeceptorok fizetése a’ Rhetoricán éf az elementariusokon kívül ekképpen határozatik meg, hogy a’ Sýntaxifták, Grammatifták és Conjugifták Praeceptoraiknak az Ekkléfia Cassájából fizettesék külön külön negyven negyven forént a’ ßokott 2 forint Didactrumon, Innepi éf egyéb beneficiumokon kívül. [...]

4°. Mivel a’ jövő Tavaßsal a’ Literarium Sýstema fellyebb emeltetik, tehát a’ Profeffor Urak fizetése nézve az végeztetett, hogy a’ Philosophicum es Æeologicum Auditoriumban tanittandó Profefforoknak eßtendei fizetések fog lenni négy fáz ötven, azaz 450 Rhenes forént. A Claffifok Directora Profefforának pedig a’ Directorságért különöffen fog fizettetni ötven, id est 50.

Moß pedig Tißteletes Profeffor Látzai Jósef Urunk fizetése addig, mig a’ Rhetorica ’s Logica Claffis Deákra bizattathatik /: a’ melly két eßtendónél tovább leg fellyebb nem fog halladni /:, leß négyfáz Rhenes forént. Melly fumma így fizettetik ki: Az ofkola Caffaja fizet háromßáz, id est 300 Rhenes foréntot, az Ekklelia ötven Rhenes foréntot, a’ Deákok Commaffálandó Didactrumából pedig hafonlóképpen ötven foréntot, ez által pedig minden gabonabéli fizetél el fog maradni. Az fenn említett Terminuf után pedig Tißteletes Profeffor Láczaí Uramnak ezen 400 foréntből álló fizetése 50 foréntokkal fog ßaporittatni.

Hafonlóképpen ugyan azon Terminufig Tißteletes Profeffor Márton Ißtván Urnak a’ rendes fizetése, melly eddig vólt négyßáz Rhénes forént, az eddig való mód ßerént /: az Ekkléfia fizetvén háromßázat, az ofkola ßázat /: az Ekklefiátul járó 12, id est tizenkét mérő gabonával együtt meg marad, a’ Deákoktól az ofkola Caffájába bé fizetendő Didactrumból pedig fog venni, ha ki telik, ßáz, id est 100 Rhenes foréntokat, ha ki nem telik pedig, azzal igérete ßerént meg fog elégedni, ha pedig annál több léßen, a’ fellyül maradó fumma az ofkola Caffájába térül.

A’ Deákok Didactrumáról pedig az végeztetett, hogy minden Philosophus és Æeologus Deák eßtendónként két, id est 2 Rhenes foréntot fizessen, mellyet a’ Collegium Seniors a’ Beneficiatus Deákoktól ugyan minden Sátoros Innepek alkalmatoffágával negyven Krajczárjával, a’ nem beneficiatusoktól pedig eßtendónként béßedvén által adja az ofkola Perceptorának, kiis a’ Profefforokat abból a’ már meg irtt mód ßerént ki fogja fizetni.

PREI II. sz. presb. jkv. 93, 94-95.

29.

1796. IV. 29.

A pápai presbitérium írásba foglalja a kántor és a praeceptorok évi fizetését.

1°. A' Pápai Kántor avagy Leányok Tanítójának Efstendei Conventioja fog lenni kézf pénz fizetés 60, az az hatvan Rhenes forint. Túzi fára 20 rhenes forint. Gabonabéli fizetés hufz posonyi mérő. Minden Leány gyermektől Didactrum 1 forint, ki vévén mind a' által az ollyatén fzegény Leánykakat, a' kiket a Venerabile Consistorium fzegényeknek lenni meg efmér, ingyen tartozik tanítani. Minden Sátoros Innepekben máfodik napi Publicatio, és így egy Efstendőben háromszor. Halott Temetéstül 18 Krajcár, ha ének fzés, ha pedig Predikátzioval van, 30 Krajcár.

2°. A' Syntaxifták, Grammatifták és Conjugifták Praeceptorainak Efstendei Conventiojok külön külön léfzen Kész pénz 40, id eft negyven Rhenes forint. A rendes Didactrum 2 forint, a' fzolgák mindazáltal tsak 1 forintot fizetnek. Privatus Tanítványokat magok Claftisából a' Rector Urnak hírével tarthatnak hatot, e' mellett mindazáltal két Gratiftát tartoznak tanítani. Innepekre tsak ezen következő Ekklefiákból válofzthatnak: 1. Szent Gál 2° A'. Tevely és Tapoltzafő. 3° Csöglye, Pirith és Adorjánháza 4° Takátfi, Górfőny és Atsád.

3°. Az Elementarius és Declinifták Praeceptorának Efstendei Conventioja léfzen kézf pénz 12, az az tizen két Rhenes forint. A' rendes Didactrum a külföldi Gyermekektől 2 forint, az ide valóktul vagy is Pápaiaktul 1 forint, a' fzolgák mindazáltal 1 forintot fizetnek. Privatus Tanítványt a' maga Claftisában a' Rector Urnak hírével hafonlóképpen tarhatt hatot, e' mellett mindazáltal két gratiftát tartozik tanítani. Innepekre is tsak a' fönt elöl fzámlált Ekklefiákból válofzthat.

PREI II. sz. presb. jkv. 98-99.

30.

1797. II. 14.

A pápai presbitérium írásba foglalja a két professzor évi fizetését.

Puncto 3°. Tifzteletes Profeffor Uraknak a' végre jelentett kérésekre, hogy az eddig vólt Conventiojok pro Cynosura írásba tétetődjenek, és nékiek ki-adattaffanak, mind kettőjök Conventiojok a' következőképpen határoztatott meg:

Tifzteletes Márton Iftván Profeffor Urnak esztendőnként valo rendes fizetése téfzen 400 Rhenes forintokat, mellyeknek három fzázát az Ekklesia Caffájából, fzázát az oskolájából fogja venni, ezen kívül az Philosophus és Theologus Deákoktol járando egész Didactrum, egy Deáktol 2 forint számláltván, melly Summa ha szá3 forétnál többre megy, azon efetre annak föle az oskola Caffájába megy. Ezen Didactrumból bejövő 100 forétnál summának fele, az az 50 Rhenes forint tfak annyiba fogja Tifzteletes Márton Urat illetni, a' mennyibe most Classium Director, úgy hogy ezen Hivatala megfzünéfével az utána következő Classium Director fogja azon 50 forintokat huzni. Ezen kívül az Ekklefiái Canonica fzolgálatjáért efstendőnként a' Szent Ekklesia gabonájából percipiálni Tifzteletes Márton Úr 12 mérő gabonát.

Tiszteletes Profeffor Látzai Urnak hasonloképpen az esztendeig való rendes fizetése téfzen 400, az az négy száz Rhenes forintot, a' mellyet egészen az oskola Caffájából fog az eddig szokott mód fzerént venni, e' mellett az Szent Ekkléfia a' maga Caffájából gabona helyett esztendőnként fog adni Tiszteletes Látzai Urnak 50 forint kész pénzt, quartilis pénz gyanánt pedig minden esztendőre refolváltatott 60 forint az oskola Caffájából ki-fizetendő. Végezetre pedig meghatározatott, hogy mind a' Hivatalnak, mind az fizetésnek esztendeje kezdődjék és végeződjék 12^a Martii, az az Gergel napján.

PREI II. sz. presb. jkv. 105-106.

31.
1800. VI. 2.

Gál János kántor a pápai presbitériumtól legalább 50 forintos fizetésemelést kér.

Venerabile Confiftorium!

Nékem érdemem felett való Kegyes Patronus Uraim!

Már /: Istené legyen a' ditsőség /: el mult három Esztendeje, a' miolta ezen Nemes Pápai Reformáta Szent Ekkléfiába a' Venerabile Confiftoriumnak kegyes meg egyezéfével be hozattatván Jó Istenem Kegyelmes fegedelmé által, valamint emberi erőtlenségemtől ki telhetett, hiven fzolgálni kívántam, de a' melly idők folyása alatt gyakran kintelenítottam a' Venerabile Confiftorium előtt számtalan fzükfégeim tellyefitése reménysége alatt alázatos könyörgő Leveleimmel ottan ottan efedezni. Valamint hát mindenkor, úgy most is ifmét ugyan azon fzükfégeim kénfzeritene, hogy az eddig töbnyire vagy Kegyes ajánlással 's biztatással, vagy csak üres válafszal víffza tért alázatos Könyörgő Leveleimre most egyfzer már örvendetes válafsz nyerhések. Mindazokat ha elől nem számlálom is, mert fokfágok miatt lehetetlen, 's ezen papiros be fem foghatná, 's töbnyire a' Venerabile Confiftorium előtt tudva is vagynak, a' nagyai még is ezek, hogy az ide jövelelem alkalmatofságával Kegyefen ajánlott fizetefem e' mai mostoha időkhöz képeft nem elégséges Esztendeig, mivel fát, Búzá, kenyérnek valót 's más házi fzükfégre, élelemre meg kívántató dolgokat két annyi áron kell venni, és kevefebbet, mint abba az időbe, a' mellybe ide jöttem. Ezeknek pedig fzükit a' Lakhely miatt femmi módon nem fzaparithatom, mellyért már gyakorta efedeztem, 's most ismét efedezem. Tanitványimtól /: ki vévén egynehányat, kiket a' Jézus Nevébe tanítottam 's tanitok még most is /: már az el mult esztendőkbé a' kegyesen ígért 40 Tanitványoktól /: kik mindenkor többen vagynak /: rend fzerint járó Didactrum 40 Forintoknak tsak felét, felét kaphattam meg töbnyire fzegény Tanitványimnak fzükölködő Szüléiktől. Én, a' mint a' fzemmel látott 's tapafztható dolog bizonyittya, sem külömb külömbféle drága 's tzifra ruhákba bujálkodó, sem pompás ételekbe valogató 's italba mértékletlen, vagy más hafzontalan játékokra 's mulattságokra jövedelmem vefztegető ember nem vagyok, még is mindenkor kintelen vagyok már előre költsönözni fizetefemre.

Nagy alázatofszággal efedezem annakokáért a' Venerabile Confiftorium Kegyes tekinteti előtt, vegye irgalmas és könyörülő fzivére nyomorult sorfomat, és méltoztafson Fizetefemen leg alább tsak 50 Forintokkal is jobbitáft tenni, mellynek segittsége által

az eddig más helyeken fzegény fzolgálatommal keréfett tsekély kerefményemet /: a' magam ehető nyomorúfágom 's erőtlen állapotomba fzükséges vagy igen könnyen lehető Özvegyem 's árváimnak keferves állapotra jutott, ehezö fzájokból :/ ne kintelenittefsem ezek után, mint eddig, ki ragadni, 's tsekély fizetéfem mellet /: a' mellyet a' Venerabile Confiftorium is jó Lélekkal nem kívánhat :/ el költeni. Ezeknek Kegyes meg halgatáfáért 's az erre tejendő Kegyes Refolutioért a' midön alázatosfan efedezném, tapafztalt fzíves fzeretetekbe magamat ajánlva maradtam Pápán, Junyus 2^{dikán} 1800^{ik} Esztendőben

A' Venerabile Confiftoriumnak
mint Kegyes Patronus Uraimnak

alázatos fzegény fzolgájok:
Gáál János,
a' Kántor maga kezével

DREL III. 62. e. Liskay-gyűjtemény 572. Hátlapján: A' Nemes Pápai Reformáta Szent Ekkléfia nagy Érdemü 's Tekintetü, ifmét Tifzteletü Venerabile Confiftoriuma Kegyes tekinteti eleibe nyujtandó alázatos Könyörgő Levele a' belöl meg irt Inftánsnak 1800. 2^a Juny.

* * * * *

MELLÉKLETEK

I. sz. melléklet

*Pápai lelkészek és rektorok nyugtái az éves járandóságok kifizetéséről
1732-1750*

Év	Személy l = lelkész r = rektor k = kántor	Járandóság	Megjegyzés	Jelzet: DREL
1732	Naszályi István l. özvegye	44 Ft 32 dénár fizetés	elszámolás	III. 62. f. 1732/1.
	Ladányi Miklós r.	8 Ft 40 dénár fizetés	utolsó részlet	III. 62. f. 1732/2.
	Komáromi József l.	100 Ft fizetés	2 részletben	III. 62. f. 1732/3.
	Szikszai Pál l.	20 Ft fizetés		III. 62. f. 1732/4.
	Szikszai Pál l.	105 Ft fizetés	3 részletben	III. 62. f. 1732/5.
	Komáromi József l.	8 Ft fára		III. 62. f. 1732/6.
	Szikszai Pál l.	8 Ft fára		III. 62. f. 1732/6.
	Keresztúri Tuba István r.	10 Ft fizetés	összesen 100 Ft	III. 62. f. 1732/7.
	Keresztúri Tuba István r.	10 Ft fizetés		III. 62. f. 1732/8.
	Keresztúri Tuba István r.	20 Ft fizetés		III. 62. f. 1732/9.
	Keresztúri Tuba István r.	50 Ft fizetés		III. 62. f. 1732/10.
Keresztúri Tuba István r.	10 Ft fizetés	III. 62. f. 1732/10.		
1733	Szikszai Pál l.	10 Ft fizetés		III. 62. f. 1733/1.
	Szikszai Pál l.	115 Ft fizetés, 8 Ft fára	2 részletben	III. 62. f. 1733/2.
	Komáromi József l.	25 Ft fizetés		III. 62. f. 1733/3.
	Komáromi József l.	125 Ft fizetés, 8 Ft fára	2 részletben	III. 62. f. 1733/4.
	Keresztúri Tuba István r.	100 Ft fizetés, 4 Ft fára	5 részletben	I. 1. b. 1733/4.
1734	Szikszai Pál l.	125 Ft fizetés, 8 Ft fára	3 részletben	III. 62. f. 1734/1.
	Komáromi József l.	125 Ft fizetés, 8 Ft fára	3 részletben	III. 62. f. 1734/2.
	Keresztúri Tuba István r.	100 Ft fizetés		III. 62. f. 1735/1.

= FORRÁSKÖZLÉS =
ACTA PAPENSIA XXII (2022) 1-2. SZÁM

1735	Szikszai Pál l. özvegye	66 Ft 50 dénár fizetés	elszámolás	III. 62. f. 1736/1.
	Torkos Jakab r.	29 Ft fizetés	töredék idők	III. 62. f. 1736/2.
	Torkos Jakab l.	73 Ft fizetés		
	Komáromi József l.	125 Ft fizetés, 8 Ft fára	5 részletben	III. 62. f. 1736/3.
	Szoboszlai István r.	50 Ft fizetés, 2 Ft fára	félév	III. 62. f. 1736/4.
1736	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés	egyben	III. 62. f. 1738/5.
	Komáromi József l.	150 Ft fizetés	2 részletben	III. 62. f. 1736/6.
	Szoboszlai István r.	100 Ft fizetés		I. 1. b. 1737:1.
1737	Komáromi József l.	50 Ft fizetés, 8 Ft fára	Az év rendezve. Egy 100 Ft-os nyugta hiányzik.	III. 62. f. 1738/1.
	Torkos Jakab l.	50 Ft fizetés, 8 Ft fára		III. 62. f. 1738/2.
	Szoboszlai István r.	100 Ft fizetés		III. 62. f. 1738/3.
1738	Komáromi József l.	150 Ft fizetés	3 részletben	I. 1. b. 1738:2.
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés	3 részletben	
	Szoboszlai István r.	100 Ft fizetés		
1739	Komáromi József l.	100 Ft fizetés, 8 Ft fára, 24 kőből búza	4 részletben	I. 1. b. 1739:2.
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára, 24 kőből búza	4 részletben	
	Pápai M. Mihály r.	100 Ft fizetés, 4 Ft fára, 4 Ft sertésre, 12 kőből búza		
1740	Pápai M. Mihály r.	25 Ft fizetés	töredék év	III. 62. f. 1740/1.
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára, 24 mérő búza, 8 Ft 33 ½ dénár rektor helyettesítése	2 részletben	III. 62. f. 1740/2.
1740	Komáromi József l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára, 24 mérő búza	2 részletben	I. 1. b. 1740:5.
	Göböl Gáspár r.	66 Ft 67 dénár fizetés, 4 Ft fára, 6 Ft sertésre	4 részletben	
	Pap Ferenc k.	számok nélkül	egész év	
1741	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára, 24 kőből búza	2 részletben	III. 62. f. 1741/2.
	Komáromi József l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára, 24 kőből búza	2 részletben	
	Göböl Gáspár r.	100 Ft fizetés, 4 Ft fára, 6 Ft szalonnára, 12 kőből búza	4 részletben	I. 1. b. 1741:2.

1742	Komáromi József l.	150 Ft fizetés	2 rész- letben	I. 1. b. 1742:3.
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés	2 rész- letben	
	Göböl Gáspár r.	100 Ft fizetés, 4 Ft fára, 6 Ft sertésre	4 rész- letben	
1743	Komáromi József l.	100 Ft fizetés, 8 Ft fára	2 rész- letben	I. 1. b. 1743:2.
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára	2 rész- letben	
	Göböl Gáspár r.	100 Ft fizetés, 4 Ft fára, 6 Ft sertésre	3 rész- letben	
	Pangor János k.	10 Ft fizetésre	rész- összeg!	III. 62. f. 1745/2.
1744	Komáromi József l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára	2 rész- letben	III. 62. f. 1744.
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára	2 rész- letben	
	Baranyi Péter r.	170 Ft fizetés, 4 Ft fára, 6 Ft sertésre	4 rész- letben	I. 1. b. 1744:1.
	Pangor János k.	30 Ft fizetésre	rész- összeg!	III. 62. f. 1745/2.
1745	Komáromi József l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára	3 rész- letben	III. 62. f. 1745/1.
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára	3 rész- letben	
	Kun János r.	100 Ft fizetés, 4 Ft fára, 6 Ft sertésre, 1 Ft gyertyára	4 rész- letben	I. 1. b. 1745:4.
	Pap Ferenc k.	50 Ft fizetés, 2 Ft fára, 5 Ft húsrá, 1 Ft 10 dénár faggyúra		III. 62. f. 1746/2.
1746	Komáromi József l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára	3 rész- letben	III. 62. f. 1746/1.
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára	3 rész- letben	
	Kun János r.	100 Ft fizetés, 4 Ft fára, 6 Ft sertésre, 1 Ft gyertyára	3 rész- letben	I. 1. b. 1746:2.
	Pap Ferenc k.	50 Ft fizetés, 2 Ft fára, 5 Ft húsrá, 1 Ft 10 dénár faggyúra	2 rész- letben	III. 62. f. 1747.
1747	Komáromi József l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára	3 rész- letben	I. 1. b. 1747:2.
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára	3 rész- letben	
	Kun János r.	100 Ft fizetés, 4 Ft fára, 6 Ft sertésre, 1 Ft gyertyára	3 rész- letben	

1748	Komáromi József l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára	3 rész- letben	I. 1. b. 1748:17.
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára	3 rész- letben	
	Kun János r.	100 Ft fizetés, 4 Ft fára, 6 Ft sertésre, 1 Ft gyertyára	3 rész- letben	
	Pap Ferenc k.	50 Ft fizetés, 2 Ft fára, 5 Ft húsrá, 1 Ft 10 dénár faggyúra	2 rész- letben	III. 62. f. 1749.
1749	Komáromi József l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára, 6 Ft kerti veteményekért ¹	3 rész- letben	I. 1. b. 1749:9.
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára, 6 Ft kerti veteményekért	3 rész- letben	
	Kun János r.	100 Ft fizetés, 4 Ft fára, 6 Ft sertésre, 1 Ft gyertyára	3 rész- letben	
1750	Komáromi József l.	50 Ft fizetés		I. 1. b. 1750: 7.
	Komáromi József l. özvegye	25 Ft fizetés, 4 Ft fára, 3 Ft kerti veteményekért	2 rész- letben	
	Komáromi Pál l.	75 Ft fizetés, 4 Ft fára, 3 Ft kerti veteményekért	2 rész- letben	
	Torkos Jakab l.	150 Ft fizetés, 8 Ft fára, 6 Ft kerti veteményekért	3 rész- letben	
	Kun János r.	100 Ft fizetés, 4 Ft fára, 6 Ft sertésre, 1 Ft gyertyára	3 rész- letben	
1732	Komáromi József l.	24 köböl búza	1733. IX. 5-i állapot	DREL I. 1. b. 1733:2. 16-17.
	Szikszai Pál l.	24 köböl búza		
1733	Komáromi József l.	1 köböl búza		
	Szikszai Pál l.	1 öreg mérő búza		
1745	Komáromi József l.	24 köböl búza	9 rész- letben	I. 1. b. 1745:5.
	Torkos Jakab l.	24 köböl búza	10 rész- letben	
	Kun János r.	12 köböl búza	6 rész- letben	
1746	Komáromi József l.	24 köböl búza	8 rész- letben	
	Torkos Jakab l.	24 köböl búza	9 rész- letben	
	Kun János r.	12 köböl búza	5 rész- letben	
1747	Komáromi József l.	25 ½ köböl búza	6 rész- letben	
	Torkos Jakab l.	25 ½ köböl búza	6 rész- letben	
	Kun János r.	12 köböl búza	5 rész- letben	

¹ a *determinatio berint*. Alighanem a presbitérium ezévben döntött egy ilyen járandóságról.

1748	Komáromi József l.	23 ½ köböl búza	6 rész- letben	I. 1. b. 1745:5.
	Torkos Jakab l.	24 köböl búza	6 rész- letben	
	Kun János r.	12 köböl búza	5 rész- letben	
1749	Komáromi József l.	23 ½ köböl búza	6 rész- letben	
	Torkos Jakab l.	24 köböl búza	6 rész- letben	
1750	Komáromi József l. özvegye	25 ½ köböl búza	5 rész- letben	
	Torkos Jakab l.	24 köböl búza	7 rész- letben	
1749 1750	Kun János r.	24 ½ köböl búza	10 rész- letben	

II/1. sz. melléklet

*Az utcánként történő egyháziadó-behajtás mértéke évenként
az I. sz. presbitériumi jegyzőkönyv számadásai szerint
1726–1752*

Év	Az egyházi adó neve	Mértéke		Oldal
		forint	dénár	
1726	Collecta	105		35.
1727	Collecta	261	58 ½	35.
1729	Collecta	212	69 ½	47.
1730	A Varoson valo Collecta	174	34	53.
1731	Collecta	51	60	56.
1732	Collectabéli Proventus	185	35 ½	59.
1733	Collectabéli pénz	111	65	64.
1734	Üttzákbul valo Collecta	75	62	76.
1735	Városi es Majorbeli ucza Collecta	64	56	80.
1737	Uczzákruul valo Collectak	83	32 ½	83.
1738	Collecta	62	60	86.
1739	A városbul es Majorokbul valo collecta	64	90 ½	92.
1740	Collecta pénz	20	81 ½	97.
1741	Collecta pénz	103	7 ½	102.
1742	Collectabéli	69	55	104.
1743	Collecta pénz	121	65	107.
1744	Collecta	374	4 ½	121.
1745				
1746	Collecta	185	88	126.
1747	Collecta	199	9	131.
1748	Collecta	184	89	134.

1749	Collecta és Házber ²	245	43	136.
1750	közönseges Collectákbul's perceptakbul ²	263	91	139.
1751	Közönseges Intradákbul ²	254	13	141.
1752	Közönseges Collecta	190	60	143.

II/2. sz. melléklet

A behajtott collecta mértéke személyenként és utcánként az I. sz. presbitériumi jegyzőkönyv számadásai szerint

1727

Patronus és Patrona Urak s Asszonyok közül pro anno 1725.

Nemzetes Csernel Jánosné Asszonyom adott Collectara	floreos	25
Tiszteletes Praedicator Uraimék fizetesebe		
Nemzetes Sárközy János Uram		7.50
Nemzetes Petzavicsné Asszonyom		7.50
Nemzetes Török Istvánné Asszonyom		15
Pro 1725 Tekintetes Nemzetes Kenessey Istvany Uram eö kegyelme		50
Ezen Collecta Sumassan tészén		105.00

Amelly Collectak pro 1726. eßtendöre jötenek

Várafy Hoszu Uczárul		48.43
Szent Laszlo Uczárul		14.85 ½
Várasí Ujj Uczárul	17.56 ½	
Christoph Uczárul	20.50	
Also Majorokbul Hosszú Uczárul		38.50
Ujjvárasí Uczárul	13.38 ½	
Fölsö Majorok Nagy Uczárul	5.33 ½	
Sörfözö Uczárul		3.1 ½
Summa huius		161.58 ½
Tekintetes Kenessey Istvany Uram pro 1726. adott	50	

PREI. Pápai I. sz. presbitériumi jkv. 35.

1735

Városi es Majorbeli ucza Collecta

A Városi Hoßbu ucza	floreni	9.52
Ispitaly ucza		6
Szent Láblo ucza		8
Kristoff ucza		3.79

² Ezekben a sorokban a házbér bevétel is szerepel, ami 1748-ban fordult elő először, akkor külön volt kimutatva, és 11 forint 20 dénárt tett ki. Uo. 134.

= FORRÁSKÖZLÉS =
ACTA PAPENSIA XXII (2022) 1-2. SZÁM

Also Majorbéli hošťu ucza	19.80	
Uj Városi ucza		15.10 14.50
Felső Majorbéli főrfőző ucza	2.35	
	Summa floreni	64.56

PREI. Pápai I. sz. presbitériumi jkv. 80.

II/3. sz. melléklet
A kivetett és behajtott collecta mértéke az adóívek szerint
1724-1752

Év	Mennyiség		Megjegyzés	Jelzet
	forint	dénár		
1724	270	32 ½	Behajtott összeg.	DREL I. 1. b. 1724:2. 17-27.
1733	73	53 ½	13 forint 90 dénár behajtott, a többi területen 59 forint 63 ½ dénár kivetett.	DREL I. 1. b. 1733:3. 11-18, 1-2.
1734	167	49	Kivetett összeg.	DREL I. 1. b. 1733:3. 3-10.
1739	101	90	Kivetett összeg.	DREL I. 1. b. 1739:1.
1744	82	70	Kivetett összeg.	DREKK O. 1092/24.
	63	85	Behajtott összeg.	
1747	105	14 ½	Kivetett összeg.	DREKK O. 1092/21.
	67	74 ½	Behajtott összeg.	
1748	102	88	Kivetett összeg.	DREL I. 1. b. 1748:14.
	74	13	Behajtott összeg.	
1749	109	30	Kivetett összeg.	DREKK O. 1902/26.
	68	74	Behajtott összeg.	
1750	105	88	Kivetett összeg.	DREL I. 1. b. 1750:8.
	78	87 ½	Behajtott összeg.	
1751	99	58	Kivetett összeg.	DREL I. 1. b. 1751:5.
	76	43	Behajtott összeg.	

III. sz. melléklet
Persely- és egyháziadó-bevételek
1787-1800

Időszak	Persely		Egyházi adó		Jelzet
	forint	dénár	forint	dénár	
1783. V-1784. II.	88	31	-	-	PREI I. sz. jkv. 235-237.
1783-1784	-	-	130	41 ½	DREL I. 1. b. 1786:5.
1784. III-1787. VII.	355	72 ½	72	-	DREL I. 1. b. 1786:2. 3, 5, 7-10. 1787:1. 3.
1784-1785	-	-	105	51 ½	DREL I. 1. b. 1785:19.
1785	-	-	115	31 ½	DREL I. 1. b. 1786:8.
1787. VII-1789. II.	239	11 ⅔	161	58 ⅓	DREL I. 1. b. 1789:2. 3-7.
1789. II-1790. III.	197	80 ⅝	127	25	DREL I. 1. b. 1790:5. 3-6.
1790. IV-1791. XII.	257	23 ⅓	240	8 ⅓	DREL I. 1. b. 1792:1. 1-4.

= FORRÁSKÖZLÉS =
ACTA PAPENSIA XXII (2022) 1-2. SZÁM

1792. I-1793. XII.	317	86 $\frac{1}{3}$	447	71 $\frac{1}{3}$	DREL I. 1. b. 1793:38. 1-4.
1794. I-XII.	127	8 $\frac{1}{3}$	145	61 $\frac{2}{3}$	DREL I. 1. b. 1795:1. 3-6.
1795. I-1796. II.	118	61 $\frac{2}{3}$	153	55	DREL I. 1. b. 1796:6. 3-5.
1796. II-1797. II.	130	86 $\frac{2}{3}$	168	60	DREL I. 1. b. 1796:4. 1-2.
1797. II-1798. I.	130	86 $\frac{2}{3}$	4	25	DREL I. 1. b. 1797:7. 1-2.
1798. I-1799. I.	120	28 $\frac{2}{3}$	127 ³	50 ³	DREL I. 1. b. 1798:1. 1-2.
1799. I-1800. I.	125	25	289 ⁴	-	DREL I. 1. b. 1799:25. 1-2.
1800. I-1801. I.	130	88 $\frac{2}{3}$	156	38 ⁵	DREL I. 1. b. 1800:16. 1-2.

³ Mind 1797. évi hátralék!

⁴ Ebből 1797. évi hátralék 12 forint 50 dénár, 1798. évi pedig 156 forint 50 dénár.

⁵ Ebből 1799. évi hátralék 31 forint 50 dénár, 1797-1798-1799. évi hátralék 24 forint 88 dénár.

IV. melléklet
 A pápai kollégium elemi és gimnaziumi tagozatának tanítói (1783/1784–1796/1797)

Tanév	elemisták	deklínisták	konjugisták	gramma- tisták	syntaxisták	poéták	rétorok	logikusok
1783/84	Iglódi József kis praecceptor			Nagy Mihály praecceptor		–	–	–
1784/85						–	–	–
1785/86						–	–	–
1786/87						–	–	–
1787/88	Peret János							
1788/89	Budai Pál							
1789/90	Nagy István					Csepán János professor		
1790/91						1790 december e		
1791/92	Büő Ferenc / Szalóki Márton				1791 augusztusa			
1792/93	Fülöp János / Megyercsi Gábor		Nagy Mihály subrektor		Lácai József professor		Márton István professor	
1793/94	Bárdos István							
1794/95	Nyitrai József	1794 június a 1795 október e	Tatai Csirke János subrektor		Horvát József conrektor	1794 ősz e		
1795/96	Nyitrai József	Tatai Csirke János conrektor	Szabó Sándor Körmenyi Péter	K. Kovács Mihály	Tatai Csirke János conrektor		Lácai József professor	
1796/97	Liszcai János			Kovács István	Laki István			

A pápai kollégium elemi és gimnáziumi tagozatának tanítói (folytatás)
 (1797/1798–1799/1800)

Tanév	elemisták	deklinisták	konjugisták	gramma- tisták	syntaxisták	poéták	rétorok	logikusok
1797/98	Vári Szabó Sámuel		Veres Márton	Horvát István	Szép János / Jeremiás Sámuel		Márkus József	
1798/99	Csuzi István / Fülöp József		Pap István		Vajda Péter / Szép Sámuel	Jánosi József / Farkas Benjámin	Márton Gábor / Horvát István	
1799/1800	Sipos Mihály		Cseh Galamb József		Badic József	Csóka Pál	Szép Abrahám	

RÖVIDÍTÉSEK

akv.	= anyakönyv
AP	= Acta Papensia, Pápa
DREKK	= Dunántúli Református Egyházkerület Könyvtárá- nak Kézirattára, Pápa
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára, Pápa
ehk.	= egyházkerületi
jkv.	= jegyzőkönyv, jegyzőkönyve
kgy.	= közgyűlés
MPEA	= Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező, Debrecen
PREI	= Pápai Református Egyházközség Irattára, Pápa
presb.	= presbitériumi
sz.	= számú
TREL	= Tatai Református Egyházmegyei Levéltár, Dad

A TÖBBSZÖR ELŐFORDULÓ, RÖVIDÍTVE KÖZÖLT
IRODALOM JEGYZÉKE

BODOLAY 1981.	= RÚZSÁS Lajos – TRÓCSÁNYI Zsolt – BODOLAY Géza – KISS József – PÖLÖSKEI Ferenc: A pápai kollégium története. Szerk. Trócsányi Zsolt. Bp., 1981. III. A türelmi rendeletről a forradalom és sza- badságharc leveréséig. 87–232.
BOGDÁN 1991.	= BOGDÁN István: Magyarországi úr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Bp., 1991. (A Ma- gyar Országos Levéltár kiadványai IV. Levéltár- tan és történeti forrástudományok 7.)
HUDI 2002.	= Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református egyházkerület 1774-ben. Szerk. HUDI József, Jakab Réka, Koncz Pál, Köblös József, Kránitz Zsolt, Mezei Zsolt. Pápa, 2002. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. For- rásközlések 5.)
KÖBLÖS 2004.	= KÖBLÖS József: Még egyszer az Adásztevelen működő „Pápai Árva Oskoláról”. = AP 2004/3–4. 107–132.

- KÖBLÖS 2006. = A pápai református kollégium diákjai 1585–1861. Szerk. KÖBLÖS József. Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 9.)
- KÖBLÖS 2011. = „Processus visitationis.” Torkos Jakab egyházlátogatása 1747-ben. Szerk. KÖBLÖS József. Pápa, 2011. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 11.)
- KÖBLÖS 2020. = KÖBLÖS József: Pápai református adófizetők névsorai a XVIII. századból. (Első közlemény) = AP 2020/3–4. 241–376.
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009a. = A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1526–1760. Szerk. KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt. Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 10.)
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009b. = KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt: „Schola Papensis olim satis illustris fuit...” A pápai református kollégium tagolódása és oktatási színvonala a XVII. században. = AP 2009/1–4. 1–266.
- KÖBLÖS–KRÁNITZ 2018. = A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. II/1–2. 1761–1849. Szerk. KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt. Pápa, 2018. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 15–16.)
- LISZKAY 1875. = LISZKAY József: A pápai evang. reform. egyház levéltára 1510–1811. Pápa, 1875.
- MARÓTI 1743. = MARÓTI György: Arithmetica, vagy számvetésnek mestersége. Debrecen, 1743¹.
- MARÓTI 1782. = MARÓTI György: Arithmetica vagy számvetésnek mestersége. Debrecen, 1782³.
- MIKLÓS 1993. = MIKLÓS Dezső: Az első rendszeres magyar református egyháztörténet. (A gályarab Kocsi Csergő Bálint „Brevis delineatio ecclesiarum reformatarum in Hungaria et Transylvania” c. műve 1677-ből.) H. n., é. n. [1993.]
- MOKOS 2004. = MOKOS Gyula: A dunántúli evang. reform. egyházkerület pápai főiskolájában működött publicus (classicus) praeceptorok névsora. = AP 2004/1–2. 81–96.
- SZABADI 2013. = Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában. Szerk. SZABADI István. I–II. Debrecen, 2013. (Kiadványok a Debreceni Református Kollégium fennállásának 475. évfordulója tiszteletére I.)

- THURY 1908. = THURY Etele: A wittenbergi akadémián járt magyar tanulók társaságának anyakönyve 1555–1608. In: Iskolatörténeti adattár. Szerk. Thury Etele. II. Pápa, 1908. 3–67. Uő: A debreczeni református főiskola törvényei s az ezeket aláírt tanulók névsora. In: uo. 68–466.
- TÓTH 1833. = TÓTH Dániel: Egyházi Almanak 1833-dik esztendőre. Pozsony, 1833.
- TÓTH 1931. = TÓTH Endre: Mándi Márton István élete. Pápa, 1931.
- TÓTH 1941. = TÓTH Endre: A pápai református egyház története. Pápa, 1941.
- TRÓCSÁNYI 1981. = RÚZSÁS Lajos – TRÓCSÁNYI Zsolt – BODOLAY Géza – KISS József – PÖLÖSKEI Ferenc: A pápai kollégium története. Szerk. Trócsányi Zsolt. Bp., 1981. II. A szatmári békétől a türelmi rendeletheig. 43–86.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

HENDE FANNI

Samarjai Máté János agendájának kötése és possessorai.¹

A XV. SZÁZAD VÉGI liturgikus énekeskönyv, a Várad antifonálé egyik lapja Samarjai Máté János *Az helvetiai vallason levő ecclesiaknak egyhazi ceremonijakrol es rend tartasokrol valo könyvetske* című, 1636-ban Lőcsén nyomtatott könyvének a kötése volt.² Samarjai művét a kötésből előkerült kísérő anyag tanúsága szerint Győrött kötötték be, és onnan került Pápa vidékére, ahol az első ismert tulajdonosa, Révkomáromi András református lelkész szolgált.

Az őrzőkönyv Samarjai Máté János által összeállított szertartáskönyv, aki 1622-től a Felsődunamelléki Református Egyházkerület püspöke volt. Az egyházkerület szertartási hagyományainak írásba foglalása a könyv megjelenése előtt már száz húsz évvel igényként merült fel a Sókön tartott református zsinaton. Samarjai a korábban megjelent agendával ellentétben az egyházkerület összes szertartását belefoglalta. E könyv megjelenése után a Felső-Dunamelléken és a Dunántúlon terjedt el, amelyet Kathona Géza a tulajdonosi bejegyzéseket összegyűjtve állapított meg.³ A Régi Magyarországi Nyomtatványok harmadik kötetében jelent meg a nyomtatvány leírása, e szerint 26 könyvtár őriz 40 példányt a műből.⁴ A szerkesztők a tíz vagy annál kevesebb példányban fennmaradt nyomtatványok esetében tüntetik fel az adott könyv összes őrzési helyét, ezért az agenda leírásánál a legfontosabb lelőhelyeket adták csak meg. E kiadványt idézve hivatkozik a fennmaradt példányok számára Horváth József Samarjai halálának 350. évfordulója alkalmából írt tanulmányában,

¹ Jelen írás az *Újabb töredék a Zalka-antifonáléból* című, Magyar Könyvszemle 138 (2022), 1. 111–115. oldalain megjelenő közlemény egyik részének kibővített változata.

² RMKI. 662, RMNy 1654; A nyomtatvány jelzete: Szeged, Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Somogyi Károly Emlékkönyvtár, Inc. 170.

³ KATHONA Géza: Samarjai János gyakorlati theológiája. = Theologiai Szemle, 16 (1940), Pótfüzet. 4, 211.

⁴ HELTAI János (szerk.): Régi Magyarországi Nyomtatványok 1636–1655. Budapest, 2000. RMNy 1654, 51.

amelyben utal Kathona Géza possessor-kutatására is.⁵ Az alábbiakban Kathona gyűjtését idézem gyűjteményenként csoportosítva.⁶

1. A Pápai Református Főiskola könyvtárának három példánya közül az egyik nyomtatvány a veszprémi református egyházmegye tulajdonában volt az 1800-as évek elején, a másik Károlyi Sámuel gyüdi lelkész példánya volt 1742-ben, a harmadiknak pedig a XVII. század végén és a XVIII. század elején élt Ráczkevi István battyáni lelkész volt a tulajdonosa.

2. Kathona a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában három példányt azonosított. Az egyik példány „Szomódi János neszmélyi gályarablelkész birtokában volt, ki a címlapon tett sajátkezű bejegyzése szerint azt 1680-ban Szenczi Lőrinc dunaradványi lelkésznek ajándékozta (mindkét említett helység Komárom vm.)”. A másik példány egy „valamelyik somogyi parókiáról került Kálmán Farkas könyvtárába, majd az ő régi magyar könyveivel a Nemzeti Múzeumba.” A harmadik példány tulajdonosát nem tudta azonosítani elégtelen, hiányos bejegyzés miatt.

E három példány közül Kálmán Farkas példányát tudtam azonosítani az Országos Széchényi Könyvtárban, a Régi Nyomtatványok Tára RMK I. 662/3. péld. jelzetű példányával. A könyvtárban található másik két példányban nem szerepel a két Komárom vármegyei lelkész bejegyzése. Az RMK I. 662/1. péld. jelzetű példányt Thezzarovich János esperes, belényesi plébánosnak ajándékozta 1837-ben érédi Sófalyv József. Az RMK I. 662/2. péld. jelzetű példányban „Pauli J. Eöri 1729” bejegyzés olvasható.⁷

3. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának csonka példányát Nemes Csekő Péter ajándékozta a gyűjteménynek, aki 1824 és 1855 között volt alsóörsi lelkész.⁸

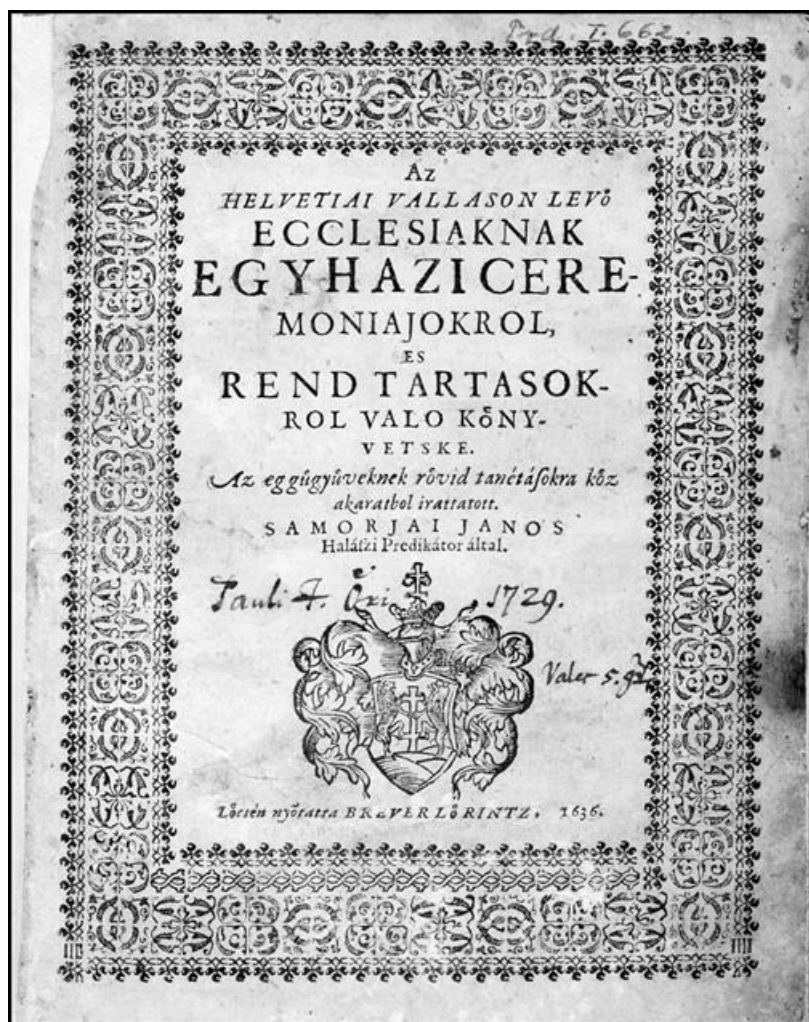
4. A Pannonhalmi Főapátság Könyvtárában őrzött példányt „Szenczi Kertész Ábrahám (Abrahamus Kertész Szecs. mp.) ajándékozta még megjelenése évében, 1636-ban Felsőszopori Cseme Miklós somorjai (Pozsony vm.) iskolamesternek, aki azt ismét tovább ajándékozta.”

⁵ HORVÁTH József: Samarjai Máté János 1585–1652. = Arrabona – Múzeumi közlemények 40 (2002), 1–2. sz. 453.

⁶ KATHONA: i. m. (1940) 211.

⁷ Ez a példány elérhető az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Könyvtárában is: <http://nbn.urn.hu/NzL?urn:nbn:hu-9657> [Letöltés: 2022. június 21.] A könyvtár online katalógusában a példányok leírásai a tulajdonos-bejegyzésekkel együtt olvashatók.

⁸ KATHONA: i. m. (1940) 211. A példány jelzete: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Régi Könyvek Gyűjteménye, RM I 4r 66. A könyvtár online katalógusában olvasható a többi példány leírása is a tulajdonos-bejegyzéseikkel együtt.

1. kép

Samarjai János OSZK-ban őrzött művének címlapja (OSZK, RNyT, RMK I. 662/2. péld.)

5. A mezőföldi református egyházmegye könyvtárában őrzött, majd elkal-
lódott példány „valamelyik kebelbeli parókiáról származott.”

6. Dr. Csikesz Sándor (1886–1940) debreceni egyetemi professzornak szintén
volt egy példánya, amely egykor egy XVII. századi felső-magyarországi lelkész
tulajdonában volt.

Kathona Géza utalást tett olyan, tulajdonosi bejegyzéssel rendelkező példányokra is, amelyeknek bejegyzései hiányosak vagy olvashatatlanok, és emiatt a possessort nem tudta megállapítani. Ezek közé tartozik a budapesti református teológiai akadémia Ráday-könyvtárában őrzött példány, a Sárospataki Református Főiskola könyvtárának három példánya, illetve Debrecenben a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtárban őrzött példány. Amennyiben Kathona a ma RMK 451 jelzetű példányt látta, akkor ennek a tulajdonosát azóta sikeresen azonosították a könyvtár munkatársai az állomány katalógizálása során. A nyomtatvány Inczédi István tulajdona volt, aki kezdetben Monoron szolgált, az itteni eklézsia pusztulása miatt Nagykőrösre került, majd innen 1705-ben Szolnokra hívták.⁹ A nyomtatványt Hollósi Filep Ádám ajándékozta 1764-ben a könyvtárnak, amelyet az akkor a debreceni kollégium könyvtáros deákja, a pápai születésű Csernák László jegyzett fel a példányba.¹⁰

Már Kathona Géza felhívta a figyelmet arra, hogy a felsődunamelléki reformátusok és a magyar evangélikusok gyakorlata igen közel állt egymáshoz, ezért a szertartáskönyvet mindkét felekezet lelkészei megvásárolhatták.

A szóban forgó példány első ismert tulajdonosa egy református lelképásztor volt.¹¹ 1681-ben Révkomáromi Andrásé volt a nyomtatvány, amelybe kétszer is beírta a nevét.¹² Révkomáromi Szerecseny község lelkésze volt 1698-ban, amikor Lacza János győri székesegyházi főesperes a székesegyházi főesperességhoz

⁹ FÖLDVÁRY László: Adalékok a dunamelléki református egyházkerület történetéhez. Budapest, 1898. I. rész Alsó Dunamelléki vagy Felsőbaranyai Egyházkerület 1518–1715., 258.; Földvály László által ismertetett szolnoki református egyházközség jegyzőkönyvét újabban feldolgozta: PAPP Izabella: Adatok a szolnoki református egyházközség megalakulásáról 1704–1713. = Zounuk – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 10 (1995), 44.

¹⁰ SÁRVÁRI Pál: Néhai Tiszt. Túd. Csernák, vagy Francziásonn Chernac László Úrnak, Számvető rostájáról és életéről rövid tudósítás. = Tudományos Gyűjtemény VI. kötet, Pest, 1817. 159. A nyomtatványban lévő tulajdonosi bejegyzések forrása a könyvtár online katalógusa, amelyben azok megtalálhatók. A példány szerepelt a Magyar Nemzeti Galériában 2008-ban megrendezett Mátyás király öröksége című kiállításon, rövid leírása pedig a kiállítás katalógusában is olvasható: MIKÓ Árpád – VERŐ Mária (szerk.): Mátyás király öröksége, Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). Budapest, 2008. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2008/3), 184–185.

¹¹ KATHONA: i. m. (1940) 47. – Samarjai személyére lásd ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Szerk.: Ladányi Sándor. Budapest, 1977³, 519.

¹² Az őrzőkönyvben található tulajdonosi bejegyzéseket a könyvtárban folyó possessor-feltáró munka során azonosították, a tulajdonosi bejegyzések megtekinthetők az adatbázisukban: http://pex.sk-szeged.hu/nevek/komaromi_andras.html [Letöltés: 2022. április 10.] Köszönöm Heltai Jánosnak az őrzőkönyv és tulajdonosainak feltárásában nyújtott segítségét.

tartozó falvakban tartott egyházlátogatást.¹³ A főesperes nem találkozott személyesen a lelkésszel, mert az akkor Pápára utazott, hogy az ottani lelkésztől kérjen tanácsot a vizitációval kapcsolatban. A főesperes ezért a falusiaktól szerzett róla információkat. Révkomáromi képzettségéről és a faluba kerülésének körülményeiről nem tudott feljegyzést készíteni, de azt megtudta, hogy a lelkész „csekély tudású, simplex, együgyű ember, aki a köznapi imát is úgy olvassa. Keresztel, egyházkelőt végez, esket, temet.” A szerecsenyi templom híján volt a szertartásokhoz szükséges felszereléseknek, az úrvacsoránál „közönséges edényeket” használtak. A községben nem volt se tanító, sem iskola.¹⁴ A lelkész Szerecsenyből Nagygyimótra került, ahol 1702 és 1713 között teljesített szolgálatot.¹⁵

Révkomáromi bejegyzéseit áthúzta Pápai S. János és saját nevét írta be a nyomtatványba: *Ioh. S. Papaii*.¹⁶ Feltehető, hogy ez Pápai Szabó János református lelkész írása, aki 1718 körül Pápán folytatott tanulmányokat, majd 1728 és 1732 között Becsvölgyén szolgált, és valószínűsíthetően ő volt a lelkész 1744 és 1749 között – az akkori – Magyarorszentkirály faluban is.¹⁷

A harmadik tulajdonosi bejegyzés Somogyi Csizmazia Sándoré.¹⁸ Ő 1772-ben született a Nyitra megyei Farkadon, majd Pozsonyban és Losoncon tanult. A királyi táblán volt ügyvéd, majd a Podmaniczky-családnál Tiszaföldváron lett számtartó. Pesten hunyt el 1860. november 21-én.¹⁹ Arra, hogy mikor és kitől került hozzá a nyomtatvány, nincs adatunk. Könyvgyűjteményét sem ismerjük, amelyet fia, Somogyi Károly esztergomi kanonok örökölt és gyarapított tovább.²⁰ A Váradi antifonále töredékébe kötött nyomtatvány 1880-ban

¹³ VARGA Imre: A győri székesegyházi főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1698-ból. = Arrabona – Múzeumi közlemények 13 (1971) 177., 214. A kis falunak 190 lakosa volt ekkor: 119 kálvinista, 51 római katolikus, 20 evangélikus. A lelkész Komáromból származott, innen kapta nevét. A vizitáció idején 40 éves házas ember volt.

¹⁴ VARGA: i. m. (1971) 214.

¹⁵ KÖBLÖS József (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai I. 1526–1760. Pápa, 2009. (A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai, Forrásközlések 10.), 526.

¹⁶ http://pex.sk-szeged.hu/keziras/komaromi_andras_inci170.jpg [Letöltés: 2022. április 10.]

¹⁷ KÖBLÖS: i. m. (2009) 129., 289., 548.

¹⁸ http://pex.sk-szeged.hu/nevek/somogyi_csizmazia_sandor.html [Letöltés: 2022. április 10.]

¹⁹ FERENCZY Jakab – DANIELIK József: Magyar írók I., életrajz-gyűjtemény. Pest, 1856. 418–419., Gyásjelentése. Pest, 1860. november 22. = Somogyi-könyvtár, Szeged. Halála előtt Pesten, a Márton utca 1. sz. alatti házban lakott, gyermekei (Károly, György, Eleonóra, Karolina) gyászolták.

²⁰ SOMOGYI (CSIZMAZIA) KÁROLY (Tiszaföldvár, 1811. április 1. – Esztergom, 1888. március 20.) Somogyi Csizmazia Sándor ügyvéd, uradalmi tisztt és Kelemen Borbála házasságából született. Kilencévesen apjával együtt a katolikus hitre tért. A pesti piarista gimnáziumban tanult, majd

került Szegedre Somogyi Károly könyvtárának részeként, amelyet az egy évvel korábban árvíz sújtotta város újjáépítéséhez, „a művelődés s a társadalmi fejlődés” előmozdítására ajánlotta fel. Az adományozás révén több, mint 40 000 kötet került a város örök tulajdonába.²¹

Hasonló utat járt be az Országos Széchényi Könyvtárban A 59 jelzetten őrzött, szintén a Várad antifonále egyik levelébe kötött nyomtatvány, Eustachius de Rosario XVII. századi domonkos prédikátor *Centuriae concionatoriae* című műve, amely szintén Győrből került Pápára a ferences kolostor tulajdonába.²²

Kathona Géza jegyzékének Országos Széchényi Könyvtárbeli példányokkal való összevetése, illetve a jegyzékben nem szereplő szegedi példány tulajdonosi bejegyzésének azonosítása rávilágít, hogy e listán szereplő példányok őrzési helyének meghatározása, illetve a tulajdonosok rendszeres feltárása új eredményeket hozhat az agenda elterjedtségében és használatában.

1827-ben az esztergomi főegyházmegye papjává lett. A bölcseletet Nagyszombatban, a teológiát Pesten hallgatta. 1834-től Udvardon Káplán, majd Gyöngyösön házi nevelő. 1838-tól Sárospatakon segédlelkész, 1840-től a pesti Religio és Nevelés segédszerkesztője, 1843–1848 között szerkesztője. A pesti egyetem hittudományi karától 1847-ben kapott teológiai doktori oklevelet. 1849 elején a Katholikus Iskolai Lap alapítója, 1850-ben hercegprímási könyv- és levéltárnok, 1851–1860 között a Szent István Társulat aligazgatója, majd igazgatója. 1865-től esztergomi kanonok, 1867–1889 között Simor János hercegprímás mellett oldalkanonok. Tekintélyes könyvtárát 1880-ban adományozta az árvíz sújtotta Szeged városának. Részletes életrajza művei, az általa szerkesztett lapok és folyóiratok felsorolásával: SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. XII. Bp., 1908. 1268–1271.

²¹ Somogyi Károly följajánló levele. = Százéves a Somogyi-könyvtár. Dokumentumok. Szerk.: Péter László. Szeged, 1977. 7–13.

²² A töredék leírását Lauf Judit készítette el: Judit LAUF – Edit MADAS (Hrsg. von): Mittelalterliche lateinische Handschriftenfragmente der Széchényi Nationalbibliothek, A–B. (megjelentés előtt). Köszönöm, hogy a leírást a rendelkezésemre bocsátotta. A nyomtatvány jelzete: OSZK RNYT App. R. 602.

Csokonai nagyapja, a győri prédikátor *

FOLYÓIRATUNK 2021. évi 3–4. számának 325–366. lapjain Madarászné Kajdacsy Ágnes „Csokonai rokonai” címmel saját genealógiai kutatásai alapján mutatta be Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) családjának leszármazását, a Csokonai család dunántúli rokoni kapcsolatait. Dolgozatának előzményeként említhető Pataky László győri református lelkész, egyháztörténész írása, amelyben költő születésének bicentenáriumán annak nagyapját, Csokonai László győri református lelkész életét ismertette a szakirodalom és a Győri Református Egyházközség anyakönyvei segítségével.

Pataky László a Somogy vármegyei Magyaratádon született 1905. november 9-én Pataky Géza tanító és Bognár Lujza háztartásbeli házasságából. A református elemi népiskolát helyben, a református gimnáziumot 1917-től Pápán végezte, 1925-ben jeles eredménnyel érettségizett. Tanulmányait a Pápai Református Teológiai Akadémián folytatta (1925–1929). Közben 1927. október 1-től 1929. július 1-ig állami ösztöndíjjal Genfben, az állami egyetem teológiai fakultásán tanult. Az első lelkészképesítő vizsgát 1929. szeptember 5-én, a másodikat 1931. szeptember 2-án tette le Pápán jeles eredménnyel. Veszprémben szentelték lelkésszé 1933. szeptember 24-én.

1929. szeptember 1. – 1930. november 1. között Körmenten segédlelkész, közben 1930-ban egy hónapig Szalafőn helyettes lelkész volt. 1930. november 1-től 1931. április 4-ig egyházi támogatással a párizsi protestáns teológiai fakultáson tanult. 1930 decemberében a francia református egyház kezdeményezésére a belga határ melletti Roubaixban a kivándorolt magyar bányászcsaládok számára gyülekezetet szervezett, amelynek hazatéréséig lelkészi teendőit is ellátta. 1931. április 1-től július 1-ig Balassagyarmaton segédlelkészként, azután Padragon (július 1. – október 20.), majd Kercaszomoron (1931. október 20. – 1931. november 25.) helyettes lelkészként szolgált. 1931. november 25-től 1932. július 1-ig helyettes lelkész, 1932. július 1-től 1954. május 9-ig Kercán, 1954. május 9-től 1980. június 30-ig, nyugdíjazásáig Győrben volt megválasztott lelkész. A II. világháború alatt 1942. októberétől 1944. december 15-ig között kisebb megszakításokkal tábori lelkészként szolgált. A háború után lelkészi szolgálata mellett 1947 szeptemberétől 1951. évi megszüntetéséig a Pápai Református Teológia egyháztörténész professzora volt.

* A közlemény a PRTA kutatóprogramja keretében készült.

1933. november 29-én Kercán házasodott meg, Hodossy Évát, Hodossy Lajos lelkész lányát vette feleségül. Felesége Kercán született 1912. május 15-én. Sárospatakon és a pápai református tanítóképző intézetben tanult, ahol tanítónői és kántori oklevelet szerzett. 1945. október 1-től az 1948. június 15-én történt államosításig a helyi iskola második számú tanítója volt. Férjének mindvégig hűséges társa és támogatója volt. Házasságukból három gyermek született: Éva (1934), Márta (1936) és László (1942).

Pataky László 1997. november 26-án Győrben hunyt el. Végakarátának megfelelően a kercaszomori temetőben helyezték örök nyugalomra 1997. december 5-én.

Az egyházi és világi közéletéből egyaránt kivette részét. 1934–1937 között a Vas-Zalai Református Egyházmegye számvevője, 1937–1949 között missziós előadója, 1951–1954 között főjegyzője. 1954-től a Győr-Sopron-Pápai Református Egyházmegye tanácsbírája. A dunántúli egyházkerületnek 1949–1953 között missziói előadója, 1951-től tanácsbírája, 1951–1963 között zsinati pótképviselője. 1938–1945 között szerkesztette az Őrség c. egyházmegyei missziós havilapot, melynek már korábban is egyik társszerkesztője volt. 1944-ben egyházkerületi képviselővé választották. 1957-től a Hazafias Népfront Győr Városi Elnökségének és békebizottságának tagja volt. A helytörténeti munkabizottság munkájában is aktívan részt vett.

Őrségi és győri lelkészsege idején is folyamatosan kutatott, de legjelentősebb kéziratait csak nyugdíjas éveiben egészítette ki, fejezte be, jelentette meg. Cikkei, tanulmányai a Dunántúli Református Lapokban, a Lelkészegyesületben, Igazság és Életben, Theológiai Szemlében, Református Egyházban, Reformátusok Lapjában jelentek meg. Életművét a Dunántúli Református Egyházkerület Közgyűlése 1997-ben a Pro Pannonia Reformata díjjal ismerte el.

Fontosabb művei:

- *L'inspiration française dans le protestantisme hongrois. J. F. Ostervald en Hongrie.* [Francia hatás a magyar protestantizmusban: Osterwald János Ferenc Magyarországon.] = *Revue des Études Hongroises*, Paris, 1929. 87–97.
- *Beythe István ágendája.* = *Studia et Acta* 3. Budapest, 1973. 659–678.
- *Pathai István kátéja.* = *Studia et Acta* 3. Budapest, 1973. 837–848.
- *Ráday Pál és Kenessey István levelezése.* = *Esze Tamás* (szerk.): *Ráday Pál emlékkönyv.* Budapest, 1980. 365–391.
- *A győri református egyház története.* Budapest, 1985. 387 p.
- *Az Őrség múltja a kercaszomori református egyházköztség történetének tükrében.* A szerkesztésben közreműködött: *Vizi László.* Kiadja az Őrségi Baráti Kör, Szombathely, é. n. [1990.]. 203 p.

- *Az Őrségi Református Egyházmegye története. Szerk.: Nemeskürty Harriet. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1992. 454 p.*
- *A körmendi református egyházközség története. = Bundics Antal Miklós – Zügn Tamás – Pataky László – Szántóné dr. Balázs Edit: A körmendi egyházközségek és hitközség története. Körmend, 1993. 373–480.*
- *A győri református egyház története. Hazánk Kiadó Kft., Győr, 2017. 384 p. (A javított és bővített kiadást az Egyház Terhét Hordoztatók Alapítvány gondozta. Előszó: dr. Szabó Előd egyháztörténész.)*

Kéziratai:

- *II. József türelmi rendeletének hatása a Dunántúlon. 30 p.*
- *A mai Vas-Zalai Református Egyházmegye területén elpusztult virágzó egyházak múltja.¹*

Pataky László címben megjelölt írása a Reformátusok Lapja 1973. évfolyamában jelent meg és szervesen illeszkedett a Csokonai-émlékév eseményei sorába.² Egyszerre szolgálta a Csokonai-kultuszt és a református identitás megerősítését, hangsúlyozva, hogy az egyik legnagyobb magyar költő református közösségből származott. A szerző írását csekély helyesírási javítással, lábjegyzetekkel ellátva közöljük újra. A kiegészítéseket szögletes zárójelekkel [...] jelöljük. (– HUDI J.)

¹ Jelenlegi életrajza az eddigi legteljesebb, melynek adatait ellenőriztük, bibliográfiáját is kiegészítettük és pontosítottuk. Felhasznált források: DREL Pataky László lelkészi törzslapjai. Kerca, 1935. április 18., Pápa, 1954. március 29., Győr, 1965. szeptember 27., é. n. [1954]; Pataky László életrajza a Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi-tanítói adatbázisában (Kránitz Zsolt főlevéltáros szócikke); PATAKY László: Az Őrség múltja a kercaszomori református egyházközség történetének tükrében. Szombathely, 1990. 133–134. [A saját és felesége életrajzával.] – BALOGH Péter: Elment egy őrálló – Pataky László református lelképásztor (1905–1997) emlékére. = Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1998/1. sz. 85–86.; GRÁBICS Frigyes – Dr. HORVÁTH Sándor Domonkos – KUCSKA Ferenc (szerk.): Győri életrajzi lexikon. 2., átdolgozott kiadás. Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár, Győr, 2003. 254.

² PATAKY László: Csokonai nagyapja, a győri prédikátor. = Reformátusok Lapja 17 (1973) 52. sz. (december 23.) [6.] – A cikk rövidített változata később megjelent az Amerikai Magyar Református Egyház hivatalos lapjában is. PATAKY László: Csokonai nagyapja, a győri prédikátor. = Magyar Egyház / Magyar Church Vol. LIV., No. 1 – January, 1975. 7.

SOKONAI VITÉZ MIHÁLY születésének 200. évfordulóját ünnepli ebben az évben az itthoni és a határokon túl élő magyarság. A költő nagyapja, Csokonai László győri református prédikátor volt.³ A Csokonai-család őseinek bölcsőjét Somogyban ringatták, Erdőcsokonya – ma Csokonyavisonta – községben. Régen a családi nevek egy része utalt a származási helyre. A költő által használt „Vitéz” vezetéknev nem családi név volt. Nem használta sem apja, sem nagyapja. Csokonai József írta be a debreceni anyakönyvbe, hogy hangsúlyozza vele a debreceniek előtt a maga és fia nemesi származását.⁴ A nemességet egyik őse: Csokonai Demeter hadnagy kapta Miksa királytól, Veszprém vára alatt a törökökkel vívott bátor harcáért, amint ezt egyik életrajzírója állítja.⁵

A költő apjának a keresztelési bejegyzése a győri református egyház anyakönyvében így van: „Tiszteletes Csokonai László Prédikátor úr fia József 1747. szeptember 25.” Ugyancsak így van beírva az 1744. augusztus 3-án keresztelt Csokonai Zsuzsannának, a költő nagynénjének neve is.

Milyen képet rajzolnak a prédikátor-nagyapáról az egykorú írások?

Csokonai László 1726-ban, valószínűleg a győri egyházban folytatott rövid tanítóskodás után, az akkori tatai egyházmegye egyik legnagyobb gyülekezetébe: Ácsra került prédikátornak. Itt 17 évig működött. Ő kezdte el itt a keresztelési anyakönyvi bejegyzéseket. Kiváló munkáját bizonyítja az, hogy az akkori felső-dunamelléki püspök: Major Kocsi István „adjunktusa” volt s ebben a

³ Csokonai László 1743. március 12-től 1749. március 17-ig volt győri prédikátor. Valószínűleg Orosziban született az 1700 utáni években. Az utrechti egyetemen tanult (1724–1725), előtte Győrben volt rektor. Ácsra (1726–1743), Győrben (1743–1749), Kömlődön (1749–1753), majd Alcsúton (1753–1762) volt lelkész, 1762-ben hunyt el. Itt temették el korábban elhunyt felesége, Angyal Zsuzsanna mellé. V. ö. PATAKY László: A győri református egyház története. Győr, 2017. 121–127., 165.

⁴ Csokonai nemesi származása a szakirodalom szerint nem tekinthető bizonyítottnak. Véleményem szerint Csokonai nem volt nemes, tudtommal felmenői egyik vármegyében sem hirdették ki nemességüket, ami a nemesi kiváltságokkal való élés feltétele volt. A győri református anyakönyvben a XVIII. században a nemes és nem nemes státuszt pontosan megkülönböztették, Csokonai László minden esetben „tiszteles” titulussal olvasható, „nemes” vagy „tekintetes” jelző nélkül.

⁵ Csokonai Demeter Istvánffy Miklós történetíró elbeszélése szerint Enyingi Török Ferenc embereként, kiküldött kémjeként részt vett Veszprém 1566. június 30-i töröktől való visszafoglalásában. HUNGLER József: A török kori Veszprém. Veszprém, 1986. 68. – Csokonai Demeter és a költő szépapjának tekintett csokonyai lelkész, Csokonyai Miklós (1656) között eddig még nem sikerült bizonyítani a vérségi kapcsolatot, így azt kell mondanunk, hogy Csokonai Demeter „hadnagy” Miksa király által adományozott nemessége nem több legendánál.

minőségében résztvett a püspök egyházlátogatásaiban, a többi között Győrben is, 1735-ben.⁶

A győriek 1743 márciusában hívták el prédikátornak.⁷ A győri gyülekezet abban az időben igen népes volt. Mintegy négyezren voltak a húszezer lakost akkor el nem érő városban. A gyülekezetnek két prédikátora volt. Régebb idő óta itt működött már Komáromi Pál.⁸ A két lelkész meleg baráti viszonyt tartott egymással. Csokonai Józsefnek többek között keresztapja volt Komáromi Pál is. A gyülekezet szeretetét pedig semmi sem mutatja jobban annál, hogy mindkét lelkész – anyakönyvünk tanúsága szerint – igen sok keresztelestől töltött be keresztszüli funkciót.

Három és fél év elteltével azonban megromlott Csokonai László és a gyülekezet jó viszonya. A gyülekezet kifogásolta, hogy Csokonai idegen szavakat használ igehirdetéseiben, amiket nem értenek.⁹ A „papmarasztás” akkori szokása szerint minden évben nyilatkozni kellett a lelkésznek, hogy marad-e a következő évre, s a gyülekezetnek is, hogy megtartja-e papját.¹⁰ A gyülekezetnek mindig karácsony harmadik napján, december 27-én kellett nyilatkoznia. 1747 karácsonyában Komáromi Pált marasztalták, viszonyt Csokonairól így szólt a határozat: „Ami második prédikátor T.[iszteletes] Csokonai László uramat illeti... igen nehéz szívvel érti a nemes eklézsia, hogy őkegyelme subsistentiájáról (anyagi helyzetéről) sokak előtt panaszkodván, sok adósságokat is kontrahál [megköt] s ezek által magát s házáat az egész községnek, sőt az idegeneknek is ítéletei alá veti. Azért őkegyelme még egy esztendőre megmarasztatik oly reménységgel, hogy ezek iránt magát s házanépét jobb rendbe vegye... Ha nem..., a nemes eklézsia magának másképpen provideálni (gondoskodni) kényszerítetik.” Csokonai megköszönte az őszinteséget, s bár „valamely kevés aprólékes

⁶ A püspöki vizitáció 1735. január 13-án volt Győrben. PATAKY 2017. 124.

⁷ 1743. március 17-én „nagy frequentiaival”, a Jelenések könyve 10:10–11 textusával iktatták be hivatalába. PATAKY 2017. 121.

⁸ Komáromi Pál (1683–1749) 1732–1749 között volt győri első lelkész, 1735-től tatai egyházmegyei esperes, 1736-tól a dunántúli egyházkerület főjegyzője. Takácsiban hunyt el 1749. június 29-én. PATAKY 2017. 165.

⁹ 1744 első konventi ülésén többek közt azt kifogásolták, hogy az alapigét görög szöveggel olvassa fel és a nevezetes ünnepeken a reggeli tanításokat másra bizza. PATAKY 2017. 124–125.

¹⁰ Papmarasztás: a magyar protestáns egyházakban a XVI–XVIII. században divatozó eljárás, amely szerint a lelkészt évente (az evangélikusoknál később három évente) újraválasztották, vagy ha nem felelt meg, elbocsátották. Erdélyben az uralkodó 1778-ban rendelettel törölte el, a református egyházkerületek az 1820-as években szüntették meg. ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténelmi lexikon. 3. javított és bővített kiadás. Szerk.: Ladányi Sándor. Budapest, 1977. 458.

tíz-tizenkét forintról tud, de igyekszik mind házát, mind magát jobb rendben tartani”.¹¹

A következő év (1748) karácsonyában azonban marasztásával kapcsolatban úgy döntenek, hogy „már a múlt években sok gravamenek [panaszok] voltak, amiket nem szüntetett meg”, a mostani marasztása függőben hagyott.¹² 1749. január 24-én úgy döntöttek, hogy Gergely napnál (március 12.) tovább nem kívánják szolgálatát és beszüntetik akkor a fizetését.¹³ Ezt a határozatot az egész eklézsia másnap jóváhagyta. A döntéssel kapcsolatban Csokonai László kijelentette: ha ezt már a múlt évben ilyen határozottan megizenték volna, akkor már tudott volna magáról gondoskodni, s mihelyt valami alkalma nyílik, megy. Az eklézsia méltányolta nehéz helyzetét és egy beadott kérvényére úgy döntött, hogy Gergely nap után is még egy fertály esztendeig maradhat, „úgy, hogy addig is szolgálván, a salláriuma (fizetése) ökegyelmének járjon, avagy folyjon, mely idő alatt... úgy alkalmaztassa magát és dolgait, hogy akkor egymástól minden tisztességgel s becsülettel meg lehessen válni”.¹⁴

Csokonai László tehát Győrben maradhatott volna 1749 nyarának közepéig. Ekkor történt azonban a győri egyház nagy katasztrófája. A Gergely napot követő második napon 34 évre „árva-eklézsia” lett a győri egyház, ami már az 1671–1681 években is volt. Mária Terézia 1749. március 14-én a Helytartótanács útján elrendelte, hogy a városi tanács azonnal szüntesse meg a két protestáns egyház „jogtalanná” vált vallásgyakorlatát, lelkészeiket, tanáraikat, tanítóikat űzze el, templomait, iskoláit s egyéb épületeit — ha azokat saját erejükből építették — becsültesse fel és az árát fizesse ki. A város 3 nap múlva foganatosította a rendeletet úgy, hogy az evangélikus templomból katolikus templom lett, a református templommal, iskolákkal és egyéb épületekkel kapcsolatban pedig úgy rendelkezett, hogy azokból lesz Győr város első kórháza.¹⁵ A református egyház épületeinek felbecsült összegét nem vették fel.¹⁶ Magasabb fokú isko-

¹¹ Az idézet pontatlan, a teljes jegyzőkönyvi határozatot eredeti helyesírással az egyházközség-történetben közli. PATAKY 2017. 125.

¹² A határozat teljes szövegét eredeti helyesírással egyházközség-történetében közli. PATAKY 2017. 126.

¹³ Mindkét határozat szövegét eredeti helyesírással egyházközség-történetében közli. PATAKY 2017. 126–127.

¹⁴ Az egyházközség-történetben eredeti helyesírással olvasható a határozat. PATAKY 2017. 127.

¹⁵ Az elvett egyházi épületeket 1749-ben tűzvész pusztította el, ezek helyén épült fel a kórház 1749. október 25. és 1750. november 13. között (a mai Kossuth u. 13. szám alatt), melyet 1754-ben bővítettek. PATAKY 2017. 172.

¹⁶ A becsár felvétele ugyanis egyet jelentett volna azzal, hogy a vallásszabadság megszüntetését jogszerűnek fogadják el. Ugyanígy jártak el a pápaiak is, akiknek 1752-ben szüntették meg

lájának könyvtárát a nagykőrösi iskolának küldték megőrzés végett, ahol azonban annak nagyobbik részét elárverezték.¹⁷

A városi tanács által elűzött Komáromi Pál Gyórszemerén húzta meg magát, Csokonai László pedig előbb Kömlődre, onnan pedig Alcsutra került lelkésznek. A győri gyülekezet pedig – a többi dunántúli „árva-egyházakhoz” hasonlóan – szüntelen kérvényekkel ostromolva a császári udvart, élte a lelkész és templom, iskola és tanító nélkül való életét. A gyülekezet élére Horváth Sámuel festőlegény állt, aki a többi előjáróval mindig tudta, hogy az utolsó szót nem Mária Terézia mondja ki, hanem az egyház Ura!

Csokonai László életét továbbra is figyelemmel kísérte a győri és az ácsi egyház. Az ácsi gyülekezet, Győrből való elűzetése után, három ízben is küldött neki nagyobb összegű segélyt, a győri egyház pedig 1760-ban segélyt küldött József fiának. Mindez a szeretet jele volt.

Csokonai László 1762-ben halt meg Alcsuton. A költő édesapja: József akkor 15 éves volt.¹⁸ Mivel az alcsuti egyház halotti anyakönyve csak 1792-ben kezdődik, nincs feljegyzés arról, hogy Csokonai Lászlóné Angyal Zsuzsanna mellette nyugszik-e a régi alcsuti sírkertben, a jelenlegi lelkészkerthelyen, a hegyen, a diófák alatt...¹⁹

(Győr)

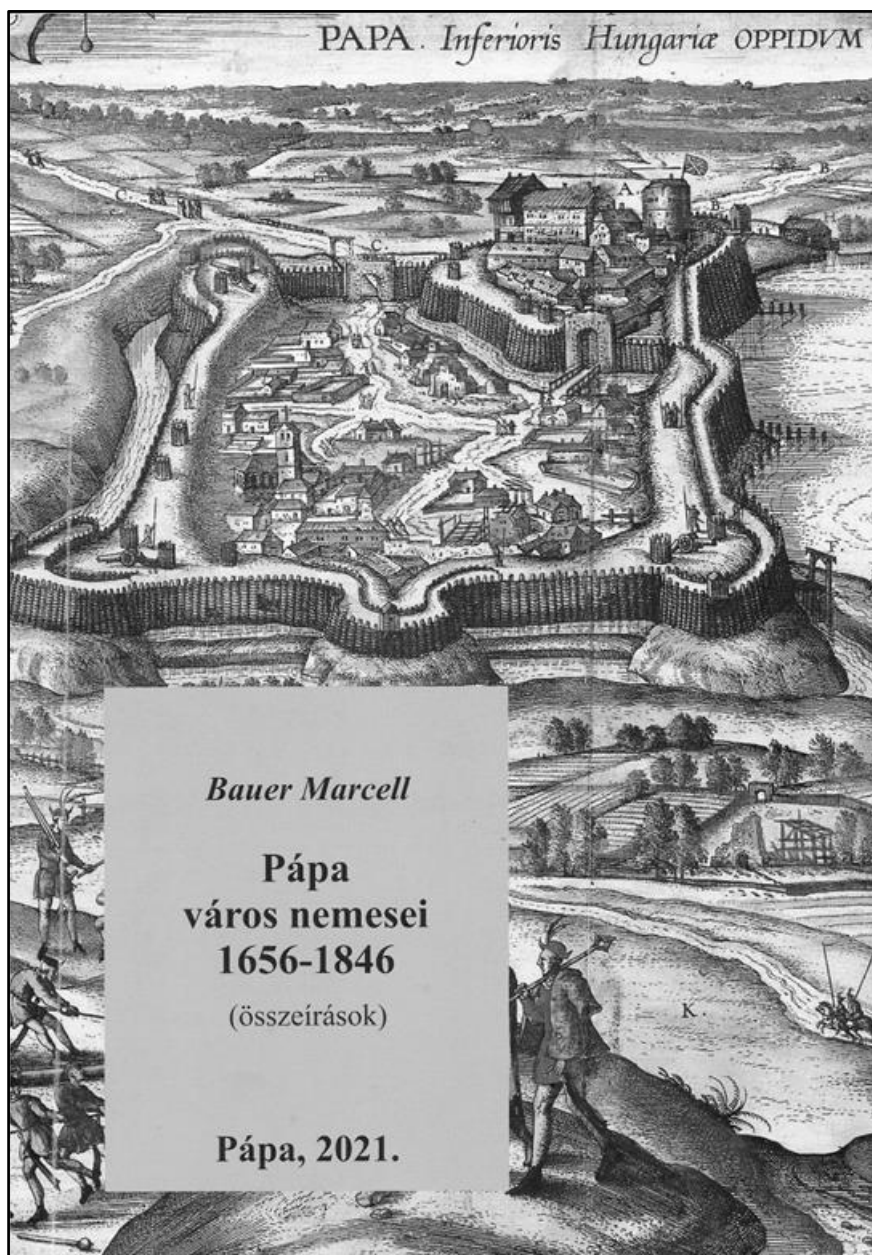
Pataky László

a vallásgyakorlatukat. V. ö. KIS Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895. Pápa, 1896. 770–74.

¹⁷ Az eklézsia iratait két ládában őrizték, ezeket Nagy Gergelynek adták át megőrzésre, abban reménykedve, hogy a vallásszabadságot hamarosan visszanyerik. PATAKY 2017. 172.

¹⁸ Csokonai László József fiát 1747. szeptember 25-én keresztelték Győrben, a keresztszülők közt volt Komáromi Pál lelkész is. A keresztelési bejegyzést közli: PATAKY 2017. 165.

¹⁹ Pataky rosszul emlékezett: az alcsuti I. számú vegyes jegyzőkönyvet 1763–1818 között vezették. MNL Mikrofilmtár Ao601 d., Ao602 d. A halotti bejegyzések között nem szerepel Angyal Zsuzsanna neve. Halálának helyét és idejét jelenleg még nem ismeri a kutatás.

SZEMLE

BAUER Marcell: *Pápa város nemesei 1656–1846 (összeírások)*. Kiadja Pápa Város Önkormányzata. Pápa, 2021. 264 p.

A pápai várostörténeti irodalom az elmúlt évben egy újabb forráskiadvánnyal gyarapodott. Bauer Marcell helytörténész, családkutató a Magyar Nemzeti Levéltárban és főként a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltárában található újkori pápai nemesi összeírások feltárására és közzétételére vállalkozott.¹ A kötetet lektorálását dr. Hermann István ny. könyvtárigazgató, várostörténész végezte, a tetszetős kivitel a Pápai Nyomda Kft. munkáját dicséri. A kiadás költségeihez az Országgyűlés Hivatala is hozzájárult. A színes borítót a pápai végvárat 1600-ban ábrázoló, Georg Hoefnagel által készített színezett rézmetszet (1617) és Pápa város 1718-as nemesi összeírásának részlete díszíti. A hátsó borítón elhelyezett tájékoztató szöveg hívja fel az olvasó figyelmét arra, hogy a földesúri mezőváros védelmében és mindennapi életében fontos szerepet játszó kis- és középnemeseket közelebbről is érdemes megismerni.

A kötet három részből áll: a kétoldalas *Bevezető* a kiadvány célját, a forráskiadás elveit rögzíti, melyet *Pápa város lakossága – nemesek és nemtelenek* című demográfiai tanulmány követ (8–20.). A kötet törzsanyagát az összeírások alkotják (22–257.), azután a mai közigazgatási beosztás szerinti helység-névmutató (258–260.), a 18 tételből álló felhasznált irodalom (261.) és 16 fekete-fehér fotó következik (262–264.), amely válogatás a nemes családok pecsétlenyomataiból. A válogatásban betűrendben szerepel a *chernelházi* Chernel, a *szenczi* Fördös, a *nemes-iszkázi* Horváth, a *csajági* Jóra, a *kajdácsi* Kajdacsy, az *alsókáldi* Káldy, a Kerekes, a *kisfaludi* Kisfaludy, a Nátkay, a *siskei és sóstókállyai* Oroszy, az *isákfalvai* Sándor, a Szőlősy, a Torkos, a *pápai* Vratarics, a *szentgyörgyvölgyi* Zsoldos család pecsétje (a legutolsó néhai Koncz Pál restau-

¹ A szerző előző munkái: BAUER Marcell: *Az isákfalvai Sándor család története*. Pápa, 2018. (A Pápai Levéltár kiadványai IV.); Uő.: *Pápai armálisok. A Pápai Járás nemes családjainak címerlevelei 1416–1915*. Kiadja a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár és a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Pápa, 2020.

rátor rajza Zsoldos György pápai könyvkötőmester 1789. évi pecsétlenyomatáról). A legkorábbi pecsétlenyomat a Jóra (1635), a legkésőbbi a Kajdacsy (1823) családé. Megjegyezzük, hogy a fotókat érdemes lett volna színesben közölni, mint a Sándor családról szóló kötetben, hogy a címerek beazanosítása, tanulmányozása könnyebben elvégezhető legyen. Az elmosódott fekete-fehér fotókkal ez nehézségekbe ütközik. A hiányérzetet enyhíti, ha valaki kézbe veszi a *Pápai armálisok* kötetet, amely pápai és Pápa környéki nemesi családok armálisát és annak leírását tartalmazza.

A pápai összeírások a XVII. század közepétől 1846-ig terjedő időszakot fogják át. A hivatali írásbeliség állapotát tükrözi, hogy a XVII. századból 3, a XVIII. századból 18, a XIX. század első feléből 11 összeírás maradt fenn; az első két összeírás, amely a MNL Országos levéltárából való, a Belsőváros, illetve a teljes város lakosságát, a többi túlnyomórészt a nemeseket tartalmazza, akiket különböző megfontolásból írtak össze. A forrásközlésből az összeírás célját csak néhány esetben ismerjük meg a lábjegyzetből, pedig több esetben is megállapítható lett volna.

A „Papai Varosi Paletások Katonai” talányos című összeírás az 1710-es évek elején feltehetőleg a katonai terhekhez való hozzájárulás kivetése miatt történt. 1723-ban — ahogy Bauer is utal rá — az éjszakai őrség kiállítása miatt vették számba a nemesek házait (az éjjeli őrséget ekkor ugyanis a házak / háztulajdonosok sorrendjében kellett kiállítani). A címeresleveles nemesek lajstromai a vármegyei pénztárba fizetett éves díj (taxa) beszédése miatt, a „nemes urak” számbavétele a tisztújítások előtt a választási jog megállapítása miatt készültek, de 1819/20-ban a nemes származású özvegyasszonyokat is számba vették.

Az összeírások tanulmányozása előtt a demográfiai áttekintést érdemes elolvasni, melyhez a XVII. századi várostörténetet kutató és jól ismerő dr. Hermann István nyújtott szakmai segítséget. A statisztikai táblázatokkal, diagramokkal ellátott bevezető tanulmányból világosan kiderül, hogy a különféle összeírások legtöbb esetben csak a háztartásokra, családfőkre vonatkoznak, adataik hiányosak, a város összlakosságára, a lakosság jogi, etnikai, felekezeti megoszlására a legtöbb esetben csak becslések állnak rendelkezésre.² A vizsgálat csak néhány időmetszetben ad megbízható támpontot. 1660-ban 711 háztartást írtak össze, a lakosság létszáma kb. 3600 fő körül mozgott; a katolikusok aránya 60%, a protestánsoké 40% lehetett. A nemesek az összlakosság mintegy

² A szerző tanulmányában a XVII–XIX. századra családonként 4-es szorzót használ, a magyar demográfusok viszont általában 5-ös szorzóval szoktak számolni.

8%-át tették ki. (Itt érdemes lett volna megjegyezni, hogy ez az állapot gróf Esterházy Pál pápai várkapitány 1659–1660. évi erőszakos fellépésének a következménye volt, amely a XVI. század végi református többségű város vallási viszonyait egyik pillanatról a másikra drasztikusan megváltoztatta.)

1782-ben a 8279 lakosú városban a lakosok 80%-a volt katolikus, 12%-a református, 5,2%-a evangélikus, 2,8%-a izraelita; a nemesek aránya 11,3%-ra tehető. 1847-ben a 12332 lakos közül 60,82%-a volt katolikus, 23,90%-a izraelita, 10,89% református, 4,39% evangélikus; a nemesek aránya ekkoriban is 11% körül mozgott.

Arra a kérdésre, hogy Pápa mezőváros nemességének milyen volt a vallási megoszlása, a szerző nem keresett választ, pedig jó lett volna, mert ez a kulcsa annak, hogyan maradhatott fenn a két protestáns közösség az üldöztetések ellenére. Érdemes lett volna röviden arra is kitérni, hogy a helyi nemesség is önálló községet alkotott, amely csak 1848-ban olvadt bele az egységes városi önkormányzatba.

A demográfiai folyamatokat jórészt meghatározta, hogy a vizsgált korszak egészében a gróf Esterházy család volt a kiváltságos mezőváros földesura, amely a XVII–XVIII. században minden lehetséges módon a katolikus egyház újjászervezését, megerősödését támogatta. A protestánsok védekezésre szorultak, túlélésre rendezkedtek be, számukra csak a türelmi rendelet (1781) hozta meg az önszerveződés, kibontakozás lehetőségét. Velük ellentétben a fokozatosan letelepedő, majd 1748-ban önálló községet létrehozó zsidóság a katolikus földesúr jóvoltából védelemben részesült és nagymértékben gyarapodott.

Az összeírások tanulmányozásakor az olvasónak tudnia kell, hogy a kötetben közölt (és a lábjegyzetben megjelölt) magyar vagy latin nyelvű összeírások nem azonosak az eredetivel. A források közreadásánál minden esetben gondot jelent a helyesírás egységesítésének kérdése, a szöveg közreadásának módja. A kötetben Bauer Marcell a nemesi előneveket és családneveket eredeti helyesírással, betűhíven, a családneveket félkövérrel kiemelve közölte, a keresztneveket – néhány kivételtől eltekintve – mai helyesírással írta át. A források szövegének sorrendjén, a táblázatok elrendezésén nem változtatott, a kiadásban elhagyott adatsorokra lábjegyzetben utalt. A kötet 326 lábjegyzete segíti az olvasót a források sajátosságainak, a legfontosabb történelmi fogalmak (pl. alodium, armalista, chyrurgus, czajbort, deserta, hajdú, inquilinus, pauper, pattantyús, superintendentens, Vecseszék, stb.) tartalmának megismerésében, a pápai utcanevek, a régi magyarországi helységnevek azonosításában. A közzétevő

rámutat az összeírást készítő hibáira, elírásaira, javításaira, tévedéseire, az egy időben készült összeírások eltéréseire.

A mai olvasó számára a nemesi kiváltságok, a magyar nemesség jogi és társadalmi tagoltsága ismeretlen világ, ezért jó lett volna a bevezető tanulmányban erre is kitérni. Bizonyos, ma már nehezen értelmezhető fogalmakat (pl. császári és királyi kamarás, deák, fabrikás legény, fiskális, ispán, juratus, királyi tanácsos, megyei biztos, nemesség bírója, nemesség perceptora, országos követ, prefektus, posztó szűrőkalló mester, szabados, táblabíró, tiszteletes, udvari dáma, uradalmi director, utibiztos, vármegyei katona, vármegyei ügyviselő, vármegyei fő tiszti ügyviselő, vármegyei strázsamester, veszprémi kulcsár, stb.) is jó lett volna megmagyarázni. A legjobb megoldás az lett volna, hogy a szerző a régi és idegen szavak, kifejezések szótárát az apparátusban teszi közzé.) A latin szövegrészeket érdemes lett volna alaposan átnézni és javítani, mert bosszantó hibák is előfordulnak.³ Itt és a lábjegyzetekben jóval több tanulmányt, kötetet fel lehetett volna használni a gazdag országos és helyi várostörténeti irodalomból. A „nem olvasható” „nehezen olvasható” nevek egy részét segítséggel meg lehetett volna fejteni. A foglalkozásneveknél a *zubbontsi* (164.) zubbonyt készítő mestert, a *váltomü* váltóműves (mértékre öltönyt készítő) Árva Gergye János édesapja (149.) nem „feltehetőleg”, hanem biztosan (161.) a győri ütközetben esett el. Stettner (1837-ben elírással: Stetnet, 211.) György a pápai református kollégium országszerte ismert jogtanára volt, akit Kazinczy Ferenc levelezőpartnereként a magyar irodalomtörténet is számon tart.

Bauer Marcell a *Bevezető*ben kiemeli, hogy az összeírások forrásértéke az idő előrehaladtával nő: a korai nemesi összeírások jóformán csak család- és személyneveket tartalmaznak, a későbbiek már más rovatokkal is kiegészülnek; a XIX. századi lajstromok a leggazdagabbak. Magyarozatképpen elmondhatjuk, hogy a leggazdagabb rovatos összeírások (1780, 1817–1846) a vármegyei tisztújításokra készültek; ezek a nemesi család- és személynév mellett a foglalkozást, a gyermekek nevét és életkorát, a megjegyzés rovatban egyéb, a nemesség gyakorlásával kapcsolatos fontos adatot (pl. elköltözött, honnan származott Pápára, jelenleg katona, vándorló céhlegény, büntető per alatt áll, fogságban van stb.) is közöltek. Az utóbbi azért is fontos volt, mert a fenyítőper alatt álló

³ A 45. oldalon a *Judlex nobilium Comitatus Wesprimiensi* helyesen: *Judex nobilium Comitatus Wesprimiensis* = Veszprém vármegye szolgabírája; a 67. a *vicecomes* nem szolgabíró, hanem (vármegyei) alispán, a 70. oldalon az *ordinarius vicecomes* nem rendes szolgabíró, hanem rendes (választott) alispán. A 79. oldalon a *Pater Cisterciuis Úr* helyesen: *Pater Cisterciensis Ur*.

vagy elítélt nemes nem szavazhatott, nem élhetett választójogával. (A választójog a felnőtt életkorhoz, nagykorúsághoz kötődött, de azt nem tudjuk meg, hogy a nemesi jog a 24. betöltött életévet tekintette választóvonalnak.)

A hátsó borítón olvasható könyvajánlás utolsó bekezdésének végén a kiadó a célközönséget is megszólítja, mikor azt írja: „A koronként nagyon változó lajstromok név szerint tartalmazzák a város nemeseit, nemes családfőit, ezért a történelem iránt érdeklődők mellett a családtörténeti kutatók és a helytörténettel foglalkozók is haszonnal forgathatják.”

Véleményem szerint még ennél is többről van szó. A forráskiadvány olyan történeti adattárnak tekinthető, amely sokoldalúan hasznosítható: segíti a család-, nemesség- és várostörténeti kutatást, a városi és vármegyei tisztségviselők életrajzának feltárását. Számos gazdaságtörténeti adatot tartalmaz, amely a kézművesipar és helyi kereskedelem múltjának jobb megismerését szolgálja. A nemes származású lelkészek, tanítók személyes adatai az egyház- és művelődéstörténetet egyaránt gazdagítják.

HUDI JÓZSEF

DOMINKOVITS Péter – D. SZAKÁCS Anita: *Sopron élen. Sopron város polgármesterei Hummel Kristóftól Lackner Kristófig (1552–1631)*. Sopron, 2020. 111 p.

Sopron város történetének feldolgozása újabb számvetéshez érkezett Dominkovits Péter és D. Szakács Anita közös kötetével, a *Sopron élen* című munkával, amely a közönséget tudományos ismeretterjesztő igénnyel szólítja meg. A kötet Sopron 1552 és 1631 között „regnáló” polgármestereit, tehát a város első számú vezetőinek életrajzait teszi közzé célkitűzésének megfelelően bőséges, eligazító bevezetővel, a legszükségesebb lábjegyzetekkel, 90 illusztrációval.

A kötet tárgyának korszakhatárát objektív szempontok jelölik ki. A kezdő időpont bevezetőben kifejtett indoka, hogy a korábbi időszakban a forrásadottságok nem teszik lehetővé klasszikus értelemben vett életrajzok megírását.⁴ A

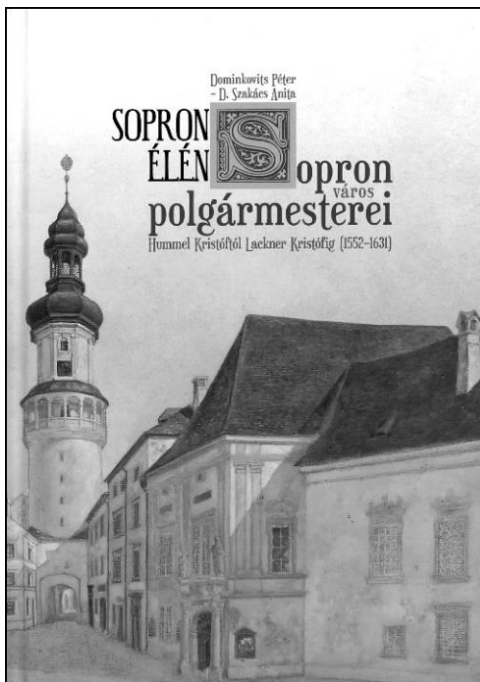
⁴ A prozopográfiai módszer középkori, egyházi társadalommal foglalkozó kutatások alkalmazása terén tapasztalt korlátairól és módszeréről lásd C. TÓTH Norbert: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században I. rész. A kanonoki testület és az egyetemjárás. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 7.) Budapest, 2015. 120–122., továbbá részletesen Uő.: A pozsonyi társaskáptalan kanonokai 1425-ben (Az egyházi archontológia készítésének

záró 1631-es évet többféleképpen is indokolja a szerzőpáros. Amellett, hogy az utolsó életút, Lackner Kristóf polgármestersége az újkori Sopron történetének csúcspontja, az utókor – amint az a bevezetőből és a polgármesteri köszöntőből is kiviláglik –, egészen napjainkig az ő hivatalviselését egyértelműen viszonyítási, önmeghatározási pontnak tekinti. Annak ígérete, hogy a kötet az első darabja annak a tervezett sorozatnak, amely a jelenkorig fogja végig vezetni az érdeklődőt Sopron első embereinek életútjain és hivatali tevékenységén, eleve felmenti a szerzőket a kötet időbeli horizontjának szigorú kijelölése alól.

A szerzőpárost kétségtelenül kihívás elé állította a bevezető

első részének, a historiográfiának a megírása, amit a lehetőségekhez képest tömören és elegánsan oldottak meg. A leginkább Lacknerre vonatkozó hatalmas szakirodalmat ennél rövidebben aligha lehetett volna összefoglalni. Mindemellett elkerülték azt az egyértelműen barátságtalan megoldást, hogy a lábjegyzetben a legújabb szakirodalomnál odaszúrnák, hogy „a régebbi szakirodalmat lásd itt”.

A historiográfiát követő általános eseménytörténet a város létét meghatározó környezeti, gazdasági feltételek mellett a várostörténet sarokköveit, az 1277-es privilégiumot, a különböző háborúkat és a város tulajdonában álló birtoktest kialakulásának állomásait taglalja, mígnem eljutunk a tárgyalt korszak Sopronban összehívott országgyűléseihez és az uralkodók itteni megkorozásához. A város fejlődését a városi funkciók, a városvezetés szervei, írásbelisége, a felekezeti viszonyok és a népesedés felől is körül járják a szerzők. Utóbbi kapcsán Sopronnak a birodalom városhálózatában elfoglalt helyének kérdését is felvetik (27.), ami persze megválaszolatlan marad, hiszen nem e kötet lapjaira

módszertana és gyakorlata). = Acta Historica. Tom. CXXXV. Szeged, 2013. 101–123. — A győri kutatás nehézségeiről lásd VAJK Ádám: „Mibe került ezen hűségi levél?” Kőszegi Miklós győri püspöksége és az országos politika. = In labore fructus. Jubileumi tanulmányok Győregyházmege történetéből. Szerk.: Nemes Gábor – Vajk Ádám. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 13.) Győr, 2011. 411–440.

kívánczik egy ilyen nemzetközi összehasonlító vizsgálat elvégzése. A bevezetőben külön fejezetet kapott mind Lackner Nemes Tudós Társasága, mind a város diplomáciájának kérdésköre. Mindkettő egyedülálló hazai városaink kora újkori történetének feldolgozásaiban, ahogyan persze maga a Társaság is.

A bevezetőt követi a kötet tulajdonképpeni tárgyaló része, a polgármesteri életutak sora. Összesen húsz városvezető portréját rajzolja fel a szerzőpáros, kellemesen adatgazdag és „forrásszagú” étket kínálva az olvasónak. Ahogyan a szerzők fogalmaznak: „az életrajzi vázlatok” terjedelme mindössze a szükséges mértékben hullámzó, amely az olvasást nem zavarja. A szerzők a polgármesterek klasszikus pályáivének felrajzolása mellett, célkitűzésükön messze túlmenve, minden esetben igyekeztek a források feltárásában a városvezetők Sopronban történő megjelenéséig vagy nagykorúságuk betöltéséig visszamenni, különös hangsúlyt helyezve a vagyonosodás, a felekezeti hovatartozás, a házassági és rokoni kapcsolatok, valamint a különböző viták és pereskedések állomásaira. Szintén erénye a kötetnek, hogy a szerzők a lehetőségekhez mérten igyekeznek meghatározni az egyes együttműködő politikai szereplőket, mint tették ezt Lackner (88–101.), Szentbertalany Menyhért (79–80.), Fauth Márk (82–84.), Kalmár Mátyás (84–85.) és az Artner testvérek (85–87.) esetében.

Párhuzamosan olvasva az életrajzokat — ennek hasznosságára maguk a szerzők is céloznak a bevezetőben — világosan látszik, hogy a polgármesterek hivatali, családi vagy „üzleti”, ingatlanügyi kapcsolatai rajzolják meg azt a vagyoni és csoportdinamikát, amely a városvezető elit belső viszonyait, a hatalom egymás közötti megosztását vagy éppen átörökítését eredményezte. Ilyen például — a teljesség igénye nélkül — Pflieger Orbán (50–52.) és Rainer István (53–55.) házának esete. A Szent György utcai ház a hivatali elődé, Rainer Istváné volt 1545 előtt, ezután Gering Elek belső tanácsos rövid tulajdonlása után házassága révén került Pflieger tulajdonába, aki egyébként Rainer polgármester mellett a városbírói tisztséget viselte. Pflieger mostohafia, Gering János (72–73.) is ugyanúgy eljutott a városvezetés élére — egyúttal az említett ház tulajdonába, mint atyai örökségébe.

A városi elit szövevényes kapcsolatrendszerét mindennél jobban megvilágítja a Gering-Pflieger-Nagy „rokonság”. Pflieger Orbán, akinek rokonságához tartozott Klebelsberger Kristóf (58–59.) ugyancsak későbbi polgármester, Gering Elek özvegyét, Petronellát vette feleségül. Mostohafia, az említett Gering János, ennek Lucia húga pedig Mütler Jakab (64–66.) polgármester felesége lett. Pflieger harmadik feleségét, Magdolnát halála után Nagy János (60–63.) későbbi polgármester vette el, fiuk Tamás (74–76.) pedig ugyancsak polgármester lett. Az egyes generációk tagjai pedig természetesen nagyjából egy időben a belső tanács tagjai voltak. Közvetlen apa-fia rokonságot ugyanakkor csak egy esetben találunk két polgármester: Nagy János és Nagy Tamás között.

Egyes életutaknak különleges momentumai is vannak. Ilyen a Hummel Kristóf (45–49.) és Klebelsberger Kristóf közti, feleségeik miatt keletkezett becsületsértési ügy 1556-ban, de ennél is pikánsabb egy fontos, életmód- vagy inkább intézménytörténeti adat. 1591-ben, a sikeres adókvetést megünneplő lakomán (66.) a kamarás (későbbi polgármester) Posch Gergely (77.) felesége Schaffer Farkas és Stainer János (66.) polgármester feleségét, akikkel együtt készíttette el az étkeket a belső és külső tanács tagjainak, boszorkányváddal illetve. A két évig tartó pereskedés végén Poschnét bocsánatkérésre kötelezték.

Szintén egyedi adat, hogy Purcher János (80.) polgármester az 1602. évi tisztújításon összeveszett elődjével, Szentbertalany Menyhérttel, amelynek eredményeképp Purcher karrierje megtört, többé nem választották polgármesterré.

Számos tendencia megfigyelhető a kötet adataiból, amelyre részben maguk a szerzők is rámutattak az *Összegzés – kitekintés* fejezetben (103–105.). Kiemelték, hogy a város országgyűlési képviselőit az elit a saját köreiből válogatta. Feltűnő, milyen gyakran szerezték vagyonukat házasság révén a kötetben szereplő városvezetők, mintegy beházasodva az elitbe. Ezeknél is izgalmasabb, hogy az ezzel vagy másként elért tekintélyes vagyon olyannyira magától értetődően kikövezte az elitbe vezető utat, hogy a házasság vagy akár a polgárjog elnyerése után a belső tanácsi pozíció megszerzése gyakran alig néhány évet, szélsőséges esetben egy-két évet vett igénybe (mint Hummel, Klebelsberger, Kalmár, de főként Lackner és Purcher esetében). Ezután a bírói vagy polgármesteri tisztség megszerzése is a szokásosnál előbb megtörtént.

Plasztikusan kirajzolódik az is – amit a városatlasz⁵ már korábban nyilvánvalóvá tett –, hogy a Belvárosban, elsősorban a városháza környékén, nevezetesen az Új és Szent György utcákban fekvő ingatlanok tulajdonosváltásai tükrözték az elit belső viszonyait, azok átrendeződését. Másrészt kiviláglik, hogy a hivatali előmenetelt megelőzte, megelőlegezte a vagyoni gyarapodás még akkor is, ha rokonsága vagy üzleti kapcsolatai révén az adott személy mintegy predestinálva volt a városvezetői tisztségekre. A különféle szerződések és végrendeletek sokaságából – mesterségtől függetlenül – szinte minden polgármester pályája során az is látható, hogy a vagyonosodással elsősorban a különféle ingatlan-befektetések száma gyarapodott, és nem a forgótőke.

A kötet(ek) ötletét Zalaegerszeg vezetőinek hasonló feldolgozása adta.⁶ Ehhez képest két évvel később, 2020-ban megjelent a soproni kötet. Talán időhiány, talán anyagi lehetőségek híján nem volt szakmai lektora vagy olvasószervezője a kiadványnak, ez a tény azonban alig hagyott nyomot a kötetben. Egyedül talán a város középkori történetét az Anjou-kori hármasság felépítésig

⁵ Magyar Várostörténeti Atlasz I. Sopron. Összeállította: Jankó Ferenc, Kücsán József és Szende Katalin; Dávid Ferenc, Goda Károly és Kiss Melinda közreműködésével. Kartográfia: Banyó Péter, Jankó Ferenc, Kücsán József. Sopron, 2010. B.1.d-f. táblák.

⁶ Városbírók és polgármesterek. Szerk.: Gyimesi Endre. Zalaegerszeg, 2018.

bőségesen taglaló rész felel meg kevésbé a koncepciónak. A város urbanizáltsága kapcsán római-középkori kontinuitást támogató megjegyzést (20.) megtenni nem volt szerencsés ebben az összefoglaló és ismeretterjesztő jellegű munkában, hiszen a kontinuitás kérdése erősen vitatott a szakmában.

A kötet terjedelmébe könnyedén belefért volna a szövegek szellősebbé tétele, mint például a város diplomáciai működését részletesen, érzékletesen és indokoltan bemutató rész (34–37.) esetében. Itt is csak arra gondolhatunk, hogy a pénzügyi keretek szűkössége volt ennek elsődleges oka. Ugyanez formálhatta mindazonáltal a szerzők és munkatársaik példás együttműködését. A soproni levéltár, a Soproni Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum segítette az illusztrációk akkurátus összegyűjtését, aminek eredményeképpen látványában és tartalmában egyaránt harmonikus kötet született. Különös eleganciát kölcsönöz a kötetnek, hogy az illusztrációk is a tárgyalt vagy ahhoz közeli korok képzőművészetének darabjai, vagy ahhoz nagyon hasonló hangulatú XX. századi alkotások. Ehhez nagyban hozzá járult Németh József Vas megyei levéltári rendszerszervező munkatárs nyomdai előkészítői munkája. (Ő tervezte a többszörösen Év Levéltári Kiadványa díjnyertes *Archivum Comitatus Castriferrei* sorozat legutóbbi kötetét is). Az ő munkája, valamint a képek gondos válogatása eredményeként nemcsak példásan hasznos, hanem rendkívül látványos kiadvány született.

A szerzőpár a bevezetőben (16.) azt írta, hogy „a meglévő eredmények” remélhetőleg további kutatásokra, forrásfeltárára ösztönöznek, melyek nyomán kiegészülhet, teljesebbé válhat a városvezető elit életrajzi adattára. De nemcsak ezekre lenne szükség, hanem a kutatás időbeli kiterjesztésére is. Az *Összegzés*-ben benne van az ígéret a megkezdett életrajz-gyűjtemény folytatására, a város XVII. század második felében élő városvezetőinek a bemutatására. Kíváncsian várjuk a folytatást!

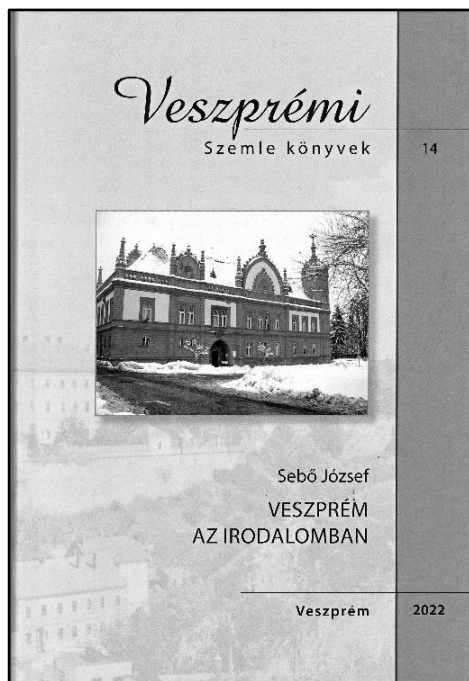
VAJK ÁDÁM

SEBŐ József: *Veszprém az irodalomban.* (Veszprémi Szemle könyvek 14.) Veszprém, 2022. 272 p.

A Veszprémi Szemle várostörténeti folyóirat szerkesztősége által 2006-ban indított könyvsorozatban eddig egy életmű-bibliográfia, három időjárás- és éghajlattörténeti kötet, két visszaemlékezés, több XIX–XX. századi monográfia reprintje mellett eredeti történeti, hadtörténeti feldolgozások is megjelentek. Sebő József veszprémi középiskolai tanár, szociológus munkája új szint jelent, hiszen a veszprémi vagy Veszprémhez kötődő írók, költők, újságírók műveiből válogatott egy kötetre valót. A kötet kiadásáról a Faa Judit elnökletével

működő Veszprémi Szemle Várostörténeti Közhasznú Alapítvány gondoskodott, a gondos technikai szerkesztést Klesitz Róbert végezte, a színvonalas kivitelezés a Szathmáry Attila vezette OOK-Pres Kft. nyomda munkája. A kiadvány megjelentetését a nyomda mellett a helyi Padányi Katolikus Iskola és az Optírisz Bt. támogatta.

Az összeállító az antológiát elsősorban a helyi irodalom ismeretéből is érettségiző középiskolásoknak és a város irodalmi múltja iránt érdeklődő nagykö-

zönségnek szánta. Az általa írt Előszóból (9–11.) azt is megtudjuk, hogy mintának Sziklay János Veszprém városi kötetét (1931) és Harmath István–Katsányi Sándor Veszprém megyei irodalmi antológiájának utolsó (1984. évi) kiadását tekintette.⁷ Az előbbiből piarista tanár Benyák Bernát *Veszprém városának nyájas leírása* c. versét vette át. Az utóbbiak szöveggyűjteményéből a középkori és kora újkori szövegek túlnyomó részét (a latinból magyarra fordított gesta- és krónikarészleteket, legendákat, magyar nyelvű verseket) közölte, így lényegében a Veszprémre vonatkozó részek újrakiadásáról beszélhetünk.

A két XX. századi kötet koncepciójában, szerkezetében is lényesen eltért egymástól. A Szinnyi József

bibliográfus életművét mintának tekintő Sziklay János olyan kritikailag rendszerbe foglalt szak- és szépirodalmi, művészeti kézikönyvet kívánt összeállítani, amely „tükörképe lesz a város kilencszázados kulturtörténetének.”⁸ A kötet első, irodalmi részében a szépirodalom egy fejezetet kapott.⁹ A második

⁷ SZIKLAY János: Veszprém város az irodalomban és művészetben. Kiadja dr. Óvári Ferenc felsőházi tag, Veszprém megyei város díszpolgára. Celldömök, 1931. HARMATH István–KATSÁNYI Sándor: Veszprém megye irodalmi hagyományai. Negyedik, bővített kiadás. Veszprém, 1984. (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár 10.)

⁸ SZIKLAY 1931. 3.

⁹ A hat fejezet mai helyesírással: „I. Veszprém a történelmi irodalomban. II. Veszprém a földrajzi, néprajzi és társadalmi irodalomban. III. Veszprém a szépirodalomban. IV. Veszprémben született írók, hírlapírók, szakirodalmi téren is szerepelt kulturális munkások. V. Olyan írók, hírlapírók és kulturális munkások életrajzai, akik nem veszprémi születésűek, hanem Veszprémbe tanultak, laktak, ott működtek. Ezeknek nagyobb száma bizonyítja Veszprémnek, mint kultúrai

részben az építészet, képzőművészet, színészet, zeneművészet képviselőinek teljesítményét mutatta be „a Veszprémmel szorosabb kapcsolatban álló művészek életrajzával.”¹⁰

A tanár-könyvtáros szerzőpáros szintén gyakorlati kézikönyvet kívánt összeállítani, mégpedig az irodalmi hagyományt ápoló pedagógusok, könyvtárosok és népművelők számára. A szöveggyűjteményben a szépirodalmi műveket időrendben közzétették az alkotók életrajzával együtt. Az életrajzokat külön részben, a települések betűrendjében tették közzé, a tájékozódást névmutatóval segítették.¹¹

Sebő József az Előszóban azt írta, hogy az irodalmi alkotások mellett a történetírás és művelődéstörténet tárgy körébe illő írásokat is közzéteszi, „így általában egyfajta várostörténeti kistükörbe is tekinthetünk.” (10.)

Az általa összegyűjtött tekintélyes mennyiségű szöveget a szerkesztés során – miután másokkal is konzultált – két részre bontotta: a *Régi szerzők* fejezetben a már elhunyt, a *Kortársaink* fejezetben „napjaink élő szerzői” kerültek. Az elválasztás azonban nem teljes, mert Brassai Zoltán (1948–2018), Botár Attila (1944–2019), Széki Patka László (1948–2008), Szokoly Tamás (1947–2009) is a kortársi csoportba került. Az irodalmi szöveget két (az antológiába nem igazán illő) nyelvészeti írás zárja. Az egyik Veszprém nevének különféle értelmezéseit, a másik a város frazeológiáját foglalja össze. Az első arról tanúskodik, hogy a nyelvészek körében sincs teljes egyetértés a névetimológiát illetően; a másik pedig arról, hogy a város identitásának sűrítvényeként számos elnevezés, szlogen él. Sebő József összesen 13 szlogent sorol fel, de hozzátehetünk egy tizenegyediket is, amelyet a nyelvújítás korának megjelölésére ő maga használ az Előszóban, amikor Veszprém irodalmi és zenekultúrájára utalva írja, hogy „egyfajta kis Weimár szerepét töltötte be az akkori Magyarország kulturális térképén.” (11.) A mai városmarketing az első szlogent írta zászlajára: „Veszprém a királynék városa” (bár nagyon sok városlakónak fogalma sincs a szlogen valódi tartalmáról).

A kötet végén olvasható a szerzők (összesen 73 író, költő, egyéb értelmiségi) néhány soros életrajza és írásaik lelőhelyének bibliográfiája (*Régi szerzők*, *Kortársaink* szerint elkülönítve). A kortárs szerzőknél nem minden esetben jelölte meg születési évüket (így Ács Anna irodalomtörténésznél, Bartuc Gabriella újságírónál, Kanyár Erika írónál és Tungli M. Klára költőnél). A hiányt még a kézirat nyomdába adása előtt könnyen meg lehetett volna szüntetni, hiszen Sebő József mindannyiukat személyesen ismeri.

gócpontnak vonzó erejét. VI. Olyan írók és hírlapírók életrajzai, akik nem tartózkodtak ugyan Veszprémben, vagy csak alkalmilag: de Veszprémről, meg veszprémi lapokba írtak. Tekintélyes írók korszorúja ez a fejezet.” SZIKLAY 1931. 5.

¹⁰ SZIKLAY 1831. 5.

¹¹ HARMATH-KATSÁNYI 1984. 7.

A *Régi szerzők* fejezetben 73, a *Kortársaink* fejezetben 36 írást olvashatunk, ami azt jelenti, hogy a ma élő három nemzedékre esik a források pontosan egyharmada (33%-a). Ez ellen a mai szerzők aligha tiltakoznak, de szembetűnő aránytalanságról van szó, melyet el lehetett volna kerülni, ha két kötetnyi anyagot tesz közzé az összeállító: egyet az elhunyt szerzők, egyet a kortársak műveiből.

A források kiválasztásánál Sebő József a legkézenfekvőbb módszert követte. A középkori és az újkori források túlnyomó részét a Harmath–Katsányi kötet 1984-es kiadásából vette át, de a XIX–XX. századi szerzőknél is gyakran előfordul, hogy nem az eredeti kiadásból, hanem másodközlésből (pl. antológiákból, kalendáriumokból, újságcikk-gyűjteményekből) dolgozott, ami nem éppen szerencsés. Nyitottságára jellemző, hogy több esetben az online-kiadású verstárakat is felhasználta. A válogatásból hiányoljuk az első magyar nyelvű katolikus teológiai folyóirat, az Egyházi Értekezések és Tudósítások (1820–1824) bemutatását (legalább egy forrás erejéig). A felvilágosodás korából szívesen olvastunk volna egy részletet a veszprémi születésű református lelkész, Keresztesi József (1748–1812) visszaemlékezéséből.

Az összeállító az irodalmi művek mellett a *Régi szerzők* fejezetbe több levéltári forrást, esszét, tanulmányt is beemelt: részletet közölt a piarista gimnázium alapítóleveléből (1716), újraközölte Kopácsy József püspöknek a Magyar Tudományos Akadémia (akkor még: Magyar Tudós Társaság) létrehozására tett alapítványának szövegét (1827); újraközölte Eötvös Károly Pápay Sámuel-életrajzát, a saját Mondolat-tanulmányát, Praznovszky Mihály „Petőfi Sándor veszprémi napjai” és „József Attila boldog hete” c. tanulmányát, Páldy Róbert Eötvös Károly-biográfiáját, Ács Annának a Modern Dunántúl c. folyóiratról írt tanulmányát. Az antológiába az írók, költők művei mellett Cholnoky Jenő földrajztudós, Gutheil Jenő levéltáros-történész, Horváth Cyrill irodalomtörténész, tanár írása, továbbá Volkra Ottó püspök oklevelének részlete és Padányi Bíró Márton püspök prédikációja is bekerült, ami arra utal, hogy a helyi irodalom fogalmát Sebő József — elődeihez hasonlóan — jóval tágabban értelmezte, mint a mai országos irodalmi antológiák szerkesztői. A klasszikusokkal éppúgy kivételt tett, mint Harmath István és Katsányi Sándor, akik alkalmi szereplésük kapcsán született műveket is közzétettek.¹²

Az egyes források elején vagy végén lévő magyarázatok segítenek megérteni az adott forrás keletkezésének körülményeit, műfaji jellemzőit, vagy éppen azt, hogy a közölt részlet hogyan illeszkedik a mű egészéhez. A lábjegyzetek (68 lábjegyzet van a kötetben) szintén a megértést segítik (életrajzi adatokkal, idegen szavak magyarázatával stb.). A kötet végi forrásjegyzékben nincs benne

¹² HARMATH – KATSÁNYI 1984. 7. „Klasszikus íróinkkal kivételt tettünk: itt-tartózkodásuk minden emlékét igyekeztünk feltárni.” Sebőnél a Gizella-napi ünnepi megnyitó okán került be Görgey Gábor és Kányádi Sándor beszéde, esszéje.

minden írás lelőhelye (nem tudjuk meg pl., hogy hol jelent meg Rákosi Viktor „Amikor mulat a nép” c. írása vagy Botár Attila „Esti forgósínpad” c. verse. A megjelölt forráshelyek némelyikénél hiányzik az oldalszám.

A kötet több olvasási módot kínál. Lehet olvasni időrendben, figyelemmel kísérve a műfajok és a magyar nyelv koronkénti változásait, de lehet tallózgatva, tetszés szerint, hogy egy-egy érdekes írással megismerkedjünk. És olvashatunk célzottan: egy-egy íróra vagy műre rákeresve. Egy biztos: a gazdag olvasmányanyag hosszabb időre tartalmas időtöltést biztosít.

Csak elismeréssel szólhatunk Sebő József azon törekvéséről, hogy az elődök nyomdokain járva egy új veszprémi irodalmi antológiát tegyen le a nagyközönség asztalára, hiszen tudjuk, hogy szorgalmas és kitartó gyűjtőmunkáról van szó. Összességében elmondható, hogy kitűzött célját sikerült elérnie.

Remélhetjük, hogy jelen kötet beteljesíti azt a hivatást, amelyet Sebő József szánt neki. A kötet hátsó borítóján az Előszót fölhasználva a következő lírai sorokat írta: *„Ha végigtekintünk e Veszprémről szóló írások sokaságán, akkor nem valamiféle romkertbe jutunk, hanem az utódokat is éltető forrásokhoz, ahová nekünk is érdemes elzarándokolnunk, hiszen bőven van miből merítenünk. Mert az itt megfordulók már az előttünk járt századokban is magukon érezhették a múzsák éltető erejét. És általuk Veszprém egyike lehetett azoknak a kulturális szigeteknek, melyek hamar átvették, visszhangozták a magyarság és Európa szellemi törekvéseit.”*

HUDI JÓZSEF

SZERZŐINK

HENDE FANNI	történész, ELKH–OSzK Fragmenta et Codices Kutatócsoport (Budapest)
HUDI JÓZSEF	történész, levéltárvezető (DREL, Pápa)
KÖBLÖS JÓZSEF	történész, főlevéltáros (DREL, Pápa)
PATAKY LÁSZLÓ (1905–1997)	református lelkész, egyháztörténész
SÁRKÖZI GERGELY ANTAL	református segédlelkész, levéltári munkatárs (DREL, Pápa)
S. LACKOVITS EMŐKE	néprajzkutató (Veszprém)
VAJK ÁDÁM	történész, főlevéltáros (DREL, Pápa)

DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
ELKH	= Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
OSzK	= Országos Széchényi Könyvtár

Angol rezümék: Horváth Károly nyelvtanár (Sopron)

* * *

Borító és tipográfia

MEZEI ZSOLT

Nyomdai munkák

OOK-PRESS KFT NYOMDAÜZEME, VESZPRÉM
FELELŐS VEZETŐ SZATHMÁRY ATTILA

2022

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

1. A kéziratokat lehetőleg számítógépen elkészítve, lemezen vagy e-mailhez csatolt fájlként *.doc, *.docx vagy *.rtf formátumban, valamint egy nyomtatott példányban postán a szerkesztőség címére kérjük eljuttatni. A szöveget balra zárva, formázás és tipografizálás nélkül írják, lábjegyzeteléshez használhatják a szövegszerkesztő program (Word) automatikus hivatkozásszerkesztőjét. A beküldött fájl (lemez) vírusmentességét kérjük ellenőrizni!
2. A leadott lemez lehetőleg ne tartalmazzon más fájlokat, csak a közleményt, illetve, ha a közlemény több fájlból áll össze, akkor a fájlok a közlés sorrendjében következzenek a lemezen is.
3. Fotókat csak korlátozott számban tudunk közölni. A rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Az illusztrációkat kérjük beszámozni és egy külön lapon képjegyzéket csatolni a közleményhez.
4. A szövegben az évszázadokat — idézetek, címek kivételével — római számmal tüntessék fel.
5. A forrásanyagra és a szakirodalomra történő hivatkozásokat folyamatosan, a lábjegyzetekben helyezték el. A hivatkozásokban a szerzők vezetéknevét kérjük csupa NAGYBETŰVEL szedni.
6. A hivatkozások formai szabályai:
 - *Egy szerző esetén: SZERZŐ: Cím. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám.* Példa: BEDY Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győregyházmegye múltjából, 3.) 407.
 - *Több szerző esetén: A mű címe. Szerkesztő neve. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám.* Példa: Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk. Kubinyi András. I. Pápa, 1994. 399.
 - *Tanulmány esetén: SZERZŐ(K): Cím = A tanulmánykötet címe. Szerkesztője. (Kiadás.) Kötetjelzés. Megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám(ok).* Példa: BODOLAY Géza: Petőfi Pápán = „A kényes úrfi s a rongyos baka” Tanulmányok két halhatatlan pápai diákról. Szerk. Mezei Zsolt. Pápa, 2001. 108–145.
 - *Folyóiratcikk esetén: A folyóiratcikk SZERZŐJE: Címe = A folyóirat címe évfolyama (éve), száma. Oldalszám tól-ig.* Példa: SZABÓ György: A Dunántúli Református Egyházkerület pápai Nagykönyvtárának története = Magyar Könyvszemle 102 (1986), 149–172.
 - *A jegyzetekben használható rövidítések:* Bp., köt., röv., jav., átdolg., kiad., s. a. r. (=sajtó alá rendezte), vö., uő., uo., i. m., jegyz., ld. (=lásd). Az Acta Papensiára az „AP” rövidítéssel hivatkozzanak.
7. A kézirathoz mellékeljenek max. egy oldal terjedelmű rezümét angol, német vagy magyar nyelven. Magyar nyelvű rezümé esetén a legfontosabb szakkifejezések idegen nyelvű megfelelőit kérjük megadni.
8. Szerzőink számára öt darab tiszteletpéldányt biztosítunk.

A szerkesztők.